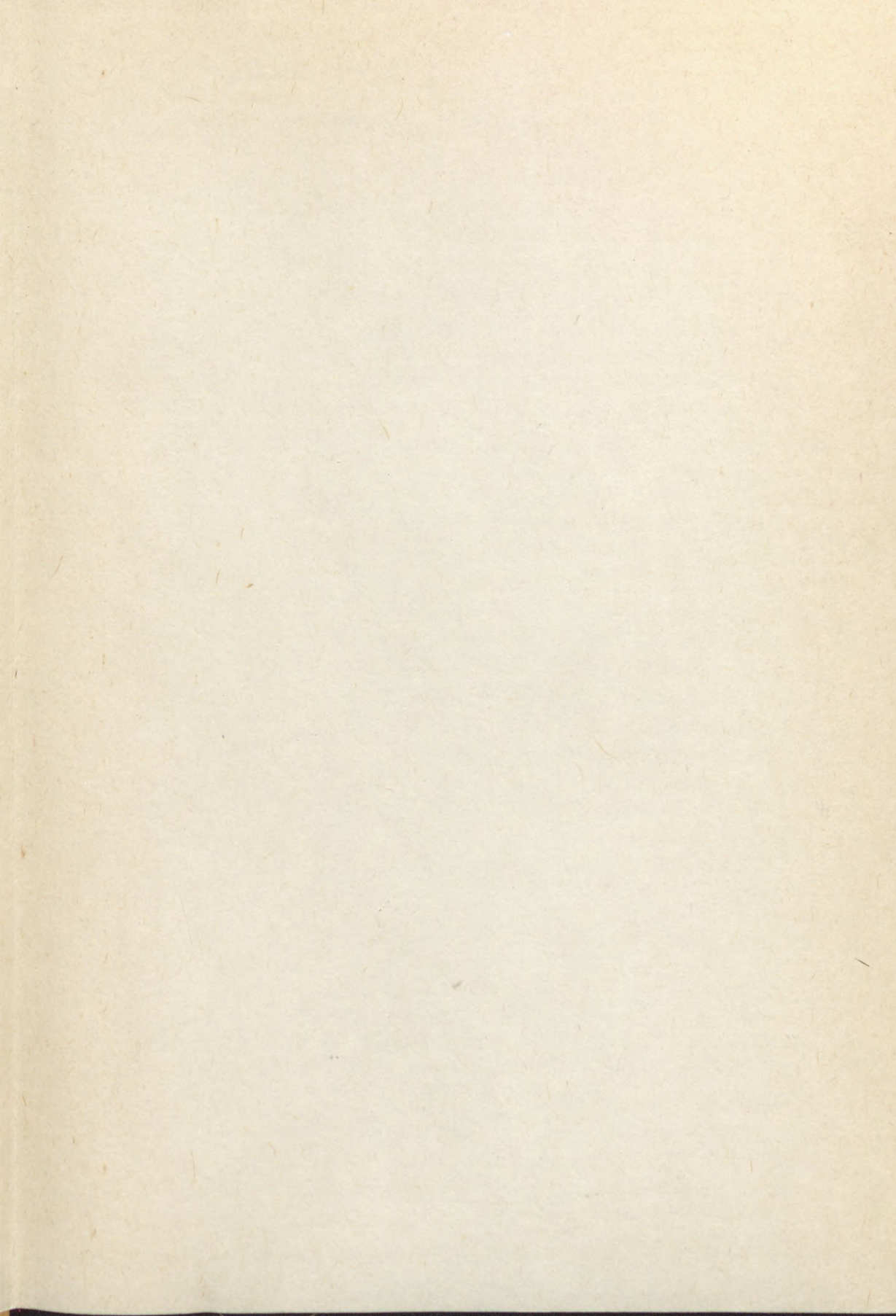

A
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS
FORRÁSAI

Petőfi-adattár
II. kötet

PETŐFI-ADATTÁR

II.

FONTES AD HISTORIAM LITERARIAM

HUNGARICIS

II

A KÖRÖK LEVELEIBEN

1847-1848

1847-1848

VARGHA BALAZS (KÖRÖK-EMLEK)

1. T. ERDELYI HONVÉDELMI LEVELEK I.

2. T. ERDELYI HONVÉDELMI LEVELEK II.

3. SOMOGYI HONVÉDELMI LEVELEK

4. BÉKÉSCSABAI HONVÉDELMI LEVELEK

5. BÉKÉSCSABAI HONVÉDELMI LEVELEK I.

6. BÉKÉSCSABAI HONVÉDELMI LEVELEK II.

7. BÉKÉSCSABAI HONVÉDELMI LEVELEK III.

8. KÖRÖK KÖRÖK-EMLEK I.

9. ÖLTÁNYI HONVÉDELMI LEVELEK

10. T. ERDELYI HONVÉDELMI LEVELEK III.

IRÁSOK

II. KÖRÖK-EMLEK I.

A MAGYAR KÖRÖK-EMLEK I.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS FORRÁSAI

FONTES AD HISTORIAM LITERARIAM
HUNGARIAE SPECTANTES

12.

A SZOROZATOT SZERKESZTI

LUKÁCSY SÁNDOR

1. VARGHA BALÁZS: CSOKONAI-EMLÉKEK
2. T. ERDÉLYI ILONA: ERDÉLYI JÁNOS LEVELEZÉSE I.
3. T. ERDÉLYI ILONA: ERDÉLYI JÁNOS LEVELEZÉSE II.
4. SOMOGYI SÁNDOR: GYULAI PÁL LEVELEZÉSE
5. BISZTRAY GYULA ÉS KOMLÓS ALADÁR: GYULAI PÁL:
BÍRÁLATOK, CIKKEK, TANULMÁNYOK
6. BISZTRAY GYULA: TOMPA MIHÁLY LEVELEZÉSE I.
7. BISZTRAY GYULA: TOMPA MIHÁLY LEVELEZÉSE II.
8. BÁNHEGYI GYÖRGY, SZAUDER JÓZSEF ÉS SZAUDER JÓZSEFNÉ:
KÖLCSEY FERENC KIADATLAN ÍRÁSAI
9. OLTVÁNYI AMBRUS: BAJZA JÓZSEF ÉS TOLDY FERENC LEVELEZÉSE
10. T. ERDÉLYI ILONA: ERDÉLYI JÁNOS: FILOZÓFIAI ÉS ESZTÉTIKAI
ÍRÁSOK
11. KISS JÓZSEF: PETŐFI-ADATTÁR I.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

PETŐFI-ADATTÁR

II.

PETŐFI A KORTÁRSOK LEVELEIBEN ÉS NAPLÓIBAN

GYŰJTÖTTE, SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA

† OLVÁNYI AMBRUS

SZERKESZTETTE
KISS JÓZSEF

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

507482

Lektorálta

KISS JÓZSEF

MÁGYAR
AKADÉMIAI
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 4221 8 /sorozat/

ISBN 963 05 4223 4 /II. kötet/

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása kutatási főiránya” c.
program támogatásával

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987 /Oltványi Ambrus jogutódja

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója

Felelős szerkesztő: Balázsovits Erzsébet és Zsolnai Margit

Műszaki szerkesztő: Kerek Imréné

Terjedelem: 17,5 (A/5) ív

87.15047 Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat, Budapest — Felelős vezető: Hazai György

PRINTED IN HUNGARY

M. T. U. 5200	88 TÁRA
Könyvtár	sz.

SZÖVEGEK

507452

STOVBEK

LEVELEK

1.

Lantay Sándor — Orlai Petrics Somához

Sopron, Tavaszelő [márc.] 11. 1841.

[...] Petrovich Barátom Uramnak idvezletét az illető Urak[na]k azonnal megmondám, kik köszöntését visznozzák. [...] Igen szeretem, hogy Petrovich tervének ellenszegülél. A pályán, mellyre most lépett, jobb jövőndőt várhat, mint azon, mellyet elhagyott. Sok szerencsét s boldog előmentet óhajtok neki. [...]

2.

Lantay Sándor — Orlai Petrics Somához

Sopron, Tavaszelő [márc.] 18. 1841.

[...] Idvezlem Petrovichot [...]

3.

Lantay Sándor — Orlai Petrics Somához

Sopron, Tavasz hó [ápr.] 27. 1841.

[...] Szegény Barátom sajnállak, hogy Petrovicsal [!] — kinek Pápán oskolába járásán örültem — úgy megcsufolódtál. A jó szándék s akarat ha nem sikerül, fáj a jobb lelkű embernek. [...]

1843

4.

Bajza József — Toldy Ferenchez

[Pest, 1843. jún. 18.]

[...] Ezen csomóban egy aláírási ív van, kérek, add át Vachott Sándornak. Ő, ha izensz neki, el fog hozzád jöni, s akkor mondd meg neki, kérdezze meg Petőfi Sándort, nem volna-e kedve nevelési hivatalt vállalni? Fáy András tudná egy jó helyre őt ajánlani; gondolom, itt Pesten. Az aláírási íven, hol veres kereszt van, azon summákat nálam fizették le; *összesen 11 f[orin]tot pengőben*. Ha alkalom lesz, felküldöm Vachott S[ándor] kezébe, addig kölcsönözhetne ő ezen szegény fiúnak annyit, hogy egyszerre egy kis összeg menjen kezébe. [...]

5.

Vachott Sándor — Csapó Máriaához

[Pozsony, 1843. jún. 18.]

[...] Kérek, mondd meg Bajzának, küldje a Petőfi-féle aláírási ívet, különben nem lesz időm itt is gyűjteni neki. [...]

6.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

[Kisgyőr, 1843. aug. 9.]

[...] Hiába tette oda ön „ne kacagjon” mert én bizony iszonyún kacagok a Garay elleni felszólalásszülte álszemérmén. [...] Volt-e sértve? Igen. Felszólalhatt-e? Igen. Ön mindössze is *szokatlanul* cselekedett, de nem *igazságtalanul*, mit szégyelnie kellene. Más (Petőfi) csak azért mert nevét alányomatta költeményének, akaratja ellen, felszólalt az Athen[a]e[um]ban, s ön tettét úgy említi mint az igazságtalanság elleni szózatot, hány ezeren éreznek és gondolkodnak úgy mint Petőfi? tréfaság! borzasztó crimen laesae majestatis is az hogy egy Szemere Miklós, megmondja Garaynak „igazságtalan vagy” s bebizonyítja, no bizony! mennyit kap Szechenyi[!] satb. [...]

1844

7.

Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz

Pest, aug. 19. 844.

[Beszámol a Pesti Divatlap helyzetéről.]

[...] Megmondom mint van szerkesztve lapom. [...] Minden cikk után egy vers szokott következni: leginkább Garay, Vachot Sándor, Czuczor, Vidor Emil, Petőfi, Sárosytól. (Petőfy minden számba ír humoristicus verset; ő az én segédem — nagy korhely). [...]

8.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

Kásmárk[!] 22 aug. 1844.

[...] Legközelebb fogom Petőfi Sándort megkérni hogy Frankenburgnál lévő verseimet kérje vissza, s ha addig élnék, míg Matusalem, — s ha úgy írnek mint Shakespeare, Hugo és Byron egy személyben még se írnek ő kegyelmének egy sort is többé. [...]

9.

Szemere Miklós — Vachott Sándorhoz

Aug. 1844.

[Panaszolja, hogy humoros versei nem találnak elismerésre.]

[...] a magyart sokkal nehezkesebbnek találom, mintsem hogy a humor szökelléseit szerethesse. [...] holott a nálunknál miveltebb némethon Goethe e' nembn sokkal szabadabb, s merem mondani durvább egypár versét tapssal fogadta. S vajjon nem ájult volna e el Bajza még ezelőtt 4-5 év előtt Petőfi „Disznótorá”-tól? S kivált a *humor* méltánylására még most egyáltaljában nem számolhat olvasóink előtt. [...]

1844

10.

Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz

Pest Sept. 24. 1844.

[...] A napokban egy kis estvélyt adtam a Pesti Divatlap dolgozótársainak számára, s jelen voltak: Fáy, Székács, Garay, Egressy G., Vachot Sándor, Petőfi, Gaal, Kuthy Lajos, Szarka, (ki igen sokat és jó dolgokat ad) Kronperger (ki igen élvezhető apróságokat ír francia lapokból) Bernát Gazsi (ki a P. Divatlapban igen sajtáságosan ír le a Restaurációt) Nagy Ignác is jelen volt s a művészek közül: Barabás, Kiss Bálint, és Rózsavölgyi. A te egészségedért is ittunk! [...]

11.

Sárosi Gyula — Szemere Miklóshoz

Arad 1844. okt. 28.

[...] A Petőfy-féle versgyártók nekem nem tetszenek [...] Tompának korábbi verseiben több költészet van. Én őt csak félttem a rím-harangozástól. Petőfy példája nagy hatással van rá. Petőfy felett még pálcát törni korai volna. Neki ízlése nincs, s a káplár kivált humoros verseiből nagyon kikandikál. Hogy el van kaptva, oka Vörösmarty. Az öreg Mihál Laukában is valami nagyot látott, s im felsült vele mint Tóth Lencivel. — Aztán mire való az a Petőfi-féle levelezés? Költőnek, kinek gazdag multja van, s ki magát a közvéleményben már jó magasra vívá, még hibái is érdekesek a közönség előtt. Kezdőnél ez a wichtigmacherei nevelés. Ez egyébként nem tartozik a dologhoz — s könnyen lehetne rajta segíteni — kritikával.

Eördögh Dániel nem messze lakik tőled Bisztrán. Olvastad-e az „Életképek”-ben *Könnyezőjét?* Többet ér, mint 20 vers a Petőfy gyárából. [...]

12.

Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz

Pest [1844.] novem 5.

[Beszámol a Pesti Divatlap ügyeiről.]

[...] Garay ügyetlenségének köszönhetem azt, hogy jelenleg nincs több előfizetőm mint a Honderü- és Életképeknek melly mindkettő jóval alább áll az én általam szerkesztett Pesti Divatlapnál, amint ezt, ha vissza jössz, magad is

tapasztalni fogod. — Hisz barátom, nekem a legjobb írók dolgoznak mint Vörösmarty, Nagy Ignác, Czuczor, Kovács Pál, Gaál, Vajda, Vachot Sándor, Petőfi, Székács stb. s azt biztosan állithatom, hogy tartalmasabb, változatosabb divatlapunk ennél soha nem volt, s annyi s oly szép műmelléleteket még senki nem adott. [...]

Petőfi Versei most vásárra jelennek meg [...]

Az öreg Berangert miért nem látogatod meg. Nem messze lakik Párizstól! — Ezt Petőfi izente. [...]

13.

Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz

Pesten, 1844. decemb. 4d.

[...] A kivánt válaszokat (Sajóvölgyi és Dardanus) megtettem; azonban nem tudom *meri-e* Fr[ankenburg] a Petőfy és Nagy I. elleni sorokat is kiadni. A sárgafejér hasonlítást majd a censor fogja alkalmasint megnyírni, noha én egy szót törülve csupán, igen lágyítottam a képet. [...]

14.

Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz

[Pest, 1844. dec. 31.]

[...] Petőfi jó[l] versel, de segédszerkesztőnek nem való, — igen sok dolgom van miatta, mindent magam viszek, az ujdonságírás terhes provinciaját azonban leráztam nyakamról. [...]

1845

15.

Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz

Pesten, febr. 9d. 1845.

[...] A Petőfy ügyben nem szólalhatok fel: nevünk alatt kár volna összekapni ezen betyárokkal, kik mindenre képesek; név nélkül pedig elhangzanék; legjobb volna, ha Kegyed maga egy humoristicus cikkben visszatérne e' tárgyra, s hogy ki se tudja kitől jön, küldené hozzám, én pedig itt leiratnám. [...]

16.

Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz

Pest, febr. 19. 845.

[...] Petőfi megunván nálam a segédeskedést, mit igen hanyagul vitt, most Dobrossy jön hozzám, kivel a szerkesztés terheit megfogom osztani. Szegény Pista olly rossz állapotban van jelenleg, minőben még soha sem volt. Nálam lesz szállása, táplája [!] és 120 p.forintja. [...]

Most adtam ki egy verses népmesét Petőfitől „János vitéz” cím alatt, melly gyöngye a magyar irodalomnak. [...]

17.

Szontagh Vilmos — Szontagh Johannához

[1845. febr. 25.]

[...] Ich komm mit meinem Freunde Petőfi in Mai nach Eperjes, um von dort, nachdem wir uns ausgeplaudert, und du mich gut ausgemacht hast, nach Zyps zu gehen, um die Wasserkur zu gebrauchen. [...]

[Petőfi barátommal májusban Eperjesre érkezem, s onnan, miután kibeszélgettük magunkat és jól összeszidtál, a Szepességbe megyek vízkúrára.]

Tüllmann Ignác — Novelly Józsefhez

Pest, martius 4. 1845.

[. . .] Térjünk most a mi dolgainkra, azaz a pestiekre. Kérsz, hogy Petőfiről írjak: fájdalom, a fickóról semmi jót sem írhatok. Gondold csak, mit csinál újabb időkben, — gondold csak magadnak a legiszonyúbbat, mit ember maga ellen józan ésszel vagy inkább józan ész mellett elkövethet. Az én derék Sándor barátom — fejbe lövi magát? nem! felakasztja? Nem! szerelmes lesz olyanba, ki őt nem szereti? nem! Oh, ezen ostobaságok mind semmi ahhoz képest, mikor az ember elhagyva jóbarátait, önállását, kényelmét — vándorszínésszé bolondul! Pedig szeretetre méltó Sándor barátom, ki a legjobb gyerek széles e világon, újra Thalia papja lesz a jövő hónap végével s megy kalandozni az ország pusztáira.

Petőfi mint ember a legjobb, legtisztább lény a világon, — jókedvű, de csak bormámorában pajkos; a világ ítéletével keveset törődik, de nem is tesz olyat, miért józan eszű ember megítélhetné. Ő jóformán megismerteté magát verseiben, akaratos feje van; Szent Dávid hárfájára sem hallgat; s ez leginkább critica dolgában áll róla; ritkán foghatsz oly megjegyzést tenni, melyet elfogadjon. Azért a criticának — legalább szóval soha sem fog fejet hajtani s minden kedvezőtlenül bírálóra rádörgi: Schlagt todt den Hund, er ist ein Recensent. Azonban nem kell hinni, hogy a bírálatoknak nincs rá befolyása, mert — bár maga sem veszi észre —, újabb munkáiban több figyelmet fordít a külsőre. Goethét utálja, mert arisztokrata volt, Schillert sem szereti: ellenben Heine, Börne, Hugo Viktor, Dumas, Boz, Shakespeare s némileg Lamartine stb. emberei. Franciául beszél is némileg s Bérangert imádja, kitől több darabot igen szép sikerrel tett át nyelvünkre.

Mint költőt ismered őt s ítéletedben, melyet felőle hoztál, tökélyesen egyet értek. Petőfit a „Hírnökben” nagyon lerántotta egy jó barátja, a „Pesti Divatlap”-ban felel neki Petőfi, majd fogtok rajta nevetni, ily anticriticát még nem ettetek. — Olvastam neki paródiádat, nagyot nevetett neki, azon egy megjegyzése van rá, hogy „kezével” helyett „öklével” jobb lesz.

A napokban egyik barátunk, Kaján Abel néhány sonkát s egy félakó bort kapván Debrecenből, meghítt bennünket „rüpök-mulatságra”. A meghívó jegyeken egy sajátlagos, mindegyikre vonatkozó vignette volt; az enyémen például egy ember hosszú doronggal fordít egy francia novella-codexet egy fekvő magyarra. — Voltunk vagy 18-an, többnyire író, ironc, és művész; de a társulat alakításából, mely terveztetett, semmi sem lett, pedig oly gyüpontnak helyét, hol csak ilyen választott jelenhetnék meg, sajnosan nélkülözzük — a kör feszes ily rugdalózni szerető heves democratáknak.

Petőfi újabb költeményeit írja össze, nemsokára kiadandókat. Fájdalom, hogy egy meggondolatlan heveskedés következtében sok örökre veszve lesz:

többet t.i. 80 darabnál a lángoknak adott át, azért, mert Vachott Sándor azt mondta neki egy verse olvasásánál, csupa tréfából, hogy Bérangerből van benne egy eszme. Most természetesen szeretné, ha nem tette volna. Jó emlékezőtehetségének köszönhetjük, hogy nagyobb kár nem történt.

Másik irodalmi újdonság egy jó barátomnak, ki tavaly velem végezte oskoláit, valami nyolc ívre menendő lyrai munkái lesznek; jövő május elején fognak megjelenni. A tehetséges húszéves költő neve Karácson János, kit annak idejében majd bővebben megismerendesz. Érzelemre nézve jobban hasonlít hozzád, mint Petőfi. [. . .]

19.

Sárosi Gyula — Sárosi Gyulánéhoz
[Töredék]

[Pest, 1845. márc.]

[. . .] Császár, Frankenburg, Eötvös és különösen Pulszky, kivel igen sok jó órákat töltöttem, végre reávettek, hogy az Életképek számára magamat levétetni engedjem. Hiszen ha a Pesti Divatlap már Petőfit és Tóth Lencit is levétette, úgy hiszem, nekem senki nem fogja hiúságra magyarázni, hogy barátaim kérelmének engedtem. [. . .]

20.

Tüllmann Ignác — Novelly Józsefhez

Pest, ápril. 2-án 1845.

Kedves Pepim!

Ezen soraimat Petőfi által kapod, kell-e többet mondanom, hogy örülj? Ő egy hónapot Kerényinél szándékozik tölteni, ez idő alatt lesz alkalmam veled közelebből megismerkedni. Leveleimből, de leginkább verseiből félig már ismered: romlatlan szívű, egyenes, víg-jellemű fiatal ember s ha verseit jónak találtad, meg fogsz győződni, hogy mint ember is megérdemli a költő becsüléset. Én sajnálattól elfogulva írom e levelet, mert szerettem volna, ha nem kellett volna tőle megválnom, — remélem azonban s ez némileg vigasztal, hogy ha előbb nem, a télre visszajő körünkbe.

Hogy mindent elköves, mi által neki az Eperjeseni lételt kellemessé tehetitek, kell-e kérnem? — Azon körülmény, hogy Petőfi hozzátok megy, felment nagyrészt oly dolgok írásától, melyeket tőle biztosabban megtudhattok, mint általam. [. . .]

Petőfiről majd írj koronként. Őt sokkal kényelmesebbnek ismerem, minthogy erre csak megkérni is tanácsosnak tartanám. Hát te mikor jössz le hozzánk? E kérdésemre már egy leveledben nem feleltél, holott tudhatod, hogy ez rám nézve nem kis fontosságú. Rossz kedvem van, nem untatlak tovább. Isten velünk

barátod
Tüllmann Ignác

21.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

[Eperjes, 1845. ápr. 4.]

[...] Petőfi dél óta köztünk van, még eddig csak ittunk és szavaltunk, s róla részletesebben írni nem akarok, mert decipit frons prima — — azonban nekem valódi nyereség, mert a mit kérdezek Pestről s a pestiekről, mint a Daguerreotyp, hiven adja vissza. —

Hallom többek közt hogy Vachot Sándor, mig kegyed levelében rólam említést nem tőn, s Petőfi által előtte nem emlegettetem, — nem csak szellemi de anyagi létezesemet, — nevemet — sem ismerte, s rólam semmit *nem* tudott.

De hallom sokkal nagyobb örömemre hogy az öreg Vörösmarty, — ki tőlem koszorúit nem féltheti nem félti, — s vele bizonyosan affectalni nem akar, de meggyőződésből rólam rettentő keveset vagy semmit se tart — no szépen vagyunk! — mint Lukács mondaná —. [...]

Hogy kegyed erről bővebben tud mondja Petőfi, — én tehát most barátságára és férfiúi egyenességére, szilárdságára kérem önt, — írja meg tisztán, az egészet [...]

22.

Szontagh Vilmos — Goldbecher Antalhoz

[1845. ápr. 5.]

[...] Petőfi ist in Eperjes, er wird Euch manches von mir erzählen. Vor seine[!] Abreise waren 20 geniale Köpfe beim Jägerhorn versammelt, um ihm eine glückliche Reise zu trinken. Ich hatte das Glück auch gegenwärtig gewesen zu sein. [...]

[Petőfi Eperjesen van, egyetmást elmond majd Önnek rólam. Elutazása előtt húsz zseniális ember jött össze a Vadászkiirtben, hogy szerencsés utazására áldomást igyanak. Abban a szerencsében volt részem, hogy magam is jelen lehettem.]

1845

23.

Szemere Bertalan — Szemere Miklóshoz

Vatta, 1845. ápr. 19.

[...] Sok dologrul igen szerettem volna tőled valamit hallani. És Pestről, és ott némely emberekről. Petőfiről, kivel bizonyosan igen megbarátkoztál és Vachottrul, kivel kibékültél, kinek te ha nemcsak verseket, de humoros prózákat küldenél, igen szeretném. [...]

24.

Garay János — Garay Alajoshoz

Pest, 1845. máj. 17.

[...] Második leveled Vahotra (Imre), a „Divatlap” szerkesztőjére vezet vissza. Ezzel legjobb lesz felhagynod, ő most egyetlen egy emberbe szerelmes, s ez: Petőfi, s úgy látszik ennek éretlen fitymálásai tevék nála mindazt, mi veled s dolgozataiddal történt. — Örülök rajta, hogy a „Hirlapi méh”-ben néha-néha kedvet s tanúságot találsz; több oldalról hallom én is méltányoltatni, de egy pár ember, mint Vahot és Petőfi kevesli benne a tömjént — számukra. No ettől ugyan ezentúl se fognak elkábulni, valamint általában önérzettel hiszem, hogy senkit méltánytalanul s igaztalanul nem korholok, úgy senkinek kelletén túl nem hízeleg tollam! [...]

25.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

[Eperjes, 1845. május végén.]

Kedves barátom!

Én leveledet annak idején kapván, azonnal irom válaszomat. — Petőfi levelét nem láttam, a postán egyre kerestetem, de mit sem tudnak felőle; tán elveszett?

Tehát szóljunk a látogatás ígéretéről. Én minden pillanatban kész volnék ígéretünket beváltani s hozzád rohanni, — mikor nem kívánczozott én lelkem Lasztóc halmaira, mint a szomjú szarvas a kútfejekre? az írás szerint — de Kerényi nem jöhet fontos okoknál fogva. Először egész majusunkat Petőfi foglalta le itt létével; s most Kerényinek okvetlen Pestre kell mennie testvér

bátyjával lévén családi dolga; így hát lehetetlen mennünk, legalább magamnak lehetetlen. Petőfi, ki szinte ígérkezett hozzád, a Szepességen tölti idejét, — egy szavában Erdélybe szándékozik színészkedni; más szavában Kassára jó a Komlósy-társasághoz; harmadikban Pápára megy hirnöki bírálójával bárbajra [így!] kelni; negyedikben pedig Pestre vissza tér. E beszédekből láthatod hogy nem lehet az ember okos, és nem tudni: látogat-e meg ő téged vagy sem? — [...]

Kaján Abel (Pak Albert:) itt utazott keresztül s velünk pár napot mulatott; sokat beszélünk Petőfiről, — ő azt mondja hogy a hirnöki bírálat minden betűjét felse vette, csak a hol ezt [így!] állott: *Petőfit, minden hiányai mellett is Kerényi és Tompa után tesszük*; Pak azt mondja hogy erre annyira tűzbe jött, hogy rögtön Pápára akart menni, bírálóját (Szeberényt:) egyenesen agyon löni. — Hogy Sándor, *Vörösmarty és Petőfin* kívül e honban költőt nem ismer és nem tart, — de csak *firkálok*at ezt én több szavaiból nyilvánosan kiértettem; megkell vallani hogy dús ér Petőfi, de annyira el van kényeztetve és kaptva, hogy minden betűjét halhatlannak hiszi. — Kár érte!

Hát nem mondtam-e én azt neked százszor hogy Sujánszkyt roppant költőnek tartja, a világ? — Hidd el édes barátom! nincs vágyam ezeket az embereket megismerni.

Petőfi, Császárt Vahotot, Sándort t.i., Frankenburgot szinte gyalázta, de hogy Kuthy ilyen örült ostoba ember legyen, azt nem hittem volna soha; hogy kalvinista léttére így megtudjon bolondulni, ez csoda! Majd meg lásd hogy a vita következtében, legrosszabb darabjainkat fogja a *szépek könyvében* adni. — — — — — [...]

Mit a *Ciprus lombokból* a pestidivatlapban nem szerettem, azt a füzetben *útalom*, mondtam magának is Sándornak; de a többieket — nehányat kivéve — igen szeretem, és így láthatod hogy ítéletem nem változott, — hogy *kötet*-nek volt előre kiabálva ez minden esetre charlatanság. — Egyébiránt Petőfi szerelméről, valamint az egész fiúról sok beszélni valóm leend veled, ha együtt leszünk. [...]

Pesten egyáltalában nem szerettetünk ezt Petőfi nyiltan kimondá. — Hát az a Sárosy? istenugye! nem vágyik lelkem ezen emberek közé. [...]

26.

Tompa Mihály — Böszörményi Károlyhoz

[Eperjes, 1845. máj. vége—jún.]

[...] Még egyet: Petőfi — meglátogatott bennünket; furcsa találkozás volt, irodalmi ösmerősök valánk, de személyesen soh sem látók még egymást, iszonyú hévvel történt az egész. Már az előtt több privát levelet váltván egymással, — s gondold és nevsz! pár hét mulva — pisztolyra akart köztünk a dolog kerülni — Furcsa az ember! — de elmúlt a zivatar menykő-csapás nélkül! [...]

1845

27.

Erdélyi János — Adorján Boldizsárhoz

Pest, aug. 3. 1845.

[...] Mikor a levél írásához fogtam, nem gondolám meg, hogy nem tudom lakásodat. Hanem eszembe jő, hogy Petőfi Téged és Kubinyi Rudit egy szusszal, egy füst alatt említett, s így merem hinni, hogy te még mindig Kisfaludon lakol. [...]

28.

Garay János — Garay Alajoshoz

Pest, 1845. aug. 5.

[...] Azt a lapokból tudhatod, hogy Vahot Imre igen mélyen megsértett, minek következtében a Hírlapi méhvel is felhagytam, s dolgozataimat tőle megvontam. Petőfi rugdalózásait, ki rajtad is ejtett amolyan betyárrúgást, mibe sem veszem, s tanácslom neked is, hogy legkisebb gondod nagyobb legyen, mint az effélékkel törődni: ez a kancsó- és betyár-literatúra (isten bocsásd meg, hogy e szent szót illy melléknevekkel kell összekötnöm, de ők tevék azzá), már úgy is undorodást tud gerjeszteni maga iránt minden jobb érzetűeknél s Petőfi rögtönzött nimbusa, hallatlan elbízott durva hangjáért, már a „pajtások” közt is kezd oszladozni, pedig e pajtási körön kívül, azt hiszem, még épen nem olly nagy köre van e fiatal óriásnak, hogy benne meg ne férhetne! Erdélyi barátunk hazajött külföldről; nálam mindennapos, a régi jó barátot nem csak el nem vesztém (mellyel Vahot I. nagyon fenyegetett), de erősebben köt bennünket össze lelkirokonságunk. Vörösmartyval mindinkább azon viszonyba jövök, melly álmaim legszebbike, életem egyik fő ohajtása volt, őt már házamnál is többször láthatom. — Sok keserűség és baj közt e hetekben két hír örvendeztetett meg; első, hogy egy távol megye, hol soha sem voltam, hol senkit sem ismerek, ti. Bihar táblabírói címmel tisztelt meg, második, egy hasonló megtiszteltetés Zalamegyéből. Mindkettő pusztá cím, s korunkban már igen is jelentéktelen, de én mégis örvendek rajta, mert írói munkásságom méltánylásául kell mindkettőt vennem. Ha Petőfi volnék, rég dobra ütötte volna Vahot I. ezt is lapjában, de most rólam mélyen hallgat, még csak munkáim megjelenéséről sem szólt, sőt mi több (risum teneatis?) azon fényes boszút követte el rajtam, hogy ki előbb arcképem „koszorús Garaynk arcképe” címmel ajánlgatá új előfizetőinek, most a „koszorút” lerántotta fejemről, és áll azóta stereotyp „Garay arcképével”. Szegény koszorú! mit mondjunk erre egyebet, mint amit az öreg Jób mondott: „Ő adta, ő el is vehette!” [...]

1845

29.

Tompa Mihály — Pákh Alberthoz

[Lasztóc, 1845. aug. 16.]

Édes barátom!

Szivesen irok hozzád pár sort, jeleül hogy a pár órai ismeretség után el nem feledtelek. [...]

Petőfit Bereczet üdveze[[]d tőlem. [...]

U.i.: Szemere Miklósnál vagyok; annál a Szemerénél, ki téged igen igen megszeretett és szeret, — sokat emleget Petőfi bucsujakori kuruc toasztjaidért, — s most általam igen igen üdvözöl! [...]

30.

Kolosy József — Erdélyi Jánoshoz

Cselejbe aug. 17én 1845.

[Kifejti véleményét Vahot Imre szerkesztői gyakorlatáról.] [...] Petrovits másképp Petőfyt, ki[!] én csak némelly vázlatokból ismérek választá munkatársának. — Én a jámbort nem ismérem s versificáló tehetségét minthogy én Poëtus nem vagyok nem disputálok, de a tanulmány hijányát hamar el áruló modor ki török mint a szög a zsákból, s abba is a helytelen kényeztetés s a fennlátás ördögét meg termé, pedig vélekedésem szerént nem elég hogy önképzelődése valakit, egy pár versért a tudósok közzé emelleyen s pöffeszkedjen mint az Aesopus békája, ahhoz több is kell — és még sok —. Noscitur ex socio. [...]

31.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

[Sárospatak, 1845. okt. vagy nov.]

Édes barátom! Keményen rám parancsolván: hogy a körtvéket megköszönjem: ime megköszönöm! mellyek hogy megérdemlék a köszönetet annyira világos, mint az Pesten, hogy az *Aggtelki barlangot* Szemere Miklós írta. —

Minap egy utazó köszöntött be hozzám ki egyenesen Jerusalemből jött, vele Szabó Károly nevű régi ösmerősöm jelenleg a Pesti divatlap segéde; feljött Petőfi köztünk szóbeszédben „Ugyan ki írta róla a Honderüben lévő satyrát?”

kérdem kíváncsiságot tettette [így!]. Ő szemembe nevetett, s mondá: „„Hát van még olyan ember is a ki ne tudná, vagy kételkednék hogy: Szemere?”” „De honnan tudják ezt önök?”

„„Honnan? Modorából! s Pesten Vörösmartytól Halászyig minden tudja hogy ezt Szemere írta!”” —

Én elhallgattam. — Ő pedig mondá hogy Petőfit rettenetesen bántotta, felelt volna is minden ellene intézett csipdesésre, de Vörösmarty lebeszélte róla.

Édes barátom! én örülök rajta hogy így rád ösmertek; ex ungue leonem, s a kinek ilyen individualitása van, az legény, az ne féljen, — hogy nem hizelkedésből mondom: világos. [...]

32.

Szilágyi István — Arany Jánoshoz

Marmaros Sziget, 23. nov. 845.

[...] A *Lémouton* kisasszony fordítása módjáról ennyit mondhatok *historice*, mert biz én angolul még nem tudok, hogy lefordítván, hibás magyarul: egyik vagy másik író igazgatja-ki a nyelv elleni hibákat, pl. *Adorján B. designatus* férj; *Petőfi* — jó barátom. *Tüllman Ignac* — sat. [...]

33.

Dux Adolf — Kertbeny Károly Máriához

Preßburg, 1845. nov. 26.

Herr Karl Maria Benkert (Kertbeny) in Pest.

Euer Wohlgeboren!

Ihr Schreiben dato 20./11. hat mich ebenso sehr überrascht, als gefreut, weil ich erfahren, daß Petőfi selbst meine Übersetzung gewürdigt. Ihren Antrag nehme ich unter den gestellten Bedingungen an und würde demselben auch sogleich mit der Ausführung entgegenkommen, wenn mir die Bücher zu Gebote stünden; vielleicht vermögen Sie unsern liebenswürdigen Dichter, mir seine Werke zu schicken; oder können Sie es wol selbst thun? Wenn mir übrigens Petőfi, wie Sie versprechen, selbst schreiben wird, so werde ich mich zehnfach angeregt fühlen, ihn der deutschen Lesewelt vorzuführen.

Preßburg, 26. November 1845.

Mit Achtung Ihr ergebener
Adolf Dux

[Tekintetes Uram! Nov. 20-án kelt írása éppúgy meglepett, mint megörvendeztetett; mivel megtudtam, hogy maga Petőfi is értékeli fordításomat. Ajánlatát a megszabott feltételekkel elfogadom, és mindjárt hozzá is fognék a kivitelhez, ha a könyvek rendelkezésemre állnának; talán rábírhatná a mi szeretetreméltó költőnket, hogy küldje el nekem munkáit; vagy Ön maga is megtehetné ezt? Egyébként ha Petőfi, mint Ön igéri, maga ír nekem, akkor tiszszerezen indíttatva érezném magam, hogy őt a német közönségnek bemutassam. Tisztelettel, kész híve, Dux Adolf. Pozsony, 1845. nov. 26.]

34.

Vachott Sándor — Erdélyi Jánoshoz

[Tápióság, 1845. dec. 1.]

[...] Itthon megtekintettem a csinosabb magyar könyveket s azt láttam, hogy 10 ív igazán testes papiros (minő a Kölcseyé, vagy Samarjayé) derék vastagságú könyvet ad ki — ellenben vézna papiros (minő a Petőfy ver.[sei] 2^{ik} kötete, vagy alkalmast az enyém is lesz) csak röpiratnyi vastagságú könyvet mutat. S ez boszont. [...]

35.

Jókai Mór — Pákh Alberthoz

Komárom 1846 Jan. 26.

[...] Olvastam sípládásodat, Mariának emberül befizettél vele, Petőfinek pedig nincs oka panaszkodni rád, szörnyen röstelem, hogy még sem simultatok össze, — hanem azt az egyet jegyzem meg ábrányodra, hogy jobb szerettem volna, ha az említett költőket és genieket, mind többől ellenkező valamivé változtattad volna mint a minő célokkal most vannak, Petőfit festésszé Degrét hangművésszé, Czakót vicispánnyá Pálffyt színésszé — engem superintendensé vagy mi a ménküvé kellett volna tenned 15 év mulva Te belőled például igen jeles huszár major vált volna. [...]

1846

36.

Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez

Pest 1846 febr. 20.

[...] A „*két gyámot*” megint újra dolgozom, ez elég keserves állapot, de megteszem a magam jóvoltáért. Molnár azt mondja, hogy kár volna prókátor mesterségre adnom a fejemet, az irodalomban szebb pálya vár reám, Toth Lőrinc még magasabb dolgokkal bíztat, hanem bíztat a *gyüldei fiatalság* is, hogy a „*két gyámot*” meg Petőfi színművét, akár millyenek lesznek is — kifütyüli. Épen ezért kell most nagyon talpra állanom; természetes hogy nekünk is vannak jó akaróink kik szjnte készülnek az említett fiatalság fölött ellenőrködni [...]

37.

Tompa Mihály — Böszörményi Károlyhoz

[Lasztóc, 1846. jún. 1.]

[...] E levelet Petőfinek add által mi hamar, mert válaszát várom irodalmi ügyben. [...]

38.

Tompa Mihály — Pákh Alberthez

[Miskolc, 1846. jún. 15—20. körül.]

[...] itt küldök egy költeményt a Pesti füzetekbe [...] Petőfi, Jókai, Degré hogy vannak? [...]

39.

Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez

Pest, 1846. Jun. 24.

Hetfőn már ott várt a gőzösnél Sándor barátunk, kivel is mi másnap megkezdjük násznagyi bajoskodásainkat, lévén ezerféle bajunk Esztergom minden rendű és rangu papjaival, és plébánosaival, a vicariustól kezdve a kuktáig. Várady barátunk mint nyakas kálomista nem adott reversalist, a tisztelendő atyák pedig nem adtak dispensatiot, minek az lett a következése, hogy már most végig

kell várnunk a háromszori hirdetést, mi legközelebbi Hetfőn, mint ünnepnapon, fog befejeződni. [...] A nem sikerült esküvő után kocsira ültünk s neki indultunk az utazásnak; elmentünk Hont vármegyébe Tésára, hol is páratlan szivességű házi gazdánk az ottani földes úr Boronkay Lajos Szombatig nem eresztett el bennünket, az alatt meghordozott bennünket a környéken, többek között Szalatnyán is, az őszre pedig meghitt a Szitnyára (egy Selmec melletti magos hegy) egy általa rendezendő mulatságra. Ha haza kerülök sokat tudok majd a kalandunkról beszélni. Azután lejöttünk Pestre. [...]

40.

Jókai Mór — Pákh Alberthoz

Komárom 1846 Jul. 8.

Drága barátunk, úgye veszettül compromiscált bennünket az a Vakhót[!] Imre ezekkel az Ausschusz munkák közlésével, és pedig egyszerre Petőfi, Obernyik, Degré, Tompa, Lisznyaitól. Szólítsd fel a fiúkat, hogy nyilatkozzanak a közönség előtt, s a mi munkáik még benn vannak a Divatlap szerkesztőségénél, szedjék vissza, mert Imre bizony mind kiadogatja őket, ha egyébért nem, csak bosszantásul is, s ez osztán szerkesztői loyaltitás.

A Pesti füzeteket a mostani aspectusok szerint *Augusztusra semmi esetre sem* lehet világra hoznunk — valamennyien vagyunk, tán egy kettőt kivéve — mind elhamarkodott munkákkal álltunk elő, — pedig ide kell most minden erőnket össze szednünk.

Én részemről két dolgot fogok beadni, hogy lehessen válogatása a szerkesztőségnek, s szeretném a többi társakat is — kik már adtak be munkákat — felszólíttatni, minden himezés, hámozás nélkül — hogy jobban felkössék a gatyát — s még egyszer és még jobb műveket küldjenek be; az általam ismertek közül ezidáig, csak Petőfié állhatván ki a sarat. Inkább várjunk a dologgal, nincsen Tatár a nyakunkon — minthogy kockára tegyük saját ügyünket. [...]

41.

Vachott Sándor — Erdélyi Jánoshoz

[Tápiósáp, 1846. júl. 9.]

[Elmondja, hogy Jean Paul *Vorschule der Aesthetik* c. művét tanulmányozza.]

[...] Gondold csak elolvastam Jókay 'Gonosz lélek' című legújabb novelláját a pesti div.lapban. Ez is, mint ujabban divat, zürhanggal végzi a zenét.

Egy határtalan semmire kellő dúlong benne elejétől végig a leggyönyörűbb szerencsével, kinek még a költő is segítségére van desperatus világ nézeteivel. Petőfy a „Hóhér kötelében[.]” szinte ezt cselekszi. Ezek a fiúk veszedelmesebbé tennék a költészetet magánál az életnél. Ők ugyan azzal állnak elé, hogy az úgy van gyakran az életben is, hogy itt gyakran a gazság ünnepe, míg az erény tiporva szenved. Igen, de az élet fölött, legyen az bár milly visszás, *igazság szolgáltató teremtőt* képzel minden keresztény ember; míg ellenben ők, kik a költészet világa fölött, mint műalkotók, szinte a *teremtő* szerepét viszik, az *igazságszolgáltatás* kötelességét szépen elmulasztják. S nem pogány-vallás-e az a művészetben? Nem gonoszabb-e az életnél az ily költészet? — S ezen emberek Goethet mosolyogva nagy *mester-embernek* nevezik. De nem jobb-e, ha valaki jó mester-ember, mint bárdolatlan *paraszt*? S nem ily parasztok-e a mesterember Goethe ellenében ők s az egész *ifjú német ország*? Heine esze s írásmódja sokat hasonlít a Jean Pauléhoz s a két ember közt csak az a különbség, hogy amaz magához hűtelen cenk, emez becsületes keblű férfi. Ennek hinni lehet, annak nem . . . [. . .]

42.

Sass István — Sass Károlyhoz

[Pest, 1846. júl. 30.]

[. . .] Petőfi tisztel. [. . .]

43.

Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz

Erdőd, sept. 22-én 846.

[. . .] De most ígéretem főcéljáról, azaz a szombati napról kellene írnom, de . . . Mondani igen sokat tudnék felőle, de írni hogy kezdjek hozzá, azt nem tudom még. Tehát: szombaton délben jöttek: Petőfi, Papp Endre és Riskó, és elmentek délután 6 órákor. Ez a fő. Hogy jól mulattam, azt nevétséges volna még ide írnom; arról úgy is bizonyos vagy, hogy egy szóval, azaz hárommal: kedélyesen, erélyesen, szivélyesen. Hanem — figyelmet kérek!! — furcsán érzem magam — az a Petőfi gonosz egy fiú: oly szenvedélyesen tud az emberre nézni, hogy vigyázzon a baloldalára, különben annak úgy is tüzes lakosa föllázad ellene és azt a száraz, hosszú, ily esetknél tehetetlen házórt úgy kivetí onnan, hogy idő kell hozzá, míg ismét részt vehet az uralkodásban. Ezt nekem előbb senki sem mondta, tehát úgy egy kicsit majd elkéstem a vigyázással. — (Most veszem észre, hogy még nem mondtam meg, hogy a házórt alatt az észrt értem.)

Restauratióra P — — — ismét Károlyba lesz.

Ha tudnád, hogy örülök erre az időre!

Igazán, ha nem ösmerném magam jobban, azt hinném, hogy sze—s vagyok! de így avval vigasztalom magam, hogy majd elmúlik.

De még is borzadok tőle, ha elgondolom, hogy a lehetőség határain túl nincs, hogy komoly, tartós érzélem váljék belőle — jaj — költő! Talán büntetésül? Miért? fogod kérdezni. Ha elbeszelném, azt mondhatnám végül: én arról nem tehetek . . .

De elég a bohóságból ennyi. [. . .]

Tegnap Szatmáron voltunk, s azért halasztám e levél bevezését mára. Igen jól mulattam, ugyan egyre mindég esett az eső. De ki örömmel látja az embert, az esőben is fölkeresi. Petőfi lemondott tervéről, Marmarosba és Erdélybe utazni, és Szathmáron fog a Restauratióig maradni. Jelenleg legalább ez a szándéka; igen lehető, hogy mily hamar jött e gondolata, szintoly hamar fogja azt megváltoztatni. Megengedj, édes Marim, ha talán türelmedet nagyon is próbára tettem, ily sokat írni egy érdektelen dologról! [. . .] maradok téged imádó barátnéd

Júlia.

[Fénymásolatát l. 1. sz. mell.]

44.

Pap Endre — Erdélyi Jánoshoz

Szatmár, nov. 7. 1846

Kedves barátom,

Petőfi épen ma reggel hagyta el bennünket, s indult Debrecen felé Pestnek. Szinte egy pár hónapig vala vendégem, és vele szép napokat éltünk. [. . .]

45.

Térey Mária — Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly, 13-dik November 846.

[. . .] P . . fi megint Erdődön járt, itt keresztül utazván nékem üdvözetét küldé, nem ért réá az tisztelkedésre — szegény — csak Te azért ha én sajnálom ne sajnáld, mert hidd ez veszélyes. [. . .]

1846

48.

Riskó Ignác — Erdélyi Jánoshoz

Nagykároly, Nov. 31. 846.

[...] Egyébiránt írói mozgalmakat Szatmárból, akar Ön hallani? Itt voltak az ősz folytában hosszasabb ideig Petőfi és Obernyik. — Amaz szebbnél szebb verseket írt; bizvást ellehet hinni, hogy ez utóbbi is dolgozott. [...]

47.

Kun Lajos — Pompéry Jánoshoz

Miskolc. Dec 2 846

Sir John!

Mio caro Giovanni!

Ma reggel [...] nagy robajjal beront hozzám a mi javíthatatlanúl Pecsovics barátunk, „*Somosi[?] Aladár*” a hogy itt hívják, és [...] felolvasá neki is, s legmagasb parancsod által velem is közleni rendelt soraidat az Életképek ügyében.

Petőfi is ott vólt társaságtokban? Ich én, ha mondom, a Szivhangok félreismerhetlen írója, ez az andante maestoso, mellyel szívedet megvették, ez vala azon konc, melly főbe ütve szerencsétlen, s jobb sorsra érdemes bírálatomat, torkodba akadt *o Dardane!* (:v[agy]is inkább Danae:) s megfojtá torkodban a méltó indignatio hangját ép úgy mintha olajos káposztával tömték volna tele. Ó ti hallatlanúl perfidus nép, te szerkesztőnek készülő, Istentől elrugaszkodott — Orrmányfi! illy önállósággal bírtok ti, és a fegyveres szemű Frankvári! [...] Egyébiránt látva a dolgok állását [...] nem haragszom, hanem bosszúból még is írok, írok sokat az Életképeknek hogy lapotoknak rossz creditet csináljak [...] Miattad egy felséges emlékiratom; — P. miatt egy classicus bírálatom szorúlt vissza privát archívumába napvilágot nem látott elmetermékeimnek, bár legalább visszaszorúlt volna vagy inkább hazaküldtéték volna hogy legalább meg lenne [...]

Ennyit ex humore. [...]

1846

48.

Csanády György — Pompéry Jánoshoz

Pest, decemb. 14. 1846.

[...] Lisznyay és Petőfy, mint a féle nagy lelkek, kik „minima non curant”, restölik mindeddig ígért verseiket leírni. Én sürgetem őket; s majd ha kedvök szottyán, felküldöm a poémákat. Olvastam az Életképekben, hogyan alakítá a két idegen sóbálvánnyá a győri színház tömött hódolóit! (Nagy Pál-stylus). Hátha még én ott lettem volna? ... hites ügyvéd és országos védegyleti tag! [...]

49.

Tompa Mihály — Dobozy Ferenchez

[Beje, 1846. dec. 24.?)

[...] Petőfi nincs nálam. [...]

50.

Szendrey Júlia — Térey Máriaóhoz

Erdőd, december 29^{én} 846.

Kedves Marim!

Még mindeddig nem voltam képes leveledre felelni, kedélyem olly zavart, mondhatnám vad érzésekkel küzködött, hogy lehetlen volt gondolatimat csak némi összefüggésbe is hoznom.

Csalódtam, Mari, véghetlenül csalódtam! s ez nekem igen, igen, fájt; de már elnyomám e fájdalmam, és legalább látszólag nyugott vagyok.

Oh, mért olly kegyetlen a világ ellenem, miért dülja szét illy kiméletlenül azt, mit én véghetlen örömmel láttam feltámadni szívemben, mert egyedül ez alkothatna számomra egy új világot, melly sovár lelkemet kielégíthetné. Ha e keletkező varázsálmom szétrombolása volt célja, fájdalom, azt elérte, mert az már egészen szétröppent, s én ismét oly rettentő pusztának és elhagyatva érzem lelkemet, hogy ha az emberek ezt képesek volnának látni, én hiszem, hogy vissza akarnák adni oly régtől óta keresett kincsemet, mert megszánnának. De ezt én tőlök nem akarom elfogadni, mig egyet bírok, mit nem is lehetne nekik megsemmisíteniök, s ez: a hit, mit most még megmentheték. Oh, ha ez nem volna, fölemészttette volna e küzdés szívemet.

P...nek ismét oly gondatlan és véghetlen gyöngédtelen tetteit és nyilatkozatait hallám ellenem, mi semmivé tette egyszerre minden reményemet, hogy őt még valaha szerethessem, mert fájdalom! van okom ezen hírek valósága felől nem kételkednem. És én még se tudok ő rá haragudni, ugyan tán megérdemelné. Ő, mint már sokszor mondtam, igen szenvedélyes, és még nagyon fiatal is, azért nem kárhóztathatom őt oly nagyon tetteiért, mert őt egy véghetlen láng, mit Isten lelkébe teremtett, s miről ő nem tehet, vonja önkénytelenül, hogy csak nagy fájdalom fogja őt egyszer megtörni, és meggondoltabbá tehetni, mit én nem kívánok neki, bármily igen vétett is ellenem. De szánnom kell őt, Mari, mert ismerem lelkét igen jól, s azért tudom, bár mit tegyen is ő addig, mig bírásomat bizonyosnak hiszi, ha egyszer látja, hogy ez már most lehetlen, nagyon fog fájni neki, s ha elfeled is, mit inkább kívánok — a mámor között, mit fölkeresni fog, de ennek tünte után még is fogja őt emlékem zavarni, bármit érzett is irántam, ha tán nem szeretett is! — — de nem . . . nem! ennyire még sem lehetne ezt tettetni, úgy-e nem? Ez nem önhittség nálam, de fájdalmas bizonyosság. Én rám nézve e tapasztalás szükséges volt és által látom, hogy egy részét megérdemlem az ellenem történt beszédeknek, mert gondatlan és könnyelműség volt tőlem az első lépést elfogadnom s a következeseket csak ennek köszönhetem. De elég erről; én ismét vidám és jókedvű leszek, habár lelkembe a most újra föléléstett vágy lehetlenné teszi is igaz örömekeket éreznem, mig önmagát föl nem emészt; mert nem talál tárgyat, mely a benne létező világot megérthesse és annak lakója lehetne. De te megmaradsz nekem, Marim! úgy-e? mindég, habár föltaalálad is azt, kinek szerelme képes veled mindent feledtetni. Csak e hitemet hagy meg, e nélkül elveszek. Oh, te nem értheted félelmemet, ha e gondolat, hogy barátságodat is elveszthetem, kínoz; te nem értheted, mennyire szükséges nekem szereteted, te nem voltál ily helyzetben soha, midőn a baráti szeretet szenvedéllé fajúl, mert ebben összpontosúl szerelem-sovárl elkemnek minden vágya, minden érzete!

Ugy örülök, hogy már vége ez esztendőnek, és mégis egy magyarázhatlan félelem fog el, ha a jövő évre gondolok; sok fájdalmat hoz az nekem, én sejttem, és igen kevés örömet; na de az is elmúlik majd egyszer. Csak te légy szeretettel hozzám, Marim, ezentúl is, és túrni fog, jobban mint eddig

szereető Júliád.

51.

Sass István — Sass Károlyhoz

[Töredék]

[1846?]

[...] ..linál voltam. Számtalan sokat hazudoztam neki. Petőfiről szólni sem mertem. Sándor téged igen tisztel. Házunkhoz szives, Sófinak meg küldi minden munkáit. [...]

1847

52.

Arany János — Szilágyi Istvánhoz

Szalonta, január 9-én 1847.

[...] Toldi nagyra nőtt. [...] János vitéznél nagyobb; megolvastam. [...]

53.

*Szendrey Júlia — Térey Mária*hoz

Erdőd. Télhó [január] 12^{én} 847.

[...] De most édes Marim, komolyan meggyóonom lelkem keletkező baját: félek, hogy könnyelműség fogja követni e lelki harcot, mely bennem most olly kíméletlenül dúl; mert lelkemnek már is oly könnyelmű gondolati vannak sokszor, hogy aztán mikor eszmélek, irtózom a gondolattól: ha alkalmam lehetne illy könnyelműnek lenni, nemcsak képzetben, de tettben is. De csalatkozol, Marim, ha azt hiszed, hogy fájdalommat a világ okozza. Oh nem! én azt most is olly szépnek látom, mint azelőtt; de egy ember kíméletlensége oka ennek; egy emberé, kit végtelenül tudék szeretni, ha ez érzéssel még tellyes eszmélete előtt vissza nem élt volna! — Na de semmi!

Farsang van, majd lesznek víg bálók, s én ekkor végkép minden rosszat elfeledek, s lesz azután dicső élet, öröm, tán még szerelem is! mi kellene több? Úgy örülök e tarka színű terveimnek, hogy csak úgy pezsg a vérem bele, és szívem is olly vígan és forróan ver. Furcsa volna, ha csupa gyönyörűség képzetétől elégne! — akkor volna jó, lennék boldog, szív nélkül!

Ha a világ egykor óriássá növekedett fájdalomában ön-szívét enné meg, azt is vígan nevetetném, mert nekem nem volna, mit aztán tőlem is kívánhatnának.
— — [...]

54.

*Császár Ferenc — Pompéry János*hoz

Pesten, 1847. február 18dán.

[...] Regényeim most pár évre ismét nyughatnak; ha élek, rá érek; ha meghalok; silány kísérlettel azon mezőn is kevesebb; mert annyira juték már, hogy alig, vagy nem is bízom magamban, minthogy minden eddigi működésem csakugyan nyom nélkülinek látszik.

Most csak Petőfi csárdái, Kutyakaparói, bora, menyecskeji és bakancsa meg profuntja tetszik; az én kedélyes musámnak tehát jobb hallgatnia. Az *irodalmi Szemle* által kezdett nyesegetések tán javítanak kissé a dolgon — ha tartósbb életre juthat e folyóirat. [...]

55.

Vahot Imre — Arany Jánoshoz

Pest, marc. 5. 1847.

[Megköszöni a PDI részére küldött kéziratot.]

[...] S minthogy már az Életképeknek ez évre meg van a maga népies költője, t.i. Petőfi, ezennel arra kérem tisztelt barátomat, sziveskedjék nyilatkozni, vajjon nem volna-é hajlandó lapom kizárólagos dolgozótársává elkötelezni magát oly módon, hogy a három divatlap közül egyedül az én lapomba adná munkáit, mellyeket bár milly hosszúak volnának is, ivenként 25 pengő forinttal díjazni kötelességemnek tartanám. [...]

56.

Szilágyi István — Arany Jánoshoz

M[áramaros]Sziget, 12. Mart. 1847.

[...] *Toldi*-ról, hogy olly szépen szólnak a lapok, a bírálók egyetemesen: nekem nagyon jól esik ... Látom: a józan izlés, megvan még, s a *Petőfi durvaságai*, meztelenségei, *kit* egyébiránt én igen szeretek, mert jó fiú, — nem rontották el egészen. [...]

57.

Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz

Erdőd. Martius 13^{án} 847.

Édes Marim!

Most híven elbeszéltem tollammal, milly jó dolgom volt addig, *mig t.i. U. Endre itt volt!!!* Nagyon meglepett, midőn vasárnap a templomból haza jöven, hallom, hogy Bandika itt van, de ám azért mégsem pirultam úgy el, mint ő (kis ő, még csak, jelentem!) mikor Papa bevezette; „furcsa!” mondta volna az Actuarius.

Vasárnap délután ide gyülekeztek az erdői szépségek — perse Janka, mint primadonna köztük — s mi táncoltunk nagyba, s természetesen mulattunk. Jó volt a tánc, legalább nem kellett oly sokat beszélni, mi okból annyit klaviroztam is, hogy végre minden csárdástudományomnak vége lett.

Másnap szolgabíránk kíséretében Színfaluba mentünk két kocsival (:az az bizony egy koci sem volt közte, mert az egyik szán, a másik szekér volt:) és estig ott mulattunk. De mikor aztán haza jöttünk, meg voltunk akadva, mert ámbár Carolin itt volt, mégsem igen folyt a discurs, mert a kis Andriska csak akkor szolt egy szót, ha épen elkerülhetlen szükséges volt.

Másnap reggel indult haza lovagunk; lovagot mondok, mert lóháton volt. Nem hijában mondja a német: „alle guten Dinge sind drei”, mert nekem is ez a harmadik lovagiasan megjelenő gavallérom: *Cavalier intime!* Isten segítse, jobban mint a többit; mondják sokan; én csak nevetem, s gondolom magamban, hogy akkor majd erre fogják aztán mondani „szegény tatár!” De annyit mondhatok, hogy ha természetesen megy a dolog, úgy fájdalom! a hódításba múltkor nem haladtam előre, hanem rontottam, mit eddig építettem, mert halld csak: 1ször nagyon náthás voltam, hogy alig láttam, tehát természetesen rútabb voltam még mint máskor; 2szor sehogy sem tudtam bájoló lenni, hanem hideg voltam, mint a jég, minden erőlködésem dacára oly hideg, hogy csak (nagy) Ő-m forró, szenvedélyes lelke nem fagyott volna meg közelemben.

A többiek, kiknek semmi köze és jogok hozzá, egészen *entzükt* vannak szépségétől, jó módjától, s minden mozdulatától. Perse az öregek is. Na én sem vagyok ellene, hanem arról nem tehetek, hogy még most nem tudok hideg érzéketlen szemeihez szokni, s ha rá nézek, mindég kedves szenvedélyes Őm képe tolakodik előmbe, ki ha rám nézett, szemeiben láttam forró lelkét lángolni. Aztán meg hiszen tudod, hogy mennyire ellenkezett tu[do]mányom mindég a tiédde, mert a kék szemeket, mellyekből te mennyedet tudod kiolvasni én soha sem értettem, s most sem értem. De az a gondolatom keletkezett, hogy talán Uraynál is csak számításból megy az egész historia, s mert bizonyosnak tartja mind a mellett *mint a gazdag Uray* győzelmét, azért vesz magának oly kevés fáradságot; s mert még fiatalabb, semhogy egyszerre megbarátkozhatna romlatlan lelke illy, magamról mondom, bűnös számítással, azért oly gondolkodó és komoly. Ird meg véleményedet e felől édes Marim, de úgy ám, ahogy igazán gondolod magad is. Meglehet hogy még mi is eljátszuk „Házasság a nagy világban”, csakhogy nem lesz oly tragicus, hanem még jó comott, mert legalább egyikünk sem alkalmatlan-kodna a másiknak.

[...]

1847

58.

Vahot Imre — Arany Jánoshoz

Pest, marcius 20. 847.

[...] Ön, mint irodalmi viszonyainkat csak távolról tekintő egyén, nehezen fogja tudni: milly nagy becse s előnye van egy lapszerkesztőnek abban, ha a jelesebb írók nehányait bár mi áldozattal is lapja kizárólagos dolgozótársaiúl megszerezheti. Példáúl Frankenburg mindent elkövetett, hogy Petőfi csak az ő számára dolgozzék (noha a Hazánkban is ír); én mindent elkövettem, hogy Kuthy csak nekem dolgozzék, s valóban legnagyobb szerencsémnek tartom, hogy ön felhívásomnak engedve, kérelmemben barátilag megegyezett. [...]

59.

Vadnay Rudolf — Eöri Szabó Antalhoz

Pest Martius 22^{en} 1847.

[...] Küldöm tehát:

[...] 5. Petőfi összes költeményeit [Ára] 3. [ft] [...]

60.

Szemere Miklós — Erdélyi Jánoshoz

[1847. márc. 24.]

[...] Petőfy versei mint hallom megjelentek. Nem akarom önt ellene ingerelni, de hogy még nagyobb szarvakat ne adjon neki, mint millyeket a Petőfy-lázban szenvedők tűztek már is reá azt óhajtanám. Mind az mit e dölfős kölyök eddig tett; hazugsága ellenem, Sárosy ellen; dicselkedési sat. egyenesen Vahot Imre et Companie túlzott magasztalásaiknak gyümölcsei. Én nem csak méltánylom de úton út félen recitálgatom kitünőbb verseit, de azt a sok mindent mit ezek raknak rája, nem láthatom. „Világ irodalomban kitünő; — új korszak teremtője” — sat. Milly nevetség! Az elsőre szólalni sem méltó, a másodikra is felesleges. Azon pálya mellyen ő jár többek által kísértetett már előtte, s ha ön s mások nem készítették volna előtte a Népies elemre való figyelmeztetéssel a közönséget, valamint épen — mint emlékezem — ön valamellyik zsebkönyv bírálatában — a *vidám költészet* művelésére, — kétségkívül épen úgy jártak volna darabjai, mint jártak például enyéim közül Garay elleni polemiámban közlöttek,

mellyekről ön a hozzám irt levelében ezt írandja: „irjon ön illyeket, jól teszi, ez saját mező, még nincsenek is illy nemű versei a Magyaroknak”, a közönség ellenben — mint többektől tudom — kacagott felettök. — Miért? mert a Bajza idétlen iskolája (kit Schedel a Magyar lyra teremtőjének nevez. jaj! jaj!) még nem engedte látni tisztán az ahhoz nem értőket.

Petőfy nem teremtett új korszakot, hanem az új korszak teremtette őt. — Adta volna Imre 3-4 darabjával évenként verseit, mint adta Bajza az enyémet, kétségkívül el hangzottak volna. Őt egyenesen Imre hozta hírbe. Sűrűn adta verseit, dicsérte, védte, sat., ennek — s nem magának köszönheti hogy most ollyaktól is hallom gyakran körülünk leg rosszabb verseit — pedig bizony sok rossz van — és ha nem dicsértetni, legalább megszenvedni, kik elsőbb versei felett (értem, a jobbakat is) — kacagtak. Már Cicero — ha jól jut eszembe — mondá, a szónokoknak tanácsot adtában; — hogy: „a tölgy csak sok csapásra esik le.” Imre vólt a fejsze, s a tölgy a közönség véleménye. A magyar publicum — még a szakértők közül is ide számítom a nagyobb részt, — a juhoz hasonló: merre egy fut, arra fut a többi. Csatóry, ki Kunost *nagy költőnek* nevezi, a Kunossal ellenlábos Petőfynek *Felhőit* a múlt év *leg becsesb* termékének állítja iralmunkban [!]. E képzelhetetlen nyomorúlt embertől (ki mint Sárosy mondá nekem Schakespeare [!] nem tartja — legalább mikor Sárosy beszélt vele — nem tartotta *költőnek*) — (:Schakespeare [!] *nem költő; Kúnoss nagy költő!* —:) én még soha nem hallottam csak egyetlen egy saját eszmét sem; öszvekeresi, mint itéltek már mások erről, vagy amarról, s hüven elmondja. — Tompát előbb gyalázta, most dicséri sat. — De vissza térek Petőfyhez, — csak hibáit — egyéni véleményem szerént — említve itten, mert mi sok dicsérni való van benne azt mindenki tudja, azt senki sem tagadhatja, s úgy azt itt említeni sem akarom. Szeréntem leg nagyobb kellék íróban a sajátság, az őt minden mástól m[eg]külömbetető bélyeg, s ezt gyöngítve (mert különb[en] bírja e tulajdont:) látom benne Beranger s Heine modorának követése által több darabjaiban. Reminiscentiait pedig aligha orzásnak nem keresztelhetni. Én nem keresem, de ha rá bukkanok, föl jegyzem egy idő óta költőink elsajátításait Ime egy kettő Petőfy által.

- Vachott Sándor előbb: Csüggedve ülök, életkedv hagyottan,
Künn fergeteg zúg. . .
Hadd zúgolódjék, hogyha kedve úgy van. . .
- Petőfy később: Itt van a tél, a hideg tél közepe
Zúgolódik az idő künn ízibe,
Zúgolódjék! . . .
Úgy akarja, hagyjuk kedvét tölteni.
- Vachott Sán[dor] előbb: Tőled hegy patakja
Nem bucsúzom el,
Együtt utazunk mi
Isten hírivel.
- Petőfy később: Honán kül a fiú
Honában a patak

- Magas hegyek közül
Együtt vándorlanak.
Pájer előbb: Hó leszek leánykám ... sat.
S leszárnyalok,
Le égből is leány
S ajkadnak bíborán
Elolvadok.
- Petőfy később:* Hej! ha mostan hó lehetnék ... sat.
Ajakára ...
Csókot nyomnék utóljára
S melegétől hó szívének
Elolvadnék ...
- Hafiz a Fabián*
fordítása szerént: A fülmilécske tegnap
Édesdeden danólván,
S reája egy bokornak,
Lombján, kitárt fülekkal
A rósa hallgatózván.
- Petőfy.* A primadonna a kis fülmile ...
Meg annyi páholy mindenik bokor,
A mellyben ülnek ifju ibolyák
Miként figyelmes hölgyek ... hallgatván
A primadonna csattogó dalát.

Amott, *ajak* helyett *szívét*, itt *rósa* helyett *ibolyát* tett s kész az *eredeti* (?) eszme. — Ha akarja ön, szolgálatára állnak e kijegyzések. Kissé jobb emlékezettel bír enyémnél, lehet hogy többet is találna versei közt.

S most egy példát Petőfy elbizottságáról, ezt én Vahott Sándorhoz írt levelemben is felhoztam mindjárt az eset után, itt azonban nem hoznám elő ha hinnem lehetne önt oly gyengének hogy Petőfy bírálatára — ha ugyan Jancsim irandja azt rossz befolyással lehetne. — Az embert külön kell választanunk a költőtől. Én nem jól vagyok Garayval, Petőfyt pedig utálni van okom, de azért egész Zemplén lehetne bizonyosságom, nagyobb hévvel kitünőbb verseiket senki sem mondogatja fel nállamnál, sőt merem mondani, hogy kivált az utolsót én szeretttem meg még azokkal is, kik előbb Kunoss Bajza-féle portekákat kedvelltek csupán, sőt Sujanszkyt is költőnek tartották. Harmadéve Ördögh Dani nevű (egy két epigr. s kis versecskéjéről ismerheti ön:) jó ismerősöm s barátom volt Eperjesen mint nevelő; példátlan becsületes fiú, de költészethez igen keveset értő. Ez *önt* különösen kedvelte, (:de aztán nem azt következtetem ám belőle, hogy *ez okból* értett keveset a versekhez:.) Petőfyt ellenben, tellyességgel nem. Mi történik? Petőfy Eperjesre jön, Tompánál Kerényinél összeismerkedik Ördöggel, meg szeretteti magát vele, s egyszersmind elhiteti vele hogy ön verseiben még csak józan értelem sincsen. Tompáék vitatkoznak Ördöggel, s az végre tűzbe jövén, fogadni mer velük, hogy ő egy hó lefolyta alatt a Tompáék által ön versei közül

kijegyzendő 10 darabnál jobbakat fog irni. Csak készületben maradt azonban az egész, mert megbetegedett, Tompa pedig ott hagyta később Eperjest. Ez a tény, mert hogy Tompa, Kerényi, Lukács Lajos (a gyermekek számára író) hazudjanak, az nem képzelhető. Petőfy Tompáék előtt, *felettem* kacagott, Adorján előtt: *Tompa s Kerényi* felett, előttem: *Vahott Sándor felett*. Ez a mi kedves barátunk jelleme. Imre örülté[!] tévé, Szemere Pál az öreg pedig, még örültebbé teendi később.

Ideje volna hogy valaki — de igazságosan — észére hozná. [. . .] Ön kacag a világfájdalom felett — én e részben Byronnal s Petőfyvel tartok, s úgy — a mint eddig ismerem, e földet „*mundus pessimusnak*” tartom. [. . .]

61.

Szendrey Júlia — Térey Máriához

Erdőd, március 27én 847.

Édes Marim!

Nem hozok fel okokat, mért hallgaték illy soká? te jó vagy, szeretsz engem, s azért megbocsátasz. Tudod-e, Mari, milly zavart boldogságba merülhet az ember, ha, midőn lelke egész erejével egy reményen csügg, s e remény teljesedéséhez közelg, ha már csak napokat számlálhat, midőn láthatja azt, ki szerelmes lelkének forró ábrándvilágát betölti, kit az örülséghez hasonló indulattal szeret, kitől az élet legdicőbb emlékét várja, egy szóval: ha lelkének felét találta fel, s ezt hosszú nélkülözés után végre láthatja. Az én reményem e boldogsághoz még igen bizonytalan, de ez is úgy elkábított, annyira hogy egy egészen külön világba élek általa, s csak boldogságot érzek. Minden összejő, hogy lelkemet egészen felforgathassa, de mind e zavart eszmébódultság csak egy véghetlen jó érzetet támaszt bennem. Sokszor gondolom: tán álmodok, vagy talán a levegőben egy adag kénégeny volt s épen én szívám ezt be, hogy illy felmagasztalt, meg nem fogható örömet érzek. Félek a felébredéstől, annyira kifáradok s kimerülve leszek, hogy nem élvezhetem többé az életet. Tán pár hetek múlva itt lesz Ő! sok baj fog fejem- s lelkemre gyűlni akkor, de legyen! [. . .]
[. . .]

Schreiner tennap egy magyart küldött nekem saját szerzeményét. A „*temetésre szól az ének*” thema fölött írt változatokat, s nekem ajánlá! igen örültem neki; [. . .]

Lisznyai Kálmán — Kovács Pálhoz

Szécsény, 1847 Mart. 30-án

[Figyelmébe ajánlja „Tavaszi dalok” c., rövidesen megjelenő verskötetét.]
[...] Petőfinek ajánlottam úgy hogy először nézze át s méltatja-e arra, hogy nevét verseimhez tűzzem, s ő egészben méltatá. [...]

Arany János — Szilágyi Istvánhoz

Szalonta, nagypéntek. 1847. [ápr. 2.]

Igen kedves Barátom! Március 12-diki levelére nem ott kezdem a választ, hol azon levél kezdődik, hanem a legvégén, azon örvendetes tudósításra t.i. hogy julius elején ismét szerencsés leszek édes barátomat színről színre láthatni, ölelhetni. Az a két hét nekem ünnepem lesz. Bár csak összevágna a k[edves] b[arátom] látogatása a Petőfiével, ki azt nekem megígérte, s a milly karakán fattyú, hiszem, teljesíti is. Mert Petőfi (vagy: Ugyanis Petőfi) alig hallotta meg jutalmaztatásomat, azonnal sietett elolvasni Toldit, és alig olvasta el Toldit, azonnal verset irt, és alig irt verset, azonnal levelet is irt — egy negyedív papirnak a verset egyik — a levelet másik oldalára írva. Melly vers sub *∕* itten mellékeltetik. Erre én természetesen válaszoltam, — két féle képen, s válaszversem sub *∕∕* mellékelem. Erre kaptam egy tömött levelét, illy megszólítással: „*Lelkem Aranyom!*” s illy aláírással: „*igaz barátod Petőfi Sándor*”, mellyben sok mindenféle szép dolgok — népköltői *triumviratus* (Arany, Petőfi, Tompa) stb. elmondatnak; különösen kedves barátomat érdeklőleg ezek: „Szilágyi Pistával levelezel ugy-e? ird meg neki hogy eddig is szerettem, de most még jobban szeretem, azt tudva, hogy ő ösztönzött téged az írásra. Eszköz volt ő a gondviselés kezében, melly ha elrejtí is gyöngyeit, rendel számára halászsokat, kik azt felhozzák.” [...]

[Röviden jellemzi Szalonta kulturális viszonyait.]

[...] Toldit veszettül akarnák elolvastatni *nyilvánosan*, de nem teszem. Félek a N.J.-né-féle kritikától. Általában a szalontai kritikától félek. A hol János vitézre elmondják: „az is bolond, a ki az illyet kinyomtatja”, ott Toldi nem várhat kedvező fogadtatást. [...]

Szilágyi István — Arany Jánoshoz

[Mármaros-]Sziget, április 9. 1847.

[Válaszol az Arany levelében olvasott hírekre.]

[...] *Igaz! Petőfi!*... Hát örülök az acquisitionának. Azonban Petőfit én jól ismervén: megvallom, váratlan előttem nem volt. Ő — ha érzelemben egy rokont, hasonlót talál gondolkozásban: annyira megtelik szive nemes buzgalommal, hogy lecsillapítására multhatatlanul ezt a lépést kell tennie. De sajnálom, hogy embereit megválogatni nem tudja. Ő mindent maga után mér, hiszi hogy a ki hozzá nyájas barátságot, megelőzőleg sokszor, mutat, az okvetlenül olly becsületes ember, mint ő maga... Az Életképeket értem s a Honderűt. Mennyire bálványozottja volt egykor ennek, — s nem szeretett amaz előtt; s most mint fordítva a kocka... Bárcsak vele együtt lehetnék Szalontán. Megkellene neki írni!... Beszélni szeretnék vele... Én írni sem merek, — mert nem tudom hol van. Mondják, mindig kószál. — Lelkét viseli magán *verse*. Azonban, a *Válasz* mégis felette áll — *tűzben*. [...]

Szendrey Júlia — Térey Máriához

Erdőd. April 24-én 847.

Kedves Marim!

Csak pár sort írhatok, de rám nézve fontosabbat, mint a világ valamennyi szónokának beszédei.

Épen most tudám meg Sasstól, hogy P-i munkáinak nem tudom hány kötete Károlyban, s talán épen nálad van. Légy olly jó és küld el nekem minél előbb. Ugy várom mint elkárhozott lelkek várhatják éjféloket; ez minden boldogságom, mit még e tárgyban remélhetek; küldd, küldd, kedves jó Marim!

Tehát pár nap múltán tellyesedve lesz egyetlen reményem, melly lelkemből fakad, s aztán puszta, puszta lesz ott minden; nem bírok e szerelemből egyebet, csak puszta emléket; mi olly számtalan öröm- és bánatot teremtett előbb, most egy hideg emlékké kell hogy váljon, mint minden életünkben, mi kéjt és örömet nyujthat lelkünknek. De nem is érdelek tán egyebet! — — Én örömben napokig tudnék hálát adni istennek, de bánatomban nem bírok, nem tudok imádkozni! — —

Pedig ki istenétől sem remél, ki ő hozzá sem könyörög bennsőleg irgalomért, hogy akarhat az még köszönni valót nyerni? Oh én boldogtalan leszek tellyes életemben, én nem várok egyebet! ...

Szegény Barna Náci a rókus-kórházban fekszik most betegen, s életéhez kevés remény. Mért nem vagyok én helyette?

Jőj édes lelkem Marim ki Papával ha bemegy; úgy várlak mint isten résztvevő, vigaszt nyújtó angyalát. Addig is légy boldog, minő lehetsz, kívánja Júliád.

[U.i.] [. . .] Megbocsáss e csúf firkáért, de oly izgatott vagyok, hogy alig tudok ülni, csak szaladnék mindég végetlen világra.

66.

Térey Mária — Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly, 27-ik April, 847.

Kedves Juliám!

Leveled reggel tegnap kaptam, kerestetém a kívánt könyvet mindenkinél, de schol nem volt lelhető, irnod akartam hogy nints Károlyba senkinek de az ember nem várt. Ugyan is tegnap este a Pesti táskába kaptam ezen ide zárt könyvet, nékem volt cimezve, benn egy kis cédula feküdt mellyben kér, néked elküldeni, s nevébe igen igen boldog házaseletet kívánni, mert úgy hallja, hogy férjhez mégy. — A tegnapi események egy Chaost szültek agyamba, azért nem irtam tegnap mert nem tudtam mit. Korán reggel kedves Luizám halálát tudtam meg, utánna a Te fel izgatott kedélyű leveled kaptam, melly fájdalommal növelte, mert szenvedni láttalak, s nem volt kezembe eszköz, hogy könnyebbitsek rajtad, este Pe. .fi könyvét kaptam azon pár sorokkal, melly[!] keserű elszántságát mutatják s engem is sebzettek, mert Téged illet oly nem érdemlett vád. Ha ma postanap van, rögtön feleltem volna P.-k s megsemmisitettem volna vádját, néked szót sem tettem volna sorai s levelemről, s csak a váratlan meglepést szerzettem volna megjelenésével. — De egy levelemtől függ egész életed boldogsága, s magam tanács nélkül illy lépést bővebb megfontolás után tenni nem merék, én várva vártam Riskót, én közölni akartam vele tervem s jóvá hagyásával teljesítém, de tegnap s ma nem jött az idő halad nem szabad tett nélkül tőle e csalfa időtől jót reményleni; tehát tőled Júlia várom a határozatot, adj egy szóval szabadságot, s én felelek P.-k, bizd reám hogy mit? Kezedbe áll Julia sorsod eldönteni, de még határozatod kimondod gondolj egy kicsit arra, hogy azon Debrecenyi kaland való, s azon célból követődött el hogy Téged boszancson, mert Endréden több napok mulatása után azzal is mulatták P.-t hogy néked Lokodettivel illy, s illy viszonyod volt, Ő ezt hitte kevés ideig, s azon idő alatt követte el azon kalandot. Most jelen Pesten azt beszéli hogy fel utazza Magyar hont, keres egy szép paraszt léányt, nagy hajjal ép sziv 's tes[t]tel, azt nőjül veszi s mint nője is paraszt öltönybe le eresztett bé font hajjal fog járni. Ez nem koholmány, (de bohóság Tőle) illyest beszélni. Én tegnapelőtt sokat beszéltem Riskóval felőled s Róla, R. olly nyilt volt, hogy én megvallám, hogy Te szereted P.-t. Ő neheztel mindkettőtökre azon levél miatt, a

levél most is bontatlanul nála erre esküdött, de elhányta írásai közt mihelyest kikeresi vissza küldi — P.-k. Ő olly nyilt, olly részvétellel szólott felőled, s P.-ről hogy Tőle tanácsot kérni akartam, de nem jövén Tőled kérem ezt. — Alkalmat nem várok Erdődre, nem halaszthatom tovább levelem, s e könyv elküldését, Majtényig küldöm reményilem még ma lesz szives Kruzlits át küldeni. Hát a kesztyűket megkaptad? — Isten véled Júlia, én megmondtam most néked, hogy itt az idő mellyben határoz, tanácsot nem adhatok, a világért nem tenném ezt, itt szived egyedüli sugallására hallgass. Ölelve vagyok

szerető igaz barátnéd
Mari.

67.

Gyulai Pál — Szász Károlyhoz

Kolozsvár April 29i 847

[Beszámol az „Unio” c. zsebkönyv szerkesztésével és kiadásával kapcsolatos bonyodalmakról.]

[...] A hosszas késedelemért, mit Jókay beszélye és más egyéb körülmények okoztak több jó cikknek el kelle maradnia. [...] Ilyenek lennének még a Petőfi versei is, de azokat Urházy az én javaslatomra adni fogja, mert jobb egy-két naplóírótól megrovatni, mint hazugságban maradni a közönség előtt, melly Petőfiért él és hal. [...]

A Pesti Divatlap utolsó előtti számában Vahot Lázár Kálmánnal együtt amugy sujtásos modorban rettenetesen megdicsér. Dicsértetni szép dolog s én szeretem is csak nem mindentől s nem mindenféle kép. Vahot írókat akar teremteni magának s azt gondolja hogy sikerül mint Petőfivel s másokkal. Azok magokat teremtették azzá a mik, ő csak elbeszélte a világnak s még adott hozzá valamit, de velem máskép áll a dolog. Én még most sem teremthetem azzá magamat, millyenné tán valaha válhatok s illy körülményben az ő oktalan dicsérgetései csak ellenszenvet költenek ellenem s nevetségessé tesznek az okosok előtt. [...]

68.

Szendrey Júlia — Térey Máriaához

Erdőd Május 1^{én} 847.

Kedves Marim!

Mért kérdezed még tőlem, miért, o Mari hogy mit tegyél? Te, ki legjobban tudod, mennyire szeretem *őt*, elgondolhatod, hogy *őt* láthatni legnagyobb boldogságom volna. Őt, ki lelkemnek minden gondolatját, minden érzelmet, mi ott fakad birja, kedves egyetlen világomat!

Ha csak egy rövidke óráig is bírhatnám őt, csak egy percig a kezét, melyben isten minden gyönyörömet teremté, ha csak láthatom, hogy öröm még neki láthatásom, tán imádnám az embert is, ki által ezt megnyerhetém.

Hatalmadba adok mindent tenni, mit csak jónak látsz, csak azt tedd, hogy lássam őt; oh Mari, ha ezt kieszközölheted!

Látod, nem egyedül a szenvedély kielégítéséért vágyom erre; de ha egyszer láthattam: vagy rá veszem, hogy valami biztos állást szerezzen magának, s ekkor minden ellenszegülés nélkül *övé* lehetek, vagy, ha több neki korlátnélküli szabadsága, mint szerelmem, — mitől félek — akkor válni fogunk örökre, s talán még nyugodt lehetek, s ha kívánják Szüléim, boldogíthatok mást, ki sorsát enyimhez köti. — Aztán, ha *ő* most úgy tenne, mint mondja, s csupa visszatorlásból, hogy sértsen, hogy megmutassa a világnak, mily keveset gondol velem, ha szerelem nélkül venne el egy parasztleányt, egy nőt, ki lelkének fönségét nem érthetné, nem sejtethné: mi lenne belőle? egy szerencsétlen egész életén át, s ennek oka én!! ekkor megérdemleném, hogy sujtson az ég haragja, hogy ne tudjam, mi a boldogság. — Mióta ismét lehetőnek hiszem őt láthatni, mióta felélesztéd bennem újra a remény sugarát, azóta lángként nyargalja az öröm egész valomat át, s egy égető láz magasztalja fel majdnem kialudt életkedvemet. —

Végre lerázhatám magamról az örökös okoskodás jégpáncélját, mit rám erőltetének, s épen a legnagyobb igazgatás, midőn úgy bele akartak kovácsolni, hogy soha többé ki nem igazodhaték belőle, épen a legnagyobb igazgatás ronta el mindent, mit eddig össze tépnem elég erőm nem volt, s most szabadon lélekzem. — Hisz csak nem akarják, hogy elmenjen az eszem, s hogy, mi több, *ne legyek boldog sem ezen, se a más világon!* — Ha mint *Sándorom* nője leszek boldogtalan, mi csak tőle függ, — lesz erőm túrni mindent, mit rám küld az ég, és kivívni magamnak a jövő élet üdvességét; de ha elszakasztanak tőle, ha még nem is láthatom, úgy veszve, veszve lesz minden számomra! — Mindég az idővel biztatnak, hogy ez meghozandja, mit isten számomra rendelt, de elég volt fél év 6 hó, én nem várhatom tovább összetett kezekkel az idő ajándokát. Nem! nem lehet tovább! o Mari! édes angyalom, segíts rajtam, ne hagyj] elveszni, mint a többiek.

Isten veled! Csókol ezerszer

forrón szerető

Júliád.

[U.i.] Ha lehet, ne halaszd, mi üdvemet hozza meg! ne halaszd sokára az írást.

Ha mi érthetlent látsz írásomban, légy olly jó és nézd át; nem tudok mindent úgy rendbe szedni most, mint kellene, gondolatimat se.

J.

[Fénymásolatát l. 2—3. sz. mell.]

1847

69.

Térey Mária — Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly, 7-dik Majus estve, 847.

Kedves Júliám!

Igéretem' telyesítém, használtam fölhatalmazásod, s most nagy öröömre irhatom néked, hogy ez szükségtelen volt, mert itt lesz Ő holnap talán már, vagy e napokban. Kováts Edus ki Lajossal utazott itt keresztül szólott vele Pesten, hivta le magával, de mondá, hogy pár napokig még nem jöhet de ezek után Boros, s Mandival, jön le, ha pedig ezek késnének, Debrecenyig a Gyorskotsin jő.

Hogy szeretnék most nálad lenni, olly sok mondani valóm van mit le írni nem is lehet, és olly szomorú, hogy azon reád nézve kedvező hirrel vegyíteni nem vagyok képes. S hidd kedves Juliám egyetlen vigaszom abba nyerem, ha téged boldognak lenni látlak. Légy erős Júlia ne hadd magad nézeteidbe meg zavarni, ezek olly tiszták, hogy ezeket követned kell. [...]

70.

Kemény Zsigmond — Jósika Miklóshoz

Pest május 11kén 847.

[...] A te Jósika Istvánod mikor hagyja el már a sajtót? Mindennap óhajtvá várom, hidd el, hogy velem együtt a pesti közönség is, kivéven a Szemlének triumvirátusát, kinek tetszését sem te, sem Berzsényi[!], sem Eötvös, sem Petőfy nem nyerhették meg, s kiknek az olvasó közönséggel szemben azon szerencsétlenségök van, mi az ő irányában jelesebb íróinknak. Előfizetőik száma, mint hallám, alig megy százhuszra. [...]

71.

Szemere Miklós — Kazinczy Gáborhoz

Máj. 20d. 1847.

Édes Gáborom!

Rá bukkantam végre P-y ellen irt nyilatkozatomra, tehát íme közlöm azt veled, mivel mondád hogy nem ismered. Hogy olly szelíd a millyen, azt P-y egyedül Tompának köszönheti. Ha én egyebet sem, csak azon egy tettét emeltem volna ki úgy, mint azt kiemelni bírtam volna, hogy ugyan azon ember, ki velem illy

semmirekellőleg bánt, elég szemtelen volt alig egy hét múlva pénz miatt alacsonyítani le magát előttem, t.i. előfizetés-gyűjtésre szállítani fel engemet saját keze irásával, — mondom csak az egyet mutattam volna úgy föl, mint az érdemlette hogy felmutassam, át fogod látni, milly szép fényt vetett volna lelkületére!

Nyilatkozat. (:csupán impurumban van meg nállam, s így nem merem állítani, hogy utolsó szóig hü, de a különbség mindöszve is egy pár csekélységben állhat.:)

Múlt tavaszon, Petőfy bucsúlakomájában, több barátai között Sárosy s én is — s vidékiek közül csak mi ketten — részt vettünk meleg barátsággal. Ezen barátságot P-y, az Életképek 1^{ső} számában így köszöni meg „Búcsúlakomámban egy pár vidéki költő collegám is volt, kik csupán azért voltak akkor tájban Pesten, hogy egyik vagy másik divatlap szerkesztő által levétessek magokat” s gúnyoló elménckedéseit még tovább űzi. — Mint jutottunk e' szennyes gyanúsításhoz? *Bűneink* miatt! Sárosy — tudtomra — csak könnyű vétkes; ő csupán azon egy vétket követte el P-yn, hogy: említett bucsuján, erantai barátságát bebizonyítandó, megjelent; az én bűneim ellenben, azon egyen kívül még sokak: én P-yhez, szép tehetsége miatt első pillanattól fogva forróan csatlakoztam, mint utitárs Pesttől Miskólcig szivemben hordoztam, s hogy semmi el ne maradjon, a legőszintébb barátság címével öleltem őt magamhoz. Ime láthatja az olvasó, hogy ha P-y méltányos akart erántam lenni, bűncim büntetésének elmaradnia nem lehet. — Midőn Miskólcon elvált tőlem, forró csókot nyomott reám, azóta semmi más, mint im e' nyomtatott csókja volt érintkezése velem. E' második csókot tehát már méhében hordozván az első csók, csak most látom hogy amaz is harapás volt.

Mi a gyanúsítást illeti az Sárosyra nézve, kinek valóban megjele[ne]nd arcképe, nem olly sértő mint reám nézve, kinek eszemágában sem volt, hogy lemázoltassam magamat, s ki Sárosy unszolására hogy azt tegyem világosan kijelentém Frankenburg s Vahot előtt, hogy azt tenni, elveimnél fogva, mellyeket előhoztam előtök, semmiesetre sem fogom.

Most már komolyan szállítom fel P-yt, adja elő honnan füzte őszve a gyanúsítást: hogy én, ki Pesten egy hónál több időt tölték, (:lám milly hosszú idő kell arra hogy valaki le mázoltassa magát!:) arcképem miatt mentem föl? Adatainak lennie *kell!* ha ugyan nem akar olly nemtelennek tartatni, ki egy nyomorúlt elménckedés kedvéért kész valótlan ráfogásokkal bemocskolni barátját.

Mind a mellett hogy föltevém magamban, nem egyeledni többé polemiába, fogja látni az olvasó, miképen ez aljas gyanúsítást szó nélkül hagynom nem lehet. Mert nem foghatták volna é több vidéki ismerőseim, kik tudják tőlem hogy az említett lakomáb[an] vidékiek csak mi ketten valánk jelen, nem é azon lakomának díszes köre, mellynek nagyobb részével engemet, mindöszve is egy rövid éj ismeretsége füz őszve — hinni Petőfy gyanúsítását, hallgatásom esetében?! Sőt, miután arcképemet megjeleni nem látják, nem foghattak volna é e' gyanúsítás nyomán így gondolkozni: „ez ember arcképe miatt járt Pestre, miután tehát nem

jelenik az meg, világos hogy *kérése meg tagadtatott* mind Vahot, mind Frankenburg által!" — Kinek gyomra az illyet is eltűrheti, ám hallgatott légyen!

Halljuk tehát az adatokat! — Jövendőre pedig merem kérni P-yt, hogy poetai fictióival kíméljen meg engemet. — Azonban, hogy sajátságos egy ember Petőfy úr, annyi bizonyos! Épen most veszem előfizetési nyomtatott ivét, s rajta *nevemet, Petőfy saját kezeirásával*. Tehát: *kérés*, mielőtt még csak meg is száradhatott volna arcomon a sár, mellyet rádobott! — Csók, dőfés, ismét csók! nemde szép változatosság! s mindez korántsem egy év, vagy hónapok, de — a két utolsó — mindössze is egy pár nap alatt.

Egy szives taná[c]csal szolgálók Petőfynek: igyekezzék más módot választani ezentúl barátai eránt, mert e jelen mód aligha alkalmas barátokat szerezni, akár a szerzeteket megtartani. A barátság kényes virág: harmatot, s nem moslékot kíván.

Még egyszer hozom fel emlékedbe, hogy: mindezt, *az* követte el rajtam, kit én soha meg nem sértettem, ki miatt — mint saját maga tudja — Vahottal nem egyszer pereltem öszve; kit annyi menyi pénzel olly örömet segitettem, (:, a jótét azon pillanatban elveszti minden becsét mellyben azt magunk említjük meg." — jól tudom! de én nem is akarok legkissebb becsét is tulajdoníttatni e csekélységnek: előhozom, nem hogy magamat emeljen, de hogy őt jellemezzem: előhozom, mint például előszoktuk hozni minden tartalék nélkül, ha valamelly becsületes arcot hazudó kéregetőről így szóllunk „ez embert én tegnap előtt enyi s enyi forinttal segitettem, s képzeld, tegnap feltörte s meglopta csűrömet” épen e' példát azért hozám fel, mert rajtam történt itt Lasztócon másfél hó előtt:) Ki miatt nékem Szemere Páltól egy lealacsonyító leckét (nehány forintot kértem tőle kölcsön; mint a következőzés mutatta, nem vólt ugyan rá szükségem, mert többet hoztam haza mint a menyit tett azon keserves néhány kölcsön forint, de kértem — mint szokás mondani — *mindenesetre*, ne hogy m[eg] találjak szorúlni, föl lévén téve már akkor nállam, hogy P-yt segitendem valamivel:) kelle végig hallgatnom, s melly miatt én minden más esetben lábához csaptam volna azon pénzt, ha Petőfy eránti részvétem türelemre nem int, s végre az: kít, hozzám ígérkező, olly szívesen vártam, hogy — napját nem mondhatván ő bizonyosan — úgyszóllván hazúlról nem mertem eltávozni, s ha egy pár mértföldre távoztam, meghagytam nőmnek, hogy azon pillanatban mellyben meg érkezik lova, legényt küldjön utánnam.

Jellemzéseül, előhozom még azt is, hogy ugyan az ki olly féktelen dacos büszkére játszotta magát; ugyan az ki a *mások talpának nyalásáról* ama verset írta, — *végig nyalta* a dráma bíráló választmány *talpát*, be járta hízelegve, kérve, drámája ügyében, az említettek között *elleneit* is. S ki végre — mint magad is olvasád — nem pirúlt kijelenteni — gondolom a P. divatlapban — hogy őt „nem bántotta volna drámája meg bukása is (a színpadon) csak pénzt kapjon érette”.

Ezen embernek bordalát tanítottad te be (bocsáss meg ha nem igaz, én így hallottam:) édes Gáborom a fiúkkal, hogy majd üdvezelhessd vele: ezen emberrel

fogsz csókolódni; — fog csókolódni veled, s istentudja mit nem tenni örömeben veled legjobb barátom, kitől, ha mástól nem, várhattam volna, hogy egy illy gazembert vissza lökjön magától. Istenem! ha Szemere B. vel tette volna ezt, úgy viselnék é eranta magokat Berti barátai Miskólcon, mint viseled, v. fogod viselni magadat éranta te. Többi Újhelyi—Zempléni barátomról nem szólhatok, mert azt sem tudom, ismerik e' tettét ellenem.

Hogy annál inkább helyzetembe tehesd magadat, képzeld, hogy ez ember mindezt veled tenné: hogy, miután öszve barátkozott veled, s meg látogatott, s jóságodat élvezte, távozta után két héttel azt olvasnád magadról tőle valamelyik divatlapban: „Kazinczy Gábornál voltam múlt héten, furcsa történt az alatt: arcképét melly miatt járt egyedül Pestre, az Újhelyi casinóba kérte felfüggesztetni, de biz az nem sikerült most az egyszer! ha ha ha! hej! Szép az mikor valakinek arcképe Casinóban függhet, mint kérdezik csodálattal egymástól az emberek „Ő az? ilyen ő? viszont milly szívbeli gyötrelem lehet, ha aztán kérése még is megtagadtatik!! ha ha ha!!! —” Ha a következtetést is számítod, tökéletesen egyezik rámfogása im ezzel! Kimenthetné é őt előtted az, hogy mindezt hallomás után írta?

Nincs semmi nagyobb a nevetségessé lévésnél! ezt lehetetlen megbocsátanunk, t. ha az akarva s illy gabszággal követtetik el, mint követte el ez ember rajtam. Miután, Garay ellen irt polemiám miatt a nagyobb rész „híuság” bélyegét sütötte — ártatlanul vagy nem? egyremegy — reám, lehet é ezután sértőbb valami rám nézve mint illy nevetségessé tevés? Ha egy egész évig mindig azon gondolkodott volna ez ember, mint sértsen meg legjobban, csak ezt s nem mást találhatta volna ki. Ezért mondtam, hogy végtelen gondatlan voltál, midőn Vahotot meg támadtad miért nem festetted le engemet? ez embernek most már nem volna an[n]yi lelked, hogy fejből kiverd, miképen mind Sárosyt mind tégedet *én kértelek* meg előre arra hogy előhord.

Papirom kifogyott, isten hozzád édes Gáborom!

Szerető barátod
Szemere Miklós

72.

Kazinczy Gábor — Szemere Miklóshoz

[Sátoraljaújhely, 1847. máj. 20.]

Kedves barátom, felköltöttek, hogy egy 5 óraker hozott levélre válasz váratik, s holtálmosan futottam végig leveledet s válaszolok.

Furcsa bogár vagytok Ti, költők. Irritabile gens. Ezzel ne véld, hogy a Petőfi tettét helyesljem: de azt sem helyeslem, hogy oly *soká* s *úgy* haragszol Te. Vagy vicelő idétlenkedésnek kell vened e cselekvését — (miként az aggteleki barlang s a gömöri táblabíróság stb. előhordásával nem kevesebbet követett el

önmaga ellen, mint ellened, s nem kevesebbet *minden* tekintetben, egész a jelenetek költöttségéig) — miként én vevém, vagy mosolytalan, sovány (trocken-nek mondaná a német) or-szúrásnak. Első tekintetben nagy előnye volt (a közönség előtti küzdésben) fölötted, mert Nyilatkozásod komolyan van tartva, s azt nem érdemlé; ha or-szúrásnak, ha erkölcsi gyilkolásnak: akkor is halványnak tartom védelmedet, mert *pariroz*, a helyett, hogy sujtana (= agyba főbe), semmisítene. — Rosz tanácsadó, jól tudom én, a hidegvér, de úgy érzem, hogyha *rajtam* történnék ilyesmi: vagy nevetnék rajta (lehet, hogy keserűn, de nevetnék), vagy egyszerűen mondanám, mit a királynőbe-szerelmes Don José mond Caesarnak: „Megöllek.” Meglehet, hogy úgy járnék, mint e szép mondat szokott, előadások alkalmával: a közönség „laikus” része *nevet* rá, mert a fönségest egy bakarasz választja el a neveltségestől. Meglehet, mondom, hogy nevetnének [elírás „nevetnék” helyett] — hagyján!

Azonban úgy tetszik nekem, mintha leveleden mind végig egy kis sima, baráti harag, akarám mondani nehezteletés árnyalna át, irántam, Petőfiveli ismerkedésem miatt, s átárnyalna mind annak dacára, a mit utolsó Ujhelyben létedkor *helyesen* mondál tenfelvilágosításodul.

Furcsa bogár az ember, édes barátom, s nem csak a költő. Becses énünkbe gombolyagzik utoljára is mindaz, a mit az elme, mint selyembogár, önteste- s véréből kiszótt.

Lónyayt én *igen szeretem*, igen *becsülöm* is: s ő Kovács Lajosnak nagy *barátja*, Széchenyinek nagy *tisztelője*, kiket én positive haza- vagy elvárulóknak tartok (a mi szemeimben egy); s nem jutott eszembe, rossz neven venni ezt Lónyainak. Mondani fogod, „hogy sem Sz. sem K. nem bántottak meg *engem*, s azért Lónyay irántami barátbűn nélkül szeretheti.”

Istenem: hát a ki a haza ellen vét, nem mélyebben bánt-e *bennünket*, mint ki énünket végig körmöle. — *Ez egy* ok, mi alá fektesd a levelem elején álló nézeteket.

Második: nagy istenáldás az, hogy az emlékezetnek letörölhetetlenül ifjú zománca *nincs*. Miket beszéltél pár év előtt, mit mondok, hónapok előtt, Erdélyiről, t. i. a hozzá nem közeledhetésről stb. S most, egy pusztá levelére, milyet a szerkesztőknek, kiknek társ, pénz- vagy elmebeli kell, érdekében van küldözni, nem csak felelsz, hanem a levélben egy pillantást hagysz vetni irodalom-kritikai s egyéni veséidbe, Petőfi iránt, sőt baráti-bizalommal hagysz vetni, mert a levélre nézve holmit kikötsz, a mi a levélírás elméleti tana szerint is, a bizalomnak sőt intimitásnak legfőbb jele. Isten ments! hogy roszalnam. Sőt mindig óhajtám derengőbbé tenni bizonyos látpontjaidat, s azt, hogy nem mindenki *bibeldik* annyit, mint Te oly sokat, s nem mindenki *látja* azt s *kell* látnia nagynak vagy soknak, a mit Te annak látsz. — Mit csináltak volna a Szemere Bertalan *barátai* hasonló esetben? Legkevésbé tartozik reám; én igen *becsülöm* ezen „barátok” *apródi* ragaszkodását Berti iránt; s Napoleon irányában én is tudnék talán (?) ily „fiú”, ily „aprod” lenni, ki véd és támad, a nélkül is, hogy a gondolkozásra fáradságot fordítna: — de magam az effélékre kiszaradt is vagyok, hiú is vagyok, sőt lomha is vagyok.

Sohasem látván irigylésre méltót azon ló szerepében, ki a diadalszekért *húzza*: sült-bolond hazugság és légből kapott rege, hogy én Petőfi bordalait tanítgatom be ovatiója végett. Egy az, hogy egyet sem tudok, 2) bízám, Jókai szerint, a Kantusprézesre Girgáciában, 3) de ezt nem mondom, mert kevélynek hinnél. De ha eljön, s a satnyuló mellem a dallást megengedi, idétlenségnek fognam tartani: „hogy *kerülgessem* azt, hogy Petőfi dalai *ne* daloltassanak.”

Még egyet: Ne véld, hogy az emberek velünk, azaz más emberekkel bajlódjanak. Novellát, mely két számon fut végig, tíz ember nem olvas el Zemplénben, valamint verset, mely 20—25 sort meghalad. Ujhelyben legalább, alig 10. S azt mi volt a mult lapszámában, annyira sem tartja meg emlékezetében, mint azt, ki nyert tegnap whisten. — Azért óhajtám vala, a Tompa érdekében, ha *nem* festeti magát; az én megtagadásom a leghiűbb s egyszersmind — így sejtem — *legildomosb* cselekvés volt. Csodálkozzanak azon, hogy *még* nem festettek valakit, de azon ugyan ne, hogy *már*.

El nem olvasom e levelet, hogy a mily álmosan fogtam bele, kuszáltsága miatt el ne tépjem. Lehet, hogy következetlenségeket találsz benne. Nem akartam válasz nélkül hagyását levelednek risquirozni, s *újra* nem írom egy boldogságért e hosszú firkát, mit *elmondani* jobb szerettem volna. Minden esetre kérek, ne egyes részletek, eszmék stb. pókhálózatába akasszd dialectikai könnyedséged szárnyait, hanem vedd az egészt, az egyetemet. Isten veled! Te vagy körülbelül az egyetlen, ki nekem hosszú leveleket köszönhet, mert tekintet érdemlő ítélete van és ez ítélet oly szempontokat is felkutat barátainak nézdellésében, mik másnak magasak, alacsonyok (értsd: nem magasak) s — a mi fő szerepvívő — kéjelmetlenek. [Utóirat.] (Eolvastam leveletem. Tudom, mi fog megszűnni, mit fogsz félreérteni; nézd el félíves fidibusért, elfogadva előleges óvásomat.)

73.

Erdélyi János — Toldy Ferenchez

[Pest, 1847. máj.]

[...] Arany irt hozzám, 20 aranya miatt, melyért a nyugtatványt még marciusban felküldte Szőnyinek. [...] Ugyanő „Toldi”-jából egy példányt kér félre tenni Petőfy számára, mit én fogok által venni. [...]

1847

74.

Tompa Mihály — Böszörményi Károlyhoz

[Beje, 1847. jún. 5—6?]

[...] Két hétig mostanában Pesten jártam, egy nap indultunk el Petőfivel ő ment Szathmárba, én haza; őt Szathmárba bizonyos szerelmi kalandorság vitte, Szendrey Julcsa, ennyit tudok a neve, sat írj róla ha tudsz. Én Pesten létemben párszor mondám neki „ábrándos számár!” s ő válaszolt „kiábrándúlt számár!” nekem. S ah! tán igaza van! mit nem szeretnék! [...]

75.

Vahot Imre — Arany Jánoshoz

[Pest, 1847. jún. 6.]

[...] Nekem főcélom most az irodalmi erőket, egy bizonyos saját színezetű irói kört egyesíteni lapomban. Törekedjék erre Jókay is, s legalább nem lesz a két lap egészen egyforma. Úgy van ez mindenütt a művelt világban. Nem kenyérírígység ez, hanem irodalmi szükségesség. És minthogy az Életképeknek Petőfije van, miért ne legyen a *Divatlap*nak Aranya? Annál szebb a verseny! [...]

76.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje, június 14. 1847.

Isten áldjon meg, édes barátom! Tökéletes igaza volt Petőfinek, minden teketória és cerimónia nélkül kellett volna hozzám berontanod, minden kopogtatás nélkül. Nem mondom hogy épen úgy mint Petőfi, ki engem sohsem látva, életében legelső megszólítása is így hangzott „Te kutya!” vagy ha épen így is, mert ez ő nála ennyit tesz „édes lelkem!” No de sebj! én kezdem el, s mindegyre megy a dolog.

Pesten karöltve sétálgatván Sándorral: egyikünk szólt: tudod-e te ki hiányzik közülünk? A másik felelt: Arany Jancsi! és igazunk volt; hiányzottál közülünk épen úgy, mint én közületek most, midőn együtt valátok, és ha csak mindhárman együtt nem leszünk: hiányos lesz a társaság.

Szeressük egymást, édes barátim! [...]

Tehát Sándorunk szerencsével, vagy legalább reménnyel járt Szathmárban? Ezen örülök! Elmegyek, barátom, akkor el! Te és Jokay vőfények lesztek, én a pap; nem dicső dolog lenne-e ez?

Bizony, bizony cudar dolog ez a 40 mértföld! és kivált ha az ember nem „szabad”! mert hiszen még ez a tér Szemere Pállal, „csak egy arasz sem lenne lelkünknek;” de a szabadság! úgy látom barátom, mindketten ennek vagyunk nagy híával; s én még a pénznek is! ebatta engem nem áll a királykép, mint én sem állhatom azt; hanem ez csak gyerekség! azért látjuk, látnunk kell egymást!

Sándor már nincs ott. Legalább sorai azt mutatják, hogy mikorra ezen levél néhány kehes postaló kegyes grátiájából hozzád jut: ő már az operenciás tengeren is túl lesz! [...]

77.

Jókai Mór — Arany Jánoshoz

[Pest, 1847. jún. 18.]

[Mint az Életképek új szerkesztője, lapjában való rendszeres közreműködésre kéri fel Aranyt.] [...] felszólítom önt teljes barátsággal: hogy mihelyt adott szava miatt teheti, munkálataival emberelje meg az általam szerkeztendő lapot, olyképen, hogy miután Petőfi minden hónapban két, Tompa egy versnemű munkálatot fog adni, öntől szinte havonként egyet kívánnék közleni, hogy így szüntelen közönség előtt áljon e három név (epithetonokat nem rakok a név elé) díjazni mind hármok munkálatait egyenlően fogom: minden két versért tizenöt pengő forintal [!], melly ugyan nem a legméltóbb érdemdíj, de minél többet jelen körülményeim közt nincs hatalmamban resolválhatni. [...]

78.

Kovács Pál — Arany Jánoshoz

[Győr, 1847. jún. 19. után.]

[...] Petőfi barátom biztatására vagyok bátor ezen évre ‚Hazánkat’ önnek olly reményben meg küldeni, hogy azt becses költeményeinek egyikét darabjával az idénre gazdagítani szíves leend. [...]

1847

79.

Vahot Imre — Arany Jánoshoz

[Pest, 1847. júl. 6.]

[...] Igen különös sőt meglepő volt rám nézve önnek azon nyilatkozata, miként elméje természetét előre nem akarja áruba bocsátani. [...] Nyíltan szólva, önnek ezen vonakodását alkalmasint Petőfiveli találkozása idézte elő, ki gyűlöl engem, mert jót tettem vele s mert büszkén mondhatom, én valék egyik leghatalmasabb eszközlője irodalmi fölemelkedésének. Neki Jókay igen jó embere, régi iskolás pajtása, kire ő nagy befolyással van. — Jókay most lapot szerkeszt, még pedig oly ember lapját, ki a becsületes ellenzékét becsstelenül megcsalta, kijátszotta, oly lapot szerkeszt, mely a Divatlap nemzeties és ellenzéki irányát már is megtámadá. Ám ha tetszik önnek jövő évre illy lapba írni — nyilvánítsa ön őszintén, — nem tehetek róla. [...]

80.

Bozzai Pál — Lévy Józsefhez

[Pest?, 1847. júl. 7.]

[Beszámol a pesti tartózkodása idején szerzett, irodalmi vonatkozású értesüléseiről.]

[...] Petőfi házasodik; egy szatmármegyei lányt vesz (ha elveszi), kihez legújabb verseit irkálja. [...]

81.

Lévy József — Bozzai Pálhoz

[Sajó-]Szentpéter Julius 17. 1847.

[...] Minapában Petőfy erre járt; később Tompa s Szemere Miklós is; én egyikkel sem beszélhettem; épen akkor csaptam egy kis körutazást Borsod felső részén nem gyors- hanem forsponton. [...]

Visontai Kovách László — Lisznyai Kálmánhoz

Szatmár Julius 17^{en} 47

Petőfy ki Veled s kivel te Parisba és tudj isten minő -don és -irokba menni akarátok itt van, és úgy mint Bulver oldalán Ker[t]beny Carl Maria örvend életének angyali isteni Juliája oldala mellett, nála töltött két egész nap után jött ide ismét tegnapelőtt estve vissza[!], hol is az én sógoromnál Papp Endrénél egy kovártélyon vagyunk. —

Én igen igen beteg valék, de csak valék, — mert már javulok, csak hogy savanyút etc ennem nem szabad ez baj, — nagy baj, — és hideglelésem miatt mely 10—14 napiglan kinzott Erdélyi utam helyett itt kell fekve hol, — hol pedig mostmár séfíndálva az úr isten adta időt eltarisznyáznom, — s e hó végén pár napra Pestre megyek, s ha akkor véletlen ott leszesz elmondom, hogy Petőfi mit mivel sept. 8^{án}! — Sokat emlegetünk vele mondjuk s mondja hogy nagy bolond az a Kálmus, eh de Krisztusi jó egy derék fiú is ám! — és kedves gyerek én nagyon szeretem mondám én, én is monda P. és így sokat beszélünk rólad, és többnyire estve felé emlegetünk, csak azért, hogy egész nap ne légy kénytelen csuklani. — P. épen most olvasta fel ma délután irt gyönyörű költeményét, — Phantasia melyben le ir keletet nyugatot, mindent mi szép nagy és dicső etc a világ csodái! és úgy végzi be midőn előté phantasiáját a papiron s mind ezt két szemben látom; kedvesemnek sötét világú ábrándos szemében! —

[Itt következnek Petőfi saját kezű sorai.]

Ecsém P. hozzád fene gyanusitást ir hogy te irsz a Pester Zeitungba — mi a manó? — ez fene história, megmondom vigyázz magadra mert a váltó feltörvényszék még megkerit irnokúl, azt leszel gradálva íróbúl irnokká! — etc. [...]

Tompa Mihály — Böszörményi Károlyhoz

[Beje, 1847. júl. 21.]

[...] Petőfi nálam volt 5 nap, innen ment Szatmárba Juliskájához, mint mondani szokta: s ha tervünk dugába nem dől: aug. 22. táján én esketem meg a boldog párt, s akkor édes Károlykám, remélem titeket is látlak. Priell[e] Nelliveli tréfája Petőfinek inkább csak kötődés volt, mint igazi szilárd akarat: s ha ez egyoldalúságból, azaz csak a Petőfitől magától hallottakból következtetést húznom lehet: úgy e házasság el nem török; s én két okból örülök annak: Petőfi

barátom s boldogságát óhajtom, továbbá szeretném látni azon keserű pofát, melyet a gögös aristocrata Uray vág, hogy egy szegény magyar költő, fia orra elől elkapja a madarat. Prosit! [. . .]

84.

Térey Mária — Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly 25-dik Július 847.

[Panaszolja, hogy már két levelére nem kapott választ.]

[. . .] Azt gondolod Júlia, mivel az emberek mind kárhoztatnak én is ezek közzé tartozok? Még most midőn elvonúlsz tőlem egészen érzem mennyire szeretlek, oh nem kívánom én tőled, hogy viszont olly forrón szeress mint én Téged, tudom én azt hogy kebled egy láng mellyből mást részesíteni nem vagy képes, csak *Őt*, de a barátságnak mi köze van ezzel? [. . .]

85.

Pap Endre — Luby Zsigmondhoz

Szatmár, 1847. júl. 30.

[. . .] Petőfi köszönt. [. . .]

86.

Szemere Miklós — Erdélyi Jánoshoz
[Töredék]

[Lasztóc, 1847. máj. 9.—júl. 27. között.]

Kifelejtett pótlék, múlt postával hozzád írt levelemből: folytatom P-y elsajátításait:

Kisfaludy Sándor

(Gyula szerelmében) szóll a fergeteghez:

Port és polyvát kapkodsz sat.

„*Jer tépd ki inkább reményüres szívemet*”

Petőfy szinte a fergeteghez:

Ki akarod tán tépni fűrtimet,

Jer tépd ki inkább, tépd ki szívemet”

Eötvös („Szörnyenszép”)

*Mit bánom én, dicsók ha e veszélyek,
S gyönyör között ha veszhet e kebel”*

Petőfy szinte a szerelemlről

*Mit bánom én! az isten szebb halált nem adhat,
„Mint sírba dőlni a gyönyör terhe alatt!”*

Vahot Sándor előbb: (Külföld rabja)

S szívébe visszafolytak könnyei.

Petőfy később

*El könyek! Szívem úgy is oly üres,
Mégfértek benne oda folytatok.*

Tompa előbb (Karcsei Templom)

*A virágok éjímára mennek a természet
templomába.*

Petőfy később:

*A természet elhagyott szentegyház,
nincsen benne buzgó népe már.
A virágok sat. —*

Kleist:

*Ein tropfen Kummers verbittert
Ganze Meere von Freude*

Petőfy: A szerelemlről:

*Egy harmatcsepp belőled gyilkosabb
Mint egy méreggé vált tenger. —*

Igen nagyon kár lesz mind ezt nem említened. Még most sem lenne késő,
mintegy pótlékkül Pulszky bírálatához.

Isteneved kedves Jancsim s szíves barát[sá]gom. Szerető barátod

Szemere Miklós

Még is van: Nem tudom t.i. bizonyosan előbbi levelem egyikében,
közöltem e veled ezeket is, vagy nem:?

Tompa előbb: (Márta könye)

*Hol a Karpat havas tetőin
Mint barna csókák a téli fára
Halk szárnyütéssel, a kifáradt
Felhők megülnek éjtszakára.”*

Petőfy (Salgó)

*E hegytetői kősziklára ül
Borús napokban a pihenni vágyó
Terhes felhőknek vándorserege.*

Beőthy előbb egy versében melynek sem címére sem szavára nem emlékszem t.i.
szórol szóra, mert különben világosan emlékezem az eszmére:

*Zug a tenger a szélvész miatt, mint a „bölcső”
„Mellyet mérges dajka hány”,*

Petőfy később:

Hullámszik a víz, *reng* a könnyü sajka
Mint a *bölcső* mellyet *ráncigál*
Szilaj kezekkel *a haragvó dajka*.

Jókay (Hétköznapiakban) a falu házainak leírásában mint van egyiknek kalapja fejen földre lökve, vagy „mint áll földre kalapja (az az tetője) fején” —

Petőfy a Csárda romjaiban szinte ezt mondja.

Még egyszer mondom, nagyon kár lenne mindezt elhalgatni. Ennyi lopás barátom még is sok. S ha ennyit én magam találhattam, mennyit találhatnának mások kiknek tán több olvasottságok s hübb emlékezetök van! — S ha közleni találsz, arra kérek, ne hagyj ki egyet is.

87.

Szemere Miklós — Erdélyi Jánoshoz

[Lasztóc, 1847. júl. második fele.]

[...] Régtől óta ülök fészkenben [!]. Minap azonban meglátogattam Tompát Bején. Midőn be toppantam paplakába, kit látok pamlagán heverni? — Petőfyt. — Hozzá sem szóltam. — Ő egy néhány perc múlva fel költ, s elment — állitolag Szathmárba; Mi harmadnapra Patakra az examenre rándultunk, s ekkor hallók, hogy Szathmár helyett Kazinczy Gáborhoz tartott, s az alatt el is távozott. Gömörben több fiatal emberek beszéltek, hogy nagy társaságban mondá Petőfy, nem tudom mi apropórsra: „Tartsa szerencséjének Kossuth, ha neve az övével egy lapon állhat.” No, nézd! Nem sok idő múlva nagyobb ember lesz Napoleonnál! [...]

88.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje, augusztus 1. 1847.

[...] Sándor Szathmárban van, tennap kaptam tőle levelet, a tieddel együtt, írja: hogy nem részeltethet a szerencsében tervünk szerint, hogy én eskessem össze, mert szülei jobb szeretik amúgy; és ő megnyugszik benne, és igen helyesen. [...]

[...] Petőfi felkért az Életképekhez jövőre, nem is vonakodtam, annyi okvetlen igaz, hogy Jókaynak dolgozni fogok, de hogy Imrének is nem küldök azért hebe-hóba egy két verset még bizonyosan nem tudom; bonyolodott viszonyaim vannak Imrével, annak kifejlésétől függ az utolsó. [...]

1847

Petőfi azt mondá: ő nem fog pályázni Szécsy Máriára, s hogy te sem, e szerint egyikünk sem. Majd jó lesz Garaynak! Tartsd szavamat titokban, de előre megmondom neked, hogy ő fog nyerni! [...]

89.

Térey Mária — Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly, 1-ső Szeptember, 847.

[...] olly jól esik veled szólhatni ha sorokkal is, úgy is menyegződ előtt többet nem irhatok, s valóban nem is szép tőlem hogy ezen öröm napjaid panaszaimmel sö[té]titem, de nem tudok mást mit írni Júlia annyira föl ingerült vagyok, bocsáss meg tehát szegény barátnődnek, kinek egyetlen vigaszát Téged' is elraboltak, de nem Júliám Téged elveszténem nem lehet, mert lásd kik körültem vannak mind jég alakok, én megfagyok ha hozzájuk közelebb lépek, oh ne engedd ezt Júliám tarcsd meg mint nője is Sándorodnak erántam jóltevő szerelmedet, hogy kedves soraid életet öntsenek belém, s meg ösmérést hogy élni kell. [...] még ha lehet menyegződ előtt írj [...]

90.

Arany János — Szilágyi Istvánhoz

Szalonta, szeptember 6. 1847.

[...] Holnap után 8-án esküszik Petőfi. Ha tőle közelebb levelet kapok, többet is írok a szertartásról. [...]

91.

Kemény Zsigmond — Szász Károlyhoz

[Trieszt, 1847. szept. 26.]

[...] Mi munkája külön kiadását illeti: erre, ha t:i: honorariumot is vár, nincs előkísérleteim után ítélve semmi reményem. Mert nálunk nem fizetik a verset. [...] Petőfi minden munkájáért 300 pengőt kapott. [...]

Térey Mária — Petőfiné Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly, 4-dik Okt. 847.

[...] Köszönd meg férjednek nevemben azon szép verseket, mellyeket ő nékem Riskó által küldött, s tisztelem is add néki át. [...]

Arany János — Szász Károlyhoz

Szalonta, október 11. 1847.

Tisztelt ifjú polgártárs!

Önnek hozzám intézett becses költeményét póstai rendtelenség miatt csak a napokban kapván kezemhez, addig is míg nyilvánosan visszhangoznám abban kitüntetett nemes érzését, fogadja ön a távolban baráti szíves kézszorításomat s köszöntésemet.

Petőfi Sándor hozzám írt legelső levelében e szavak állnak: „... a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata. . . .” Ezen ohajtásra én is *ament* mondtam, de mégsem úgy értettem azt, hogy minden költő *tisztán* népköltő legyen, mert ilyesmi teljesülni soha sem fogna: hanem úgy, hogy a költészet ne legyen olyan, millyenné az a legujabb időben nemesült (!) t. i. csak egynéhány tudósnak, vagy ábrándozó holdvilág-egyéniségnek nagy bajjal megérthető, a nagy többségnek pedig teljesen élvezhetetlen, hanem legyen egyszerűen nemes, erőteljes, a nép nyelvét megközelítő s ennek virágaival ékes, — szóval döntessék el a köz fal a népi és ma ugynevezett *fennköltészet* közt, és legyen a költészet általános, *nemzeti!*

Illy értelemben vett nemzeti költészet előállítása lenne egyik hatalmas előmozdítója nemzeti újjá alakulásunk nagy művének, s vele az irodalom is korán sem hátra felé menne, mint talán első tekintettel látszik; mert nem az a költészet végcélja, s tökélypontja, hogy a lehető legfensőbb fokig csigáztassék nyelve, hanem az, hogy magát egyszerű köntösben is képes legyen művészileg fejezni ki. Hanem ez úton mindazok, kik jelen ideig virágos szóhalmazban hitték rejleni a valódi költészetet, s nagyszerű bombastokkal irták körül a ragyogó semmit, természetesen visszamaradnának: de hisz ez semmit sem tesz, sőt használ; mert nem az a költészet virágzik mellyet *sok*, hanem a mellyet *jó* költők mívelnek.

Legyünk rajta tehát! — mondom én is — mozdítsunk meg minden követ az illy nemzeti költészet megalapítására. Petőfi már jóformán utat tört — nyomán haladni egyikünk sem szégyenlhet. Nem azt mondom azonban, hogy legyünk

utánzók. Az igazi költő csupán utánzóvá soha sem válhat. Azt akarám mondani, hogy valamint Petőfi ragyogó szóvirágok, összekuszált s minden magyarságból kivetkeztetett szófűzés nélkül, a maga egyszerű nyelvén érdekesen fejezi ki magát, ugy mi is, ha akarunk s tehetségünk van, kifejezhetjük. S mivel ama sallangos költészethez szokott veteránoktól e tekintetben semmit sem várhatunk, Önöknek, ifjú pályatárs! önöknek áll nyitva leginkább a dicsőség meghonosítani elvégre a magyar költészetet az egész Magyarhonban. Tegyék azt. . . . s megáldja érte a magyarok istene! Fogadja még egyszer üdvözlétemet, ki szíves rokonérzéssel maradtam Önnek őszinte barátja

Arany János.

94.

Sass István — Sass Károlyhoz

[Pest, 1847. okt. 13.]

[. . .] Petőfiéket úgy is meglátogatom ha szagolni fogom megjöttöket. [. . .]

Utólevél.

[. . .] Petőfi hallom e hó végén jó Pestre. Rögtön leendek tiszteletére s meglátandom a szép s mivelt menyecskét. Már előre csavarom képzeletem, mint fogok illy kedélyes hölgy körében mulatni. — Majd erről aztán bővebben. [. . .]

95.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje, október 28. 1847.

[. . .] Petőfiről egy betűt sem tudok, semmit, semmit, nem ír, haragszik; pedig biz isten nincs oka. Én ígértem, hogy az Életképekbe is dolgozom, szavamat meg is tartom; s van e panaszuk? Lásd Jancsikám! én elég verset csinálok, a millyet ollyat; ha az Életképeknek kizárólagos dolgozó társa leszek, minden hónapban egy verset adhatok *csak*; nem nyugözése ez a szabadságnak? aztán én adósságba vagyok sülyedve, minden szabados eszközoeket használnom kell hogy pénzem legyen, miért hát ez a kapcáskodás? Add az ördögnek kis ujjodat: egészen elkap. — Én kizárólagos embere vagyok Imrének, és ha akarom maradok; de én fél énemet az Életképeknek adom, s ők nem elégszenek meg velem, hanem egészen kívánnak. Én írok mindenüvé, csak a Honderübe nem, tapasztalat mondja ezt, és tanított meg, hogy ne *kizárólagoskodjam*. Aztán elvégre is, a mit ígértem, megtartom, szószegő nem vagyok, mi kell tovább?

Kérlek Petőfiről írj nekem sokat, mint van? Sokkal kevélyebb vagyok minthogy ezt most, haragván reám — ő tőle kérdezzem; de sokkal jobban szeretem őt, mint sorsa iránt közönyös lehessenek, tehát írj nekem a gazemberről! [...]

Én sem pályázok Szécsi Máriára, annyi bizonyos, remélem Petőfi sem, azonban te miért ne pályáznál? bolondság volna egymást nyugöznünk. [...]

96.

Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez

Pest 1847 Nov. 17.

[Hogylétéről tudósítja édesanyját] [...] Együtt lakom Petőfiékkel dohány-utcában 373 szám alatt első emeletben. Szép szállásom van. [...] Tisztelik Petőfiék is kedves anyámat. [...]

97.

Jókai Mór — Berecz Károlyhoz

Pest 1847 nov 28.

[...] Petőfi itt van feleségestül [...]

98.

Kemény Zsigmond — Szász Károlyhoz

Pest 30^{ik} nov 847

[...] Erdélyinél azért nem nézhetem meg beküldött versezetét, mert ez némileg ellenkezik a K[isfaludy]. társaság szabályaival, vagy legalább annak szellemével. — Mit mond Petőffy hasonló tárgyú munkájára? szereti é ön azt? Eötvös nagyon silánynak, én igen érdekesnek tartom.[...]

Gyulai Pál — Szász Károlyhoz

Kolozsvár Dec 1-én 847.

[Kifejti véleményét Szász K. egyes verseiről.]

[...] Petőfiné naplója olvasásakor szép vers de nekem azért nem tetszik, mert Jókayval együtt te is bolonditod vele azt a szegény ártatlan asszonykát. Petőfiné naplója igen szép — bárha Fannit nem közelíti meg — de helyes volt-e kiadni, de illeté-é Petőfihez, hogy közölje? Petőfi dicsekszik, hogy nem üti dobra szerelmét s komisz dolog mások előtt csókolodni, azomba megengedi, hogy neje elmondja egy egész közönség előtt: miképen csókolta meg keztyüét. Még képét is kiadatja!! Nem jobb lett volna-e majd évek vagy éppen halála után beszélni el mindezt a közönségnek? Nem szebb lett volna-e ereklyeként őrizni a világ szemei elől, s nem tenni ki látványul, hogy büszkén elmondhassa lássátok milyen kedves babám van nekem. Nállamnál senki inkább nem tiszteli Petőfit és nejét, de éppen ezért igen tudok boszankodni, midőn az egyik páratlan türelmetlenséggel akarja másokra tukmálni nézeteit a másik pedig ott kezdi írói pályáját, hol tulajdonképpen végeznie kellett volna — életirójának. Hanem azért Petőfi még is nagy költő, neje még is dicső léány! [...]

[Kifejti véleményét Sükei Károlynak az Életképekben megjelent cikkeivel, ill. a Magyar Szépirodalmi Szemlének ezek ellen intézett támadásaival kapcsolatban.]

[...] Petőfit a Szemle félszegül bírálta és Sükey ellen írott cikkének azon része, hol az egyéniségről szól tökéletes félreértés. [...]

[Elmondja, hogy Sükei meghívta őt az „ifjú Magyarország” tagjainak sorába.]

[...] Azomba úgy látom hogy az egész párt heterogén elemekből van alakulva. [...] Van-e következetesen képviselve általok a magyar költői iskola. Egyedül csak Petőfi áll. Kivüle senki. Azomba így is van nekik sok érdemök, de nem úgy mint a pártnak, hanem mint jó íróknak... [...]

100.

Sass István — Sass Károlyhoz

[Pest, 1847. dec. 1.]

[...] Petőfiéknél — bár vágyva vágyom — még eddig betegségem miatt nem leheték. Ide érkezttükör mint hallom az asszonyság köhicsélt. Az út megártott szegénynek. Sándor most gyógyul torokgyuladásából. Kerestetett de én fájdalom nagyobb beteg valék mint ő s így rajta se segítheték. — Már felüdül mint hallám. [...]

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje, december 1. 1847.

Kedves Jancsim! Legelőször is azon balhiedelemből rántalak ki, hogy én haragszom. Mentsen isten!

Nem haragszom, és nem haraghatom pedig, mert: soha sem mondtam én neked, hogy Petőfivel ne közöld, a mit én neked írok, és ezt szégyen is volna mondanom; aztán Petőfi is éppen azt tette Zemplében mit én akartam, az asszonyhoz nem ment, és Kazinczynak világosan elmondta, miért? éppen mint én szerettem. De nem írtam, nem írhattam neki mert szédelegvén e széles világon Szathmárban, Biharban Erdélyben nem tudom hova utasítani leveletem, s ő a gyönyörű madár meg nem írta: itt lesz megállapodásom stb. Most már tudom hogy Pesten van, de hol lakik? Azért hogy ő Petőfi, ne gondolja, hogy az ostoba német levélhordó tudja lakását és ösmeri őt, ha fel nem tesszük a Nrót. Végezetre pedig, nem bánom hogy nem írtam, tudom, hogy az utolsó időben úgy tele volt lelke boldogsággal, hogy a barátság beszéde tökéletesen mellőzhető vala részéről. Csak ő írna már nekem pár sort Pestről én is mindjárt hasonlót művelnék, — de haragunni? ettől sohasem voltam távolabb mint most.

Boldogságuknak lelkemből örülök; adja Isten, hogy évekre nyúljanak a mézes hetek! Ugy látom neje írásaiból hogy mély érzelmű derék hölgy, te is mondog; megérdemlették egymást! [. . .]

Hanem hogy még egyszer Petőfire térjek, nem igen tartja a dominus a mit ír; azt mondja ugyan is a „Hazánkban” — — *ne nyaljuk faljuk egymást egymás előtt, mert az igen cudar dolog*, te pedig azt írod, hogy *rettentő* csókolóznak; no de ha téged és a tieidet nem tartják *más*-nak, az az idegennek, ez szép tőlök!

Én pedig még most is azt mondom: hogy nem *kizárólagosságra* adtam szavamat, azonban erről már annyit beszéltünk, hogy „*elég, talán sok is*” (Vahot S.) e négy szóban Petőfi látna witzet; te nem láthatsz; egykor Pesten ez volt minden ötödik szavunk.

Vahot lapjának ügye még most is függőben van, ő szörnyen pattog, a mint olvastad sőt írod is, hogy hit- és szószegecs, és hálátlanság, meg a jó isten tudja mi, akarják lapját megbuktatni; Te nem érthetsz egyikről sem, a hálátlanságról inkább Petőfi érthetne, ti: Vahot szerént, az ármány és bosszú vágyról, Erdélyi és Heckenast, ezekre haragszik ő. Furcsa is barátom az egész dolog! Nem bír az ember okos lenni belőle; mondják: hogy Erdélyi követelése törvényes, de nem igazságos; azonban a manó tudja igazán a dolgot. [. . .]

Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz

Pesth, 1847. december 20.d.

[...] Bemutatta-e, vagy be fogja-e mutatni nejét Petőfy Saroltánál? nem tudom. [...] Irnék a „Hazánk”-nak is, ha Palkó Petőfy levelében pelengére nem teszi vala nevemet C-F-et, amit csak az nem értett el, ki nem akarta. S pedig „az árva szirtet” oda szántam már. De minek írni olyan helyre, hol *sárral* hasonlítják össze költészetemet? [...]

Térey Mária — Petőfiné Szendrey Júliához

[Nagy-]Károly, 22-dik Dec. 847.

[...] Olvastam az Életképekbe, úgy a Hazánkba írt cikkeket is Tőled; Te Júlia kitaláltad hogy mit gondolék elolvasása után, de mentettelek is mert tudtam hogy Sándorod kedvéért tetted ezt, s aztán olly szép is a mit irsz hogy nem a prosai világnak valók. Ha emlékezel Szabó Sándornőre, ez már őszbe vegyült leányának meg tiltá olvasni, hogy valahogy szerelmes ne legyen, igen sokat nevettem e balgaságon és tudom Te is fogod nevetni azért irom meg. [...]

Petőfiné Szendrey Júlia — Szendrey Ignáchoz

[Töredék]

[1847 végén.]

— — — — Még arról szól édes apám, hogy egykedvűen távoztam el hazulról, minden megilletődés nélkül. Hogy ez úgy látszott, igen természetes; a büszkeség adott erre erőt nekem. Bocsásson meg kedves atyám, hogy e szót használom, és bocsásson meg, ha megsérteném következő nyilatkozatommal, mit szeretnék elkerülni, hogy maradjon e kínos mult földve, miként azért éppen előbb esdtem... de szükséges, mert fáj, hogy ez elváláskori egykedvűségemet szeretethiánynak magyarázzák szüleim. Tehát: látva milly hidegen, megvetően bánnak édes apám és anyám Sándorommal, jövődő férjemmel, ki iránti szerelmem adta egyedül az erőt le nem roskadni annyi küzdés alatt, őt láttam illy helyzetben, ki minden szegénysége, nélkülözései mellett soha megvetést, megaláztatást nem tűrt és nem tűrhet soha, már mint költő sem, ha egyéb tulajdonságait

nem nézzük is — őt láttam illy helyzetben, férjemet, kit áldani annyi mint engem áldani, kit eltaszítani annyi mint engem eltaszítani — ezt látva önkénytelenül éreztem, hogy csak csüggedetlenségemmel pótolhatom ki neki, mit más részről szenvedett. És ő ölelve közeledett édes apámhoz és visszaütasított — ekkor összehúzódni éreztem szívemet, és keserű gyönyört éreztem vidám arccal jó kedvvel távozni onnan, hova talán többé vissza nem térhetek.

105.

Szendrey Ignác — Petőfiné Szendrey Júliához

Erdőd, Jan.: 6. 848.

[Válaszol a leányának utolsó levelében foglalt szemrehányásokra.]

[...] Aztán továbbá édes leányom! ládd én mind két levelemben meg emlékeztem férjdről, és — — de ezt hadjuk, mert tán tolokodásnak mondóhatnék — —

Mi utolsó elválásunkat illeti: hogy férjedet eltaszítottam; — ez ferde állítás és gondolat, — tettemet világosan meg fejthette azon férjednek is nyíltan kimondott érzésem, hogy az előzmények után ne várjon rögtön akkor kiengesztelődést, mert én akkor érzésnélküli ember volnék, — de adjunk időt, és ha ez az előzményekkel ellenkezőt mutatand, — nyitva állandnak, — ha elfogadtatnak — karjaim! Hogy kívánhattál tehát te töllem akkor többet, — mert édes leányom! ha férjed mint költő nem tűr lealáztatást, én mint ember sem, — annál inkább mint atya nem tűrhetem azt, — hasonlítást kell vala tenned az előzmények és következmények között, s ezekből itélni — tudom a Sztírás szavait „Et propter quam dimittet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae s.a.t.” és ezt méltányolom is, — de ez nem zárja ki azért a gyermeki szeretetet, és az ezt követni szokott elválás fájdalmát!!! — — Irod továbbá, miként nem kínáltalak meg segedelemmel, — fiam! ez megbántás lett volna férjedre nézve, én legalább annak vettem volna ha házasságom első heteiben sem tudtam volna legalább ha más ezt tette volna fel róllam, a nyomortól nőmet megmenteni, — és nyomorral gondolkozni mindjárt elejénte!!! — ugy hiszem, ez tölled is ábránd, egy kis elme-futtatás, — de hogy azt kelle hinned, hogy: nem igen szánának szüleid, ha vagy testileg vagy lelkileg el kellett volna veszned; — — ez már tulságos ábránd, és szüleidre keserves sértés! — —

De hadján mindezeket, — utallak a mondottakra, — és midőn szerető atyádnak írom magamat, egyszersmind megfontolónak, és a gyermeki vonzódást mérlelegezőnek, és magamat ehhez alkalmazónak gondolj — utallak mondom azokra, miket mind néked, mind férjednek nyilatkoztattam s a szerint számítsd a jövőndöt — de mindenesetre óhajtanám, ha tisztába jönnél, és megkülönböztetnéd két hideg vérü esmeretlen — baráti, — és szüle és gyermeki kötelességek közötti különiséget, —

És ime! midőn elől rövidnek gondolám magamat, 3 lapot tele írva hosszúra terjedtem — magam sem tehetek róla, hogy veled hosszas kívánok lenni, s Isten engedje! mindég hosszú!!!

Mindnyájan egészségesek vagyunk — adja a jó Isten, hogy Ti is ezt mondhattátok — Gyulánk irt már kétszer németül — egészséges Marika is —

Üdvöt, és minden jót ez uj évben néked és férjednek — kívánja
szerető Atyád-tok
Sz.

106.

Arany János — Szilágyi Istvánhoz

Szalonta, január 27. 1848.

[. . .] Murány ostromát én is irtam, az igaz, de pályamű nem lehetett [. . .] Hogy Petőfi, Tompa is irtak, azt én csak később tudtam meg, valamint azt is, hogy az én alapeszmémet: *isten a némbert szerelemre teremté* Petőfi praeripiálta, melly eszmét ugyan nem hiszem hogy kegyednek már nálam létekor ne említettem legyen, tehát tanum lehet, ha plagiumper keletkeznék. Egyébiránt nálam a kivitel annyira különböző, miszerint nem hiszem, hogy valaki az eredetiséget tőlem elvitassa. De Petőfi sem fogja azt tenni, mert midőn nálam létekor, október végén, én az ő Szécsi Máriáját kéziratban olvastam, ő is olvasta az én Murányomnak már készen volt felét, miből az alap-eszme már nagyon tisztán kitűnván, bámulva tekintettünk egymásra s Petőfi lélekrokonságot vélt fölfedezni ebben is, mint újabb bizonyosságát máskori mondásának: „te, ebatta, te sokszor olyat gondolsz és mondasz, hogy nekem úgy tetszik, mintha én mondtam, vagy gondoltam volna;” én pedig azt válaszoltam: mindketten megleltük az egyetlen archimedesi pontot, mellyből Szécsi Máriát művésziileg felfogni lehet és kell; (ha az ember úgy nem akar vele járni mint Tompa Miska). Petőfi szívesen magára vállalta, hogy vásárt keres műveimnek, őhöz küldtem Murányt is december közepén, s ott olvasták ő, neje és Jókai [. . .]

107.

Petőfiné Szendrey Júlia — Petőfi Istvánhoz

Pest, febr. 1. 848.

[Petőfi üzenetét tolmácsolja] [. . .] Egy héttel ezelőtt kinn volt Sándor Sas Pistával, szüleinket meglátogatni, Vácon, kik akkor panaszkodtak, hogy mióta elmentél innen, még nem irtál haza. Azért szívedre köti Sándor velem együtt, hogy minél előbb írj Szüleinknek, hogy ne aggódjanak tovább szegények miattad. Ha

már istentől elrugaskodott, hitegető sógor vagy, legalább jó gyermek légy. [...] Mi egészségesek vagyunk és meg-megemlegetünk téged, mondván: vajon mit csinál most Pista? De azért ne bízd el magad, a viláért sem! [...]

[Fénymásolatát l. 4. sz. melléklet]

108.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje február 7. 1848.

Édes barátom! Jól megvárakoztattál válaszoddal az igaz, hanem még is megbékélek veled minthogy jó hosszú levéllel örvendeztettél meg. Soraid végén lehetetlen volt fájdalomosan el nem csodálkoznom, s engedd meg hogy most csak erre válaszoljak, máskorra hagyván a többi.

Irod: hogy *Petőfit rossz embereim környezik*; meglehet, sőt bizonyos. Bizonyos az alacsony rágalmból mellyek rám fogatnak, mellyekről lelkem és ajkam mit sem tud; ne gondold barátom hogy igen fogom magamat mosni, nem engedi ezt egy bizonyos fájdalmas büszkeség: hogy én ki Petőfiről ezerszer elmondom azt, hogy még ilyen magyar költő nem született, abból mossam magamat, hogy én biz őtet nem becsmerlem. Az élet és világ ez alacsonyságát megszoktam, százszor hallottam már rám fogatni azt, mikor ingyen sem álmodtam. Ez nekem nem újság! Hanem hogy Petőfi ezt hiszi: az már újság!

Fejébe verte valaki, hogy én *futtatni* akarok vele. Nem értem! én futni akarok magam, futtatni senkivel. Azonban ha azon igyekezet, hogy mindig jobbat és tökéletesebbet akarok adni, ha azon gyönyörű dolgokhoz, miket Petőfi írt hasonlót igyekezem csinálni, futtatás: úgy igen is futtatok, nem csak Petőfivel, hanem mindazokkal kiknek csak egyetlen versét is szépnek láttam életemben. — Már magát ezen *futtatás* eszméjét, aljasság csinálta, és gázság ragasztota[!] rám.

Megmondom én mi a futtatás: Sárossy *Két művész* című darabját felolvasván valahol, ezt veté utána: *ezzel majd leütünk néhány Petőfit*. Ez a futtatás. Én ehhez nem értek.

Aztán mi baja Petőfinek akármiféle futtatóval? ha úgy fut hogy elérí őtet, csak nyereség az egésznek, ha háta megett marad: csak mosolyoghat a hasztalan erőködőn.

Ismét mondom, nem magamról szólok.

Barátom! Nincs az irodalomban vagy az országban ember, ki Petőfi érdemeit a maga teljességében, jobban méltányolja mint én, és azt ki is mondja; a gáncsnak egyetlen egy fegyvere sem húzatik ki ellene a nélkül, hogy én csapás nélkül hagyjam; és lásd, most abból kell tisztitkoznom, hogy én őt nem becsmerlem! nyomorúlt, alávaló világ!

Midőn Petőfi nálam volt, egy szomszéd helyen így nyilatkozott, egy okvetlen általad is tudott dologban: *tartsa szerencséjének Kossúth ha velem egy lapba írhat; azóta van harc és háború e mondás felett; barátom az ellentábort egyedül képezem, és százszor elmondom: olyan ember, mint K., minden 50 évben születhetik; de olyan, mint P., 300 alatt sem; de hányszor szólok én úgy ő róla, hogy szemébe pirulás nélkül lehetetlen volna ezt elmondanom! És még is látod mi a jutalom!*

Ki azt állítja hogy én Petőfit érdemén alól kissebbítem, alacsony rágalmozó!

Fáj nekem végetlenül, hogy murányi utunk emlékéből tudhatná Petőfi: hogy Sz. Máriát nem versenydühből írtam; hiszen a várban is mondtam neki: *Hallgasd csak mint fogtam én fel Máriát; s ő mondá: no nekem ne mondd!* Megvallom hogy itt a Sándor igazságtalansága irányomban jobban fáj, mint rágalmozóim ugatása.

Jancsi! hát nem gyönyörű helyzet-e ez: ülök falusi magányomban, mit sem tudva a főváros zajáról, Petőfinek egy hajszálát sem bántva, s egyszer csak azt kell hallanom: hogy én ezt meg ezt teszem. Bizony gyönyörű állapot!

Én nem vagyok erkölcsi rabja senkinek; Petőfivel magával Muránytól majd Bejéig vitáztam János Vitéze felett, *meggyőződéseim szerint*; kimondtam eddig is és ki is fogom nem csak Petőfi de a szűz Mária felett is véleményemet. — Kimondtam Sándor *egyes helyei* felett eddig is; de hozzá mint egészhez mint Petőfihez mindig érdemei teljes méltánylásával ragaszkodtam; és nyilatkoztam is, és teszem ezután is úgy mint ragyogó tehetsége érdemli, — erre saját ösztönöm hajt, mely a szépet minden alakban imádja. Tehetek-e én róla ha ártatlanul így összeharatom!!

Mit mondtam, mit nem mondtam Szécsi Máriája felől, nem tudom: oly csekélység volt, hogy már nem is emlékezem rá; de ha *nem szerettem* volna is, istenem! van-e joga azért Petőfinek neheztelni?

Tudom én hol fekszik a nyúl: ama gyönyörű dominusszal *egyes dolgok* felett válthattam szót, s ő átvivé beszédemet az egész Petőfire; de van-e orvosság illy nyomorú seggnyaló fráter ellen? ki Petőfinek szemébe hizeleg, háta megett pedig orrfintorgatva beszél róla. —

De sokat is fecsegek e tárgyról, mert fáj, hogy minden ok és alap nélkül húzatom e gyalázatosságba. —

Én alkalmasint írok Sándornak, mint előtted úgy előtte is határozottan visszautesítok minden aljas rágalmat, majd meglátom mit mond rá Sándor; bizony ő lesz oka ha vége lesz köztünk mindennek: *mert isten úgy segéljen tökéletesen ártatlan vagyok!*

Mi is volna az barátom ha Tompa Petőfit méltányolni nem tudná, vagy róla becsutenítve szólna? Oh én egy kissé más embernek érzem és tartom magam, mint sem ily nyomorúság lelkemhez férne. De továbbba mondd meg, az is mi: midőn Petőfi rólam aljas rágalmat enged fejébe veretni?

Hanem már most az Isten áldjon meg, én hiszem hogy te hitelt adsz szavaimnak; a mivel barátságunknak tartozom, azt Petőfi irányában is megteszem: tőle fog függni a többi.

Isten veled. Szerető barátod

Tompa.

109.

Petőfiné Szendrey Júlia — Tomasekné Lauka Terézhez

Pest, február 20. 848.

[...] Elképzelheted-e, hogy én egyetlen bálban, egyetlen estélyen sem voltam? Az elsőbe jegyeket, s erre pár meghívást kaptunk, de mind e csábítások dacára mi itthon maradtunk! És milyen örömmel, s hányszor emlegetjük egy ilyen estén át, hogy mennyivel jobb együtt, magányosan lennünk. Mennyit beszélnek a hosszú téli estéről az emberek, hány társaságra, játékra, mulatságra unnak egy télen által, s mi, mindezek nélkül úgy úzzuk az estéket, úgy futnak ezek tőlünk, hogy többnyire 11 órakor, sőt néha még későbbben fekszünk le. [...]

[...] Most egy kérésem van hozzád, kedvesem, mit, úgy hiszem, nem fogsz rosz néven venni tőlem, mert csak a szükség ösztönöz rá, ez pedig, mint tudhatod, törvényt is ront, annál inkább az illedelmet, szabályaival együtt leronthatja. Mielőtt eljöttem hazulról, kedves Mamádnak Shakspeare műveiből 3 kötetet leadtam, mire most igen nagy szükségünk volna, és ezért ha csak lehet, igen kérlek, édes Thézim, első alkalommal, küldjétek el azt nekünk. Mint hallhattad, Sándorom most Shakspeare-t fordítja, és ámbár angolból az eredetiből, de még is szükséges, hogy minél többel hasonlíthassa és egyeztethesse: tehát erre ez a kiadás is kell, a többit pedig édes Apám olyan szíves volt nekem elküldeni, tehát csak az hibázik belőle. Egyes kötetekben ezt nem vehetjük meg, s így nem pótolhatjuk a három hiányzót, s egyedül ez vehet rá, hogy e kéréssel alkalmatlankodjam nálad. Ugy hiszem most tavasszal hamarább akad Pestre alkalom. [...]

[Fénymásolatát l. 5. sz. mell.]

110.

Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez

Pest, 1848. febr. 27.

[...] Petőfiék tisztelik kedves anyámat, a nyáron őket is felcsalom Komáromba [...]

1848

111.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje, Mart. 2-án 1848.

[Panaszkodik, hogy beteges, „lankadság és életutálat” lepi meg.] „vedd hozzá még, hogy az emberekben ezerszer csalatkoztam. [...] Látd csak legközelebb is: irsz nekem, hogy Petőfi *szuszog* rám; én érezvén hogy ezt ok nélkül teszi irok neki — mert csúszni senki után nem szoktam, de a mit humanitás és barátság követelnek mindig meg-teszem, — irok mondom neki, fájdalmasan[!] említvén hogy illyesmit rólam fel tesz; imé itt van válasza: „*Hát te azt gondolod[,] hogy én haragszom vagy csak nehéztelek is rád? ne kapkodj ilyen magasan a levegőbe mert megfájul a vékonyod —*” nem commentálgatom e szavakat. Te se tégy erről többé előtte említést, hadd aludjék el az egész nyomorúlt pletyka-historia.

[A nemzeti és népies költészet kérdését fejtegeti.]

[...] és e tárgyban jól eligazodnunk csak személyes együtt lét után lehetne; lásd minden oda mutat hogy neked ap[r]il közepére Pestre kellene jönnöd; s én várom is hogy eljössz, azonban ha nem jönnél utasíts Petőfihez vagy Vahot Imréhez pár sor nekem címezve; az az irj nekem levelet, melly magad helyett legalább Pesten várjon, ha nem jönnél.

112.

Sass István — Sass Károlyhoz

[Pest, 1848. márc. 12.?

[...] Petőfiék egészségesek. Sándor öcse mult hetekben rosszul volt. Meglátogaták őt. Már mint hallom felgyógyult. Boldogan élnek. Az arcképről szólni fogok az asszonnyal. Leveled várják és nagyon. — [...]

113.

Ferenczy László — br. Wesselényi Miklóshoz

Pest. 16/III. 1848. 10 óra.

Az események fontosak és gyorsabban fejlenek magánál a gondolatnál. — Nehány nap előtt martius 19^{én} tartandó reformlakoma indítványoztatott. Tegnapelőtt az ellenzék szállásán reformgyűlés egy 12 pontos petitio ügyében.

1848

Tegnap 5—6 ezer intelligens gyülekezet, — nyilatkozatok, — Petőfy nemzeti dala, — menet a városházához, — proclamatio, — a sajtószabadság tetteleg kivívása, — később a helytartótanács általi eltöröltetése, — Stancsics kibocsátása. Roppant élénkség a színházban, — Bánk bánból adtak egy keveset, népdalok, — sat. nagy lelkesülés. Stancsics nem jelenhetett meg, — rögtön nagyon elbágyadt. A 24 órai eseményekről a felvilágosító iratokat ide zárom. [...]

114.

Kapczy Tamás — özv. Platthy Imrénéhez

[Pest, 1848. márc. 16.]

[Beszámol a márc. 15-i eseményekről.]

[...] Mit bocsájt reánk Isten, nem tudni; én félek, hogy a nép fel fog lázittatni, amennyiben máris illy versek keringenek [következik a *Dicsőséges nagyurak*... teljes szövege] ez már rettenetes [...]

115.

Ribiánszky József — Walther Imréhez

[Vác, 1848. márc. 16.]

[...] Én tegnap jöttem meg Pestről ott voltam midőn a sajtó szabadságot tetteleg életbe léptették, s Petőfy buzdító verseiből még melegében kaptam egy példányt ennek tartalmát idő rövidsége miatt sem irhatom ide, de úgy hiszem hogy mire levelem Posonyba jutand akkor ottan az több példányban fog vándorolni. [...]

116.

Bártfay László — Bártfay Józsefnek

Pest, Martz. 18d. 1848.

Kedves Öcsém!

Holnap névnapod; áldjon Isten! Pár hét előtt azt hittem, hogy e napot együtt töltjük: de tán jobb, hogy nem vagytok itt. — Mert Pozsonyban — lehet szinte a mozgalom nagy, s az a hazára s jövődönkre nézve elhatározó: de mi, vajjon ki biztosít máról holnapra, hogy valami irtózatba nem sodortatunk e?

Eddig ugyan személy s vagyombiztosságunk nem támadtatott meg; azonban a néptömeg olyan mint a hó-lavína; nyomrul-nyomra szaporodik, s magával sodor a mélységbe. Hogy a rossz akarat nem hiányzik, láthatod a tulsó lapra írt gyönyörűséges felhívásból is. Oh, valóban betegek s gonoszak vagyunk. De hol vannak hát az Üdvözítők? Ha felháborították a sárkányt, álljanak elő s állítsák vissza a rendet, melly mindenfelé szakadozik. A mit készítettek, most már szabályozzák is. [...]

[A 2. lapon a *Dicsőséges nagyurak* ... kezdetű vers szövege.]

117.

Madách Károly — Madách Imréhez

[Pest, 1848. márc. 18.]

[Beszámol a márc. 15-én és a következő napokban lezajlott eseményekről.]
[...] Az nap [márc. 17-én] este az uri utcában Petőfi versét részint ablakokból részint feldobálva hányták szét a kimondhatatlan sokaság közt. [...] Pesten az ablakokból a nemzeti színű lobogók mostan is diszeskednek [...] az universitás a zászlaját 15-én átküldte Budára eltétel végett, nehogy a deákok ismét mind cholérába lázongjanak, de 16-án már át küldtek a zászlóért, hogy küldjék vissza, és mikor a zászlót vissza vitték az universitás piacán Petőfi versét egy a deákok közül a rector felszólítására kezdvén szavallani, a professorok először emelték ujjaikat és elmondták az esküszünket, mit azután deákok visszhangoztat-
tak. [...]

118.

Paulay Ferenc — br. Perényi Zsigmondhoz

[Pest, 1848. márc. 18.]

[Beszámol a márc. 15-én és a következő napokban lezajlott eseményekről.]
[...] Másnap 16-án a tegnap nyílt ajtóknál megkezdett városi közgyűlés folytatott [...] Pesten a bátorság szilárdul fentartott, noha izgatást és félelmet terjesztő csoportozások nem hiányoztak, sőt nőttön nőttek. A szabad sajtó már működött. Petőfynek szabad szellemű versei cirkuláltak. [...]

Szabó Alajos — Szabó Bélához

[Pest, 1848. márc. 18.]

[Röviden utal a márc. 15. utáni napok néhány eseményére.]

[. . .] Ide csatolva találod Petőfi Sándornak versezetét, melyet kérlek csak okos emberrel közöld, mert ha ez a népközé jönne akkor a magyarságnak vége lenne. Ő maga is megbánta, mint nyilatkozott a városházán s a hol csak szerét teheti megfogja azt semmisíteni. A versnek volt a célja, hogy ha a forradalmat katonai erővel elakarta volna nyomni a kormány: egész propaganda volt s ez misszionariusokat küldött volna szét a néphez e versekkel felbőszíteni azt az urak ellen. Kinyomva még nincs és nem is lesz — istennek hála! [. . .]

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Beje, mart. 18. 1848.

[. . .] Vigasztaló soraid későn érkeztek, ohajtásod szerint, az az már akkor én Petőfitől is kaptam levelet, e levél hangja ugyan egy kissé katonás; no de még is kisül belőle hogy Ő nem hajt a pletykára, hogy ő nem haragszik; mért írt neked még is *szuszogva*, az hadd legyen titok. Igen nem jól tetted volna édes Jancsim, ha elküldöd neki levelem, én azt neki sohse mondtam, nem is fogom, mit neked róla írtam; úgy is elég farkcsóváló veszi körül, nekem ezek sorába tartozni egy kissé derogálna.

„Vigasztaló soraidat” csak jó lelked kifolyásának vehetem, azonban ha személyesen ösmernél tudnád hogy erre nincs irányomban szükség, én magában a kidühöngésben, ha ok van rá, vigasztalást találok; azonban annyira keveset várok az emberektől, — még barátoktól is — hogy a csalatkozás és megbocsátás fájdalma nálam ha mély is, hamar beforr. És lásd eretnekségemet: én csakúgy szeretem és becsülöm Petőfit mint valaha; de azért nem hiszem, hogy ezen eset után is, melyet úgy látszik maga is restel, — a legelső alkalommal ismét hiteladója ne legyen az első valószínűséggel bíró pletykának.

De látd minő furcsa: ő felhatalmaz téged hogy ird meg nekem az ő *szuszogásait*; és midőn én irok neki komoly szelid hangon: válasza ez: *ne ugráljak olyan fent a légbbe, mert megfájul a vékonyam*. Mások méltánylása mellett, magamat sem tartom édes barátom olly bárgyúnak, hogy e szavak fulánkját teljeseen ne értsem. [. . .]

Olvastam Egressytől hogy Shakespearet hárman forditnátok, s magad is emlited; bizony barátom! ha időd van fogj hozzá, én is azt mondom és hiszem hogy a nagy költő jelenleg jobb kezekbe nem kerülhet, mint hármatokéba! [. . .]

Örülök, hogy tehetségedet méltányolva Kisfaludy-Társasági tagnak választottak; ugy gondolom csekély véleményem szerént hogy te is megérdemled talántán ugy mint Hazucha. Azonban édes Jancsim ugy ne tégy mint Petőfi hogy „nem kell nekem” nem árt az ha nem használ. [...]

121.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

Beje, mart. 19. 1848.

[...] egész terjedelmében fel tudom fogni azon folytonosan gyötrő helyzetet, mellyben szegény kis lányodra nézve vagy; tudom mint szereted, tudom mint fáj állapota, vigasztalni pedig nem vagyok ostoba, hanem csak azt mondok Petőfivel: „ha férfi vagy légy férfi” könnyebb ugyan ezt leírni ide, mint tenni. [...]

Petőfi nem egyedül fordítja Shakespearert hanem Arany és Vörösmarty is; jól fordít-e? vagy nem? nem tudom; elég az hozzá hogy jámbusai elég dőcögősek.

Ad vocem Petőfi! Hja barátom, ő hamis legény, nemcsak neked van ő veled bajod, de másnak is. Röviden elmondom: Én ez előtt a nyomorúlt Adorján előtt nyilatkoztam Petőfiről, egyenesen, csúszás-mászás nélkül mint férfihoz illik; kevéssel azután (Petőfivel azóta nem leveleztem mióta nálam voltatok:) Aranynak egy levelében ezt olvasom: *Petőfi szuszog rád, hogy te őtet becstelenited, tehetségén alól nézed, hogy te ő veled minden áron futtatni akarsz, hogy Szécsi Mariádat is versenydühből irtad, ... mit annál inkább hisz, mert egy betűt sem írsz neki.* Én tehát pár komoly szót írok Petőfinek, mondván: *Nem hittem hogy olly gyöngé ember légy hogy az ilyenekért haragudjál, t. i. a becsületes criticáért.* Vá[la]szában a többek között ez áll: *Azt gondold hogy én haragszom rád? Ne ugrálj ilyen fent a levéögbe, mert megfájul a vékonyad.* Fuss végig édes Miklósom ez aláhuzott sorokon, s meg-látod, mint szokott Petőfi még úgy nevezett barátival is banni. Illyen ember ő, el van rémítön kaptva, azzal sem Isten sem ember nem beszél. ÉnERNÉM neked tanácsolni: hagyj fel azzal a Sárosy-féle dologgal; korán sem azért mintha én restelném neki küldeni, mert ez által csak én bizonyítám be előtte hogy igazam volt midőn azt mondám: hogy Sárosy ingerelt téged is úgy hogy neki nem volt igaza, midőn azt mondá hogy te ingerelted Sárosyt, a mi körülbelől mindegy; hanem azt nyered veled: hogy Petőfi marad a régi, Sárosy pedig ellenséged lessz. Én többet teszek mint elküldöm, elviszem barátom neki, és bele hozván a vitába, mikor ismét azt állítja, mit állított akkor csapom elébe; de megvagyok győződve hogy mi célt sem érünk veled; mert minél inkább megmutatod neki hogy igazad van, annál mérgesebb lesz irántad; én is igaznak tartván Rousseautól idézett szavaidat. Azonban Miklóska! küld el, küld el; én isten ugyse elviszem, sőt válaszolok is neked körülményesen Pestről. — [...]

1848

122.

Kovács Lajos — gr. Széchenyi Istvánhoz

Pesten martius 20-ka 1848. 11. óra délelőtt.

Kegyelmes uram,

Istennek hála, consummatum est!

Itt a legnagyobb rend uralkodik, a forradalom hősei a legerélyesebb támaszai a rendnek, ők üzik a zavargókat s szigorúbbak, mint a bécsi rendőrség, éjjel ki a csendet legkisebb zavarja, tüstént lefogatik. E nagy városban nem lát Excd egy aggódó arcot, de az öröm s végbevitt munka büszke érzete ül minden ember homlokán, ki részese volt. Azok, kiknek gyarló szenvedélyeitől féltünk, élén állnak a rendfenntartásnak, egy az érzés, egy a hang, mely jelszóvá vált:

„Ne szennyezzük be e dicső napokat!”

Nincs itt mitől félni, mozgásba minden város, nagyobb helység az országban, de még csak pálcát sem visz senki magával: távol gondolat, hogy valakit bántson. Petőfi előtt emeljük kalapunkat, ez egyik legnagyobb szerű embere az országnak. Amily varázserőt fejtett ki az izgalom előteremtésében s áthatott verseivel, szónoklataival mindent, úgy uralkodik most a rend felett. Eleinte ellene támadtak, a szenvedélyesbek pecsovicznak, árulónak kiabálták, mind hiába, ő bálványa most a népnek, s rendet parancsolt s befogat mindent, ki a rend ellen tesz valamit, s most ura a rendnek, mint előbb az izgalomnak. A Pesti Hirlap hivatalában gyűlnek egybe a forradalom fő emberei, fiatal írók, s ott thea mellett este végzik, mit kell a rend fenntartására tenni. Azonban ez nem nagy feladat, mert komoly törekvések ellene valósággal nem léteznek, az embereket áthatotta az eredmények nemes érzete, és hat sie wahrhaft gehoben und veredelt és felejtik ez érzés közepette személyeiket. [...]

123.

Bártfay József — Bártfay Lászlóhoz

Pozsony Mart. 21. 1848.

[...] Romban hever tehát mint mondám az őskötmény tisztos temploma [...] Nincsenek még — úgy veszem észre, magukkal uraink, a volt oppositio szepeg, mert hiszem, torkára fog forni a rögtönzés, s úgy látom hogy: az akasztani való *Petőfi Sándor* az új divatu nyakraválót számunkra készít! [...]

Gr. Kemény Dénes — gr. Teleki Lászlóhoz

[Pest, 1848. márc. 21.]

[...] Magyarországon jelenleg, amint tetteleg van, két hatalom uralkodik. Egyik áll Posonban a miniszterelnökből meg társaibul [...] és a törvényhozótestből. A másik Pesten a Közbatársági bizottmánybul, melynek elnöke és vezére Nyáry, legbefolyásosabb tagjai: Petőfi, Irinyi, Klauzál, Degré, Perczel, Irányi. Posonban a törvényhozótest azt véli, ő átalakítási törvényeket alkot, e bizottmány pedig azt tartja, hogy azokat a forradalom már kivitta. [A minisztériumot minél gyorsabban ki kellene nevezni, a diétát pedig minél előbb befejezni, mert másképp félő, hogy] küzdeni fog [...] e két hatalom életre, halálra: s következései kiszámíthatatlanok. [...]

Kovács Lajos — gr. Széchenyi Istvánhoz

Pesten Martius 22-kén — 848 este 10 óra

[Jellemzi a Pesten uralkodó hangulatot, hosszabban ír a sajtótörvény elleni felzúdulásról.]

[...] Végre egyedül Excd számára néhány sor a forradalom embereiről: Itt forradalmi jellem három emelkedik ki: Vasváry, Petőfi, Jókay, még lehet negyediknek, de messze hátuk mögé tenni Egressy Gábort! Ezekben nyilatkozik a forradalom minden inspirációival. Ezeknek semmi személyes ambíciójuk nincs, ők eszmék emberei, a szabadság fanatikus apostolai. Elszánt, szelíd jellemek. Teljesen ki van formálva bennök a párisi jacobinusok félstoicizmus, szigorú alakja, — de mindenesetre jobb szónokok s bevégeztebb jellemek, mint a 89-ki francia revolutió jacobinjai. Különös meglepetéssel vesz észre bennök minden mélyebben látó ember annyi organizáló tehetséget, vértóli irtózást, a rend s fennálló törvény bálványozó tiszteletét, de meghatározott törekvést a forradalmi átalakulás iránt, s bizonyos lehet mindenki, hogy ők minden percben meghalnak doctrináikért. Velök csak concessiókban lehet alkudni, maguk számára nincs követelésük. [...]

1848

126.

Novelli József — Toldy Ferenchez

Kassa március 22. 1848.

[Beszámol a márc. 15-ét követő napok kassai eseményeiről.] [. . .] A színházban magyar dalok énekeltek, az utcákon Petőfi „Nemzeti dala” — melly, mellékesen mondva, illy nagyszerű alkalomnak szánva, jobb lehetne. [. . .]

127.

Br. Wesselényi Miklós — Kossuth Lajoshoz

Zsibó Martius 23. 848.

[A márciusi események hírére reflektálva aggályait is jelzi: attól tart, hogy „valamennyire mivelt és értelmes nép” hiánya kétségessé teheti a reformerek törekvéseinek sikerét.] [. . .] Egy része pedig e városi tömegnek s méginkább a faluk népessége, sokkal kevésbé érzi a szellemi nyomást — melly ellen a reform tüstinti sikerrel működhetett, s működött, mint a szegénység rögtön nem orvosolható nyomását. Ez ezen nyomás alóli egyszerre felszabadulását reméli úgy lehet már is, s követelendi talán nem sokára. Megtanulandja könnyen ez a szerencsétlen Nemzeti dalból az „Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk”-et. Csak hogy könnyen megeshetik, miszerint azt értendi rajta, hogy sem megyei, sem földesuri előljáróinak az *eskü* kimondása után többé ne engedelmeskedjék. [. . .]

128.

Br. Jósika Samu — gr. Teleki Józsefhez

Bécs Mart. 24-kén 848.

[. . .] Az itteni állapot csendes és meg vagyok rolla győződve, hogy ha külföldi emissariusok nem zaklattyák fel a nyugalmat, nem is fog meg zavartatni. [. . .]

Annál rosszabbul állnak a dolgok Magyar országban, az az Pesten. Az ellenzéki kör: Petőfy, Irányi és Irinyi és Vasvári Dictaturájok alatt már Batthányinak fejére nőttek, és a leg nagyobb terrorismust gyakorolják, — a Rendek által el fogadott sajtó törvényeket el égették — a környékbeli parasztságot lázíttyák etc. [. . .]

1848

129.

Gr. Széchenyi István — gr. Széchenyi Lajoshoz

[Pozsony, 1848. márc. 27.]

[...] Ich füge Dir, aber nur für Dich, folgende Verse bei, die bereits gedruckt waren ... aber von den Betreffenden wieder verbrannt wurden ... als sich der Adel, oder eigentlich der Landtag dahin entschied ... dass der Bauer elibertiert werde!!!! [...]

[Mellékelem Neked, de csakis a Te számodra, az alábbi verset, amely már ki volt nyomtatva ..., de aztán az illetők megint elégették ..., amikor a nemesség, vagy tulajdonképpen az országgyűlés, úgy határozott ..., hogy a paraszt szabadítassék fel!]

130.

Bártfay László — Bártfay Józsefhez

[Pest,] Mart. 30d.1848.

[...] Itt van ismét szép kis versecske. A szerző fityfenébe veszi a királyokat. Mi neki Munkács, — mi neki akasztófa! — hisz ő nem fél. — Ha jószerét teheted, közölnéd azt Mélt. Grófommal is. — De tán már nem is ujság nálatok. [...]

131.

Auguste de Gerando — Vasvári Pálhoz

[Pest, 1848. ápr. 13.]

[...] Voltam a gyűlésbe, mikor tetszett szólani, és néhányszor *eljen* kiabaltam. De arról nem illik röviden beszélni.

A magyarok istenére

Esküszünk

Esküszünk hogy rabok tovább

nem leszünk! [...]

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

Freywaldau, 1848. május 5.

[...] A Sárosyféle levelet kaptam, tárcámban van most is; de Petőfivel róla nem szólhattam, ez teljes lehetetlen volt; kerestem néhányszor és nem találtam; hol van? kérdem: *a tanácsban, a választmányban, bizottmányban* sat. Végre megtaláltam otthon *nejével együtt*; világos hogy nem hozhattam elő egyébaránt is 10 percnél tovább nem voltam ott. — Azonban barátom! ezen eseteket ne vedd kifogásúl, ha napokig egyedül lettem volna is vele, elő nem hozom neki az esetet, mert barátom, ezek az emberek csodálatosak lettek; ezeknek a legpiszkosabbika *velebeszélhetlen*; e hazamentő óriásokkal nincs lelked hogy egy okos szót válts. Nincs ott másról beszéd mint a forradalom, martiusi napok, sat. familiaris vagy irodalmi ügyet nincs lelked hogy szóba hozz; szédült az egész város; Erdélyit, Garayt nemzetőr ruhában láttam, valamint Vahotot és másokat, óriási bagnét a vallokon; s nem ösmersz az írókra — minden megváltozott. — A kedves kedélyes Jókayra nem ösmernél többé, Petőfivel pedig épenséggel lehetetlen beszélni olly dolgokról mint minővel megbíztál. Pesten mulatásom pár napot, Petőfivel létem 30—45 percet tett mind öszve, nem látod, nem leled azokat, — mondom sédelegőssé lett minden.

Ez az oka hogy a levél tárcámban hever, tán hazamenet (Julius 24. körül, — rendkívüli esetben August 24:) szerencsésebb leszek; tudod magamnak is lett volna vele szólni valóm a *futtatás* ügyében, a mit már neked is irtam; de még erről sem szólhattam. [...]

133.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

Freywaldau, majus 11én 1848.

[...] Vettem leveledet Pesten, épen Petőfihez menvén adta Jókay a kezembe; felháborodásomat lehetetlen leírnom, lehetetlen azon remítő érzelmet; hogy vele találkoznom kell, annak kimutatása nélkül hogy leveled tartalmát és az ő szavait tudom. De meggyőztem magam *érted*; Petőfi nem is látta leveledet; Jókay is csak annyit tud hogy te irtad, mit a cimről is láthatott; és iszonyú felháborodásomat vette észre.

Leveled édes Jancsim most is térdemen fekszik midőn e sorokat írom; de engedj meg átolvasni ismét nem merem; illy bánásmódot csak *oktalan állat koromban* várhattam embertől!

És te remítően hibáztál, megbocsáthatlan vétket követtél el; miben? megmondom.

1^{ör} vagy egész terjedelmében kellett vala a Petőfi szavait velem közleni, betűről betüre — úgy is megbizott arra — és akkor sem hozzád nem irok *baráti mentséget*, sem hozzá nem fognak menni *becsületes szavaim*, vagy

2^{ör} Tökéletesen hallgatnod az egészről. Hosszas cifraszó nélkül: teljesen megvagyok győződve hogy részed a pletykában nincs, és az egész dologba mint Pilatus a credoba keveredtél bele; tehát teljesen megnyughatol hogy én téged nem vádollok, vagy irántad érzelmem legkisebbet sem változott. Jót akartál.

Adorjással is beszéltem; barátom, ez az ember is tökéletesen ártatlan, Petőfi egyedül maga csinálta az egészet; csupán e nyomorúlt kutfőből: Hogyan mer más is *Szécsi Máriát* írni, mikor ő irt. — Itt az egész. Nem commentálom a dolgot tovább, nincs hozzá elég hideg vérem.

Előjött Petőfivel is annyi a dologból, mennyi előjöhett; ügyet sem vet az egészre; azt felelte: *bánom is ha lefosol, vagy Krisztusnak tartasz is e számársa-gokért!* Úgy látszik: nem értem többé Petőfit!

Petőfi nem haragszik rád, a legőszintébb barátod most is; mint nekem is volt; adja isten hogy rád ne kerüljön egyszer a sor; mi előttem, ki jellemedet becslöm csaknem elmaradhatatlannak látszik. Ha *rab* tudsz lenni, jó; ha nem, akkor jaj neked is! —

Szineriről (:Vahot) a legroszabb hiedelemben vagy; Hazucha volt értve, ezt az egész Pest tudja; valamint azt is hogy Hazucha még fel is szólította Vahotot, és kellemetlenség volt köztök sat. Rád, egy árva lélek sem gondolta. Vahot maga is csudálkozott midőn mondám neki; s azt mondta „*éjnye ebatta! sajnálom, irok neki*”

Két pont van leveledben:

1. *Isten neki! irok, mig egy ember elolvassa; s ezt várom, és várják is tőled, mint ferfiutól.*

2. *A hol Petőfi barátságának vége, ott irodalmi pályám is be van fejezve, érzem.*

Ezt nem vártam; ezt szerettem volna nem olvasni, mert ez *gyengeség*; tehát istentől nyert szép tehetséged cénára kötve, egy ember kezében van? Engedj meg, nem értelek! akkor én is letehetem a tollat, ha az *íróság* és az ő *barátsága* egy. — A Kisfaludy-Tagságot fogadd el! Jókay figyelmetlenségből nem szólt rólad, mert utjában egyiknek sem állsz. Ez alaptalan gyanú. — Azt sem hiszem, hogy Petőfi taggá léted miatt hült volna irántad. Ő bizonyosan nem hült, ezt tapasztaltam. Mit tudsz még e tárgyban? most már írd meg leplezetlenül! kaptál-e azóta tőle levelet? sat.

Válaszolj édes Jancsim, hosszabban okosabban mint én irok; igen szét van lelkem testem tépve, máskor tán többet. Isten veled, ölel

igaz barátod
Tompá.

u.i. *Én is* kérlek e levél megsemmisítésére.

1848

134.

Sass István — Sass Károlyhoz

[1848.] Maj 16-án.

[...] Petőfiék egészségesek. Megjelent arcképük. — Az asszony nem akar ismerni téged. Rútul csalogattad őket levélírással. Biz a nem szép. [...]

135.

Arany János — Arany Jánosnéhoz

[Töredék]

[Pest, 1848. máj. 18.]

[...] Kedden délben érkeztem Pestre szerencsésen, azonnal a jó Petőfiékhez jöttem, kik egészen a lelkökbe vesznek. Kedden délután több írival részint találkoztunk, részint látogatást tettünk náluk, — így Vörösmartynál, Garainál, kik igen jó emberek, s Egressi Gábornál stb. Majd otthon elbeszélék mindent. [...]

136.

Bárfay József — Bárfay Lászlóhoz

Szabadkáról Julius 23d. 848.

[Röviden ír a Délvidék helyzetéről, az ottani hadműveletek állásáról.]

[...] Ma vagy holnap történik meg Szent Tamás városa ágyuztatása s bevétele is; minden felől sok erő érkezett hozzánk, most már tán csak könnyebben beszélünk a honáruulókkal s Petőfi nyakravalóját felköthetjük gonosz nyakukra; bár a híres költő is — kinek mindez itt tulajdonittatik, eljönne — isten lenne neki irgalmas. [...]

137.

Egressy Gábor — Egressy Gábornéhoz

1848. A Tisza hátán, Buda gőzösön, július 26-án.

[...] Petőfi Sándor barátom, el levén irántam kissé fogulva, azt mondja, hogy én a csatatéren csak egy ember vagyok, otthon pedig, hivatásomnál fogva több mint egy. Ezt én nem tudom; csak annyit tudok, hogy én otthon, a hazának e

perceiben, igen hasznavehetetlennek éreztem magamat. El nem viselhetném tovább azon gondolat súlyát, hogy én most a Státusnak terhére vagyok, s már terhére váltam önmagamnak is. Megyek azért sorsom elé, vidám nyugodtan. Fiam mellett fogok harcolni; s ha már eddig elesett volna: meg fogom őt boszulni. [...]

Jó és balsorsom hü részese, nőm! Etelkám, szivemnek leánya! Árpád öreg barátom Sándor ne busuljatok! Hiszen sok nehéz napjaink voltak már, csak mi ne hagyjuk el magunkat. [...]

138.

Egressy Gáborné — Egressy Gáborhoz

Pest 7-ik August 1848.

[Megírja, hogy férjének a táborból hozzá intézett második levelét Bajzához, a Kossuth Hirlapja szerkesztőjéhez juttatták el közlés céljából.]

[...] Az első leveled Petőfi is akarta hogy oda adjam az Életképekbe, de én nem adtam, gondoltam olj szép levelet nem olvashat minden komisz ember, hiszen te ismered az embereket és tudod mitlehet mit nem [...]

139.

Egressy Gábor—Egressy Gábornéhez

Óbecse, aug. 8. 1848.

[...] Petőfinek is irtam e napokban. Ő igen sokat ártott magának egy pár utóbbi lépésével. Utamban mindenütt ellenségeivel találkoztam. Ő tőle azt várták, eddigi jelleme szerint, hogy most midőn a dologra került, — a harcosok első sorában fogják látni. És én védeni sem igen tudtam. [...]

140.

Petőfiné Szendrey Júlia — Szendrey Ignácnéhez

Pest, augusztus 28. 848.

Kedves édes anyám!

Csak az isten mondhatná meg, én magam se vagyok erre képes, mennyire kíváncsoztam most haza, és annál nehezebben esik most, hogy semmiképen sem engedik ezt körülményeink. Csak avval vigasztalom magamat, hogy most helyett

1848/1849

majd a tavasszal megyünk haza; már akkor aztán valami szép ajándékot is vihetünk édes kedves Mamámnak. Egy kicsit szégyellem kimondani, hogy mit, és ezért szeretném édes Mamámra bízni, hogy találja ki magától; de ezt nem teheti, mert még ilyen ajándékot nem kapott kedves jó Mamám, azért hát kimondom, de csak titokban, hogy új esztendei ajándéku egy kis unokát várhat édes Anyám, ha az isten megsegít. Akkor aztán majd megbüntetjük, mert ő az oka, hogy most nem merek arra a nagy útra indulni. Én azt hiszem, hogy kedves Szüleimnek öröme lesz ez a kis baba, s így mi is annál nagyobb örömmel várjuk ezt a kis Messiást. [...]

Isten áldja meg kedves édes jó Mamám! számtalanszor csókoljuk kezeit Sándorommal együtt és maradok

szerető leánya
Júlia

[Fénymásolatát l. 6—7. sz. mell.]

141.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

Beje, augusztus 28. 1848.

[...] Pesten is mulattam néhány napot, Petőfi elcsendesedett nagyon, a vidékeken, tapasztalatom szerint, — keresztfára feszítené minden ember; ez nekem igen fáj, látom benne az író sorsát, ki bár milly neves és talentomos legyen is, rövid idő alatt annyira lejárja az emberek előtt magát, hogy plane utáltatik. Furcsa ez a dominus közönség kegye! és fáj látnom, hogy az irodalomnak igen le áll az orra, barátom a mi nem politica nem kell, sőt a vers ma holnap szégyent hoz írójára, s tagadni kell hogy valaki is versíró. Petőfiről a költőről és nem az emberről beszélek, azt látod, s jól tennénk ha most plane elhallgatnánk; tán jön még idő mi ránk is valaha; te boldog vagy Miklóska! mert könnyen átfordulsz (:átfordíthatod magad:) tót poetának; de bezzeg én! jobb ha eljöss hozzám és beoktatsz a tót metrikába! [...]

142.

Sárosi Gyula — Sárosi Gyulánéhoz

[Töredék]

Debrecen, 1849. márc. 16.

[...] Legujabb hír szerint Bem Nagy-Szebent hermetisch bezárta s mint az onnan most érkezett Petőfi mondja, eddig talán már be is vette. [...]

1849

143.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

[Beje, 1849. márc. 23.]

[...] Jókai levelén nincs mit megmegütköznöd; nem tette gúnyból; hogy eddig fel nem szólított arra a szakmára a mi vagy: oka Petőfi volt, kinek ígérete a fiút fogva tartotta; hogy most szólit fel arra a mi nem vagy: oka mert téged nem csak poetának de eszes embernek is tart, s tudja hogy azelőtt is irkáltál political lapokba; ugyan hogy boszanthatna téged ő, ki novellistából politician, journalista lön; az az abból *a mi azzá a mi nem*. [...]

Hát Petőfiről mit tudsz? én annyit hogy *közutalat* tárgyá kezd lenni; — alig van már barátja; Jókai bizonyosan nem az. Emlékezzél meg ennek az embernek nem lesz jó vége. [...]

144.

Kertbeny Károly — Erdélyi Jánoshoz

Nürnberg den 15 4 49. [1849. ápr. 15.]

[...] Meine Bitte zerfällt in zwei Theile: über *Petőfy* und über die *Volkslieder*. [...]

[...] In der „Literarischen Anstalt zu Frankfurt“ erscheint binnen wenigen Wochen von mir „Gedichte von Petőfy“. Aus dem ungarischen übersetzt durch Kertbeny. 1849. 23 Bogen gr.8.

Meine Verbindungen mit Petőfy selbst, haben sich seit einigen Jahren durch meine Reisen aufgelöst, und heute weisz ich gar nicht einmal, wo sich dieser Dichter aufhält, kann somit von ihm selbst keinerlei *Aufschlüsse über sein Leben verlangen*, und wende mich daher bittend an Sie, mir freundlichst mit zutheilen, was Sie von ihm wissen: Wann er geboren? wo? Wessen Sohn? Seine Jugend? Seine Erlebnisse? Seine Reisen? Ein genaues Verzeichnis seiner Werke? Ob er in Szathmár wirklich Gerichtstafelbeisitzer wurde? Wann und wen er geheurathet?[] Welche Rolle er politisch in der Revolution und nun mehr bei dem Krieg spielt?

— Enfin, sollen von Petőfy seit dem März 1848 bis Januar 1849 sehr viele *Politische Gedichte* erschienen sein könnte ich selbe nicht bekommen? [...]

[Kérésem két részre oszlik: *Petőfit*, ill. a *népdalokat* illetőkre ... A frankfurti „Literarische Anstalt“-nál (Irodalmi Intézet) néhány héten belül megjelenik „Gedichte von Petőfy“ (Költemények Petőfitől) c. munkám. Magyarból fordította Kertbeny. 1849. 23 ív, nyolcad rét nagyság. Kapcsolataim magával Petőfivel utazásaim miatt néhány éve megszakadtak, és ma már azt sem tudom,

hogy hol tartózkodik ez a költő, ennél fogva tőle magától nem kérhetek adatokat az életéről; ezért fordulok Önhöz azzal a kéréssel, legyen szíves közölje velem, amit tud róla: Mikor született? Hol? Ifjúkora? Élményei? Utazásai? Műveinek pontos jegyzéke? Valóban táblabíró lett Szatmárban? Mikor és kit vett feleségül? Milyen politikai szerepet játszott a forradalomban, s most a háborúban? — Végül: Petőfinék 1848 márciusa óta 1849 januárjáig állítólag nagyon sok politikai költeménye jelent meg; nem kaphatnám-e meg őket?]

145.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

[Kelemér, 1849. máj. 7.]

[...] Én nem panaszkodhatom egészen meltanylat hiányról az irodalomban, de igen jellem hiányról; a kivételek kivételével, nem bánom én ha soha sem neveztetem is e sok jellemtelen ember mellett. Hidd el Miklós egy sereg embert utáltam meg a közelebbi időben a literatúrában; és utálok a pulya kiskorú közönséget, melly vak és ostoba; egy Petőfi féle embernek, mint a dalai Lámának a majd megmondom miét is megeszi, míg sok becsületes érdem alig mász; ezt az embert írók szerkesztők egyre inzultálni rakoncátlankodni engedik publice a közönségen, sőt ez a nyomorúlt közönség maga is szinte édes tehernek nézi felette; az illyes és számtalan (mikor látlak már hogy elmondjam?) históriák gyomrom imelyitik fel az irodalomban. [...]

146.

Gr. Vécsey Károly — Klapka Györgyhöz

[Orcifalva, 1849. máj. 7.]

[Előadja Bem magatartásával kapcsolatos kifogásait, azzal vádolva a tábornokot, hogy intrikál őellene.]

[...] Ich finde es auch natürlich, dass allen Truppen nichts erwünschteres vorkommen kann, als wenn sich ihnen nur irgend ein plausibler Vorwand, zu ihm stehen zu dürfen, darbiethet, denn Bem befördert alles in Waffen und vorzugsweise solche, die à la Petőfy (der hier gef[eierte] Dichter) ihre Quittirung oder Entsetzung zu gewärtigen hätten!!! [...]

[Azt is természetesnek tartom, hogy semmi sem tűnhet kívánatosabbnak minden csapat szemében, mint ha csak valamennyire is elfogadható ürügy kínálkozik, hogy hozzá (Bemhez) csatlakozzanak, ő ugyanis mindenkit előléptet, aki fegyvert visel, és kiváltképpen olyanokat, akik — akárcsak Petőfi (az itt ünnepelt költő) — nyugdíjaztatásukra vagy leváltásukra számíthatnának.]

Klapka György — Görgey Arturhoz

Debrecen május 10-én 1849.

A „Honvéd” című kolozsvári lapban Bem altábornagy urnak a honvédelmi Bizottmányhoz Lugosról f.é. april 23-áról irt és a „Marczius tizenötödike” 69-dik számában mellékelt levele megjelenvén általjában hire volt hogy ezen levelet az előbb nevezett hirlap szerkesztőségével minden megbízás, vagy felhatalmazás nélkül Petőfy Sándor százados közölte.

Erre néhány nap előtt Petőfy Sándor itt Debrecenben őrnagyi öltözetben előttem személyesen megjelent. Én őt a sajtóvali ezen visszaélése miatt kérdőre vonván, figyelmeztetem mennyire helytelen ollyasmit a nyilvánosság elé hozni, minek nyilvánítása nem csak a lovagiassággal meg nem fér, hanem a mostani bonyodalmak közt káros meghasonlást is idézhet elő, azt tanácsolván továbbá neki, hogy azon esetben ha journalistikai hajlamát illetén nem nyilvánosság elé tartozó tárgyakra nézve sem képes fékezni, nyujtsa be inkább tisztségérőli lemondását, megjegyvezvén egyszersmind, hogy őt egy őrnagynak sem rangja sem öltözete nem illeti, miután a hadügy ministerium által őrnaggyá kinevezve nincs. Mire ő kijelentvén hogy a kérdéses levelet csak magyarra fordítá egyben szabadsággi távozását ohajta, én pedig orvosi bizonyítvány benyújtására utasítván őt bevallá, hogy nem bir azon önmehtagadással, melly a katonaságnál szükséges és ennélfogva a 7/ alatt idezárt lemondványát benyujtá. Mielőtt azonban én a lemondásnak 3/ alatt ide mellékelt elfogadását neki kézbesitettem volna, tőle a mai napon Szolnokról a 4/ alatt idezárt levelet vettem.

Kérem hadügy minister urat méltóztassék ezen egész ügyet azon káros befolyás tekintetéből, mellyet az illetén pajzán kihágások az egész hadsereg fegyelmére, az előljárók iránt tartozó tiszteletre, következképp a veszélykörnyezett hazára nézve gyakorolhatnak, kellő figyelemre méltatni.

Elmellőzvén saját személyes tekintélyemet egyedül csak jelen tisztii állásomat mint hadügyminister kívánom tekintetbe vétetni, méltóztassék azért ez ügyet kimerítőleg tárgyalatni és megsértett nevem, becsülem és hazafiságomnak pedig elégtételt adatni, mert ugy hiszem a legközelebbi múlt idők eseményei és fáradalmaim eredményei elég tanulságai annak, hogy mennyire alaptalanok Petőfi népköltőnek aljas vádjai;

Petőfy századost illetőleg még különösen megjegyzendőnek tartom, hogy ő Mészáros Lázár altábornagy és volt hadügyminister ur által alapos oknál fogva történt rendreutasítás miatt már február hóban beadta századosi tisztéről való lemondását és ez a hadügyministerium f. é. a/h 4162. sz. a. kelt intézvénye szerint el is fogadtatott; később ugyan Bem altábornagy őt ismét századossá kinevezte, de a hadügyministerium által e rangjában meg nem erősítettett, annál kevésbé kapott Őrnagyi Patenst, valamint Bem altábornagy ur által sem lőn a csatatéren őrnaggyá kinevezve, következképp mint illyen nem is tekinthető; továbbá Petőfy

sem szabadsági engedelmet, sem erről szóló bizonyítványt nem kapott, még is eltávozott és saját kényéből hajhászcodik Pesten, hihetőleg vétkes szenvedélyét a nép izgatásával kielégítendő.

Petőfi már két ízben sérté meg büntetést érdemlő módon nyilvános lapokban előljárói iránt tartozó tiszteletet és nem átalla szint illymódon tisztelettel megőszült volt hadügyminiszterünk, Mészáros altábornagy úrra egy gunykölteményt közre bocsátani.

Végre említés nélkül nem hagyhatom, hogy Petőfy elég vakmerő volt levele végén felőlem azon gyávaságot fölteni, miszerint nevetlen otromba levele következtében tőle bocsánatot kérendek s őt nem érdemlett őrnagyi rangjában megerősítendem, ezen aljas elbizakodottságot és szemtelen követelést a vele tartandó vizsgálatnál főleg figyelembe ajánlván, tekintetbe kérem vétetni, miszerint méltatlanság volna legszigorúbb bünhődés nélkül illy alávaló módon megtámadhatni egy olly férfiú becsületét, ki hazájáért küzdve, ez iránti szeretetből életét számtalan csatákban veszélyeztette.

[Fénymásolatát l. 8—9. sz. mell.]

148.

Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz

[Buda] Svábhegy 1849. máj. 16.

[...] Klapka Petőfit bezáratta, de mivel anyját betegnek jelenté, Görgey Klapkának megírta, hogy most eressze el. Istenem, istenem, hogy az embereknek mindég kell veszekedniök! De mi a manónak is jött ide Petőfi! [...]

149.

Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz

Kelemér junius 11. 1849.

[...] Igazad van! Petőfit tehetsége mellett, a vak szerencse egész a csömörletig viszi és pártolja; Téged, és sok mást, annyira sem méltat, mennyit érdemelnek. Ebben tökéletes igazad van. Ládt [= Látd] szegény Kerényit is! Te! csakugyan existálna illyen könyv „*A szerencsétlen literátorok*”? én hírét sem hallottam; mikor jött ki? olvastad? Láttad? megvan neked? igen igen kíváncsi vagyok ösmerni, — ez a Petőfi műve! [...]

1849

150.

Arany János — Arany Jánosnéhoz

[Pest, 1849. jún. 26.]

[...] Egressy, Petőfi, Garai, Gondol és én kirándultunk a Városligetbe s felségesen mulattunk. Visszajövet meglátogattuk Damjanicsot, ki közel a ligethez egy kis mulatóházban fekszik. Tört lába, a mint fekszik, fel van kötve, hogy levegőben függjön, mozdulatlanul, de azért, bár bort innia nem szabad, végtelen jókedve szokott lenni. Petőfi bemutatott bennünket neki és igen szívesen látott, bort hozatott fel a javából. [...]

KÉTES HITELŰ LEVELEK

1.

Lendvay Márton — Horváthnéhoz

[Pest, 1848. márc. 3.]

[...] Ma ebéd után a Pilvax kávéházba mentünk Jóskával és leültünk egy asztalhoz. Ott találtuk Petőfi Sándort is, kinek költeményeit te annyira szereted olvasni. Egyszer csak belép egy maflaképű, bocskoros tót és tilinkót kínál tótul. Petőfi, akinek elmondtam, hogy a mellettünk ülő Jóska nővére mennyire rajong költeményeiért, odahívta magához a Janót és pompásan elbeszélgetett vele tót nyelven. Aztán megsajnálta a szegény bolondot és két tilinkót vett tőle. Az egyiket a te Jani gyerekednek küldi emlékül. Őrizzétek meg, mert Petőfiből még nagy ember lehet. [...]

2.

Tompa Mihály — Egressy Gáborhoz
[Töredék]

[Pest, 1848. márc. 8.]

[...] A pozsonyi hajó érkezését ma is sokan várták. A hajóról is, a Dunapartról is fehér keszkenőket lengettek. Az érkezők szomorú hírt hoztak, mely szerint az aulikus főrendek sem akarnak addig a felirati javaslat tárgyalásába bocsátkozni, míg a bécsi udvar szándékai felől biztos értesülést nem szereznek. [Stb.]

— Gázság, komisszág, kiáltott közbe e hír hallatára Petőfi, ki ifjú, szép nejjével karonfogva állt a kikötőnél. Itt ismertem meg Szendrey Juliát, a kinek Sándor mutatott be, mint fehérmegyei poétát. A fiatal menyecskének nagyon tetszik a pesti élet, csak az bántja, hogy az ő Sanyija olyan heves politikus és többet van a Pilvaxban, mint odahaza. Petőfiné elragadtatással beszélt gróf Telekiről és bájos fészkeről Koltórol, a hol élni-halni szeretne.

Kétes hitelű levelek

3.

Lendvay Márton — ismeretlenhez

[Pest, 1848. márc. 12.]

[...] Mikor [...] a Körből [...] hazakisértem Petőfit, így szólt hozzám:

— No, az én szegény Juliskám ugyancsak únhatja magát.

— Miért? kérdém én (Lendvay).

— Mert egész nap egyedül hagyom otthon. Ma pedig még az éjszaka se lesz nyugalma, mert valami kavargó a fejemben s addig el nem oltom a mécset, míg le nem írtam. Olyan dalt írok, hogy meg fog mozdulni az egész ország, még ezek a komisz pesti németek is!

4.

Korha Ida — Petőfiné Szendrey Júliához

[1848. márc. ?]

Édes Juliskám, ha már levélírára nincs is időd, küldj Petőfidtől egy költeményt, hadd élvezzek valamit én is ebben az unalmas falusi vityillóban. [...]

5.

Egressy Gábor — Ernyehez (?)

[Pest, 1848. ápr. közepén?]

Midőn a bécsi egyetem küldöttjeit a pesti ifjúság a Tigris vendéglőben lakomával tisztelte meg, ebéd után némely magyar ifjú keringő táncolásra hívta föl a német ifjakat, Petőfi, a ki Tompával szintén jelen volt a lakomán, megbotráncozott azon és lakoma után, mint Tompa beszéli Egressynek, így szólt a keringőző magyar polgártárshoz:

— Vigyázz magyar, nehogy az új deutsch még inkább elszédítsen, mint a régi! Tisztelet, becsület a németnek, de azért óvakodva barátkozzunk vele!

Egressy e hirt megküldte a P.D. szerkesztőjének, hogy nevek nélkül közölje. És közölte is.

Kétes hitelű levelek

6.

Egressy Gábor — Arany Jánoshoz

[Pest, 1848. ápr. 20.]

[...] Érdekes ember az a Petőfi Sándor, ki a márciusi napok óta olyan, mint a kénese. Szörnyen nyughatatlan, sehol sem találja helyét s mintha vihart érezne: folyton veszedelemről beszél, mely előbb-utóbb a házára fog nehezedni. És ez a vad sejtés rajt' van az ábrázaton is . . . Ma ebéd után is sokat politizáltunk és szapultuk a kormányt, mely úgy látszik, gyöngye lesz az események ellenállására . . . Rólad nagyon nagy elismeréssel szólt, és azt mondta, hogy neked Pesten a helyed . . . A felesége beszédes egy menyecske, pompásan főz, de mióta Pesten van, megsoványodott. Nem csoda; kemény legény a Sanyi, ki a feleségéből is politikust csinált. Úgy beszél ez az asszony a házáról, mint az édesanyjáról . . .

7.

Tompa Mihály — Arany Jánoshoz

[Pest, 1848. ápr. 25.]

[...] A Pilvax-ban voltam ma s ott hallgattam a politikai disputákat két órán át, de az igazat megvallva, szomorú híreket hallottam. Senkinek sem tetszenek az állapotok. Azt mondja Petőfi, hogy a miniszterium gyöngye és sokat mulaszt s ha ez még egy ideig így tart: az ünnepezt férfiak elvesztik régi tekintélyöket. Petőfi és Vasvári különben is neheztelnek Kossuthra, a ki állítólag nem akarja őket komolyan venni és egy társaságban így nyilatkozott róluk, hogy: az ilyen szenvedélyes, pezsgő vérű, meggondolatlan fiatal legények után nem szabad indulnia egy komoly politikusnak sem. [...]

8.

Tompa Mihály — Hunger jószágigazgatóhoz
[Töredék]

[Pest, 1848. júl. 7.]

[...] Érdekes volt, hogy mikor ma délben Petőfivel a Dunáparton találkoztam, nevetve mesélte, hogy neje, a Juliska, reggel szintén Budára ment a pesti piac drágasága miatt. Petőfinének útközben a hajóhídon az egyik csirkéje

Kétes hitelű levelek

kiszabadult és a Dunába ugrott. Sokat nevtünk ezen az öngyilkos csirkén Sándorral.

— Most is Budán van az asszony — mondta Petőfi —, őt várom itt, aztán veled együtt hazamegyünk.

Tehát náluk ebédeltem . . . Talán önt is, mint Petőfi jó barátját, érdekelni fogja, hogy az asszonyon már észrevettem valamit . . . és Sándor túlboldog, csak arra kér, hogy imádkozzam, hogy: fiú legyen . . . Petőfiéktől ebéd után Sándorral együtt elmentünk a szíjgyártóhoz, hogy az ön megbízatásának eleget tegyek, de sajnos, nem kaptam kész szerszámot . . .

9.

Egressy Gábor — unokahúgához

[Pest, 1848. júl. 19.]

Egresi Gábor tegnapi szinpadi sikerének öröme ma ebédet adott, melyre Vörösmarty, Petőfi és Bajza is hivatalosak voltak. És milyen nagy volt a meglepetés, mikor az asztalon minden vendég a legkedveltebb ételét találta! Vörösmarty előtt pompás adag marhasült párolgott; Petőfi előtt egy nagy levesestálban paprikás csirke volt egy még föl nem metszett kenyérrel; Bajza tányérján pedig fél méter magasságban különböző gyümölcs volt toronyalakban összerakva. A kedvelt ételen kívül minden vendég még egy pint bort kapott, de semmi egyebet. Vörösmarty csak félig birta megenni marhasültjét; Petőfi szinte rosszul lett a sok paprikás csirkétől; Bajza azonban a társaság óriási kacagása közben az utolsó szem sárgabarackig elfogyasztotta a gyümölcsöt.

10.

Takáts hadnagy — Olayhoz

[Parndorf, 1848. okt. 11. ?]

[...] Ma érkezett a táborba Petőfi Sándor is és a seregben a külföldi nyomulás ellen szónokolt. A tisztek azonban nem jó szemmel nézték Petőfi megjelenését. Ez bántotta a költőt. Délben így szólt Takáts hadnagyhoz:

— Reggel öt óra óta járok-kelek a táborban és többet tettem egy óra alatt, mint néhány számár tiszt tehet egy hónap alatt. De én azt látom, hogy itt nem a hazával, hanem inkább önmagával törődik némely önfejű ember, a kinek kard lóg az oldalán . . . Én még ma elmegyek innen Pestre . . .

És Petőfi csakugyan távozott is a táborból és Pestre indult, hol már előbb benyújtotta folyamodását kapitánnyá való kineveztetéséért.

NAPLÓK

1.

Bulyovszky Gyula naplójából

[Debrecen, 1844.] febr. 12.

(15—16. l.:)

Ma *Petőfy Sándorral* ismerkedém meg, ki borus kedve vigszeszélyü dalaival fiatal írónk között első helyre emelkedett, őt a dalirási szenvedély megfosztá tápkenyérétől, — sok pályán keresé a földi szerencsét s egyiken sem lelé meg azt, — ő a sorsnak s embereknek semmivel sem tartozik, s azért nem retteg igazságot dobni az emberek szemébe, — s ennek kimondhatásatul a kormány kincsei sem zárják őt el! — őszinte, keble Herveghel Némethon legszabadelmübb költőjével egyformán dobog, *Szabadság!* mindkettő jelszava. Vágya messze Americába ragadja őt, ott véli rejleni jóléte Kanaanját. Érdekes arca szép lélek tüköre, én vonzódom hozzá.

[Fénymásolatát l. 10. sz. mell.]

2.

Pesty Frigyes naplójából

[Temesvár, 1844. dec. 7.] Szombaton télelő 7^{en}

Robin Hood nevü angol regénynek első kötetét olvastam, melyet Petőfi James György szerint fordított, és előttem különösen érdekes. [...]

[1844. dec. 8.] Vasárnapon télelő 8^{an}

Móricnál voltam *Robin Hood* második kötetét olvastam. [...]

Naplók

[1846. márc. 3.] Kedden tavaszelő 3^{án}

[...] Otthon olvastam Petőfi Sándor hős költeményét *A helység kalapácsa* melynek eredeti magyaros modora oly annyira tetszett, hogy kétszer egymásután elolvastam. [...]

[1846. jún. 19.] Pénteken nyárelő 19^{én}

olvastam Petőfitől, a *hóhér kötele*, — *Szerelem gyöngyei*, — *Felhők*. Ráértem az olvasáshoz. [...]

[1846. nov. 1.] Vasárnapon őszutó 1^{én}

olvastam Petőfi remek költeményét *János vitéz* melyet népmesének nevez; itt vallhatom, hogy népies költészetben nagy gyönyört találok, és abban Petőfi eredeti magyar. [...]

[1847. ápr. 27.] Kedden tavasz hó 27^{én}

olvastam az csak e napokban Emichnél megjelent *Petőfi összes költeményeinek* díszkiadását, melyben a velem egykoru lángeszű költő töméntelen kedélyvirágai foglaltatnak. Petőfi nem ritkán nyers eredeti, de nagyszerű természete mindenütt bekandikál verseibe, és méltán első lyricusaink egyikét szemléljük benne. Ős nemzeti gondolat járhatja nagyon szólt szívemhez. [...]

[1847. júl. 26.] Hétfőn, nyárhó 26^{án}

[...] Olvastam Petőfi négy felvonásu történeti dramáját: *Tigris és hyéna*. [...]

[Pest, 1848. aug. 18.] Pénteken, nyártó 18^{án}

[...] Felmentem az alsóházi karzatra, hol ma igen érdekes gyűlésnek tanuja voltam. Mészáros épen semmi pártolót talál törvényjavaslatának, melyel német katonaságot akar létre hozni. [...] Teleky élesen boncolgatta a tárgyat és nagy tetszést vivott ki. Kossuthot is hallottam egy pár szót mondani. Antal Mihály egy szürös verőcei földművelő, egyszerűen a magyar katonaság mellett nyilatkozott. Petőfit, Irinyit láttam. Perczel is szólt. Budai is erélyesen nyilatkozott. Sajnálom, hogy még mindig nem hallhattam Kossuth szónoklatát. [...]

3.

Soltész Ferenc naplójából

1845. Május. Három költő, Petőfi, Tompa, Kerényi közelébe hozott sorsom, ezekkel s a derék Lukács Pállal, a gyermekek kedves barátjával a Rákócziak romokban heverő sárosi várát látogatók meg.

4.

Szücs Miklós naplójából

1845 október

[...] halasztánk utunkat [öccsével, „Bertus”-sal utazott Pozsonyon—Pesten át Miskolcra], 27-én [...] Még nem volt 6 óra mikor Pestre értünk, az idő csendes volt, nem úgy mint mikor fölfele [ti. Miskolcra] utaztam. Az aranyas fogadóba szálltunk [...] A színházban Otelo című drámát láttam. Egresy G. és Lendvayné vivék a főszerepeket. Itt találkoztam Vadnay Rudival, Erdélyi J. sal, Váradyval a Pallavicini volt ügyvédjével, láttam Petőfy jeles költőnket, beszéltem Szabó Károlyal[!] ...

1848 márc.

Estve a casinóban [Miskolcon] felolvastatott Kun Jós[ef] levele, ki a vásáron Pesten van, ebből megtudtuk, hogy Bécsben 13-án a katonaság a népre lött, s némellyek elestek, melly esemény, a Pesten már megindult mozgalmakat igen növelé, a 12 pontok, és Petőfi dala, a casinóban mindjárt dictaturára bocsáttattak. [...]

5.

Kemény Zsigmond naplójából

[Pest, 1846.] Aug. 11^{ke}

[...] A magyar színházba Lindát adták. Hollosy kisasszony lépett tán harmadikszor föl [...]

Midőn a játék végződött találkoztam Csengeryvel és Petőfivel, kik vacsorára az Angol Királynéhoz kísérének.

Petőfi néhány érdekes versét declamalta el.

Aug. 14^{ke}

[...] Szabó meghívott páholyába, s mi még hallhattuk Az Alvajáró utolsó jeleneteit. Hollosy Nellinek felséges hangja de még igen gyakorlatlan játéka van.

Színházból Czakóval, Pálfival, Csengeryvel és Petőfivel vacsorára mentünk az Angolkirálynéhez. Ott találtuk Lisznyai Kálmánt, Bérczi Károlyt, Tóth Lőrincet s másokat. Nem unalom nélkül tölt az idő.

Felöltő, hogy Petőfiről a vidékeken közönségesen azt tartják: hogy öltözetében különc, bórbarát, és természetes költő minden miveltség nélkül.

Ezen hírekből most legalább egyik sem igaz. Petőfi mindig vizet ivott, csinos öltözetben jelent meg, és az Angol, Francia s Német irodalommal ösmeretes s beszélni is gyakran szokott franciául.

Csengeryhez mentünk theara Petőfi, Czakó, Pálffy és én. A szép irodalmat tárgyzták vitatkozásaink, Petőfinek volt legtöbb eszméje, noha egy részen látszott némi bizarrság.

Egy órákor érkeztem haza kísértetve Petőfitől, Czakótól és Pálfitól.

Aug. 16^{ka} és 18^{ka}

Feltevén magamban, hogy ezen napokat olvasásra és regényírásra szánjam, igyekeztem kivonulni a társaságokból. Következőleg nagyobb része irodalmi összeköttetésemnek megszakadt. Találkoztam legfelebb Petőfivel, Pálfival és Czakóval. Természetesen Eötvöst és Csengeryt meg meg látogattam, kikkel viszonyaim kevésbé irodalmi, mert már mélyebb, barátibb, hogysen e nevezet alá befoglalható volna.

Aug. 19^{ke}

[...] A színházba még elérkezhettem egy opera végére.

Onnan az Angol királynéhez mentünk Csengeriék s Pulszkyval.

Vacsoráról Csengerynél voltam theara, hol meg Czakó, Petőfi és Pálffy vala jelen.

Ezek éjfélt után egy órákor szállásomra kísérték.

6.

*Szendrey Júlia naplójából*Septemb. 29^{en} Erdőd. 846.

Oh csak tudnám *őt* úgy szeretni, mint mennyire szerettetni érdemel! Hátha akkor kell majd éreznem, mi a szerelem, midőn már egy más leány fogja e szenvedélyes szavak édes mérgét lelkébe szívhatni, s én csak mint a halvány múltnak csekély emléke fogok lelke előtt állhatni, mellyet lassanként a feledés mindég sűrűbb fátyla fog végképp eltakarni.

Ki volna képes most ez érzést bennem megmagyarázni! Hiszen a szerelemnek gyönyörének is kell lenni, s én csak olly fájdalmakat érek. Meg vagyok győződve, hogy keserűn kell megbánnom e napoknak minden percét, melyeket ő velem töltöttem; méreg lesz az, melly minden valódi gyönyör poharába keveredik, mellyet ajkaim érintenek, alattomos kigyó, melly hirtelen fogja fejét minden örömeim után nyujtani. — Elment P. s azt mondá, hogy nem fogom többé soha látni. Soha! — — E szónak kétértelműségét csak most ismerem meg. Rettentő határozott, ha vágyaink elérésének határidejét jelenti; kételkedtető ha múlt szenvedésre mondják: hogy soha nem kell azt többé érezni. Kimondhatatlanúl fáj — nem a szívem — úgy hiszem a lelkem. Nem heves fájdalom ez, melly minél hevesebben viharzik át fölöttünk, annál csekélyebb nyomot hagy maga után, hanem egy mély fájdalom, mely örvényszerű mélységbe sodor minden vigaszt és okoskodást. — —

De van egy, mit későbbben, ha nyugodtan gondolkodhatom e tárgy felől, vigaszúl tekinthetek: s ez az öntudat, hogy nem ébresztettem benne akarattal olly reményeket, melyeket valósítanom nem szabad; sőt olly különösnek, szeszélyesnek mutatóm magam, milyen nem is vagyok. És épen ma, hogy viseltem magam! Mondá is, hogy én csak játszottam vele, s mert hiúságnak hizelge, őt is körömben látnom, azért fogadám el udvarlását. Egy ember életboldogságával játszani! hisz ehez jellemtelenség és alávalóság kell; s hogy tudna éppen ő egy illy leányt szeretni, ilyenhez ragaszkodni, kiről ezt feltennie kell, s kiről ezt még gondolni is meri. S pedig mai beszédeim után ilyennek fog ő engem hinni; igyekezni fog feledni s talán — megvetni. De mi lesz már most belőlem? Semmi. Nevetni, s mulatni fogok mint ezelőtt; hogy lelkemben érezni fogom-e ezt, senki sem látja, s nem is kérdezi. Foly a világ, mint azelőtt, rendben és szokás szerint, de csak körülem, bennem megváltozott a világ folyása, mélységes tengerré váltak ez utósó események benne, mellyben minden későbbi boldogságnak elveszni kell. Minden örömeimnek kútfejévé válhat, valamint sírjává is. —

Ha ő ezt tudná! Vajon igazán boldog lenne-e akkor? Oh ha bizonyos lehetnék benne!

Van egy megfoghatlan varázshatalom lelkem fölött, melly még tán akkor sem hagyná kimondanom, mi pedig talán az élet legfőbb üdvét teremthetné meg számomra. Egy megfoghatlan hatalom, melly óriási erővel küzd a szenvedély ellen, s még eddig nyert! Ha jó volt, hogy így cselekedtem, az nem önérdemem; mert nem önakaratomból, hanem kénytelenségből tevék így.

Az én lelkemben fölváltva uralkodik két túlság: a legforróbb szenvedély s utána egy neme a zsibbadt hidegségnek; s ez utóbbi tellyes érzéketlenséggé válik, ha egy ideig nem akad tárgy, mi ismét hatalmasan fölrázza hideg nyugalmamat. De uralkodni magamon mindég tudtam eddig, s meg is fogom tarthatni e hatalmas királyi pálcát, ha csak önkénytesen, unalomból el nem hajítom, ezentúl is. Pedig még nem is élvezem a gyönyört, mit csak egy *fölöttünk* uralkodó érzelem kielégítése szerezhethet, ama boldogságmámort, mit csak önkénytelen átadás idézhet

Naplók

elő. Ha eddig nem ismerhetém meg e, csak szerelem által előidézhető boldogságot, ez után sem fogom azt, úgy hiszem. — Isteneket nem boldogíthata úgy a szerelem mint embert, mert ők önmagok teremték ezt, nem az emberi gyöngeség által előidézett önkénytelen legyőzetés, édes kábultság idézi azt elő. Ha szerelem nem léteznék a földön, úgy a vadaknál rettentőbbek lennének az emberek érzékeltenségekben; nem hinnének se mennyet, se poklot. De így, mit nem vagyunk képesek fölfogni és érteni, azt mind a szerelemben találjuk meg.

[A szept. 29-én és okt. 10-én kelt feljegyzés fénymásolatának részletét l. 12—14. sz. mell.]

Octób. 17^{én} 846. Erdőd.

Nem kell-e minden csepp édesért egy tenger keserüséget érezni? . . . De ha már ennek így kell lenni, tehát hadd ihatnám ki az élvpohár egész tartalmát egyszerre, hogy mikor aztán a bú foglalná el lelkemet, legalább gondolhatnék a múltra, mikor élveztem, s tudnám, mi a boldogság.

Sötét van lelkemben, olly sötét, hogy ha jövőmbé tekintek, egy napra volna szükségem, melly a tárgyakat megvilágítaná; tehát mit érne egy hold, mit habár számos csillagok? Fényök csak árnyakat mutatnának, s tán rémes árnyékot a szende kis virág helyett, melly ott véletlenül fakadna.

Oct. 18-án.

Mint harmat, melly a virág kelyhéből, fölszárad a forró nap hevétől, szintúgy tünnek el csöndes, tiszta örömeink éltünk tavasza után, midőn a nyár égető szenvedélyei, vagy a zord tél fagyos hidege őket örökre semmivé teszi.

Talán nem egyéb a szél megrepedt szívek végsóhajánál? — — Mert ha figyelemmel hallgatom, mikor tompa zúgása a fák között elhangzik, olly nyomasztó fájdalom füzi össze keblemet; s ez talán csak egy titkos rokonszenv hasonlekek zajló panaszai iránt. Vagy talán a sok csalfa szerelmi sóhajok viszhangja, mellynek mérges fuvallata már olly sokaknak boldogságát, hitét, kapá el visszahozhatlanúl.

Oct. 21-én. Károly.

(Levélforma.) Én megvallom, hogy szeretem Önt, jobban, mint bár kit, de én nem merek bizni magamban, hogy fogom-e ezt érezni későbben is, midőn többszöri összejövetelünk és kölcsönös megismerésünk tán olly színben fog egymásnak mutatni, melly nem lesz arra való, hogy szerelmünket megerősítse. És ha éppen való az mit Bulver mond, hogy „nincs a szerelemnek hatalmasabb gyilkosa mint a

Szendrey Júlia

megszokás.” Ez engem elrémit; mert inkább távol egymástól egy vágyteljes életet, mint közönbösséget egymás mellett! Azért én nem kötöm le még most magam; nem ígérek semmit, csak azt mondom, hogy ha eljön Ön tava[s]szal, s mindketten így érezünk, magunk iránti kötelességnek tartom, fölkeresni egymásban jövőnk boldogságának alapját, de nem csak azon boldogságét, melly talán addig tart, míg a szerelem első mámore, hanem egy egész életboldogságét.

Oh ha Ön olly szenvedélyes nem volna! Mindég féltem az illy szenvedély lángjaitól, melly épen heves lobogása által nem csak mindent, mi közelébe jő, hanem csakhamar önmagát is fölemésztí. S ha e tűz, mellyre egy egész, tán hosszú élet boldogságát bízám, mellynek szüntelen hevétől függne ez, egyszerre meghidegednék, miután lelkemet elégeté, nem hagyva egyebet emlékénel, mi feldúlt keblem nyugalmaát egészen szétroncsolná. Oh szép az illy vég regényben, de kinek érező lelke van, azt kerülni fogja a valóságban, mert érezi, hogy az örültté tenné.

Octob. 23-án. Erdőd.

(Lev. form.) Nem örül-e Ön, midőn érezi és látja, hogy olly szabad, mint madár a légben, melly tetszése szerint röpködhet, hová kedve, merre egy szép virág csalja. Meggondolta-e Ön, mi az egy olly heves embernek, mint Ön, e szabadságától megválni? Engem elbájos a pacsirta varázs éneklése, midőn mint gondolat hasítja keresztül a levegőt, s eltűnésén szinte fájdalmat érezek; de azért, ha akkor ismét vissza jönne, ha önkényt hatalmamba adná magát, még sem fosztanám őt meg szabadságától, mert félnék, hogy szeretetem sem volna képes szép szabadságának veszét kipótolni, s hogy annak csábító emléke és a vágy utána fölemésztene örömet, s elnémítaná bájos énekét, melly előbb olly magasztos, mintegy ájtatos érzelmekre gyulasztá az ember keblét. Tehát . . .

Szabadnak kell a költőnek lenni, mint a gondolat. Szabadság kell neki, hogy álmódzó lelkének szeszélyeit és ábrándjait kielégíthesse. Kiállhatlanná válhatik előtte bár melly lánc, melly őt röptében korlátozná, ha tán önkénytesen vállalá is ezt egyszer magára, nem gondolva meg következéseit — s ha ekkor más mód a szabadulásra nem volna, mint e láncot összezúzni? De hátha e lánc egy lélek boldogsága volna? Veszni kellene neki! — —

Octob. 26-án.

Ha életem ezen utósó szakára gondolok, ha átképelem ez alig múlt napokat, úgy érzem magam, mint mikor egy szép álomból félig eszmélve, hallom reggel a körültem fönnjárók szavait, s gondolom: bár csak még folytathatnám szép álmomat. És valóban szinte erőltetem magam, hogy tovább képzelhessem, mit percenkénti hideg eszmélésem mindinkább csalóka álomnak nevez. De tán szebb is ez álomnak mindkettőnkre nézve mint valóságban? Ma olvastam Dayka

Naplók

Gábor költőnek életleírását, s kimondhatatlanul meghatott szomorú házassági viszonya. Most még inkább hiszem, hogy sokkal szebb és jobb is, a költő álmképének lenni s őt a távolság magasztos fényköréből lelkesíteni, és buzdítani, ha lelke pillanatokig elbágyadna, mielőtt a tetőpontra ér, hol neki állnia kell, mintsem őt költői mennyországából a rideg mindennapi világba levonni, magasztos álmaiból hideg valóra ébreszteni. —

Nov. 1-én.

Ha kint a nap lementét nézem, és szemeimmel eltűnését kísérem, gondolva, hát ha e tüneményt most ő is látja és ábrándozó lelke elé tán olykor az én emlékem is fölmerül; ilyenkor egy különös érzés fut idegeimen keresztül, s önkénytelenül gondolom: most lelkeink találkoztak a nap végsugárai között! —

Sokkal előbb:

A leány olyan mint egy viruló rózsató, melyre minden arra elmenő jogot tart, hogy ha neki megtetszik, magának virágaiból szakithasson, s így mint ez minél járattabb vidéken van, minél pompásabb, annál előbb megfosztják nyugalomvirágaitól, s aztán pusztán és elhagyva áll, mint bármely rüt gyom. S mégis milly sokszor elégületlenek vagyunk, ha a sors egy csendes észrevétlen helyet rendel számunkra, hol ugyan nem tündökölhethünk, de nem is kell félnünk, hogy durva kéz, könnyelmű gondatlansággal tépje le boldogságunk virágait. Az igaz, néha meg is vérzi őket a rózsza tövise, de fájdalnok csak újabb dulásra ösztönzi őket, mert hisz ők a teremtés urai, s mi volna nekik megtiltva? Övék az élv, miénk a szenvedés.

Nov. 9-én.

Én nem értem önmagamat; soha illy zsibridságot nem is képzeltem, mint millyen most ólomnehezen nyugszik keblemen. Ha nem szeretem őt, hát miért gondolkozom szüntelen felőle, miért kell sohajtanom, ha emlékembe előidézem a rövid percek, mellyeket vele töltöttem. Sokszor gondolom, talán a lélek szerelme az, mit iránta érzek, és nem a szenvedélyteli szívé: a magasztos, minden földi érzeményeken és határokon fölül emelkedett léleké, melly nyugodtan és a mindennapisághoz szokott embernek alig látszó lánggal ég, melly csak a lélekkel enyészhet aztán el; ez pedig halhatatlan, s véle szerelmem is! Én úgy hiszem, hogy a szív szerelme mindég csak halandó részünk érzése, bármilly heves és lángoló legyen is az; s így alája van vetve a természet ezer törvényeinek, és egy pillanat, félreértés, hosszas távollét, megszokás és kor, mind meg annyi gyilkosai lehetnek az illy szerelemnek. De nem így, ha lelkünk szeret; nincs idő, távolság, nincs semmi földi esemény, melly őt megsemmisítse. Nem zajong, nem szenvedélyes ez, hanem szent, tiszta, a múlandóság határain túl, s így: örök!

A nyugalmas okoskodás már elhagyni készül, mert érzem, hogy szerelmem mindinkább növekedik lelkemben. Ugy fáj a gondolat, hogy olly soká nem láthatom őt, ugy feszíti keblemet, mig végre egy sejtés mondja, hogy fogom én őt még előbb is láthatni, mert ha csak felét is érzi a szenvedélynek, mellyet mutatott, el jön előbb, s én olly véghetlen boldog leszek! De hátha addig sem fog híven szeretni, ha szerelme már is kiégett! én vagyok oka, hisz nem igyekeztem-e mindég azt olly hidegen elnyomni, bír-e csak egy emlékkel is, melly szerelmét hozzám táplálná, s nem természetes volna-e, ha szerelem után vágyó lelke egy más lényben keresné föl boldogságát, ki azt szenvedé[[l]]yel karolná föl, s őt boldogíthatná. Még ekkor is jól esnék reá gondolnom, mert tudnám hogy él velem egy világban olly ember, ki lelkemnek rejtélyes érzéseit tellyesen átérté, ha mintegy véletlenül föllebbent a fátyol, melly azt eddig minden ember előtt elfödé, mint a csillagvilágot, mellynek milétét csak sejtünk lehet, de ismerni tán soha nem fogjuk. — — De hátha nem fogom őt többé látni! E gondolatnál gonosz szellemem gúnyképét látom, mintha mondaná, hogy csak rajtam állt, megismerni, mi az élv, mik azon percek, mellyekben az ég üdvét hiszi az ember érezni, midőn a világ számtalan tárgyai között, csak az egy érte lángoló szív dobbanásait érezi. Ha szét dúlják jövőmet, az illy múltnak emléke megmaradna szívembe, s tudnám, hogy volt pillanat, midőn boldogságba merülve, fölemelkedhetém e föld kínzó valóságán. De a hideg ész mintegy elfásúlt okoskodásaival ezt mind semmivé tette, mert olly erővel láncolta le érzéseimet, hogy élettelenűségeket magam is hinni kezdtem. De lelkemben egy hang azt mondja, hogy az erény volt, mi visszatartóztatott! — — Nem, — — nem, az mégis bűn nem lehet! — Oh Isten, légy velem! —

Nov. 18-án. E. [=este?]

Soha illy sokszor és forrón nem kértem az Istent semmiért, mint most, hogy ne nyujtsa tovább életemet, hogy adja a halált, az édes, a megszabadító halált; mert én e világon soha nem találok föl magam, s így ez nékem nem adhat, és nem is fog adni, nyugott, csöndes boldogságot. Ha keblem mélyét vizsgálom, mindég olly idegennek, olly egyedül érzem magam az emberek között. Van ugyan sokszor olly idő, hogy pillanatokig mintegy elkábítom magam, s azt hiszem, most föltaláltam a tárgyat, mi boldogságot nyujtand; de ezek csak pillanatok, és talán azért vannak, hogy aztán annál fájdalmasabban érezzem, hogy az én sorsom: örökké egyedül és sóvárgó szomjúsággal e nagy embertömeg és örömei közt állanom! Én azért kívánkozom mindég annyira a nagyobb világ mozgalmi közé, mert mindég azon reményt táplálom, hogy talán fogok valamit számomra is találni, mi hosszabb időre, tartósan elfoglaljon; de eddig mindég csalódtam, s pedig milly örömem van, ha életet vagy érdeket érezek valami tárgy iránt, mennyire táplálom ezt, de hiában! ennek mindég olly hamar vége van, és ismét olly

Naplók

hideg és holt lelkem, mint a kővé vált fájdalom. Pedig én így nem élhetek, nekem fölizgatás és szenvedély kell, mi elfoglaljon, mi éreztesse, hogy élek! —

Oh istenem! mily szép e világ! és benne mégis az ember, kinek számára teremtéd ezt illy széppé, olly nyomorúlt lehet! Ha nyugott életet rendelél számára, elfásúlnak érzései, és szenvedélyek, nagyszerű lélekháborgások után sóhajt; ha pedig szenvedély lakik keblében, nincs annyi ereje, hogy azon uralkodhassék, és annak rabszolgája lesz, mi őt aztán még üdvösségétől is megfosztja. De még egy átká van az illy kedélynek, melly megmérgezi szívét, t. i. a tudat, hogy illy kedély nem nyujthat szelid, békés örömekeket, nem boldogíthat olly tisztán, mint egy szelid ártatlan teremtés teheti azt, bár ki köti hozzá életét. E tudat elég, korlátozni vágyaimat, ha azok néha kétségbe esve kiáltanak egy lény bírása után, kivel megoszthassa e zajló érzéseket, mert félnék, hogy önkénytelenül elsodornám ez örvénybe, melly így talán magamat fog megsemmisíteni.

Decemb. 2^{án}, 846. Károly.

Szerelem kell nekem, másképp nem élhetek! megfagy lelkem örökre, ha nincs, ki részt vegyen e lángban, melly benne dúl, mellyet minden idegeimen, mint egy lávafolyamot szüntelen lobogni érezek, melly kénytelen önmagát emészteni, mert nem talál tárgyat, melly lángolását visszatükrözhetné.

Dec. 3-án. Károly.

Sokszor, midőn ábrándaim lángtengerébe elmerülök és hévvel ölelem őt körül, egyszerre mint rémet látom előttem a jéghideg, vagy mi még fájdalmasabb, a közönbös tekintetet, mellyet rám vetett, midőn, utósó ittlétekor, kérését nem tellyesítém. Illyenkor, mintegy megállni érzem szívemet; vagy inkább nem is érezek, hanem elszibbadva nézem e tekintetet, mely képes volna a legoriasabb lángot jéggé fagyasztani. Oh istenem! ha sokszor kellene illy tekintetével találkoznom.

Dec. 6-án, 846. Károly.

Mintha nem szabad volna nekem szerelmet éreznem, azt mi után szüntelen imádkozom, mi vágyaim főtárgya, boldogságom egyedüli reménye; nem szabad éreznem, mi nékem szükségesebb mindennél sovárgó vágyaim kielégítésére. Már éreztem szerelmem növekedését, örültem a gondolatnál, hogy azt egykor olly lángnak látandom, melly képes lesz őt egy életen át boldogítani; s most egyszerre mintha jég verte volna el reményeim szép virágait, miután ismét olly kopár minden, mint volt, mi előtt e szép virágokat benne ápolhatám. Illy gyöngédtelesség képes volna a szerelmet, ha bár erősebb alapja volna is, kíméletlenül kitépni szívémből, habár szétzuzva maradna is aztán, örömtelenül! —

Szendrey Júlia

Mióta hallám, hogy nála lévő soraimat ismerőseinek megmutatá, azon perctől fogva egy magyarázhatlan rosz érzés fogta el keblemet. Először föllázdadt bennem minden e gondolatnál, milly nyugodtan és bizonyosnak hittem szavait. De hogy is ne, hiszen becsületére mondá, hogy nem fog vele visszaélni, és kivüle nem fogja azt látni senki sem! Én hittem, hogy nincs eset, melly őt ígérete megszegésére bírhatná; de midőn látom, hogy csalódás volt e hitem, mert ha még most sem tartá meg adott szavát, most, midőn még olly nehezen és vigyázva nyerheti meg vágyai célját, önkénytelenül gondolom: mit várhatnék akkor tőle, ha birtokába adnám lelkem minden gondolatát, ha ki lenne elégítve szenvedélye. — — Illy gondolatok először föllázíták szívvéretem, de midőn azt lecsillapíthatám, egy nyomasztó merev fájdalom nehezédék lelkemre, és a bizalom helyét foglalja el benne, melly most számkiüzve belőle. S ha örökre, úgy a szerelemnek is vesznie kell benne. — — Oh de ha ekkor az ő élte sem lenne olly szép, minőnek azt az én lángoló viszonszerelmem képes lett volna varázsolni; ha nem lenne, ki őt így tudná szeretni, mint én, mitől félek; mert ha közeledni fognak lelkéhez, elégeti szívöket a szenvedély, melly egész valóját lángoltatja, s ekkor elhamvadni vagy boldogságát elemészteni lesz kénytelen. De forró lelkem fogott volna nyujthatni tápot érzelmeinek, mi alatt viszont azt talált volna benne, s így nem enyészhetének el olly hamar a két percei, mellyek után sovár szívvel mindketten vágyódunk. — — Oh ha már nem lenne késő emlékéit kitépni szívemből! Mert épp' olly kínzó ez, mint lehet egy vaknak, ha szemei csak pillanatra láthatták volna a szép világot, mellyről annyi dicső képeket alkotott magának, mellynek láthatása legfőbb vágya volt, de azt elérve egy perc múlva ismét a rémteljes sötétség fogá őt körül. Nem jobb lett volna-e, ha ismeretlen maradt volna előtte a boldogság, minek emlékezete, mert tudja hogy annak élvezése neki lehetlen, megkeserítne fogja a gyér örömeiket is, mik talán az ő sorsában is találhatók lennének! —

Dec. 8^{án}, Károly.

„Isten akaratja ellen nem történik velünk semmi”: tehát az ő akaratja volt, hogy megismerjem őt, hogy pillanatokig csak az ő bírásában higgyem boldogságomat; s most ismét az isten akarta, hogy e hitemet szétdulja a világ, s hogy emléke számomra csak egy fájdalomtenger legyen, mellybe örömeim merülnek; de isten mindenható, teheti, hogy ez változzon bennem, hogy boldogságomat egy más, ha tán nem olly szép világban is, föltalálhassam. Ma ismét azt beszélé Szüts Debrecenből, hogy ő ott keresztül utaztában annyira megszereté Priell Nelli színésznőt, hogy őt mindjárt nőül akará venni, de először hitbéli különbség akadályozta, mire ő mindjárt a leány hitére akart áttérni, de erre is időt kívántak, mi alatt a leánynak aztán elment a kedve tőle, s így elmaradt az egész. S én e hosszú gyalázatos mesét mosolygva hallgatám végig, mi alatt úgy fájta a szívem . . . Én e hírt ostoba hazugságnak tartom; de még is . . . ha bár milly csekély igaz van is benne, s ő addig, mig én keblem szentének helyezém képét, ő egy színésznő ölelései közt neveté tán a bohó leányt, ki még egy csókkal sem meré tiszta öntudatát

Naplók

kockáztatni, s megtagadá a heves ifjutól azt, mit a jegyesnek volna csak szabad kérnie. — Oh de mért is tettem ezt, akkor, mikor még minden emberek fölött becsülhetém, mikor még azt hívém, hogy keble tisztán és híven csak érettem érez. —

E hitemet szétrombolták — — Oh istenem! De hátha még is híven szeretne még most is. — — Nem, nem lehetek övé még sem; felednem kell ábrándjaim tündérképeit, mert látom, hogy azok nem tarthatnának soká. Rövidek volnának azok . . . de forróbbak, mint a nap sugarai . . . Ha tehetném, hogy életem csak addig tartana, míg szerelmét birnám, míg enyémmel őt boldogíthatnám, ennek szüntével pedig életem is megszűnne! Milly boldogság volna ez! De így, ha nője lennék, ha hozzá kötném életem, s ekkor ő megszűnne szeretni, és másnak karjai között keresné szenvedélyének kielégítés[é]t, mert nem volna képes azt korlátozni.

De enyéssz el álom, boldogságoddal és fájdalmaddal együtt; lemondok rólad a valóságban; de még emlékezni sem akarok rád! — Keresni akarok a világban tárgyat, melly vesztedet kipótolja, s talán . . . hasztalan! . . .

Január 18-án, 847. Endröd.

Most van egy zeneművem Chopintól, egy Etude, mellyet igen szeretek, mert eljátszása varázstűkőrkint juttatja lelkem elé életem egy szép szakát, mellyet Bikszádon töltöttem; mert e mű ép' olyan, mint egy kis folyam, mint a Túr Bikszádon, mellyet én nem feledhetek, mint nem feledhetem azon órákat, midőn hallgatám, mint merengett el lassú morájával a múltakban, majd vadzúgással akarva elhagyni a jelent egy szebbnek képzelt jövő elé szökdécselt. Én annyira értém e patakot, mikor változatos, de mindég szép partjain, mell, őt szerelmesként ölelé karjai közé, ültem, s ő lelkemnek még addig nem ismert szózatával beszélgetett. E szózat még soká tartott, midőn a Túr bájos csevegését a világ zaja rég elhangoztatá mögöttem, de végre, mint minden álom, úgy ez is elenyészett. Ha e darabot játszom, mindég olly vágyat érezek, csak még egyszer láthatni azon vidéket. Milly ismerősként beszélgetnének a kis folyammal; elmondanám neki, mennyi öröme, de mennyi bánata volt lelkemnek, miolta elváltunk. De milly szép is ez Etude, s olly megfoghatlanúl emlékembe varázsolja azon perceket, midőn szívem először sejté a szerelem tündérvilágát, s én először gondolám, milly szép és dicső lehet az.

Február 3-án, Erdöd.

Még ennyire nem támadta meg a világ lelkem minden érzeményeit, rút árnya nem sötétíté ennyire el annak minden fényvilágát, mi benne föl tartá az életkedv olly sokszor majdnem elölt virágát. De büszke öntudattal emelkedhetem e gyáva világ kíméletlenségei fölé, mert nem érti szívem érzelmeit, azért fürkészi azt boszús kíváncsisággal, és gázolja megvetve annak legszentebb helyeit. Hadd

Szendrey Júlia

legyen! erősnek szoktattam lelkemet, s most sem fogom magam eltiportatni. — Oh de e hideg büszkeségért valódi boldogságomat kell adnom, föláldoznom szívem lángérzeményeit, magasztos önalkotta világomat, s azt most álomképnek nevezni, végre a fagyaló rideg fölébredésnél még a vágyat utána is elnyomni. Most kíváncsian várom, mit küld még rám a sors; szenvedtem már sokat, de ezentúl sem fogok könnyezve összeroskadni hatalma alatt, hanem küzdeni minden szeszélye ellen.

Febr. 7-én, Erdőd.

Most elememben vagyok! Az idő zord, mint a valóság, de van egy benne, mi álmaidnak vizsgálja, lelkemnek barátja, s ez: a szél. Olly rokonhangon beszéli saját változatos életét, beszéli, ismét mennyi tört léleknek fájdalomsóhaját kapá el fuvalmai közé. Oh mint szeretnék a szél karjain egy világot beutazni! Sibiria jéghideg szívével, a sivatag pusztatenger forró lehelletével üzném játékom, míg elfáradva, kedves hazámban pihennék meg. Milly panaszolva regél első ifjuságáról, mikor langy szellő hintázta magát a szerelmes róza lángkeblén, míg sorsától üzelve kell most neki vad fájdalommal a világot bejárni, míg tán kétségbeesve a tengerben keres menedéket. Gondolom, ha e szél, melly most e várt látogatá meg, tán előbb egy égbe nyúló bérc büszke fejét ölelé körül, vagy a világtenger habjaival üz szilaj játékát, és kegyetlen szeszélyében tán emberélteket sodrott ajándékul a sovár hullámok közé, most itt van és látja hogy szívemben is zúg a fájdalom, miként ő, és ismét elhagy, hogy egykor megint megszerezhesse a viszonzlítás kínos örömét.

Február 8-án. Erdőd. 847.

Mi olly magasztos, mint földünk szerelme a nap iránt, és ez előképe az én szerelmeknek. Jól tudja ő nap kedvesének hűtlenségét, mikor ez őt elhagyja, de mégis szereti őt, mert lelkévé vált szerelme. Nézd, mint borúl el bánatában, ha nem láthatja őt, elsötétül a féltés rémteljes fájdalomában, ha ez elválik tőle; de mint örül, ha az reggel ismét visszajő, fájdalomkönyüi, mellyeket kedvese távolléte miatt sírt, egyszerre az öröm ragyogó harmatává lesznek, míg azt a nap forró csókjai föl nem szárítják; s ekkor olly epedve tárja elébe legszebb virágait, nem gondolva vele, ha azok az égető sugarak, a lángoló szenvedély és a boldogság özöne elhervadnak is, hisz csak kedves számára neveli őket, neveli könnyeivel is, csak hogy szerelmesének örömét szaporíthassa.

Oh lásd, így szeretlek én, mint lelkem mennyországát, szeretlek, mint földi üdvességem teremőjét. Ha téged nem bírhatnálak, elsötétülne életem, de rémes éjjelét nem vigasztalhatnák csillagok, hanem a fájdalom tépné szét szívemet, és szabadulásérti könyörgésem az átok visszapattanó szavai lennének. Most tudod, mennyire szeretlek! tudod, mennyire bírod szívem minden érzeményét, lelkem

Naplók

minden gondolatát; — — — De hátha talán elveszti becsét szerelmem már most előtted, mert forró lelkednek nem kell többet érte küzdeni! — —

Oh irgalom! mondd, hogy most még jobban szeretsz.

Küzdj ezentúl egy szent célért, a hon javáért; és küzdhetsz bátran, mert tudod, ha most pillanatokra megtörhetnék ifju erődet, lesz már most, ki lelkednek erőt, új életet adhat; s ha sikere nem lenne fáradságnak, van kebel, hova fájdalmadat temetheted; van lény, kinek nem lesz saját fájdalma, csak ha te szenvedsz, nem lesz öröme, csak a te boldogságod felett; ki egy világ szenvedését bírhatja el addig, míg téged bír! — — —

Február 20-án, Károly.

Kacagnom kelle, midőn ma naplóm utósó levelét átolvasám, hogy milyen bolond gondolatim vannak néha; kacagva keserűen, éreztem, mennyire tudnék én szeretni, ha volna férfi, ki képes lenne, lelkem képzemenyének megfelelni. De már erről lemondtam, és csak téged imádlak, forró lelkem képzetétől teremtett Romeom! nem ronthat téged le a való gyermeke, azért tisztán és egyedül fog oltárod szívében állni. Oh de hátha mégis találna szívem egy illy embert, ha idealomat az isten megteremtette volna számomra. — — Oh még e gondolat is felgyulasztja valómat . . . megőrülnék boldogságomban! Azért nem adja ezt meg nekem az isten, mert érzem hogy tán üdvességemet is odadnám érette. Most ismertem meg egy fiút, U.E. ki, ha szeret, ez első szerelme, úgy hiszem. Megzavarta eszemet, mert illy boldogságot szeretnék érezni. Egy férfinak első szerelmét boldogítani, olly magasztos tiszta gondolat! Ha akarod ezt istenem, adj erőt, hogy méltó legyek rá, őrizz a csábmesterségektől, de ha kezem közt látnám boldogságát, ne engedd, hogy könnyelmű hideg számításával azt eljátszam, mert rettentő a büntetés, mint ekkor érdemelnék.

Február 28-án, N.Károly. 847.

Leültem, hogy szaporítsam jegyzeteimet, de valóban nincs egy eszmém, egy tett, mi érdemes volna, leírásával az időt tölteni. — Mert most ugyan minden nap élvezem azt, mint a világgal együtt mulatságnak tartok, és udvaroltatok magamnak, táncolunk, muzsikálunk, sok embert látok körömben, fecsegek, nevetek, s mindent elkövetek, mit csak elszóródásáért felkeres az ember, mégis a legcsekélyebb bensőség nélkül foly életem, hogy több elfoglaltatása van lelkemnek, ha alszom, mint most ébren; — nincs egy tárgy, melly figyelmem tellyes mértékben lefoglalhassa, egy érzet, melly lelkemig hasson, ámbár minden nap érzek, hol bosszúságot, hol diadalt, megcsalatkozott reményen, vagy nem várt örömen, de ha tárgy nincs szemem előtt, vele együtt az érzelem, mit előidézett, is eltűnik. De még is jó e silányságokban az, hogy egyik a másikat feledteti, egyik a másikat gyorsan eltörli, s így ha magamra maradok, jelenem nyugodtan hágy, s

Szendrey Júlia

nem zavarja sem fejem, sem szívem. Jövöm felől már jó formán tisztába vagyok, csak egy út áll előttem, tehát hadd legyen! — Múltam, melly nem egyéb számtalan, nem élvezett, hanem remélt boldogságnál, múltam legyen mind e mellett kedves álmképem, mellyet csak kísérni, de elérnem nem lehet. — Maradj hideg nyugalmadban szív! tán még nincs minden boldogságod elveszve, és lehető, hogy a hideg számításal előtt virágok helyett, mások, habár nem olly illatosak is, lehetnek kiküzdött sajátod. — Azért: akarok szeretni! és mennyire lehet, tisztán, igazán, nem szenvedé[[lyel, hanem nyugodt meggondoltsággal. Ha ha ha! mint vigyorog rám rémes gúnyképével egy kísértet, mit valódi nevéen nem nevezhetek, mert ugyan már másodszer látom, de idegen szellemként, nem ismerhetém őt meg valódi alakjában, csak mint torzképet, melly gyöngébb semhogy elfoglalhatná tartósan elmém, s azért merül ismét varázskörében, honnan tán egyszer romlásomra fog kibontakozni, és előlni nyugalمامat. De nem nem! — — —

Martius 2-án, N[agy] Károly, 1847.

Ismét életemnek egy hatalmas átka nyomá le érzéseimet: a csüggedés, kimerültség egy neme. Bár mire gondoljak, mindent olly leverő színben látok; nem vagyok képes jelenemben vagy jövőmben egy reményt, egy csillagot találni, mi egy kis életkedvet szerezne, olly hideg, holt minden érzésem, hogy vérem' mintegy megszibbadva érzem. Lelkem is olly levert, elégedetlen, hogy azt kell gondolnom, talán elveszté már türelmét, el forró vágyát egy rokonlélek feltalálására. Martius 2! Egykor azt gondoltam, hogy e nap reám fogja árasztani minden üdvét egy bizonyos viszonzlátáskor; de csalódtam; e nap is csak úgy folyt le mint a többi, önmagamat csalva és ámitva. — Nem fog ő eljönni; nem fogom őt látni tán — soká. Soha, nem mondom, mert ez lehetlen; de soká, mikor részünkről tán már minden veszve lesz, mikor egy élet fog bennünket elválasztani. Tán akkor már nyugott leszek, *és megadom magam ez életnek*, mibe az én sorsom egy emésztő, lelket tépő, soha ki nem elégített vágy miatt, mindég egyedül, idegenen élni, s ez örök szomjú élet engem elveszt, elkárhoztat, mig nem lesz számomra szabadulás. Mit ér nekem, ha mindennel bírnék is, mit csak adhat a szerencse, ha a szerelem boldogságát nem élvezhetem, mit érne egy világ birtoka, ha a lángoló szenvedély, mit szívemben érzek, nem talál tárgyat, mellyel egyesüljön, melly kielégíthesse. Önkénytelenül kell a szerelem hatalmának rajtam uralkodni, nem pedig erővel kikönyörgenem ismeretségét. Nem érezhetek ekkor szerelmet, csak önmagamat csalom, hogy ez érzékcsikland, mi kissé elfoglal, ama mennyet alkotható magasztos érzelem.

Martius 13^{án}, Erdőd.

Most írtam Marinak egy levelet, mit lemásolok, hogy egykor nevetessem rajta.

Naplók

[Itt a Térey Máriához ugyane napról keltezett levél — I. feljebb, 57. sz. lev. — szövege következik, amely csak néhány kifejezésében, itt-ott szórendjében tér el az eredetitől, ezért nem közöljük újra.]

Eddig a levél e tárgyra vonatkozása. Mondhatom olly hideg, higgadt eszmék vannak benne, hogy 30 év múlva sem gondolkodhatom megfontoltabban a szerelem lemondásáról.

Martius 11-én.

Mi a szerelem? Könyv, mellynek eredetijét véli minden szerelmes olvashatni, s csak midőn vége van, látják legtöbben hogy biz ez is csak másolása volt ama magasztos szent érzetnek, mellyről annyian beszélnek, de többnyire csak hallás után, hogy aztán magok is azt hiszik, hogy eredetije a sok másolásban végképp' elhasználódott. De nem így van; mert léteznek kiválasztottjai az égnek, kik ezt megismerhetik, s mint életök egy magasztos emlékét viszik lelkeikkel egy szebb életbe át.

Ha szenvedélyes lávafolyammá változik, akkor többé nincs előtte olly szent, mit lángkarával szét ne rombolna, és fel nem emésztene. Őrizkedjünk a szenvedélytől, mert kin ez uralkodik, annak nincs több boldogsága.

Martius 25-én, 847.

A nő, ha nem ismeri a szerelmet, méltán kérddheti a végzettől: mért teremtél engem? A nő élete csak szeretet által lehet becses; csak szerelem adhatja meg ő neki azon dicső kört, mellyben élnie boldogság és öröm legyen.

Az érzéketlen élete kárhozat; szintúgy mint kinek keblében az érzelem szelíd jótévő sugára helyett ennek tulsága által előidézett vad láng él; ilyennek nincs valódi boldogsága. Küzdjön ő bár e szenvedélyessége ellen, veszteni fog, s lelkét az egymást üző indulatok mámora fogja rövid és tökéletlen örömeikkel kábítani, míg végre kimerülve és elkeseredve látja, hogy sebesebben tűntek az érzelem ársjai keblén keresztül, semhogy azok mélyéről gyöngyöket halászatott volna, s fájdalommal tapasztalja, hogy észrevetlenül szakgaták szét lelkének nyugalmát szilaj rohamakkal. Nincs jobb az egyszerű csendes kedélynél; nem tépi össze önszívét, míg mást boldogít; szenvedély nélkül, de állhatatosabban karolja szívének választottját magához. Nem ismeri az élet gyönyörmámorát, de annak kárhozatát sem.

Erdőd, Március 27-én.

Ha eljön Ő, sokat kell szenvednem, de örömmel! akkor aztán tisztába leszünk egymással, s ha látni fogom, hogy becsül, hogy mennyire lehet nyugott, akkor: ha nem lehetek is Ővé, mégis boldogíthatok mást, mert öntudatom nyugott

Szendrey Júlia

és szemrehányás nélküli lesz. De hátha még meglehet . . . De így is lehet végetlen fájdalom életem: mert ha minden szerelmem mellett sem lehetnék képes, őt tartósan boldogíthatni, őt, ki joggal bírná az élet minden örömét. Sőt talán midőn hozzám lenne kötve élete, ő csalódna bennem, s ekkor találna egy lényt, ki képebb volna megfelelni magasztos idealjának, tartósabb boldogságot teremthetne számára, s midőn ő ezután nyujtná ki kezét, én válaszként állanék köztte és vágyai közt. Ha csak egy szemrehányást, egy kínos sohajt hallanék tőle: megtörne lelkem, s én mindenre képes lennék. Dicső volna, ha ekkor akaratom szerint meghalhatnék, de a szív nem reped meg, mig csak egy erecske van benne, melly szenvedni bír.

Ha én volnék az élet, örökre enyim lennél; cserébe minden boldogságomat, gyönyöreimet bírnád!

Ápril 5-én.

Már lehetlen, hogy soká így tartson! e megfeszített idegek elpattannak, ha valami változás vagy jóra vagy rosra nem történik. Nem tűrhetem tovább! . . . Minden remény, béketűrés elhagy. Kedélyem olly izgatott, lelkem ingerültsége olly ponton áll, hogy kell egy lépést vagy előre vagy visszatennem, különben e merev egyformaság elkábít, s szédülve kell a kétségbeesés örvényébe merülnöm. Soh'se hittem volna, hogy illy rettentő helyzetbe legyek; alig eszmélhetek világosan, olly kín tépi lelkemet, hogy elkábulok örült eszméitől, és elfeledek mindent, mi egy bizonyos tárgy körén kívül esik; el, minden köteléket, határt, s még boldogtalanabbá teszem magam. Ez a szenvedély hatalmas! . . . tudom, hogy illy szenvedély pokollá teheti az ember életét, s még sem menekülhetek . . . S ha még is csak csalódás és nem való az, a miért én ezt mind érzem, akkor istenem csak hagyj megörülni! Ha látnom kellene hogy csak képzetem csaljátéka az üdv, miért én e kimerítő harcot küzdöm akkor . . . ha meg nem örülök, elvesztem lelkem üdvességét, és nem lehetek többé tied, istenem! Ó ha már most se szeretsz, ember! számadásod rettentő lesz egykor. — —

És mégis leimádkoznám a mennyet számodra, ki a szenvedély egy alig képzelt hatalmával teremtél illy küzdést lelkembe. Ha tudad volna, hogy lángszavaid illy hatalommal fogják egyszer lelkemet égetni, mig fölemészthetik nyugalmam és minden boldogságom, megkiméltél volna e fájdalomtengertől. Hisz nem vétettem ellened, mért tettél volna úgy mint tettél csupa pajkos időtöltésből. Pedig ezt akarják velem elhítni, és ennél még sokkal roszzabbakat, de nem! én nem hiszek hideg kiszámított szavaiknak.

Csak szeretne még! oh ha ez így volna! E tudattal mindenre képes lennék; még ha őt nem bírhatnám tán másnak is képes volnék életét boldogítani, ha sorsom könyvébe illy élet van számomra rendelve.

Tegnapelőtt kaptam Ő tőle levelet, megmutatám Atyámnak, természetesen nem szabad felelnem, mert elvesztem különben szeretetét, mi nélkül pedig nem élhetek boldogan. Hanem följegyezem, mit feleltem volna, s ha egyszer eljön Ő, megmutatom neki, ha még . . .

Ha egyetlen kockára bizzuk egész életünk boldogságát, s e kocka veszt, mi marad ekkor? . . . Ha Ön szerelme a kocka, mire üdvességemet fölteszem, s ha egykor látnom kellene, hogy csak álom, csak képzelet volt Önnek szerelme! mi lesz ekkor sajátom? Semmi, mi örömet terem; mit nyerhetnék kárpótlásul? Gúnyt, megvetést és legfeljebb szánakozást együgyűségem felett; még azoktól is kik mióta élek, szeretnek, még szüleim se mondanának egyebet, csakhogy magam szerzem boldogtalanságomat, mert ők ezt jövendőlik nekem most mindég, ha életemet Önéhez kapcsolnám. — Gondolja meg, az istenre és mindenre mi szent Ön előtt, kérem, gondolja meg jól, ismer-e Ön engem annyira, miszerint meglehessen győződve, hogy szerelmem és bírásom Önt mindenek felett boldogíthatják; de jól megértsen Ön, én tartós boldogságot értek, nem rövid kéjmámort, mi elszédíti a lelket, hogy észrevétlenül és biztosan ássa meg boldogságunk sírját. Kielégítheti-e Ön forró lelkének vágyait egyetlen nő habár leglángolóbb szerelme? Ha a megszokás, folytonos és akadályok nélküli bírás nem unatná-e meg Önnel a nőt, ki hogy boldogíthassa Önt, mindenét elhagyá, s kinek életüdvét csak Ön szerezhethet? Ezek olly kérdések, mellyekre nem esküdhet meg senki, mert a jövő sokszor a leghihetlenebb dolgot teszi lehetővé. De esküdjön meg Ön, hogy szerelme most szent és tiszta minden egyéb érdekektől, s hogy hiszi miként életével egy határú szerelme, akkor, ha ezt megteszi Ön, akkor nincs akadály, nincs határ, melly Öntől elszakíthasson; akkor ugyan jobban nem szerethetem mint most, mert ez lehetlen, de imádni fogom és boldogítani Önt lelkem egész hatalmával és szenvedélyével! —

Ha nem teszi ezt, úgy Ön nem szeret, tehát elfeled kö[n]nyen és boldog lesz. Kö[n]nyen el fogja feledni a lányt, ki hideg okoskodással úzé el élvezetlenül a percet, melly gyönyört, kéjt teremtett volna! *Hisz már-már elfeledett, Ön*, mint versében mondja! Mikor ezt olvastam önkénytelenül űzött a kérdés: ha feledhetjük-e azt, kit jobban szeretünk mindenkinél, csak pillanatra is, és a felelet kint hozott lelkemre. Mert szeretlek véghetetlenül, jobban mint szóval leírhatni, jobban mint mindent e világon! . . .

Ha el nem jössz is most, ha kerülni fogsz is, mi azért találkozni fogunk még, tán sokára, de egyszer még is.

A mi elválásunk hosszú, de örök nem lehet. —

Már most kezedben jövöm; ha szép lesz az, neked köszönöm, ha fájdalmat adsz bérül, könnyörögni fogok, hogy te boldog lehess; s ha e kérésem meghallgattatik, én sem leszek boldogtalan. —

Mikor együtt voltunk, elmondhattam volna Önnek mindent őszintén; nyíltan felelhettem volna kérdésére, de nem tehetém ezt egy titkos hatalmas erő miatt, melly visszatartott, kínos sejtelemmel töltvén el lelkemet. Szabadúlni

Szendrey Júlia

akartam sokszor, küzdöttem, de ilyenkor mindég átölelt jégkarjaival, magához szorította forró lelkemet, s hideg leheletével elfojtotta szavaimat, s ilyenkor látott Ön szótlánul mint szobrot állani, látszólag részvétlenül, pedig véghetetlen kint okozott e harc lelkemben, s én még tekinteni is féltém Önre, nehogy egy szikrája fájdalomnak, átszökhessék az Ön szívébe, s habár egy századrészét is ismerje annak, mi engem majd örültté tett. — Meglehet hogy ha ismét összejövünk, újra megkísért e rém, hogy szétzuzza boldogságomat, de már most lesz erőm legyőzni őt, s kibontakozni a sötét fátyolból, melly Öntől elválaszt. Merész kézzel fogom meg a kormányt, melly sorsom hajóját vezeti, s ha le fogják a viharok győzni erőmet, elmerülök a bánat tengerébe, hová engem megszámlálhatlanok követnek, mig ember élni fog, miként megszámlálhatlanok előzének meg, mióta csak teremtve van ember. De én álmodtam szép bájos szigetről, szépről mint csak lehet a boldogság lakhelye, s mellyen egy pillanat eltörölné száz hosszú évek fájdalmát. Öntől függ: megismerjem-e valóságban is e varázsszigetet, vagy csak álom maradjon az, bár odaadék érte mindent, mit bírtam; — Öntől függ, hogy az teljesedjen be, mit a világ ez összeköttetésből jósol, s mellynek kárhozat a neve, szülője: csalódás. —

Május 11^{én}, 847. Erdőd.

Azt beszélük, hogy itt lesz ő, hogy e napokban megérkezik. Már három napja, hogy ezt mondják s még sincs itt! — Én nem is hiszek nekik, mesének tartom az egészet.

Május 16-án

érkezett meg ő, s ekkor, rövid öröm után következtek olly napok, mellyeket nem feledhetnék, ha életem bár milly hosszú lenne is. Annyit szenvedtem 11 napig, mennyit még soha életemben. De

Május 27.

kezdődött a boldogság, melly ismét jóvá tenné egy élet keserüségét. E napon együtt voltunk! . . . e nap óta vagyok Petőfi jegyese, s e nap óta szeretem őt jobban mint mindent a világon. Mit tettem és mondtam e napon azt nem tudom, csak annyit hogy az felér eddigi életem minden napjaival.

Június 2.

Levelet kaptam Sándoromtól és szabad neki felelnem . . . Nem hiában állt sárga rózsa asztalomon, midőn e levelet kaptam, mert ennek olvasása után az irigység kezdett bennem lakni, pedig eddig ez érzésről semmit sem tudtam. De

Naplók

nem is lehet csudálni; hogy is ne! Azt írja, hogy keztyűmet, mellyet neki adtam, minden reggel és este csókolja! s én irígy ne legyek; illy pazarlás fel ne ingereljen. De jól van, én is így teszek; nekem megvannak az ő levelei, s én ezekre pazarlom azt, mit ő neki még nem adtam.

Június 11.

Tennap írtam ő neki. Sok bohóságot fecsegetem neki összevissza; szinte félek hogy megúnja, míg végig olvassa; pedig ettől az isten mentsen meg! De úgy szeretem kedvesemet, Sándoromat, hogy még a gondolatot is szeretem, mellyet vele közölhetek. —

Június 12.

Tennap ismét kaptam lelkem Sándoromtól levelet, mellyben többek között azt mondja hogy ő már most csak nekem kíván tetszeni, a többivel, az egész világgal nem gondol. Nálam ez másként van; én nem így érzek.

Én csak mióta te szeretsz, kívánnék tündökölni, vágnék a legjelesebb lenni a világon, vágnék istennő lenni, csak hogy te mondhatnád az embereknek: e hölgy kit ti csudáltok, kit ti imádtok, e hölgy enyém! én bírom e hölgy örök szerelmét! Csak most örülnék, ha dicsérne mindenki, mert én ismerem a kéjt, mit érzünk, ha azt halljuk dicsértetni kit lángolón szeretünk, s kinek viszonszerelmét bírjuk, s én e kéjt szeretném veled megismertetni. O ha tudnád mit érzek én, ha téged dicsérnek; mikor gondolhatom, hogy e férfi, kit magasztalnak, kihez mint egy felsőbb lényhez tekintenek, ki szavaival századok múltán is fellelkesitheti nemzetét, e dicső szép lélek engem szeret, s boldogságát tőlem, egyedül tőlem várja! . . . Olly szép is a lelked, szerelmem ifja, mint maga a boldogság, melly után vágytam, melly után örökös kívánság üzött, mióta csak eszmélek. O csak most tudnám kifejezni, mit érzek, csak most tudnám leírni e boldogságot, melly át-át vonúl lelkemen . . . mintha sötét éjszakán egyszerre isten angyalai szállnának alá a földre, s tartanának hosszú ünnepélyes menetet, mi alatt fényességök fölvilágítana mindent mintha száz napok ragyognának, s énekelnek olly szépen, olly szelíd lágy éneket, hogy még a teremtő is kedvtelve hallgatja ez égi gyönyörtől reszkető hangokat . . . Milly öröm remegteti lelkemet; szinte leborul az e boldogság özöne alatt. Istenem, istenem! millyen a szerelem . . . átváltoztatja előttünk a világot, megrendíti életünket, hogy ez többé soha ollyan nem lehet mint azelőtt. Míg Sándorom szeret, nem panaszkodhatnék a világ ellen, habár száz hosszú életet kellene is átelnem; nem panaszkodnék, mert ő lett már most az én világom, kedves egyetlen világa lelkemnek, életem mindenható gyönyörűsége! De ellenben csak változhatlan forró szerelem elégíthet ki engem; ha hültni látnám érzelmeit irántam, tán széttépné a csalódás vad fájdalomja lelkemet, s azontúl mint gyöngye virág, ha kegyetlen szeszélyében elsodorja őt a fergeteg, így lennék én is lelketlen játéka a szenvedélyességnek, mit a természettől nyertem, s min egyedül csak állandó forró

Szendrey Júlia

szerellem uralkodhatik, uralkodhatik zsarnokként, de ezenkívül minden hatalmat megvet s lerombol; s mi ellenáll, azt vagy vak indulattal tiporja le, vagy önéltét zuzza rajta szét. — Oh istenem! most még is úgy félek az élettől; sokkal boldogabb lehetnék és vagyok is, semhogy ennek árát meg ne kelljen adnom. — Azt mondják, nincs ember, ki keserű csalódásokkal ne fizetné a jót, mit ritka növényként talál az életben; s ha ez áll, úgy nekem is át kell e csalódáson mennem . . . Csalódjak inkább mindenben a világon, csak egyedül Sándorom szerelmébe ne! mindent eltűrök alázattal, megadással, csak ez egy tenne örültté, tenne esztelen lázadóvá! És épen mivel most mindenem ettől függ, mert a boldogságnak minden szálát e szerelemhez kötöttem; tán épen ezt fogja tőlem a sors elszakítani; tán épen e boldogságot tőlem az isten elvenni, nehogy az üdvességből már itt kivegyem részemet, s ne maradjon az örök életre semmi. Tán épen ennek elvesztével kell érdemet szereznem a jövő élet boldogságára, melyet érdemetlen el nem nyerhet . . . teremtőm! milly fényes képeket láttam e sorok kezdetén, s most . . . de épen azon ragyogás vakította el szememet, s azért lett most minden illy sötét.

Június 15.

Hála az égnek, már elmúlt fél hónap, egy hatodrésze az időnek, melyet várakozva, emésztő epedéssel kell eltöltenem.

Junius 16^{án}, 847.

Azt gondoltam olly könnyű, három hónap elteltét várni, mikor tudja az ember, hogy azután mindent elnyer, mit valaha legmerészebb gondolata is csak megközelített: de most látom, hogy csalódtam, s mennyire! már most is olly türelmetlen és békétlen vagyok, mintha száz év óta várnék. Nem bánám én a többit, csak láthatnám kedvesemet; nem tervezek én azon túl semmit, csak mig látni fogjuk egymást, eddig megy minden gondolatom, pedig néha egészen elkábulok a sok tünődésbe. Vajon gondol-e ő csak felényit is rám, mint én ő rá; csak felényi szeretettel is? Én hiszem, hinni akarom, hogy szintolly forró és igaz szerelmet bírok, mint millyet én érezek . . .

Julius 4.

Múlt héten egy különös álmom volt, leírom, mert meglehet, hogy egykor életem képére fogok benne ismerhetni; mivel reményeink könnyen csálnak, tehát nem lehetlen . . .

Álmodtam: hogy egy nagy hegyre mentünk fel Sándorral, de együtt — bár mindig így akartunk — soha nem mehettünk; majd ő volt messzi tőlem előre, s én kértem hogy várjon meg; ő megállt, s mikor már közel voltam hozzá, hirtelen egy titkos erő olly sebességgel vont fölfelé, hogy mellette elrohanva csak messze tőle

Naplók

állhattam meg; ekkor ismét ő kért, hogy várjam meg, s ő szintolly gyorsan tünt el mellettem. Így mentünk soká, űztük egymást elérhetés nélkül, midőn végre közel voltam a tetőhöz, ama láthatatlan hatalom kétszeres erővel vont magával, míg végre fent a legmagasabb bérctetőn megállva, hallottam Sándor kérő szavait, mint kiáltotta utánam a szerelem lepedőbb hangján: „várj, várj meg engem édes kedves Juliskám! csak míg egy égő csókkal fűzöm lelkemet a tiédhez; oh csak addig várj meg, várj meg engemet, ezután nincs hatalom, mely elválasszon bennünket!” Én mozdulatlanul álltam és láttam milly *sovárgó vá[g]gyal* tekintett fel hozzám; önkénytelenül nyujtottam feléje karjaim, és egyszerre mellettem volt, remegve borúlt vállamra, szorosan ölelt magához és egy lángoló, lelket égető csókot éreztem . . . Soká álltunk így, századok mint pillanatok repültek el felettünk, míg végre a szerelem istenítő gyönyörével szívemben, feltekinttem, s egy bájos völgyben láttam magunkat, mindketten virágokat szedtünk. Én minden virágot átadtam Sándoromnak, s ő koszorút kötött belőlök. Mikor készen volt, fejemre tette azt, megállt előttem, és egy hosszú mély tekintettel nézett rám, ama szenvedélyes tekintettel, mely tőle mindig lelkemet reszketteté meg; mintha nem birtam volna el e boldogságot, mely mintegy felmagasztalta egész valómat, lehajtottam fejemet. Midőn felnéztem, távozni láttam őt, lassú csendes léptekkel, mellyeknek mintha mindegyike egy világot tolt volna közénk; egyszerre hervadni kezdett fejemen a koszorú, s a lankadó virágok le arcomra és homlokomra hajoltak . . . olly távol láttam végre magamtól, hogy alig vehettem ki, mintha köd szállt volna le előttem, ekkor égetni kezdtek a virágok, hova hajoltak egy-egy égő sebet éreztem, égett homlokom, arcom, és egy fehér rózsa, mely szívem fölé hajolt, ott is a legnagyobb fájdalmat okozá . . . ekkor végképp eltűnt a láthatár szélén, s én semmit sem éreztem; megsemmisülve feloszolva voltam, csak szemeim tarták meg életöket, s látták őt visszarohanni, és felvenni a koszorút, mely hervadt virágaival a földön hevert. Fejére tette e koszorút, mely hirtelen föléledt, és sugárkoronát képezve, ragyogott fején. Így állt ott mint az ókor félistene, büszkén, dicsőn! Csak arca volt halovány, mint a holdnak legsápadtabb képe. Oh ha képzelem e sápadt arcot, borzadás fut el, szeretnék hozzá repülni, és az élet pírját rácsókolni; szeretném lelkemet átadni neki, életemet, boldogságomat, csakhogy ő ne szenvedjen.

*

[A kézirat második darabján:]

Naplóm.
(September, 1847.)

Koltó, septemb. 22. 847.

Csak mióta asszony vagyok, ismerem az élet legédesebb örömeit és legkeserűbb bánatát. Annyira különböznek ezek attól, miket leány-koromban éreztem, hogy úgy tetszik előttem, mintha két egészen új érzélem lenne ez,

Szendrey Júlia

millyenről azelőtt nem is hallottam. Leánykori bánataimra fátyolt vetett előbb-utóbb a remény, hogy sorsom majd tán megváltozik, hogy lehetséges olly jövőm, melly helyrehozza mit szenvedtem; s illy gondolatok után festettem magamnak képeket, mellyeknek fény volt minden oldala, s ide menekültem és lassankint elhagytam bánatomat, míg e képeken merengtem. Ha pedig örömem volt, eszembe jutott, milly bizonytalan egy leány sorsa, és a kétség elűzte azt tőlem, hogy nem szállhatott le szívem fenekére. A boldogság csak mint könnyű pillangó röpkedett körülüm mellyet elkapathatott magával a virágok sóhajából támadt esti szellő; vagy tarka szárnyain ringatott, honnan minden pillanatban lebukhattam, mert nem volt biztosságom mi fönntarthatott volna. Nem így van, mióta határképen két élet áll előttem, jóban rosszban; ezóta értem tökéletesen, mi az: boldog lenni! csak ezóta foghatom föl az élet legszebb, legistenibb oldalát. Én szeretek, s mikor látom hogy szerelemmel boldogíthatom férjemet, nem jut eszembe aggodni a jövőn, bizonyosnak hiszem egész életünk boldogságát; isten előtt esküm dönthetlen biztosítékúl tetszik előttem, hogy gyönyöreim a végtelenségbe nyúlhatnak, és a jelen fényességével vonom be a mérhetetlen hosszúságú jövőt, míg az ragyog a többi életek között, mint csillag az éj sötétjében. Nem féltem azt, hogy homály borítja el, míg férjemnek mosolyát vagy nyájas tekintetét láthatom. És illyen most bánatom is; szintolly határtalan, mint örömem, szintolly sötét dülő, mint fénylő, éltető boldogságom.

Koltó, sept. 23.

Hová lettél tarka, ezerszínű világom? eltűntél, hál'istennek, örökre eltűntél! nem hagyva egyebet nálam, mint emlékedet, mellyen mindig mosódik el egy-egy sötét folt, míg végre nem marad benne, csak mi édes, csak mi jó volt. A fájó kínos percek úgy tűnek föl előttem, mint sírhalmok, mellyeken virágok sarjadzanak hogy később viruljanak ott és elfödjék zöld leveleikkel és piros virágaikkal a helyet, hol a kiszenvedett élet nyugszik. Ez elenyészett tarka világ, míg benne éltem, s ő bennem, szüntelen fölverte nyugalmamat, és fölgyújtá fejemben a gondolatokat, hogy azok mint pattogó szikrák égették nem egyszer agyvelőmet. Mint múltra jól esik rá visszagondolnom . . . de ha még jelenem lenne olyan, megölné; széttépné szívemet. Habár egyhangú volt is ez élet, de egyhangúsága zajos és lelketkimerítő volt; zajosabb, semhogy kábulás nélkül tovább kiállhattam volna. Több sötét holló szállt el múltam egén; mint vidító, nyájasan éneklő madár, csak utójára szállt fölém a fülmile, és dalolt olly édeset, olly kínosat a szerelemről, hogy szokatlan éneke felröpíté lelkemet magához, s míg ámulva hallgatta saját érzelmeit hangoztatni, észrevétlenül közelgett a vész reá és csattogó madárkájára; fölöttök dúlt a vihar hogy elválassza őket, hogy többé soha ne találkozzanak. Fülmilém látásomtól nyert erőt a viharban is legyőzhetlenül hangoztatni énekét, s nekem viszont éneke adott erőt ellentállhatni, midőn megakarták őt fosztani látásomtól. Végre elzúgott a vihar s mi ketten, én és a fülmile elszálltunk, és örökre egymáséi lettünk, ekkor lelkemből eltűntek a soha

Naplók

ki nem elégitett vágy kínzó rémei, s helyébe jött az édes nyugalom. Nem esengek a múlt után, nem sovárgok szebb jövő elé; jelenem elég hogy elfoglalja egészen lelkemet, nem hagyva ott helyet tartós emlékezetnek, vagy többet ígérő reménynek.

[Szendrey Júlia ezután következő terjedelmes, 1847. szept. 28-án kelt feljegyzése elmélkedés a lélek halhatatlanságáról, a túlvilági életbe vetett hitről — Koltóra vagy Petőfire való közvetlen utalás nélkül.]

Koltó, october 3. 847.

Borúlt, fénytelen arccal tekint le az ég, haragos, zúgó szél ütötte fel táborát közte és a föld közt, és kergeti indulattal a könnyező felhőket, mintha a napot akarná kiküzdeni tőlük, melyet barna szárnyaikkal úgy elfödtek hogy az csak ritkán és csak egyenes sugaraival nézhet le közülük. Végképp eltávozott a nyár, s helyette itt az ős titokfödte lényével, mellyből nem tudhatni, diadalt vagy sajnálatot érez-e lépéseinek pusztító hatalmán. Az előttem fekvő tájat nézem, mint hal ki rajta lassan-lassan fű és virág, fa és bokor; alig észrevehetőleg bágyadnak és sárgúlnak el végre a levelek, mintegy fájlalva, hogy el kell nekik hagyni a fát, bokrot vagy virágot, mellyen születtek, s mellytől most örök búcsút vesznek. Ollyat érezek, mintha életemnek egy igen szép, de régen-régen visszahozhatlanul elvesztett örömről gondolkodnám, mellynek édességét és keserűségét egyformán az utolsó csöppig kiittam már, és többé se jót se roszt nem várhatok belőle. — A bércek, mint szerelem-nélküli jegyesek néznek erre sötéten, komoran, mert fejeiken fehérülő keskeny hókoszorúval jegyzé el már a közelgő tél magának. Részvétellel borítja a köd legsötétebb fátyolába bánatos arcaikat, míg a fák is sajnálva takarják be őket lehulló sárga leveleikkel, mintegy oltalmúl a tél hideg ölelései ellen.

Koltó, octob. 5. 847.

Mint utósó föllobbanása a leégett gyertyának, mielőtt végképen elalunnék, mint utósó csilláma az életnek a haldokló szemében, mielőtt azt örökre behúnyná, úgy tetszik előttem e szép derült őszi reggel. Mintha az eltávozott éj minden csillagát a földre ejtette volna, úgy ragyog az egész mező, mint százezer gyémánttal behintett szőnyeg csillog, míg a nap leküldi értök sugarait, hogy fölvigyék neki e kis csöppeket, mellyeket a levelek és virágok sírtak örömeiben, midőn őt olly hosszú távollét után ismét látták feljöni egész pompájában. Vagy mint boldog szeretők játszanak együtt a harmat és a napsugár, míg végre, egyesülvén lények, fölszáll a boldog harmat sugár-kedvesével. Semmi kellemetlen különváló zaj nem háborgatja a vidéket, csak távolról hallatszik egy tompa, elnyomott, egyhangú zuhogás, mi se meg nem szünik, se nem élénkül. Néha száll

Szendrey Júlia

föl egy-egy kis madár, vígan csevegve, vígan dalolva örömében a szép nap fölött, míg csöndesen ez is elhangzik, elhal a tiszta kék magasságban. A fák és virágok mozdulatlanul állnak, mintha méla figyelemmel tekintenének a távolba, várva kedveseiket, hallgatva minden neszre, melly azoknak jöttét jelentené. Egyszerre olly élénk örömmel kezdenek mozogni a fák levelei, pajkosan táncolnak és simulnak egymáshoz, lágy suhogás hallatszik köztök, és látszik, hogy megérkezett, kit vártak; — a virágok is elkezdi hajtogatni kis ábrándos fejeiket, nyájasan integetnek egymásnak, majd jobbra vagy balra, majd alázattal hajtják le kelyheiket, vagy büszke örömmel vetik hátra és állnak egyenesen, míg jövő pillanatban újra kezdenek mozogni, integetni; a kacér könnyű szellők jöttek látogatni hű kedveseiket, kik epekedve várták őket, hogy mielőtt elhervadnak és halva hullnak a földre, elbúcsúzhassanak és édes csókkal válhassanak el életöktől és kedveseiktől. —

Koltó, octob. 12. 847.

Még csak rövid idő, s a szép koltói napok is lemerültek a múlt országába, honnan majd álmaimat látogatni jönnek föl, hogy piros szárnyaikkal fölverjék emlékezetemet, és magukkal vigyék; hogy enyelgéseikkel örömré derítsék, ha tán sötétebb eszmék közé tévedett volna. Mért olly szeszélyes az idő, hogy szép napjainkat úgy elragadja tőlünk, mintha azok pillanatok lettek volna; olly sebes vágatva kell elrohanni azon napoknak, mellyeket olly hosszúknak szeretnénk mint életünk; az únott kedvetlen napok pedig, mint lomha csigák csúsznak előttünk; mikor az estét kívánnánk, ha még a reggel sem jött fel, akkor az órák, mintha felednék rendeltetésüket, hogy egyik a másiknak helyet csináljon olly örök hosszúra nyúlnak. — Kedves szép koltói napjaim, mért hagytok el már, hogy többé vissza ne jöjtek? hisz én úgy szeretlek titeket, mintha kivületek nem is lett volna szép napom, szeretném ha mint tenger a szigetet, zárnátok körül egész életemet, s ha végre eljőne az utolsó perc, borítanátok ti el hullámaidokkal, hogy az éj, melly elfödne, lenne a ti rátok boruló éjszaka is. De így, ha nem maradhattok örökre velem, legalább emlékem elől ne fussatok, ha az visszaszáll pihenni hozzátok.

[Az okt. 17-én kelt utolsó koltói naplóbejegyzés a csillaghullásról szóló elvont eszme-futtatás.]

Pest, decemb. 18. 847.

Gyönyörű utat tettünk múlt hétfőn, azaz 13-án. A vasuton mentünk, vagy igazság szerint inkább repültünk, Vácra. Hideg fagyos idő volt, s olly nehéz sűrű köd borította indulásunkkor mindkét oldalról a kilátást, hogy lehetetlen volt megkülönböztetni a tárgyakat, mellyek mellett csak úgy suhantunk el, mintha

versenyt nyargaltunk volna a szél paripájával. A nap is csodálkozni látszott e vakmerőségen, mert noha reggel úgy elfödte magát, mintha egész hétig nem akarna lepillantani, egypárszor még is olyan bámulva bújt elő, mintha saját magának se' hihetné, mit ide lenn lát. Aztán meg bosszankodhatott is, mert egészen még se vehette ki, mi történik alatta, a föld sötét ködtakarója miatt, mely sugarait fölfogta, hogy legyőzetését hátráltathassa. De végre diadalmaskodtak a nap sugarai, világosodni kezdett, és a ködnek oszlani kellett, de csak olly lassan hátrált, hogy szinte látszott, milly vitézül harcol minden lépésnyi földért. Midőn az út mellől elhúzódott, kettős erővel takarta el a jobbra-balra eső távolabb falvakat és egyes házakat, mintha féltékeny szerelemmel örködnék fölöttük, mi csak regényesebbé tett mindent, mert a hogy imitt-amott kitűnt egy-egy torony vagy házfedel alóla, félhomályban nem bírtak ama határozott körvonalakkal a tárgyak, mint fényes napvilágon, s így nem volt az ember figyelme lekötve bizonyos alakokhoz, hanem szabad tért talált, képzetével a hiányzó látkört a legcsudásabb formákkal, kénye kedve szerint, kiegészíteni. Jobbról az út mellett legközelebb, kopasz, levéltelen fák meredeztek, mint életnélküli rémek felénk; és szinte borzadva fordultam a másik oldalra, mert reám valami olly kísérteties ki nem magyarázható benyomással hatnak télen e mindenektől megfosztott csupasz ágak, a mint mozdulatlanul föltekintenek az égre, honnan várják az új tavaszt, leveleket és virágokat. De hát mikor a téli fergeteg jó kedvében meg-megrázza őket, millyen szárazan, keservesen recsegnek! Hah! . . .

Balra vidámabb elevenebb képeket láttam, mellyeket olly sebesen hagyunk el, mintha madár szárnyain ülve szállanánk sebesen, sebesen. A szüntelen egyhangú morajt úgy hallgattam mint e madár szárnyuhogását, mellyet koronkint éles füttyével visít keresztül, szilaj tűzzel ösztönözve magát még ördögibb futásra. —

Mikor Palotánál megálltunk, nem tudtam képzelődésemet félbeszakasztani, melly már annyira vitt, hogy az út mellett eső egyetlen nyári lak karfáival elég volt Sveicig röpiteni, hol mindent láttam egyszerre, egészen a havasokig, mikről eddig csak olvastam, mert épen a ház mögött emelkedett föl a köd, átláthatlanul, s így ollyan volt, mint hóval beterített hegysor, kiálló sziklával, csúcsokkal. —

Különben is minden fehér volt körülünk, mert a dér ellepett a földön minden kis kórót, és apró száraz leveleit úgy behúzta, hogy olly szeszélyes ezerféle növényeknek látszottak, mint millyeneket a fagy szokott meleg szobák ablakára rajzolni. — Mennyi szépsége van egy illy homályos téli napnak is! Ha nem vasuton kell menni, az igaz, hogy jó kényelmes helyzetben és olly sebesen haladva, hogy még a vér is sebesebben kerengjen az ember ereiben, akkor aztán lehet elmerengeni a hideg szépségei fölött. Ha éreztem volna csipősségét, ha a fagy ropogott volna lábaim alatt, bizonyosan fölbredtem volna a pusztá valóságra. De elég jó, hogy nem történt így, hanem én a legjobban hangolt kedéllyel értem Vácra, és annyi jót, annyi kellemetést tapasztaltam ottlétem alatt, noha Vác városából csak annyit láttam, mennyi egy pusztára se' lenne sok. A napot is a legszomorúbb utcában töltöttük: a temetőutcában, hogy nem csodálnám, ha mindig: memento mori

Szendrey Júlia

hangzott volna füleimben; de hál'istennek épen ellenkezőleg történt, mert olyan jól mulattam, hogy! Sándorom szüleinél voltunk, kik igen szeretnek engem, s ennél fogva tölt olyan jól az időm. — Az öreg atyus minden betegeskedése dacára olly kedélyesen és annyi históriákat beszélt, hogy csak győztük hallgatni, a közbeszólásra gondolni sem lehetett. De alig ha tudtunk volna ollyan élénken, olly kedvvel előadni valamit, mint ő, bár hatvan év hagyott felette annyi csapást, bánatot, mennyi csak kitelhetett tőle; de mindezekért meghagyta neki fiát, az én Sándoromat, és ez elég bár millyen veszteségekért. Sajnálom hogy elolvassa Sándorkám e sorokat, mert különben most ugyan csak nagyokat mondanék. De nem akarok hizelgéskepen beszélni. — Anyánk pedig avval kedveskedett, hogy Sándornak az első párnáját, (kis pici gyerekkori párnáját) egy szalma szék fölé varrta, és e széket nekem készítette. Ha százezereket költenénk, nem volnánk képesek ennél valami gyöngédebb szeretetteljesebb meglepetést szerezni valakinek. Áldja meg az isten érte! Így múlt el a nap négy óráig, és ekkor újra visszaindultunk a gőzkocsira, melly négy és fél órakor indult. Ha menet el voltam ragadtatva, hát még visszajövet! egész magamon kívül voltam. Egyenesen az égbe is repülhettünk volna, annélkül, hogy ezen csudálkoztam volna. A nehéz köd lecsapta a gőzt a kocsi oldalaira, s ez ép olly sötét volt, mint a vészterhes zivatart rejtő felhők, s mi köztök futottunk fáradatlanul. A szikrák, mint megannyi fényes ragyogó csillagok maradoztak el mellettünk; és e bűjáték mindinkább valósulni látszott, a mint sötétedett az éj. Valóban kábító az illy utazás! még most is néha úgy tetszik, mintha szállanék e sötét felhők között, és látnám e csillagokat, mellyek egy-egy világot zárnak magukban, s én futok mindig sebesebben, mindig gyorsabban, míg följáróm így a mindenséget.

[A kézirat harmadik darabján: Erdőd, 1848.]

Erdőd, Sept. 30. 848.

Egyhangu tompa fájdalom minden eszmém, minden gondolatom. Ha a virágok harmat helyett illy keserű könnyeket innának, minők most arcomat áztatják, nem látná őket többé a nap fölébredni; elhervadnának, elhálnának, miként én, ha sokáig nem láthatlak, éltető örömem!

Te óhajtád, hogy távolléted alatt naplót írjak; kedvedért megteszem. Most is, ez első estén, mellyet nélküled töltök, már itt ülök, hogy kívánságodnak eleget tegyek; ámbár nem vagyok képes egyébről gondolkozni, mint nehéz, igen nehéz fájdalomamat panaszolni.

Sokszor, midőn melletted ülve, kedves kezeidet ajkaimhoz, szívemhez szoríthatám, egyszerre könny tolult szemeimbe, szívem félelmesen, kettőzött sebességgel kezdett dobogni, illyenkor, tudod mi jutott eszembe? elképzeltem, milly végtelen szomorú életem lenne nélküled, ha egykor, bármilly rövid időre is, kénytelen lennék tőled elszakadni, ha nem csókolhatnálak, ha nem élvezhetném

Naplók

szerelemteljes tekinteteidet, mellyek édesebbek a világ minden örömeinél, éltetőbbek a teremtő „legyen” szavánál. Csak képzeltem olyankor e sajtó bánatot, melly szívemet ölné, ha nélkülöd kellene élnem, és mégis milly rögtöni változást idézett bennem elő, hát most mi lesz belőlem! mit tegyek, hogy elviselhessem ez iszonyú valót! Csak egy fél nap is milly hosszú idő, ha téged nem látlak, hát ha ez így lesz egy hónapig, talán kettőig ... vagy tovább! ... Ha erre gondolkodok, meghül bennem a vér, mintha valami ijesztő kísértetet látnék. Ez nem is lehetséges! Inkább meghalnék ma, mint kiállnám ez iszonyú kínos hosszú időt.

October 2.

Oh te kapca-kötő, főzőkanalat forgató teremtése az istennek: asszony, hogy érzed most magadat? érzed ugy-e magasztos hivatásodat? lelked az önérzet elragadó szárnyain röpül egyenesen a dicsőség hetedik egébe? Bizony van is rá okunk. Milly dicső hivatás is ez! most, midőn férjünk, kedvesünk fegyvert ragadva rohan a hon megmentésére véres harcot küzdeni, most midőn minden pillanat halált hozhat életünk legdrágább kincsére, mit csinálunk, mit csinálhatunk mi? Egy rész, miként azt a ma hajnal óta erre elvágató kocsik tanúsítják: batyuba kötve csecsebecsáját, sírva, szepegeve hagyja el lakhelyét és futásban keres menedéket a még csak álmában közeledő kutyafejű ellenség előtt. Még itt is csak ugy kukucskálnak ki becsinált kocsiakból, hogy vajon nem nő-e nyomukban gomba helyett valami vért-szomjazó és emberhúst-ehető rác vagy oláh tábor? Könnyeket sajtol ki belőlem a szégyen, hogy én is nemükhöz tartozom, én is asszony vagyok! Pedig a másik része e földi angyaloknak még sokkal szebbeket mivel, még sokkal vitézebb dolgokat visz véghez. Valamennyire alkalmazható például lássatok engem, mert én is e második részhez tartozom. Mit csinálok én addig, míg Sándorom oda van? én, ki előtt az élet semmit-érő utálatos teher volna Sándorom nélkül? én, ki ő mellette elfeledkezem égről, földről; én, ki nem ismerek boldogságot az ő bírhatásán kívül; én, ki a pokolba elmennék érette, mire jutottam én most, midőn kenyértörésre került a dolog? mivel mutatom én még olly kiválónak képzelt szerelmemet? Oh hogy el nem süllyeszt a szégyen! nem vagyok képes egyébre, nem engednek a körülmények szerelmemért többet tenni, mint szépen itthonn ülni, kötni és főzni, foltozni és rántásokat keverni!

Én, ki előtt a világhistória minden hősnéi sem tettek többet, mint mennyire őket az alkalom, a sors segíté, mint mennyit én akartam tenni és hittem is, hogy tenni fogok. Most már nem kívánok, nem álmaoznám külön, kiváló szerepről a nagy szellemek között, nem vágnék soha saját hírre, dicsőségre, elég volna az is, sőt főboldogságomnak tekinteném, ha Sándoromat követhet[n]ém, ha csak vele mehetnék, merre ő megy, ha csak mindig láthatnám él-e? ha szívem egyszerre szünnék meg dobogni szívével. Ha a csata után élne, hogy én lehetnék az első, ki őt üdvözelném, s ha elesnék, hogy karom lenne a koporsó, melly őt felfogná s én lennék az árnyék, melly utána szállna sírba s ott véle együtt enyésznek el.

Szendrey Júlia

És még ennyit sem tehetek! el kellene maradnom tőled, mint naptól az éjnek, nem élhetek nem halhatok veled együtt!

De ez még nem elég: hónapok óta tartottam őt is vissza rimánkodásaim által; nem elég, hogy én illy tehetetlen vagyok, hanem még őtet is tétlenségre kárhoztatnám, elvontam attól, mi az ő lelkének főéleménye volna, mi kielégíthetné tettek után szomjazó lelkedet és megfelelne magasztos küldetésednek. El kellett tűrnöd miattam a gyávaság gyanúját, tűrnöd kellett olly hitvány semmirekellők gyalázását, kik nem méltók, hogy lábaidat csókolnák. Igazatok van, férfiak, ha lelketek többre, magasabbra törekszik egy asszony szerelménél; mi is lehet előttetek egy illy gyöngé tehetetlen teremtés, kinek csak könnyűje van örömeiben, bánatában. Éltetek kiegészítő része lehet egy illy lény szerelme, de annak fő-kelléke nem.

October 4.

Ismét este van s én egyedül vagyok kínos nehéz gondjaimmal. Oh istenem, meglehet, hogy életem nem hosszabb pár hónapnál, s épen ez utósó időt sem tölthetem veled! Meglehet, hogy szerencsésen átesem e rám következő nehéz napokon, oh de addig ... addig ... Meddig kell még nélküled lennem, napjaimnak egyetlen vidámsága, egyedüli öröme, édes férjem, Sándorom? Nem képzelhetek olly kegyetlen sorsot uralkodhatni fölöttünk, ki most elszakítana bennünket egymástól, ha pár hónap múlva meg kellene halnom. Vagy talán téged akar hozzá szoktatni, hogy aztán elviselhessed elvesztésemet; hogy előre lássad, miként el lehetsz, élhetsz nélkülem is. Ha így volna, akkor szálljon átok minden gondolatomra, melly eddig reménykint biztatott, hogy ezen élet után még vár reánk egy szebb háboríthatatlan boldogságu szellemi világ, hogy nem e rövid étellel együtt végződik szerelmünk. Legyen sors vagy isten, kinek kezeiben van jelen és jövő, legyen büntető vagy áldó szellem, de elszakasztom magamat tőle, ha nélküled, Sándorom, akar engem üdvességben vagy kárhozatban részesíteni, nincs az a mennyei üdvesség, melly kárhozattá ne válnék nekem nélküled. Sem élet, sem üdv, ha azt te nem osztod velem, de véled és szerelmeddel, Sándorom, minden rosztat úgy mint jót köszönettel fogadok és áldom és dicsőítem azon szellemet, melly minket egymásért teremtett és egymás szerelmével kíván boldogítani. Ez esteli imádságom, most már alunni megyek, csak még jó éjt kívánok neked édes Sándorom, jó éjt és szép álmokat, ha rólam álmodol!

October 14.

Mi az, mit én most sejtek, mitől szívem úgy remeg? nem bánat ez, mi engem most gyötör, hanem olly aggasztó, félelmes érzés, mintha valamit vesztenék, valami csapás várna rám. Egyszer emlékezem, hogy ehhez hasonlót éreztem, hogy illy félelmes láz majd elfojtá majd ismét fölkergeté szívem dobogását, midőn bár mit tettem, nem tudtam magamról lerázni e tikkasztó kedélyhangulatot. De alig merem leírni, mikor volt ez, nehogy megsértselek vele, Sándorom, nehogy megbusítsalak, midőn e sorokat olvasod.

Naplók

Midőn 846-ban, novemb. 5-én elmentél tőlünk, és Endréden olly csúfos hazugságokkal lázítottak föl ellenem, minek következtében majd örökre elvesztettelek . . . Ha talán most is . . . Vigyázzatok, vigyázzatok, emberek, ne költsétek föl a gonosz szellemeket, mellyeknek éhsége nagyobb a vadállaténál és dühössége rombolóbb az elemeknél!

Ki tudja, millyen jó emberemmel találkozott Sándor, ki rágalmazó beszédeivel ismét olly nagy következtéseket idéz elő, mellyek már is választó-falként emelkedtek föl közöttünk. Csakhogy most aztán az isten irgalmazzon mindkettőnknek. Bármilly iszonyú kétségbeesés venne is rá, hogy csak egy pillantással is vétkezz szerelmünk ellen, csak egy lépésnyit is távozz, a legszigorúbb hűség útjáról, mondom, nem lenne többé mentség a kétségbeesés, melly megmentene bennünket. Isten őrizz illy gondolatoktól! mintha ezer tövissel tépnék szívemet.

Vigyázzunk, vigyázzunk . . .

A debreceni esemény által felköltött aggodalmaim már rég megszűntek, midőn te azokat a mult napokban ismét magad támasztád föl, midőn Laukáékhoz mentünk, s te az uton megbosszankodtál olly haszontalan semmi miatt. Ekkor véletlenül valami ollyasmit mondtál, mi magában csekélység, de bennem iszonyú félelmet költött föl. Magad sem vetted észre, midőn azt mondtad: várj csak, várj, majd meglátod, én mit fogok tenni. Az akkori körülményeket tekintve e mondatod fölött nem volt mit aggódnom, de fölfedé előttem, hogy valaha legnagyobb szerencsétlenséget okozhat köztünk a visszatörési vágy, melly hamar föltámad szivedben s melly már egyszer megtaníthatott volna, mire vezethet, ha szavára hallgatsz. Ha lesz, mit visszatörlesz, ha valódi okod lesz rá, ekkor tedd meg, igen, ha megérdemlem, de vigyázz addig, mint a becsületedre, hogy ne találj ott valamit, hol semmi nincs. Nem csak magamért, gyermekünk nevében is kérlek, vigyázz, hogy egy hajszálnyit se szerezz magadnak a késő megbánásra, mert ekkor tőle, *e tekintetben*, semmi vigaszt vagy bocsánatot ne várj. Egyetlen könnyelműségből vagy kétségbeesésből — mi, ha egyszer megtörtént, előttem mindegy — eredett cselekedet örökre elszakaszthat bennünket, ha csak pillanatra is homályt vonhat a legtisztább szerelemre. Pedig multkor azt mutattad, hogy tőled illyesmit retteghetek.

Ha valami illyet sejtek most is . . .

October 15.

Bocsáss meg nekem, édes Sándorom, méltatlanul bántottalak tennap; most már nyugottabb vagyok és hiszem, hogy nem érdemled meg tennapi vétkes gondolataimat. Igen, én tisztának hiszlek, mint az isten angyalát, én hiszem, hogy illyen maradsz örökké s így foglak szerethetni életünk végpercéig. Azért nem töröltem vagy hagytam ki a tennapi sorokat, hogy lásd, mire visz a magány, milly rémekkel kell küzdenem, ha téged nem látlak, ha jelenléteddel szét nem űzheted ez ördögöket, mellyek mindig várnak s ha távol tőled, védtelenül találnak, rám

Szendrey Júlia, Szász Károly

rohannak és mindenféle kínokkal halmozzák el prédájokat. Mindenféle alakban látlak ilyenkor, s a tennapi egy a legkínosabbak közül.

Ma is szomorú vagyok, de bánatom ma szelíd, nem vad, nem őrvöngő. Boldog ember még az, ki hiszi, hogy a bánatot szórakozás vagy munka által megcsalhatja. A szórakozás sikertelenségét még lánykoromban tapasztaltam, a munkáét most látom. Szünetlen dolgozom, pedig azt, minél kedvesebbet asszony nem dolgozhatik: első, még születendő gyermekem kis parányi ruhácskáit varrogatom. Millyen gyönyörűség volna ezt Sándorom mellett dolgozhatni és most olyan szomorúan végzem e foglalatosságot, mintha szemfedőt varrnék. Isten őrizz, őrizz! . . .

October 17.

Hogyan írjam le boldogságomat? hogy fejezzem ki váratlan örömemet? Minek is mondjak többet, nincs-e ebben minden: hogy pár nap múlva látni fogom férjemet, Sándoromat! De mit tegyek addig? hogyan töltssem e pár napot? Hátha már ma is itt lesz! . . .

7.

Szász Károly naplójából

[Malomfalva, 1847.] Julius 7.

[Szemrehányást tesz magának, hogy igazi szerelméhez, Pólihoz hűtlenné lett egy bizonyos Ida miatt:]

[150b:]

Átkozom azt az órát mikor először olvastam neki [Idának] Vörösmarty, Petőfi gyönyörű dalait, s hihettem, hogy midőn mindketten bámuljuk e' dalokat, lelkünk tán öszve találkozik fölöttük. És jaj! legjajabb annak az órának, mikor elmondottam neki a 'gyöngyök' [saját versciklusa] XIII. számát:

„Nálad valék. Stb.”

Hogy is volt csak. Ida, Ilka, Jánosi P. s Pauline hallgatták, mig Petőfi Szerelemgyöngyeit olvasám. Mit láttam én a többieket! Mit bántam, figyelnek-e ők, csak Idára néztem. S mintha azt is Petőfi írta volna elmondám neki dalomat. S ő mindenek közt leginkább szerette. S én ismét hívém hogy lelkeink találkoztak.

[Nagyenyed? 1848.] Januar 14k

[216a:]

Egy pár hét s tudni fogom, hogy nyertem-e Szécsi Máriával vagy nem. Ugy jó nekem hogy sok függ e művem sorsától. Egyébiránt hogy versenytársaim között: Garay, Petőfi, Tompa és Arany nincsenek — ez jó reménnyel biztathat . . .

Naplók

[Nagyenyed, 1848.] Martius 27^k

[235a:]

Ma Petőfi magyar Marselleisét [!] osztogatva a városon az öreg Zeyknéhez is vittem. Géza behurcolt az Idák szobájába. Ida s Pauline tanultak Hegedüssel. Hegedüst elkergettem. Idának adtam egy verset, mondta: Na már olvassa is el szépen, de nem cselekedtem. Ott hagytam őket. [...]

[Nagyenyed, 1848.] Junius 8^{kán}

[266ab:]

[Az előző hetek eseményeit összegezve beszámol arról a látogatásról, amelyet szerelménél, Szász Polyxénánál tett Vízaknán, hogy közelgő pesti útja előtt elbúcsúzzék tőle.]

[...] Elvittem oda Petőfimet. E' könyv nekem legkedvesebb vala. Sokszor midőn olvasám gyönyörű dalait, elmerengve Polim jutott eszembe. Mondottam ezt neki, s elolvasám a legszebbeket.

Egyet kérek, ne félj ne félj

Nem kérem már szerelmedet stb.

S ő sirva hallgatta a bánatos szerelem szent hangjait. Esdve kért hagyjam nála e' könyvet, hadd maradjon a sírig emlékeül. „Ki sem törölöm belőle a te nevedet, mondá, mert ugy fogom képzelni hogy a tiéd e' könyv, s csak átadtad nekem és mindig mindig eszembe jutsz, mert rá fog ismerni lelkem azon dalokra miket te szerettél. Látod a távolban is fenn van tartva számunkra ez a találkozás. [...]

Pest, 1848 16^{ik} Julius

[289ab:]

[Leírja Erdélyből Pestre tett útját.]

[...] 4kén s 5kén mind a pusztán utaztunk. Nekem tetszett e' táj az ő végtelenségében s határtalanságában, elmondottam magamban Petőfi minden pusztai dalait, gyönyörrel megnéztem a nap feljöttét lementét, — s a' két nap nem volt elég arra hogy megunjam a pusztát. [...]

[Pest, 1848.] 17k Julius

[291b—293a:]

[...] Bethlen Miklós bevezetett a radícál körbe hova minden írói notabilitás öszve gyűlni szokott. Megmutatta hol az olvasó szoba, s ott hagyott. Azon reménnyel léptem be, hogy itt találni fogok valakit kit ismerni vágyok s kit képéről megismerendek. Végig mentem az igen sok arcon ... Senki sem volt kit kerestem. Át mentem a társalgó szobába. Minden arc oly ismeretlen, oly jelentéktelen volt. Szomorún vettem kalapom s indultam.

— Még bemegek gondolám, a billárd szobába is s benyitottam.

S ő öröm! Az első arc, melyre szemem esett Petőfié. Azonnal rá ismertem.

Szász Károly

Temérdekét hasonlít azon korhel kinézésü de sokat jelentő *első* képéhez, mit én annyira szerettem. Most nem visel szakállat csak bajuszt. Nagy tömött borzas haja van. Arca, kiálló csontu, szikár, aszott és ón színü.

Épen billárdot játszott egy ismeretlennel. Leültem, hogy megvárjam míg a játékot végzi. Hosszan erősen hosszán tartott; Én mind őt néztem. Még játékában is valami meglepőleg erélyest, elhatározottat találtam.

Végre letették a dákót. Petőfi senkihez se szollt, hanem mogorván kalapját vette s indult. Ez nem zavart meg engem.

— Bocsánat, szolitám meg elébe állva — hogy megszólítom önt. Képéről megismerém — ha nem csalódom Petőfi Sándor —

— Szolgálatára.

— Ismerni akartam önt. Én SzK vagyok.

— SzK? Üdvözlöm —

Kezet szoritottunk. Ő folytató.

— A mint ön ott ült a széken, egyszer önre pillanték futólag; nem annyira arcából mint nézéséből, mindjárt gondolám hogy író.

Nem is várta, hogy zavaromban valamit feleljek, hanem mondá hogy Vörösmartyhoz megy s kérdé nem kísérem el?

— Ezer örömmel felelek s indultunk.

Vörösmartyhoz értünk. Az öreg kopasz, himlöhelyes, egyébiránt arcképéhez némileg hasonló V. éppen szivaraival foglalkozott, midőn Petőfi kezemet megfogva mondá:

Ajánlom Szász Károly író társunkat.

Két kezem a két költő szoritását érezte.

— Erősen örülök önt láthatni, mondám a rég ohajtott öreghez —

Petőfi kacagott.

— Az erdélyi ember *erősen* örvend mondá.

Leültünk s beszélünk mindent. Igen szivesek, reményemen túl szivesek valának hozzám.

Az öreg mind politizált. Sok mindent öszve beszélt. Én csak azon kaptam olykor magamat hogy áhitatos szemeimet a két költő arcán felejtettem.

Egyszer bejött Vörösmartyné. Kedves, barna, lelkes asszony vagy 30-32 éves, egy kis (a legnagyobb) fiával jött be. Nejének, Csajági Laurának is bemutatott Vörösmarty.

Egyebek közt mondá Vné, hogy Kossuth fia most járt itt, s mennyivel okosb, ügyesb gyermek mint övé.

— Nemkell busulni mondá Petőfi, okos gyermekből ugyse lesz semmi. Én oly ostoba számár voltam gyermek koromban hogy —

A megjegyzés nagyon jól állott Petőfinek.

Vörös[mart]ynál egy órát ültünk, midőn Petőfi indulván én is bucsuztam.

A kapuban mondá Petőfi, hogy ő a nyomdába megy. Elkísértem addig.

Kérdé mit írok most, mikor megyek hozzá, stb. —

Jól esett lelkemnek ily részletéig feljegyezni a két költővel ismeretségem első perceit.

Naplók

[Az 1848. júl. 17-én kelt feljegyzés fénymásolatát l. 15—16. sz. mell.]

[Debrecen, 1849.] *Febr 17kén*

[350b—351a:]

[Hibáztatja magát, amiért — családjára való tekintettel — mindeddig nem állt be honvédnek.]

[...] E' pillanatban jut eszembe Petőfi S., ki a táborból (Bemtől) most jó s vissza menend, vele én is tán elmehetnék — [...]

Később.

Voltam Petőfinél. Vörösmartyval van szállva. Mindkettő otthon volt s szép nejeik is.

Petőfi Robertről is mondott tudósítást. Láttá őt még épen Szászvároson.

Visszamegy, mihelyt egy meglehető sereg indittatik Bemhez, mert nagyocska erő nélkül nem lehet az oláhok vad csordáin át hatolni.

Vele elmegyek, úgy ígértem, én is. [...]

Petőfi megígérte, hogy tudósítand. [...]

Petőfi nem győzi dicsérni Bemet. Inkább el van ragadtatva tőle mint a historia bár mely nagy és legnagyobb jellemétől.

Összve kellene szednem lelkem minden erejét hogy méltóan leirjam őt. [...]

Febr 20k

[351b—352b:]

Petőfi egy sületlen és a hitványságig gyermekes historia miatt kaptányságáról lemondván, már nem tudom mikép fog a sereghez vissza menni. És nem tudom mikép megyek én is. [...]

Délután 5^{kor}

E' percben jövök a Casinoból. Midőn oda beléptem Petőfi kiáltott előmbe:

— Ugyan jó hogy jő ön. Holnapután indulunk.

— Tán valami redoutable erejű sereg megyen?

— Nem. Csak magamra megyek Kolozsvárig. Addig az út egészen biztos, azontúl is csak elvergődünk.

— De köszönöm szépen! A honban a golyóktól nem félek, de attól bezzeg igen, hogy véletlenül karóba találnak huzni.

— Eh! menjen! Szégyelem hogy poeta vagyok mikor a poeták közt ilyen emberek is vannak. De hisz azt a karóba huzást magam se irigylem, de a hova én kinek feleségem gyermekem van nem félek vinni a fogamat, oda ön is eljöhhet.

Még egy keveset szabadkoztam.

Szász Károly

— Mindjárt mondok még valamit, szóla, csak e' biliárd partiet végezzem el.

Midőn annak vége volt így szóla.

— Én oly fontos küldetésben megyek a kormánytól, hogy a hól csak legkisebb veszély van is nagyerőt adnak mellém, miután nagy érdek van ahhoz kötve hogy veszélyeztetve ne legyek. Semmitől se félhet ön.

— Jól van megyek. Mikor s mikép?

— Semmiről se gondoskodjék ön. Holnap után reggel 10 óra tájt jöjön hozzám. Elvárom, s akkor mindent megbeszélünk. — — — — — [...]

Február 21^{kén}

[356ab:]

[Közli elhatározását családjával, amely le akarja őt beszélni szándékáról.]

[...] Elmondták újra ama stereotyp ellenvetéseket, hogy katonának való nem vagyok, hogy édes anyámnak mennyi tenger aggodalmat okozok, hogy bizonyos veszélynek teszem ki magam stb.

Ehez járult most egy új ellenvetés:

Mért megyek éppen Petőfivel, ki most közele[b]bről egy hitvány nyakra-
valóért odahagyta kapitányságát s általában gondolatlan és sületlen ember.

[Ő kitart terve mellett, és elhárítja szüleinek kifogásait.]

[...] A mi illeti Petőfit — igazán mondom sajnálom hogy hozzá kötöttem magam még akkor midőn kapitány volt, de már most vissza lépnem gyávaság gyalázata nélkül *nemlehet*. Egyébiránt ha tetszett volna Julkának elnem hallgatni tőlem a minapi sereg menetét — örömmel elmentem volna, örülve hogy megszabadulhatok Petőfitől. Most már nem lehet. [...]

22 Februar.

[356b:]

[Mégis a Debrecenben maradás mellett dönt.]

[...] Pogánytól egyenesen Petőfihez indultam, hogy jelentssem neki maradá-
somat.

Kapujáig elmentem, onnan mégis vissza térített két scrupulus.

Féltem hogy Petőfi szemembe vágja a gyáva nevezetet; és

Eszembe jutott Poli! Mégse, mégse lássam őt meg.

Haza jöttem, küzdve magammal.

Édesapámat sirva találtam.

Megfordultam sarkamon és egyenesen Petőfihez menék — Hiszen Polit egészen elveszettnek kell hinnem!

Petőfinek eszébe se jutott hogy gyávaságból maradnék itt. Ha eszébe jutott volna, ki is mondotta volna azt. Igen becsületesen beszélt. Arra kértem hogy Robertnek vigyen el egy levelet. Megigérte, s ma dél után kettőre hívott magához.

[...]

Naplók

[1849.] Aprilis 2kán

[386a:]

Egyszer azt mondotta nekem Petőfiné: „Én hiszem, hogy a Péntek balsorshozó nap, van ezenkívül egy pár babonám, mindössze is kevés, tudom hogy babona és vakhit, de szerencsétlen lennék ha megfosztana tőlök valaki”. . . . Ekkor kacagtam rajta magamban.

8.

Gr. Gyulay Lajos naplójából

1848. február 21.

[. . .] Hernyei Gergely kolozsvári református papunk vala éppen nálam — kölcsönözni akart, de oly nagy summát, mellyel én neki legjobb akarattal sem szolgálhatok. — Az Ellenőrt hozá magával, Ellenzék most kijött zsebkönyvét, melyet már tegnapelőtte láttam Casinóban — úgy látszik megfelel nevének, mert pártdühvel van írva. Peteőffynek Palota és gunyhó című verse úgy látszik, — valóságos destruktíót lehelő költemény, melyben az orzott vagyomból emelt palotákat már romjaikban mutatja. — Mint Paprika Miklós Hazánkban a kolozsvári hölgyekről kivétel nélkül azt írja, hogy a polák katonatisztekét inkább kedvelik a honi. . . [olvashatatlan szó] nevet viselő tisztelnél — hibásan, úgy Dominus Peteőffy is, ki nekem egyébaránt igen kedves költérem nagyon hibázik, ha minden palotát kivétel nélkül le akar rombolni. Mi lenne architektúrából, egyáltaljában művészetből, ha csak gunyhós emberek volnának. [. . .]

1848. március 8.

[. . .] Peteőffy a magyar Thyrtus, vagy magyar Béranger, vagy jobban: a mostani szellem lángeszű költésze, sokat ül Koltón, én még személyesen nem ismerem, de első magyar költésünknék tartom. Az Ellenőrben van csakugyan egy verse, mely kissé vastag: A Palota és gunyhó, abból az jön ki, hogy becsületes ember nem is lehet, ki gunyhóban nem él, vagy posztógúnyában [nem] jár. Annál szebb csakugyan az Ellenőrben egy más költeménye: Dalaim cím alatt. Annál valami szebbet még nem olvastam. Kossuth Lajos és Peteőffy Sándor valóban a kor szülte embereink. Mit fognak eszközölni? megválik. [Kifejti véleményét Kossuthról.] Ő a personificált korszellem és úgy Peteőffy is, a mostani kor poétája. Igaz jakobinusok mindketten. [. . .]

1848. március 25.

[...] Tegnap a református kollegyom a felelős magyar ministerium megünneplésére kivilágította az oskolát, átlátszó képeikkel Batyáninak, Kossuthnak, Deáknak és Szécsényinek. A választás jól ütött ki, bár meg ne buktatná egy Stáncsics Peteőffy-féle párt. [...]

1848. március 26.

Peteőffynek nemzeti dalából 3^{dik} strófa rá illik sok megijedett embereinkre, p.o. Jósika Lajosra. [...] Egy tiszt érkezett tegnap Németországból, ott úgy mond nem tanácsos jó gúnyában járni, azonnal megtámadtatik az olyan. Hiszen nem abban áll az egyenlőség, hogy minden ember rongyos legyen és hunyhóban lakják, hanem abban, hogy a törvény előtt legyen kinek-kinek egyenlősége. Peteőffy barátunk Gunyhó és palota című dalával kissé elhajtotta a sulykot. [...]

Pest, 1848. augusztus 6.

[...] Peteőffynek egy vad indulatu verse. [Ezután a *Dicsőséges nagyurak* ... c. vers első strófáinak hézagos szövege következik.] [...] ennek nem kell commentálás. [...]

9.

Jakab István naplójából

[Márc.15-én a helytartótanács teljesítette a tömeg követeléseit.]

[...] Stancsicsot diadalmenettel legnagyobb eső és sárban lámpafény mellett vitték Pestre, maguk huzván kocsiját, ott a nemzeti színházba vitték, a színpadon mellette Petőffy verseit declamáltatták stb, de különb[en] semmi kihágást el nem követtek. [...]

10.

Lónyay Menyhért naplójából

[Pozsony, 1848. márc. 20.]

[A márc.15-i események Pesten érték. 17-én gőzhajón visszautazott Pozsonyba, hogy jelen legyen az országgyűlés további tanácskozásain.]

[...] Tizennyolcadikán reggel jókor megérkeztünk. [...] Azután elmentem Rádayhoz, hogy mondja el a miniszterelnöknek azon aggodalmakat,

Naplók

melyeket bennem Kovách gerjesztett, a kinek Klauzál azt mondá, hogy kérjük az országgyűlésnek azonnal való lejövetelét, mert különben a mozgalomnak többé ura nem lesz; a fő agitatorok, Jókai, Petőfi, Irinyi, Irányi, Vasvári, a diéta nullítására izgatnak; neki is, Nyárynak is nagy bajába kerül a mozgást visszatartani s beszélt ez öt embernek veszedelmes agitatiojáról, a város lázas állapotáról, ez embereknek azon fenyegetődzéséről, hogy falura mennek agitálni, azon versről, melyet Petőfi a földesuraság ellen írt stb. [...]

[Pozsony, 1848. márc. 24.]

[Összefoglalja az országgyűlésen az előző napokban történeteket.]

[...] E javaslatoknak ily hamar leendő elvégzésére, meg egy proclamatio kibocsátására mindnyájunkat a panique-nak bizonyos neme indított, melyet a mindenünnen jövő, nagyobb részt alaptalan hírek okoztak, sokaknál a Petőfi valóban veszett verse. [...]

11.

Kiss Pálné Csapó Ida naplójából

[Pest, 1848. márc. második fele.]

[A márc. 15-e utáni napokban meglátogatja Pesten lakó anyját:]

[...] Kiss Miklós elkísért a Muzeum-térre a népszónoklatok meghallgatására, de figyelmeztetett, hogy bérkocsin menjek, ne magánfogaton, mellyet már rossz szemmel néztek. A Múzeum lépcsőzetén beszédeket tartottak Bulyovszky, Irinyi, Petőfi, Vasváry. A szent szabadság és hazaszeretet nevében gyűlölséget hirdettek, a tömeg gonosz szenvedélyeit felizgatva. Vasváry structolas veres kalappal, fekete köpenye a széltől lengetve, átokra emelt jobbjaival volt a legmegragadóbb. Petőfi beszéde közönséges; valódi nemes költőink, egy Jósika, Vörösmarty, Garay elnémultak ilyen időben. [...]

12.

Br. Podmaniczky Frigyes naplójából

Pest 1848. április 9.

[...] A csinált demokratákról levén szó, felemlíteni tartom érdemesnek, hogy a mult napokban itt járt 9 bécsi tanuló, a célból, hogy a nálunk netalán lappangó sympathiák körül tájékozást szerezzenek. Tiszteletökre díszelőadás

K. Csapó I., Podmaniczky F., Széchenyi I.

rendeztetett a nemzeti casinóban, — mely közben sok, részint magyar, részint német beszédet vala szerencsénk végighallgathatni.

Ezek közben meggyőződhattünk arról, hogy a mi köztársasági árnyalattunk coripheusai: Irányi, Lisznyai, Degré, Vasvári, Petőfi, mind talpig becsületes emberek és jó hazafiak, de valami világot rázó eseményeknek aligha leendnek megindítói, — sok üres szalmát csépeltek, s iszonyú unalmasak valának. [...]

13.

Gr. Széchenyi István naplójából

[Pest,] 17ten [April]

[...] Junge Leute — 30 Stück — mit ausgezogenen Säbeln ... nach Wien, pour saluer la jeunesse als „Nemzeti Küldöttség“. Nemesis! Kossuth sprach gegen Regierung im Namen der Nation — jetzt Petőfy et Comp. detto gegen uns im Namen der Nation! [...]

[Pest,] 12 ten [Mai]

Um 10 Uhr zu Kossuth — mit Zichy und Duschek *Zentralbahn Konferenz*. — Deák auch da. Auf einmal: wir sollen zu Louis B[atthyány]. — Népgyűlés schickt eine Deputation. — Petőfi als Redner. Stáncsics, Vidoss, Pálffy, Glembai und Louis B[atthyány] spricht mit Geringschätzung — ich versöhnend, weich — Deák mit Nachdruck. — Kossuth wickelt sich in seinem Mantel ein und hat Fieber (!?). [...]

[Ápr. 17-én. Fialat emberek — 30 fickó — kivont kardokkal ... Bécsbe, hogy „Nemzeti küldöttség“-ként köszöntsek az ifjúságot. Nemezis! Kossuth a nemzet nevében beszélt a kormány ellen — most Petőfi és társai a nemzet nevében ugyancsak ellenünk! — Máj. 12-én. 10 órakor Kossuthhoz Zichyvel és Duschekkel, *Középponti Vasút-konferencia*. — Deák is itt van. Egyszercsak: Batthyány Lajoshoz kell mennünk. — A Népgyűlés küld deputációt. — Petőfi mint szónok. Stáncsics, Vidoss, Pálffy, Glembai, és Batthyány Lajos lekicsinylően beszél — én békítőleg, szelíden — Deák nyomatékkal. — Kossuth köpenyébe burkolózik és lázas(?) ...]

Naplók

14.

Szilágyi Lilla naplójából

[Számozatlan l.:]

[Pest, 1848.] Junius 30^{ika} délután 6 orakkor.

[Visszaemlékezik a forradalom első napjára:]

15^{dik} Március délelőtti 11 orakkor probám után, a hatvani, most már szabadsajtó utcán, Heccenast nyomdája előtt nép csoportozatot láttam, kik mindjään[!] hazafijui buzgalmoktól ösztönöztetve édes Szabadságukért törekedtek és éppen az ugy hiszem mindenki által ismert 12 pontot nyomatták ki — a tömeg közé elegyedtem más két nővel, halgattam a szonokokat, az esső szakadatlanul esett, én ezt isten áldásának magyaráztam. Jókai Móric, Petőffi Sándor, Vasvári Pál, Irinyi Daniel[!], Degret[!] Lajos ki éppen akkor szált le a gőzhajorol, Egressi Gábor — szonokoltak, egyszer egy csinos, zöld köppenben burkolt ifjut látok a kőre felállni . . . az én kedves táncosom [ti. Bulyovszky Gyula, kivel az év elején a Nemzeti Kör bálján ismerkedett meg] . . .

[Fénymásolatát l. 11. sz. mell.]

15.

Döbrentei Gábor kéziratoss följegyzéseiből

Szept. 6-d. 1848.

Olvasám Vörösmarti envédelmét Petőfi ellen, „Kossuth Hírlapja” 58-d számáb. 1848. szept.6.

S ezt érzem: Ládd Vörösmarti, hogy keríté náladnál fiatalabb nyakadba vétkeidet, cselszövéseiddel, miket te tettél ármánykodva Berzsenyi, Kisfaludy Sándor ellen a m[agyar] t[udós] társaságnál.

Vörösmarti szelíd farkas, bárányos róka.

Így jellemzi B. Jósika is, gr. Gyulai Lajos előtt. Pedig Jósikát Vörösmarti egykor pártjába húzá.

TÁJÉKOZTATÓ

JEGYZETEK

A JEGYZETEK a Magyar Néprajzi Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák.

1. A Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák.

2. A Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák.

3. A Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák.

4. A Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák. A jegyzetek a Társaság 1956. évi közgyűléseinek jegyzékét tartalmazzák.

TÁJÉKOZTATÓ

A „Petőfi-adattár” e II. kötete azokat a magántermészetű, nem a nyilvánosságnak szánt dokumentumokat (leveleket, levélrészleteket, naplófeljegyzéseket) tartalmazza, amelyek Petőfi személyével és munkásságával kapcsolatos kortársi közléseket és reflexiókat öriztek meg számunkra. Értelemszerűen besoroltuk anyagunkba az olyan megnyilatkozásokat is, amelyek Petőfi nevének említése nélkül utalnak az ő személyére vagy egyes műveire, ill. verseiből származó idézeteket foglalnak magukba. Célunk az egyidejű kortársi visszhangok számbavétele volt. Ezért kizárólag a költő életében keletkezett szövegeket vettük figyelembe; az 1849. július 31-nél későbbi adatokat figyelmen kívül hagytuk.

Noha anyagunk jelentősebb részét nyomtatásban már korábban is megjelent szövegek teszik ki, felhasználtunk kéziratos forrásokat is. Kiaknáltuk a szakbibliográfiákban (így az MTA Irodalomtudományi Intézetében őrzött gépiratos Petőfi-bibliográfiában), valamint a régebbi és újabb Petőfi-irodalomban előforduló utalásokat; a kritikai kiadásokon, írói levelezésgyűjteményeken és a korszakra (mindenekelőtt az 1848/49-es időszakra) vonatkozó történelmi forráskiadványokon kívül feldolgoztuk az irodalomtörténeti szakfolyóiratok (EPhK, PetMuz, ItK, It) teljes anyagát is. Kézirattári kutatásokat az OSzK, az MTA és a PIM kéziratáraiban, valamint — kisebb mértékben — az OL-ban folytattunk. (Az OL-ban őrzött családi levéltárak óriási anyagának beható átvizsgálása meghaladta lehetőségeinket.) Vidéki és külföldi gyűjteményekben nem végeztünk kutatómunkát. A Petőfi-vonatkozású *hivatalos* leveleket (pl. katonai iratokat) a „Petőfi-adattár” III. kötetében, a költő okmányai között adjuk ki. — Három, a Magyar Nemzeti Galéria archívumában őrzött levél szövegét Szij Béla bocsátotta rendelkezésünkre.

Elkülönítve — „Kétes hitelű levelek” cím alatt — adjuk közre azokat a Petőfire vonatkozó levélrészleteket, amelyek Kéry Gyula „A magyar szabadságharc története napi-krónikákban” (Bp. 1899.) c. kiadványában olvashatók. E szövegek hitelessége iránt már az a körülmény is némi kételyt támaszt, hogy a könyv megjelenése óta eltelt több mint nyolc évtized során egyiküknek a kézirata sem bukkant fel. (Kéry maga több esetben adós maradt forrásának megjelölésével. Munkájának előszavában két — tulajdonosaik által rendelkezésére bocsátott — kéziratos levélgyűjteményre hivatkozik. E gyűjtemények sorsára és hollétére nézve nem rendelkezünk semmiféle adattal.) A levélrészletek túlságosan „modernnek” ható, az egykorú nyelvhasználattól elütő hangvétele, továbbá bizonyos — jegyzeteinkben érintett — tartalmi mozzanatok is azt a feltevést támasztják alá, hogy nem hiteles dokumentumokkal, hanem (az 1848-as forradalmi sajtó közleményeinek, valamint a századforduló idejére már széles méretekben kibontakozott Petőfi-irodalom adatainak figyelembevételével készült) hamisítványokkal van dolgunk.

A Petőfivel kapcsolatos naplófeljegyzések közül mellőztük azokat, amelyek a „Szuper Károly színészeti naplója 1830—1850” (Bp. 1898.) c. könyvben találhatóak. A szakirodalom ugyanis részletes és meggyőző érveléssel bizonyította be, hogy a naplószövegnek a költő személyét érintő részletei egytől-egyig utólagos betoldások. (Vö. különösen Fekete Sándor: „Petőfi, a vándorszínész”. Bp. 1969. 43. 51—52, 134—135.)

A levélszövegeket időrendben közöljük. Ha az eredeti kéziratban a keltezés nem a levél élén helyezkedik el, úgy — szögletes zárójel közé téve, a ma szokásos írásmóddal — ott is feltüntetjük. Az

eredeti (esetleg csak töredékesen ismert) levélről hiányzó, a tartalmából — olykor csak hozzávetőlegesen — kikövetkeztetett dátum esetében ugyanilyen módon jártunk el. Egy-két levelet, amelyeknek tartalma csupán a megírás évére vonatkozólag nyújtott támpontot, az illető év anyagának végén helyeztünk el.

A naplórészletekkel kapcsolatban nem alkalmaztunk kronologikus bontást; minden egyes naplóíró Petőfire vonatkozó feljegyzéseinek sorát összefüggő egységnek tekintettük. A sorrend megállapításánál a költőről szóló legkorábbi bejegyzés dátumát tekintettük irányadónak.

Nyomatásban már megjelent szövegek esetében közlésünk rendszerint a korábbi publikáción alapul. (Ahol azonban ez valamilyen okból szükségesnek látszott, figyelembe vettük az eredeti kéziratot is.) A tudományos igényű szövegkiadásokból (kritikai kiadások, Fontes-kötetek) átvett levelek esetében a jegyzetek bibliográfiai részében az ezt megelőző publikációk adatait nem tüntettük fel.

A szövegeket az eredeti helyesírás szerint, betűhíven közöljük, csupán a *cz* betűkapcsolat *c*-jét, ill. az *a* névelő után és az *s* kötőszó előtt álló, valamint a birtokosragokat helyettesítő hiányjeleket hagytuk el. A levelek kézírataiban előforduló törléseket és javításokat nem jelezzük. A sajtó alá rendezőtől származó betoldásokat (hiányos formában írt nevek és szavak kiegészítéseit, ill. egyes kihagyott szövegrészek tartalmi összefoglalását) szögletes zárójeltek között helyeztük el.

Az idegen nyelvű szövegek magyar fordítását az eredeti szöveg után Oltványi Ambrus fordításában szögletes zárójelben adjuk. Kisebbségi idegen nyelvű szövegrészletek (idézetek stb.) magyar megfelelője a jegyzetben található.

A jegyzetek összeállításánál magától értetődően a Petőfi életrajzával és írói munkásságával összefüggő tényekre fordítottuk a legnagyobb figyelmet, de kitértünk egyéb, magyarázatot igénylő vonatkozásokra is. A szövegekben említett személyekre, eseményekre, irodalmi művekre, újság- és folyóiratközleményekre stb. vonatkozó tudnivalókat rendszerint annak a levélnek a jegyzetében foglaljuk össze, amelyben először esik szó róluk. A továbbiakban már csak a szükséges felvilágosítást tartalmazó jegyzetre utalunk vissza. Közismert személyek nevéhez egyáltalán nem fűzünk magyarázatot.

A HÓNAPOK ELNEVEZÉSEI

	Évszakok szerinti elnevezések	Csillagképek szerinti elnevezések	Régi magyar elnevezések
Jan.	Télhó	Vízöntő hava	Boldogasszony hava
Febr.	Télutó	Halak hava	Böjt-elő hava
Márc.	Tavaszelő	Kos hava	Böjt-más hava
Ápr.	Tavaszhó	Bika hava	Szent György hava
Máj.	Tavasztutó	Ikrek hava	Pünkösd hava
Jún.	Nyárelő	Rák hava	Szent Iván hava
Júl.	Nyárhó	Oroszlán hava	Szent Jakab hava
Aug.	Nyárutó	Szűz hava	Kisasszony hava
Szept.	Őszelő	Mérleg hava	Szent Mihály hava
Okt.	Őszhó	Skorpió hava	Mindszent hava
Nov.	Őszutó	Nyilas hava	Szent András hava
Dec.	Télelő	Bak hava	Karácsony hava

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AJLev	Arany János Levelezése. Kritikai kiadás. Sajtó alá rend. Sáfrán Györgyi. Bp. 1975, 1982. (Arany János Összes Művei 15—16.)
Ath	Athenaeum
BpHa	Budapesti Híradó
BpHírl	Budapesti Hírlap
Dienes: PSz	Dienes András: Petőfi a szabadságharcban. Bp. 1958. 643 l. 42 t.
Élk	Életképek
EPhK	Egyetemes Philológiai Közöny
EPN	Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban. 1842—1849. Bp. 1911. (16) 543 (1) l. 11 mell. (PKt 29—30.) — Hasonmás kiadása: Bp. 1972. (LIV l. terjedelmű „Függelék”-kel: Utószó, helyreigazítások, mutatók.)
ErdLev	Erdélyi János levelezése. Sajtó alá rend.: T. Erdélyi Ilona. 1—2. k. Bp. 1960, 1962. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 2—3. k.)
ET	Erdélyi Tár (Erdélyi János hagyatéka. Magántulajdonban.)
ForrSzhLev	V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. (1848—1849.) 1—4. k. Bp. 1950, 1955, 1965.
FPÉ	Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza. 1—3. k. Bp. 1896.
GyPLEv	Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig. Sajtó alá rend.: Somogyi Sándor. Bp. 1961. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 4. k.)
Hatv ²	Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. jav. kiad. Sajtó alá rend.: Kiss József. 1—2 k. Bp. 1967.
HIH	Honi Irodalmi Hirdető
Hond	Honderű
HP	Petőfi Sándor összes művei. Kritikai kiadás. Sajtó alá rend.: Havas Adolf. 1—6. k. Bp. 1892—1896.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
Jk	Jelenkor
JókaiLev	Jókai Mór Összes művei. Levelezése. Kritikai kiadás. 1. k.: 1833—1859. Sajtó alá rend.: Kulcsár Adorján. Bp. 1971. 2. k.: 1860—1875. Sajtó alá rend.: Oltványi Ambrus. Bp. 1975.
JU	Das junge Ungarn. Ein Flugblatt. (1848.)
Kéry: MSzhT	Kéry Gyula: A magyar szabadságharc története napi-krónikákban. Bp. 1899. 772 l.
KTÉ	A Kisfaludy Társaság Évlapjai
MDSzJ	Mikes Lajos—Dernői-Kocsis László: Szendrey Júlia. Bp. 1930. 400 l. 32 t.
MKsz	Magyar Könyvszemle
MSzÉpirSz	Magyar Szépirodalmi Szemle
MT	Marczius Tizenötödike (Pest, Debrecen)

Rövidítések

MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTAK	A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Bp.)
OL	Országos Levéltár (Bp.)
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár (Bp.)
PDI	Pesti Divatlap
Pék	Petőfi és kora. (Tanulmányok.) Szerk.: Lukácsy Sándor—Varga János. Bp. 1970. 707 l.
PetMuz	Petőfi Múzeum (folyóirat, Kolozsvár)
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum (Bp.)
PHírl	Pesti Hírlap
PKrK	Petőfi Sándor Összes művei. Kritikai kiadás. 1. k.: Bp. 1973. Sajtó alá rend.: Kiss József és Martinkó András. 2. k.: Bp. 1983. Sajtó alá rend.: Kiss József, Ratzky Rita és Szabó G. Zoltán
PKt	Petőfi-Könyvtár (sorozat)
RPDI	Regélő Pesti Divatlap
TompaLev	Tompa Mihály levelezése. Sajtó alá rend.: Bisztray Gyula. 1—2. k. Bp. 1964. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 6—7. k.)
VP	Petőfi Sándor Összes művei. Kritikai kiadás. Sajtó alá rend.: Varjas Béla, ill. az 5. kötettől kezdve V[arjas Béláné] Nyilassy Vilma—Kiss József, ill. rajtuk kívül a 7. kötetet még Törő Györgyi. 1—7. k. Bp. 1951—1964.

Egyéb rövidítések

évf.	évfolyam
füz.	füzet
jegyz.	jegyzetek (kötetünkben)
k.	kötet
K:	Kézirat
Lh. (lh.)	Lelőhely
M:	Megjelenés (közlési adatok)
mell.	melléklet
P	Petőfi
Úk. (úk.)	újraközlés, újra közölte

JEGYZETEK A LEVELEKHEZ

1. K: A Magyar Nemzeti Galéria Adattára. M: itt először. — *Lantay Sándor*: P fiatalon (1843-ban) elhunyt barátja; soproni katonáskodása idején ismerkedett meg vele. Lantay 1841 őszétől Orlay Petrics Soma rábeszélésére Pápán tanult. Részt vett a kollégiumi Képző Társaság munkájában is. P az iskolaév elején, kb. december közepéig, nála lakott. — *az illető urak[na]k*: P 1839 őszén Sopronban összeharátkozott az ottani képzőtársaság néhány tagjával (Pákh Albert, Nagy Imre). Bizonyára rájuk vonatkozik az utalás. — *Petrovich tervének ellenszegülél*: Orlay arra beszélte rá P-t — aki az ő meglátogatása céljából érkezett 1841. márc. 7—8. táján Pápara —, hogy maradjon ott, s a kollégiumban folytassa tanulmányait. (L. erről Orlay visszaemlékezései: *Hatv*² 1. k., 333—334.) Az a terv, amelyről Orlay P-t lebeszélte, nyilvánvalóan a színészi pályára lépés volt.

2. K: A Magyar Nemzeti Galéria Adattára. M: itt először.

3. K: A Magyar Nemzeti Galéria Adattára. M: itt először. — *Petroviccsal ugy megcsufolódtál*: az előzményekről l. feljebb, az 1. sz. levél jegyzetét; P alig két hét múlva (márc. 20. körül) — egy incidenst követően, amelyet az váltott ki, hogy egy alkalommal katonaruhában jelent meg a tanórán — félbeszakította tanulmányait és elhagyta Pápát (l. Orlay visszaemlékezését: *Hatv*² 1. k., 344—346).

4. K: MTAK Kézirattára. M: „Bajza József és Toldy Ferenc levelezése”. Bp. 1969. 510. — A levél címzettje, Toldy Ferenc 1843 júniusától szeptemberéig (mint az országgyűlés eseményeiről beszámoló újságtudósítások cenzora) Pozsonyban tartózkodott. — *Ezen csomóban egy aláírási ív van*: az itt érintett ügy előzményeire és magára a gyűjtőakcióra vonatkozólag l. P 1843. jún. 1-i levelét Bajzához és 1843. júl. 21-i levelét Szeberényi Lajoshoz (VP 7. k., 20—21, 22—23), továbbá gyűjteményünk alább következő, 5. sz. darabját.

5. K: PIM. M: PIM Évk 1965—66. 155. (Közli: Balkányi Enikő.) — Vö. a 4. sz. levéllel. Vachott Sándor 1843 május közepétől július elejéig az országgyűlés színhelyén, Pozsonyban tartózkodott, itt ismerkedett meg P-vel is. Június elején — elsősorban menyasszonyának, Csapó Máriaának meglátogatása céljából — néhány napra Pestre utazott, ahol a P javára rendezett gyűjtőakciót is megindította.

6. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 27. — *a Garay elleni felszólalás szülte álszemérmén*: Szemere Miklós szóban forgó röpirata: *Óvás* Garaynak mint az Emlény szerkesztőnek kényuracskai tréfiá ellen. [Hely és év nélkül. Garay és Szemere Miklós költeményeivel.] — *Más [Petőfi] . . . felszólalt az Athen[a]l[um]ban*: az „Írói jogtapodás a Regelőben” c. cikkre utal. (VP 5. k., 7. és 193—194.)

7. K: ET. M: ErdLev 1. k., 224. — Erdélyi János, a RPDl tulajdonosa, 1843 áprilisában hosszabb nyugat-európai útra indult, és lapja szerkesztését Vahot Imrének adta át. Távollétében Vahot levelek útján tájékoztatta a lap helyzetéről és az irodalmi élet eseményeiről.

8. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 39. — A levél írása idején Tompa még nem ismerte személyesen P-t, csupán levelezés útján álltak kapcsolatban. (Vö. a 26. sz. levéllel.) — *Frankenburgnál lévő verseimet kérje vissza*: Tompa neheztelt Frankenburgra, mert az Élk-ben csak egy-két versét közölte.

9. M: ItK 1934. 75. (Perényi József: „Szemere Miklós irodalmi hagyatékából”. — *Petőfi „Disznótóra”-tól*: ez a vers Bajza folyóiratának, az Ath-nak 1843. júl. 30-i számában jelent meg.

10. K: ET. M: ErdLev 1. k. 230. — *A napokban egy kis estvélyt adtam*: erre vonatkozólag más adatokat nem ismerünk. — *Szarka*: Sz. József (1825—1889) ref. lelkész és tanár. — *Kronperger*: K. Antal józsefvárosi lelkész. — *Bernát Gazsi*: B. Gáspár (1810—1873) humorista, P barátja. — *Kiss Bálint*: festő, a Magyar Nemzeti Múzeum képtárának első őrje (1802—1886). — *Rózsavölgyi*: R. Márk (1787—1848) zeneszerző és muzsikus.

11. M: „Sárosi Gyula Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése”. Közzéteszi Bisztray Gyula. Bp. 1954. 407. — *Tóth Lenci*: T. Lőrinc (1814—1903) író, jogtudós, Vörösmarty baráti körének tagja. — *az a Petőfi-féle levelezés*: nyilván P és Kerényi Frigyes, valamint P és Tompa verses levélváltására (RPDI 1844. I. félév, 2. sz., 7. sz.; Élk 1844. szept. 4., szept. 11.) cíelőz. — *Eördögh Dániel*: Sárosi gyermekkori barátja és iskolatársa, verseit az Ath, majd az Élk közölte. *A könnyezőhöz* c. verse az Élk 1844. okt. 16-i számában (544) jelent meg.

12. K: ET. M: ErdLev 1. k., 232—234. — *Vajda*: V. Péter. — *Az öreg Berangert miért nem látogatog meg*: Erdélyi János — aki 1844. aug. 5-től 1845. márc. 15-ig (kisebb megszakításokkal) Párizsban tartózkodott — nem tett látogatást Béranger-nál. — *Ezt Petőfi izeni*: tudjuk, hogy P 1844 nyarán — Kecskeméthy Auréllal együtt — Béranger verseit olvasta (VP 7. k., 304.), s — eredetiben és talán német fordításban is — már ezt megelőzően megismerkedett velük. (L. PKrK 2. k., 300.)

13. K: PIM (a Császár Ferenc 4 levelét tartalmazó bekötött füzet előzéklapján Ferenczi Zoltán feljegyzése: „E levelekben Petőfiről van szó.”) M: először itt. A Petőfire vonatkozó sorokat idézi Ferenczi Zoltán: „Ki volt Dardanus?” (EPHK 1915. 672—73.) — *Pompéry János*: író, újságíró (1819—1884). Frankenburg Adolfal és Császár Ferencsel közeli barátságban állt. Ebben az időben Győrött nevelősködött. — *Sajóvölgyi és Dardanus*: Dardanus aláírással, „Sajóvölgye, nov. 29-én” keltezéssel az Élk 1844. dec. 11-i számában egy úti levél jelent meg (fontosabb részeit l. EPN 31—33), amely — P megnevezése nélkül, de félreérthetetlenül őrá cíelőzva — megrója egyes ifjú költők „durvaságait”. Ferenczi Zoltán, aki korábban (FPÉ 2. k., 170) Császár Ferencben gyanította a cikk szerzőjét, fentebb említett közleményében éppen e levélre támaszkodva állapította meg, hogy a cikket Pompéry János írta. Pompéry Császárt kérte fel arra, hogy juttassa el írását Frankenburgnak. P *A természet vadvirága* c. versével (PDI 1844. szept. 29.) reagált a cikkre. Pompéry és P viszonyáról l. Martinkó András: „Petőfi útja a győri Hazánkhoz”. Pék 136—139.

14. K: ET. M: ErdLev 1. k., 240.

15. K: PIM. M: itt először. — *A Petőfy ügyben*: l. a 13. sz. levelet és jegyzetét. Császár Ferenc néhány hónappal később (Élk 1844. aug. 16. és szept. 6.) részletes bírálatban fejtette ki Petőfi költészetével kapcsolatos elítélő álláspontját. — *elhangzanék*: nem lenne visszhangja.

16. K: ET. M: ErdLev 1. k. 245. — *Dobrossy*: D. István (1815 körül—1854) ügyvéd, újságíró. A PDI 1845. okt. 2-i számában (Szeverin álnéven) rendkívül elismerő hangú cikkben méltatta P költészetét. A PDI segédszerkesztőjének munkakörét P távozásakor azonban nem ő, hanem Kolmár József vette át. (Vö. PDI 1845. márc. 30., 411.)

17. M: a P-re vonatkozó részletet (Szontagh Félix debreceni egyetemi tanár tulajdonában levő kéziratból) idézi Pap Károly: „Petőfi egy ismeretlen barátja”. It 1930. 92. A levéltár Szontagh Vilmos (1823—1872) iglói származású ügyvéd. — *Szontagh Johanna*: Sz. Vilmos nővére.

18. K: nem ismeretes. M: VU 1906. márc. 4., 139. (Közl: ifj. Komlóssy Arthur.) — *Tüllmann Ignác*: pesti gyógyszerészyakornok. A szabadságharcban esett el. — *Novelly József*: felvidéki német költő, Toldy Ferenc unokaöccse. Ebben az időben gyógyszerészyakornok Eperjesen (itt ismerkedett meg 1845 áprilisában P-vel is), később kassai kereskedelmi és iparkamarai fogalmazó. — Ezt a levelet (ugyanúgy, mint a 20. sz. darabot) Király István hamisítványnak tartotta. (Érveit l. Hatv 2. l. k., 710—11.) Ám a levelek hitelessége mellett szól — egyéb meggondolások mellett — az a körülmény is, hogy Tüllmann nevét Szilágyi István egy ugyanez évből való levelében (l. a 32. sz. levelet) a Petőfié szomszédtságában említi. — *vándorszínészé bolondul*: P ilyenét szándékaról Tompa egyik levele is megemlékezik (l. a 25. sz. levelet). — *Schlagt todt den Hund* stb.: Üssétek agyon a kutját, (hiszen) kritikus! — *Bérangert imádja, kitől több darabot ... tett át nyelvünkre*: P fennmaradt Bérangerfordításai későbbi keletűek. — *„Hirnökben” nagyon lerántotta egy jó barátja*: P és Szeberényi Lajos polémiajának anyagát l. VP 5. k., 13. (jegyz. 197—198.) és EPN 49—57. — *Olvastam neki paródiákat*: ezt nem ismerjük. — *Kaján Ábel*: Pákh Albert álneve. — *a kör*: az ellenzéki szellemű pesti értelmiségiek 1841-ben alapított egyesülete (később Nemzeti, majd Ellenzéki Kör). — *többet t.i. 80 darabnál a*

lángoknak adott át: 1. erre nézve Vachott Sándorné visszaemlékezését (Hatv² 1. k., 660). — *Karácson János*: 1843/44 táján (Tüllmann Ignáccal együtt) a győri jogakadémia hallgatója és az ott működő irodalmi diáktársaság tagja, később törvényszéki bíró.

19. A levélből csak a közölt töredék ismeretes. M: Sárosi Gyula „Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése”. Közzétési Bisztray Gyula. Bp. 1954. 411. — *az Életképek számára magamat levéteit engedjem*: Sárosi Gyula arcképe az Élk 1845. szept. 6-i számának mellékleteként jelent meg. P az *Uti jegyzetekben* — nevek említése nélkül — ironikus megjegyzést tett egyes költőitársainak arcképkészítési szándékára. Sárosi és Szemere Miklós ezt magukra vették, s elsősorban ez az ügy vezetett Petőfitől való elidegenedésükhöz. (L. erről részletesen FPÉ 2. k., 107—111, továbbá a 71. sz. levelet és jegyzetét.) — *a Pesti Divatlap már Petőfit és Tóth Lencit is levéttette*: Petőfi arcképét a PDI az 1845. II. k., 14. sz., Tóth Lőrincét az 1845. II. k., 6. sz. mellett közölte.

20. K: nem ismeretes. M: VU 1906. márc. 4., 139. (Közli: ifj. Komlóssy Arthur.) — A levél írójára és címzettjére vonatkozólag l. a 18. sz. levél jegyzetét. — *Ő egy hónapot Kerényinnél szándékozik tölteni*: P 1845. ápr. 4-től máj. 2-ig valóban Kerényi Frigyesnél (a Christmann-ház emeletén) lakott Eperjesen. (A felvidéki utazásra is elsősorban Kerényi meghívása nyomán szánta rá magát.) Novelly pedig ez időben a szóban forgó ház földszintjén levő patikában gyakornokoskodott.

21. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 42—43. (A keltezetlen levél dátumára nézve l. Bisztray Gyula jegyzetét uo. 412.) — Tompa ebben az időben (1844. szept. elejétől 1845. júl. 25-ig) mint Péchy Tamás nevelője tartózkodott Eperjesen. — *decipit frons prima*: az első látszat (a külszin) csal. — *Lukács*: L. Pál (1801—1873) ifjúsági író. (Róla és P-vel való kapcsolatáról l. a „Petőfi-adattár” I. kötetében az 1847. [máj.] keltezésű adat jegyzetét is.)

22. M: l. a 17. sz. levél jegyzetét. A levélíró személyére vonatkozólag l. uo. — *Goldbecher Antal*: Szontagh Vilmos sógora. Eperjesen élt. — *Vor seine[r] Abreise waren 20 geniale Köpfe beim Jögerhorn versammelt*: a pesti Vadászkiért fogadóban (a mai Türr István utca és Aranykéz utca sarkán, az Aranykéz utca 8. sz. épület helyén) tartott búcsúlakomáról P az *Uti jegyzetekben* (VP 5. k., 17, jegyz. 202.) emlékezett meg. Vö. még PDI 1845. ápr. 10., 59.

23. M: Szemere Bertalan „Levelei Szemere Miklóshoz és Györgyhöz.” Veszprém, 1908. 38. — Szemere Bertalan (1812—1869) és P kapcsolatáról l. VP 7. k., 481—482. — *És Pestről, és ott nemely emberekről*: Szemere Miklós (akit Sz. Bertalanhoz közeli rokonság fűzött) 1845 márciusában Pesten járt, részt vett a P tiszteletére rendezett búcsúlakomán is, majd Pestről Miskolcig együtt utazott a felső-magyarországi útjára induló P-vel. Ekkor elváltak, és Szemere visszatért lasztóci birtokára. — *Vachottrul*: Vahot Imréről, a PDI szerkesztőjéről van szó.

24. M: PetMuz 1893. nov., 132. (Közli: Ferenczi Zoltán.) — *Garay Alajos*: G. János öccse, katolikus pap (1815—1886), ebben az időben segédlelkész Nádason. Versei 1835-től fogva jelentek meg. Sokáig a Badacsonyi álnevet használta. P az *Uti jegyzetekben* egy gúnyos megjegyzést tett „Badacsonyi”-ra (VP 5. k., 27, jegyz. 204). — *a „Hirlapi méh”-ben*: Garay Jánosnak az Élk-ben közölt lapszemléi alatt méhet ábrázoló rajz szerepelt szignó gyanánt.

25. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 45—46. (A hozzávetőleges keltezésre nézve l. Bisztray Gyula jegyzetét uo. 412—413.) — *Petőfi levelét*: erről a levélről semmit sem tudunk. — *mint a szomjú szarvas a kútfekjekre*: utalás a 42. zsoldár szövegére. — *egész majusunkat Petőfi foglalta le itt létével*: elírás: P nem 1845 májusát, hanem áprilist töltötte Eperjesen. — *a Komlósy-társasághoz*: Komlóssy Ferenc (1797—1860) színtársulatához. — *hírnöki biralójával*: P és Szeberényi Lajos polémiájára nézve l. a 18. sz. levél jegyzetében megadott forrásokat. — *csak a hol ezt![] állott*: Szeberényi cikkének szóban forgó helye így hangzik: „... az előbbi dicséretes tulajdonságokat figyelembe vévén, méltán remélhetünk benne jeles költőt, sőt a fiatalok közt már most is *Kerényi* és *Tompa* után első helyre tartjuk méltónak.” — *Sujánszky*: S. Antal (1815—1906) katolikus papköltő, a „Órangyal” c. almanach szerkesztője. Noha P-t a Hond 1844. okt. 19-i számában versben üdvözölte, P több ízben tett rá gúnyos megjegyzéseket. (VP 5. k., 27, 7. k., 30.) — *hogy Kuthy ilyen örült ostoba ember legyen*: Szemere Miklósnak a levél kéziratára rávezetett jegyzete szerint Tompa azért illette Kuthy Lajost e becsmérlő jelzőkkel, mert Sujánszkyt „költőnek tartja”. — *a szépek könyvében*: Vörösmarty és íróbarátai 1844 végén határozták el a „Szépek könyve” c. zsebkönyv kiadását. Az almanach azonban — elsősorban a kijelölt szerkesztő, Kuthy Lajos hanyagsága miatt — végül mégsem jelent meg. (Vö. VP 7. k., 382.) — *a Ciprus lombokból*: a ciklus 4 darabját a PDI 1845. jan. 16-i száma közölte.

26. K: OSZK. M: TompaLev 1. k., 44—45. (Jegyzetében Bisztray Gyula megállapítja, hogy „a levél keletkezésének időpontját 1845. május 24-e és június 26-a közé tehetjük”. Uo. 412.) — *Böszörményi Károly*: Tompa sárospataki iskolatársa és meghitt barátja (1822—1901). Ügyvéd, később Szatmár város polgármestere. — *Már az előtt több privát levelet váltván egymással*: ezeket nem ismerjük, minthogy Tompa 1848-ban megsemmisítette P hozzá írt leveleit. (L. VP 7. k., 235—236.)

27. K: ET. M: ErdLev 1. k. 250. — *Adorján Boldizsár*: gortvakisfaludi (Gömör megye) földbirtokos, költő és író (1820—1867). P 1845 tavaszi felvidéki útja során ismerkedett meg vele. Kapcsolatukról l. VP 7. k., 401—402. — *Kubinyi Rudi*: várgedei ügyvéd és földbirtokos. Felvidéki útja során P 3 napig az ő vendége volt. (VP 5. k., 15, 30—31.)

28. M: PetMuz 1893. nov., 132. (Közlí: Ferenczi Zoltán.) — A levél hátterére vonatkozólag l. a 24. sz. levelet és jegyzetét. — *Vahot Imre igen mélyen megsértett*: a PDI 1845. jún. 5-i számában megróttá az Élk szemleíróját P-vel szemben tanúsított elfogultságaért (l. EPN 90—91.), a jún. 19-i szám közölte P *Nyílt levél Vahot Imréhez* c. cikkét, amelyben egy Garayra — mint a „Hirlapi méh” jelzésű lapszemlék írójára — vonatkozó éles hangú célzás is előfordul. (VP 5. k., 15, jegyz. 199.) Garay 1845. jún. 21-től felhagyott az Élk-beli szignóként méhet ábrázoló rajzzal jelölt lapszemléinek írásával. A rovatot ettől kezdve (Vas Andor álnéven) Hazucha Ferenc vezette. P és Garay viszonyának alakulásáról l. még VP 7. k., 457—458. — *Erdélyi barátunk hazajött külföldről*: Erdélyi János 1845 júliusában érkezett vissza nyugat-európai útjáról. — *Ha Petőfi volnék, rég dobra ütötte volna Vahot I. ezt is lapjában*: P fentebb említett cikke „Petőfi Sándor, május 29. óta Gömör megye táblabírája” aláírással jelent meg a PDI-ban. — *risum teneatis*: meg tudnátok állni nevetés nélkül? (idézet Horatius „Ars poetica”-jából).

29. K: Régebben a Gömör megyei Múzeum Tompa-szobájában volt. M: TompaLev 1. k., 47. — *a pár órai ismeretség után*: Tompa a 25. sz. levélben is megemlékezett Pákh-kal való ismeretségéről, ott azonban azt írta, hogy Pákh „pár napot mulatott” Eperjesen. — *Berecz*: B. Károly (1821—1901) író, újságíró, öregkorában az MTA tisztviselője. — *Petőfi bucsujakori kuruc toasztjaidért*: a pesti Vadászkiért fogadóban tartott búcsúlakomáról l. a 22. sz. levelet és jegyzetét.

30. K: ET. M: ErdLev 1. k., 252—253. — *Kolosa József*: cseleji (Zemplén megye) földbirtokos. Erdélyi János 1833-tól 1835-ig az ő fiai mellett nevelősködött. — *Noscitur ex socio*: Az embert társáról ismerik meg (latin közmondás).

31. K: OSZK. M: TompaLev 1. k., 47—48. (A hozzátetöleges keltezésre nézve l. Bisztray Gyula jegyzetét uo. 413.) — *az Aggtelki barlangot*: Szemere Miklós, „Az agtelki barlangban (Petőfi a kálvinista Rektorhoz)” c. verséről van szó, amely a Hond 1845. szept. 2-i számában jelent meg névtelenül. — *Minap egy utazó köszöntött be hozzám*: mint Tompa a levél befejező (itt nem közölt) részében elmondja, az utazó (régebben „egyszerű kalvinista deák”) neve Ferenczy volt. — *Szabó Károly*: a későbbi neves történétíró és bibliográfus (1824—1890). — *Halászy*: H. József (?—1849), író, az 1849-i felsőház irattárának jegyzője. — *ex ungue leonem*: körméről ismerni meg az oroszlánt.

32. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 18—21. — *Szilágyi István*: máramaroszigeti tanár, Arany János jó barátja (1819—1897). P-t személyesen ismerte. Szinnyei (13. k., 899) szerint 1844-ben „egy darab ideig” együtt is lakott vele. — *Lémouton kisasszony*: Lémouton Emilia (1827—1869) író, a pesti egyetem francia nyelv-mesterének leánya, 1846-tól Adorján Boldizsár (l. a 27. sz. levél jegyzetét) felesége. Hozzákezdett Shakespeare drámáinak prózai fordításához, vállalkozása a Pesten 1845-ben megjelent ötödik füzettel abbamaradt. Arra vonatkozólag, hogy P részt vett volna a fordítás stílusról átjavításában, e levélen kívül más adatunk nincs. — *Tüllman Ignác*: l. a 18. sz. levél jegyzetét.

33. M: „Dichtungen von Alexander Petőfi”, herausgegeben von Karl Maria Kertbeny. Leipzig, 1858. 591—592. (Újra közölve TanPet 179.) — *Dux Adolf*: magyarországi német író és újságíró, P első német fordítója (1822—1881). 1843 és 1846 között Pozsonyban a Preßburger Zeitung munkatársa volt. 1846-tól Bécsben élt. 1855-től haláláig a Pester Lloyd munkatársa volt. Első P-fordításait 1845-ben tette közzé magyarországi és bécsi folyóiratokban, majd egy egész kötetet („Ausgewählte Gedichte von Petőfi”). Ausdem Ungarischen übersetzt von Adolf Dux. Wien, 1846.) adott ki belőlük. (L. bővebben „Petőfi-adattár.” I. k., [1846. szept.] dátummal: szöveg és jegyzetek.) — *Kertbeny Károly Mária*: műfordító, bibliográfus, a magyar irodalom külföldi népszerűsítője (1824—1882). Magyarországi német családból származott. 1842-től Heckenast Gusztáv pesti könyvkeres-

kedésében dolgozott. 1845-ben ismerkedett meg P-vel. (Róla szóló, 1853-ban, ill. 1877-ben írt visszaemlékezéseinek legfontosabb részei újra kiadva Hatv² I. k., 620—621, 634—635, 664—665, 794—795, 797—798, 800—803, 835—836, 841—842.) Állítólag ő hívta fel P figyelmét Dux fordításaira, majd újabb P-fordításokra ösztönözte Duxot. (Dux levelének a maga fordítástörténetében való közzétételével éppen ezt a szerepét kívánta igazolni.) 1846 májusában külföldi tanulmányútra indult, 1852-től Pesten, 1855 és 1875 között ismét külföldön élt. Ő maga először 1849-ben tett közzé P-fordításokat (l. „Petőfi-adattár.” I. k., 1849. [júl.] dátummal a kiadvány leírását, tartalomjegyzékét, ill. az ezekhez fűzött jegyzeteket).

34. K: ET. M: ErdLev I. k., 257. — a *Samarjayé*: Samarjay Károly (1821—1894) P baráti köréhez tartozó költő és ügyvéd „Költemények” (Pest, 1845) c. verskötete. — a *Petőfy ver.[sei]* 2^{ik} kötete: a szóban forgó kötet (*Versek*. Irta Petőfi Sándor. 1844—1845. Pest, 1845.) 1845. nov. 10-én jelent meg (EPN 156). A 12° formátumú könyv 188 számozott és 4 számozatlan lapot tartalmazott.

35. M: JókaiLev I. k., 23—25. (Az OSzK Kézirattárában Fol. Hung. 2261. sz. alatt őrzött gépirásos másolat alapján). — *Olvastam sipládásodat*: Pákh Albert „A sipládás fia és a sipládás fiának az apja” c. humoros elbeszélése az Élk 1846. I. félévi 2—3. számában jelent meg. A „Joseph Maria Besenstiel” nevet viselő főalak személyében Kertbeny Károly Máriát figurázta ki Pákh, s emellett a fiatal írók csoportjának legismertebb tagjait is felléptette írásában, amelynek cselekménye a jövőben (1890-ben) játszódik. (Az elbeszélés P-vonatkozású részleteit l. „Petőfi-adattár.” I. k., 1846. jan. 10., Élk dátummal.) — *15 év mulva*: nyilván a gépirásos másolat készítőjének tévedése „45 év mulva” helyett. — *szörnyen röstelem, hogy még sem simulatok össze*: P és Pákh itt érintett összetűzéséről nem tudunk semmi közelebbit. (Kapcsolatukról részletesebben l. VP 7. k., 291—293.)

36. K: PIM. M: JókaiLev I. k., 25—26. — *özv. Jókay Józsefné*: szül. Pulay Mária (1790—1856), Jókai Mór édesanyja. — A „két gyámot”: Jókai *Két gyám* c. népszínművét 1846. ápr. 18-án mutatta be a Nemzeti Színház. — *Molnár*: M. József pesti ügyvéd, Jókai ekkori főnöke. — a *gyüldei fiatalság*: a Gyülde nevű, klerikális szellemű ifjúsági egyesület (amely ellen P *A gyüldei ifjakhoz* c. versét írta) 1845 őszén alakult meg. — *Petőfi színművét: a Tigris és hiéna* bemutatójára — mint tudjuk — végül nem került sor.

37. M: TompaLev I. k., 56. — *Böszörményi Károly*: l. a 26. sz. levél jegyzetét. — *E levelet Petőfinek add által*: a levelét nem ismerjük. — *irodalmi ügyben*: a célzás bizonyára az 1846 tavaszán (Tompa részvételével) megalapított Tizek Társaságára, ill. ennek tervezett folyóiratára, a Pesti füzetekre vonatkozik. (A „Tizek”-ről és tervezett vállalkozásukról l. „Petőfi-adattár.” I. k., 1846. ápr. 12-i dátummal a Jk-ban kiadott nyilatkozatuk szövegét s ehhez fűzött jegyzetünket.)

38. M: TompaLev I. k., 56. (A hozzátvetőleges keltezésre nézve l. Bisztray Gyula jegyzetét uo. 415.) — *Itt küldök egy költeményt a Pesti füzetekbe*: nem tudjuk, milyen versről van szó. (A Pesti füzetekről l. az előző levél jegyzetét.)

39. K: PIM. M: JókaiLev I. k., 27—29. — *Várady barátunk*: V. Antal (1819—1885) ügyvéd, földbirtokos, P egyik legközelebbi barátja, hosszabb időn át lakótársa. (Kapcsolatukról részletesebben l. VP 7. k., 310—311.) Várady és Ruffy Ida esküvője, amelyen P és Jókai voltak a tanúk, végül jún. 29-én ment végbe Esztergomban. (Jókai későbbi, A Hon 1870. dec. 8-i számában írt cikkébe beszótt rövid visszaemlékezését, valamint a házassági anyakönyvi kivonatát közli Hatv² I. k., 854.) — *Boronkay Lajos*: földbirtokos, a Hont megyei ellenzék egyik vezére.

40. K: MTAK Kézirattára. M: JókaiLev I. k., 29—30. — *ugye vesszettül compromiscált bennünket az a Vakhót Imre*: (a „compromiscál” a „compromittál” játékos eltorzítása) a Tizek Társaságáról és Vahot Imrének a mozgalom megzavarását célzó manőveréről l. „Petőfi-adattár.” I. k., 1846. júl. 9. (BpHa) dátummal, jegyzet. Az őt író szóban forgó munkái a PDI 1846. júl. 4-i számában jelentek meg. (A kortársaknak az ügyre vonatkozó későbbi visszaemlékezéseit l. Hatv² I. k., 842—844, 857—858.) — *az általam ismertek közül ezidáig, csak Petőfist állhatván ki a sarat*: P a *Salgó* c. elbeszélő költeményt szánta a „Tizek” Pesti füzetek címen tervezett folyóirata első számába (l. FPÉ 2. k., 274).

41. K: ET. M: ErdLev I. k., 273. — *elolvastam Jókay „Gonosz lélek” című legújabb novelláját*: Jókai Mór „A gonosz lélek” c. elbeszélése a PDI 1846. jún. 11-i és 18-i számában jelent meg. — *Petőfy a Hóhér kötelében*: a regény 1846. jún. 4-én hagyta el a nyomdát. (EPN 190.) — *az egész ifju német ország*: a Junges Deutschland nevű, az 1830-as évek közepén létrejött, liberális szellemű német írói csoportosulásról van szó, amelynek tevékenysége és eszmevilága a magyar szellemi életre is hatással volt. A csoport egyes tagjai éles bírálattal illették Goethe magatartását és esztétikai elveit.

42. K: PIM. M: először itt. — *Sass István*: orvos, P sárszentlőrinci iskolatársa és mindvégig jóbarátja (1822—1891). Több cikket írt P-vel kapcsolatos emlékeiről. — *Sass Károly*: S. István öccse, ebben az időben uradalmi írnok az erdődi Károlyi-uradalomban. 1847-ben több alkalommal közvetítette P és Szendrey Júlia üzenetváltását (l. erről VP 7. k., 332—333.). — *Petőfi tisztel*: értsd: tiszteltet, tiszteletét küldi.

43. K: PIM. M: MDSzJ 355—356. — *Térey Mária*: Térey Gábor nagykárolyi jószágigazgató leánya, Szendrey Júlia bizalmas barátnője, később Kovács Eduárdné (megh. 1856). 1846/1847 folyamán ismételten közvetített P és Szendrey Júlia között (l. erről VP 7. k., 311. és 338—340.). P hozzá intézte *T.M. kisasszony emlékkönyvébe* és *T.M. kisasszonyhoz* c. versét. — *Szombaton*: szept. 19-én. — *Papp Endre*: Pap Endre (1817—1851) ügyvéd, költő, ellenzéki politikus. P 1846. augusztus végétől október végéig — kisebb-nagyobb megszakításokkal — nála lakott Szatmáron, november elején is töltött nála néhány napot, majd 1847 nyarán ismét hosszabb időn át az ő vendégszeretét élvezte (l. erről VP 7. k., 391—393). Jelen volt az 1846. szept. 8-i nagykárolyi megyebálon is, amelyen P és Szendrey Júlia megismerkedtek egymással. — *Riskó*: R. Ignác (1812—1890), Szatmár megyei aljegyző. A korabeli folyóiratokban és almanachokban versei is megjelentek. Az említett alkalommal ő mutatta be P-t Térey Máriának és Szendrey Juliának. Később ismételten közvetített P és Júlia között. — *Restaurátóra*: az okt. 22-i Szatmár megyei tisztújító közgyűlésről van szó. (L. 1. sz. mell.)

44. K: ET. M: ErdLev 1. k., 282. — *Pap Endre*: l. az előző levél jegyzetét.

45. K: OSzK. M: MDSzJ 360. — *Térey Mária*: l. a 43. sz. levél jegyzetét. — *P. fi megint Erdődön járt*: P 1846. nov. 5-én búcsúzott el Juliától Erdődön (l. Szendrey Júlia későbbi, 1848. okt. 14-i naplófeljegyzését kötetünkben „Naplók”, 6. sz.).

46. K: ET. M: ErdLev 1. k., 286. — *Riskó Ignác*: l. a 43. sz. levél jegyzetét. — *Obernyik*: O. Károly (1815—1855) drámaíró. P 1846 augusztusában az ő társaságában utazott Szatmárba.

47. K: OSzK. M: itt először. — *Kun Lajos*: miskolci ügyvéd, később takarékpénztári igazgató (1821—1882). Az Élk-be Agathocles álnéven miskolci leveleket írt. — *Pompéry János*: l. a 13. sz. levél jegyzetét. — *soraidat az Életképek ügyében*: ezt a levelet nem ismerjük. Az Élk-kel kapcsolatos ekkori (és néhány hónap múlva szerkesztőváltozást eredményező) bonyodalmakról l. a 79. sz. levél jegyzetében megadott irodalmat. — *Petőfi is ott volt társaságtokban?*: P 1846 nov. 27—28. táján töltött — Pompéry Jánossal, Lisznyai Kálmánnal és Frankenburg Adolfal együtt — néhány napot Győrben. Erről részletesen l. Martinkó András: „Petőfi útja a győri Hazánkhoz.” PéK 108—111. Martinkó szerint (uo. 140—141) Pompéry az indulófélben levő győri Hazánk szerkesztője szeretett volna lenni. Ez a levél viszont inkább arra vall, hogy az Élk szerkesztését akarta átvenni. — *o Dardane*: célzás Pompéry Jánosnak az Élk 1844. dec. 11-i számában, Dardanus aláírással megjelent cikkére. (L. a 13. sz. levél jegyzetét is.) — *Frankvári*: nyilván Frankenburg Adolf nevének tréfás átalakítása. — *egy classicus bírálatom*: erről nem tudunk közelebbit. — *Ennyit ex humore*: elég ennyi a tréfából.

48. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k., 12. — *Csanády György*: pesti ügyvéd, a Nemzeti Kör könyvtárosa, majd az ebből levált Pesti Kör jegyzője. — *Pompéry János*: l. a 13. sz. levél jegyzetét. — „*minima non curant*”: jelentéktelen dolgokkal nem törődnek (utalás Horatius „*Ars poetica*”-jának alábbi szavaira: „*minima non curat praetor*”). — *restölik mindeddig ígért verseiket leírni*: a célzás háttérben Martinkó András feltevése szerint (PéK 111, 140) a Hazánk c. — 1847 elején a német nyelvű Vaterland helyébe lépő — győri folyóirat megindulásával kapcsolatos tervezetek állnak. Martinkó úgy véli, hogy Pompéry szeretne volna elnyerni az új lap szerkesztői tisztét, s már ilyen célból akart kéziratosokat szerezni P-től és Lisznyaitól, akik azonban nem bíztak eléggé az ő személyében. (L. még az előző levelet és jegyzetét). A Hazánk szerkesztője végül Kovács Pál lett, s vele P azonnal munkatársi kapcsolatba lépett. — *Olvastam az Életképekben*: az Élk 1846. dec. 12-i számában közölt (dec. 1-ről keltezett) győri levél alábbi mondatára utal: „A héten véletlenül *Petőfi* és Lisznyay Kálmán látogattak meg városunkat és színházunkat: természetes, hogy minden szépnek és nem-szépnek angyalis és nem angyalis szempárja rajtok függött.” (P és Lisznyai nov. 27—28. táján tartózkodott Győrött.) — *Nagy Pál-stylus*: utalás Felsőbüki Nagy Pálnak, az 1820-as évek népszerű ellenzéki politikusának és szónokának dagályos, patétikus stílusára.

49. M: TompaLev 1. k., 61. (A kikövetkeztetett keltezésre nézve l. Bisztray Gyula jegyzetét uo., 2. k., 534.) — *Dobozy Ferenc*: Tompa Mihály ifjúkori barátja. — *Petőfi nincs nálam*: az 1846. év utolsó heteit P Pesten töltötte. Csak a következő évben látogatta meg Tompát; 1847. júl. 3-tól 7-ig volt az ő vendége Bején.

50. K: PIM. M: MDSzJ 360—362. — *P...nek ismét oly gondatlan és véghetlen gyöngédtelen tetteit és nyilatkozatait hallám ellenem:* Szendrey Júliához előbb az a híresztelés jutott el, hogy P Pesten az ő nála levő naplófeljegyzését mutogatja, majd pedig P debreceni lánykerési esetéről, a Prielle Kornélia-epizodról is értesült. (Erről l. FPÉ 3. k., 27—33; VP 7. k., 335, valamint Prielle K.-nak és más kortársaknak visszaemlékezéseit: Hatv² 2. k., 22—32; vö. még alább, a 66. sz. levél jegyzetével is.)

51. K: PIM. S: itt először csak az utolsó lapja maradt meg, ezen dátum nincs. M: itt először. — P 1845-ben, feltehetően szept. végén—okt. elején tartózkodott a Sass család borjádi (Tolna m.) kúriáján, barátja, a legidősebb Sass testvér, István meghívására (l. FPÉ 2. k., 213—214). A levél az ezt követő időszakban, a legvalószínűbben 1846 folyamán keletkezhetett. Sass *Istvárról* és öccséről, *Károlyról* l. a 42. sz. levél jegyzetét. — *Sófi:* Sass Zsófi, az előbbieket nőtestvére; P neki írta a *S. Zs. emlékkönyvébe* c. verset (a negyedik testvér pedig *A négy ökrös szekérben* emlegetett Erzsike volt).

52. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 41—43. — *Szilágyi István:* l. a 32. sz. levél jegyzetét. — *Toldi nagyra nőtt:* Arany 1846. okt. 23-án fejezte be a „Toldi” írását. (A *János vitéz* szövege 1272, a „Toldi”-é 1688 sorból áll.)

53. K: PIM. M: MDSzJ 362—363. — Vö. az 50. sz. levéllel.

54. K: PIM. M: itt először. — *Pompéry János:* l. a 13. sz. levél jegyzetét. — *Regényeim:* Császár Ferencnek egyetlen regénye sem jelent meg. — *Petőfi csárdái, kutyakaparói:* az Élk 1847. jan. 30-i száma közölte *A csárda romjai* c. verset. A *Kutyakaparó* a Hazánk 1847. febr. 16-i számában jelent meg. — *Az irodalmi Szemle:* a Kisfaludy-Társaság Magyar Szépirodalmi Szemle c. kritikai folyóirata, amely — Erdélyi János szerkesztésében — 1847 januárjától az év végéig jelent meg.

55. K: MTAK Kézirattára. M: AJLey 1. k., 63—64. — az *Életrajpeknek ez évre meg van a maga népies költője:* először a PHirl 1846. nov. 27-i száma tudósított arról, hogy P 1847-re az Élk kizárólagos munkatársául szegődött (azaz a három dívatlap közül csak ebben jelentet meg verseket). — *vajjon nem volna-e hajlandó lapom kizárólagos dolgozótársává elkötelezni magát:* Arany — amint ezt a PDI 1847. márc. 28-i száma hírül adta — elfogadta Vahot ajánlatát. (L. P 1847. márc. 31-i levelét Aranyhoz: VP 7. k., 52—55.)

56. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 67—70. — *Szilágyi István:* l. a 32. sz. levél jegyzetét. — *Toldi-ról, hogy olly szépen szólnak a lapok:* a Kisfaludy Társaság pályázatának eredményét ismertető titkári jelentést a MSzépírSz 1847. febr. 14-i száma közölte.

57. K: PIM. M: MDSZJ 368. — *Uray Endre:* Szatmár megyei alszolgabíró. Szendrey Júlia 1847. február közepe táján ismerkedett meg vele (l. febr. 20-i naplójegyzetét, MDSZJ 278.). E levelet Júlia azonos keltezéssel bemásolta naplójába is.

58. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 70—72. — *Frankenburg mindent elkövetett:* Frankenburg 1846. nov. 7-i keletű nyílt levélben (Élk 1846. nov. 21.) szólította fel a Tizek Társasága tagjait, hogy törjék meg hallgatásukat. Ezzel együtt jelent meg a Tizek nov. 16-i dátumú válaszelevele, amelyben közlik, hogy — miután lapalapítási szándékuk meghiúsult — feloszlottak nyilvánítják társaságukat. A nyílt levél és a válasz szövegét l. „Petőfi-adattár”. I. k., 1846. nov. 21. (Élk) dátummal; vö. a hozzá fűzött jegyzetekkel is. — P nov. 20-án érkezett vissza Szatmár megyéből Pestre, s feltehetően a következő napokban állapotodott meg Frankenburggal arra vonatkozólag, hogy 1847-ben a három dívatlap közül egyedül az Élk-ben tesz közzé verseket. (Vö. PHirl 1846. nov. 27. és Élk 1846. nov. 28.) — *ön ... kérelmemben barátilag megegyezett:* l. az 55. sz. levelet és jegyzetét.

59. K: OSzK. M: itt először. — *Vadnay Rudolf:* Gömör megyei földbirtokos, V. Károly író nagybátyja. 1847 júliusában ő vitte kocsiján P-t Bejéről Miskolcra. (Vö. VP 5. k., 63.) — *Eőri Szabó Antal:* ismeretlen személy.

60. K: ET. M: ErdLev. 1. k., 303—307. — *Petőfy versei mint hallom megjelentek:* az ÖK I 1847. márc. 15-én jelent meg. (EPN 258.) — *hazugsága ellenem, Sárosy ellen:* l. a 19. és 71. sz. leveleket és jegyzeteiket. — *„Világ irodalomban kitünő; — új korszak teremtője:* Szeverin (Dobrossy István) a PDI 1846. ápr. 2-i számában megjelent — P és Vachott Sándor új verskötetivel foglalkozó — irodalmi levelét a következő szavakkal fejezte be: „Vahot S. a magyarok közt, Petőfi az egész világ költőinek sorában, kitünőleg jeles.” Az utólan második fele talán Szelestey Lászlónak az Élk 1847. márc. 20-i számában közölt — a Nemzeti Kör estélyéről beszámoló — cikkére vonatkozik, amely a következőképpen méltatja P jelentőségét: „Petőfi! nagy eszmék vannak e névhez csatolva [...] Hol állunk most a mult időkhez képest? azon időkhez, midőn nagyán idegen tengerből szedtük a

gyöngyöket, idegen kertből nemesítettünk virágokat, idegen honból szívtunk levegőt, lelkesedést a művészetnek? ki adott, uraim! kéltészetünknek saját nemzeti bélyeget? ki vezetett el a nagyrészt émelygős küzléstől? ki tekintett be a nép életébe, hogy örömeinek s fájdalomainak szavakat adjon s az isteni szikra hatalma által felemelje a hangot, melyet ők értenek s az érzést, melyet ők érzének? Oh, uraim! ne hagyjátok elmondanom, érdemeinek leírásával csak sérteném azoknak nagyságát.” — *ön valamelyik zsebkönyv bírálatában*: Erdélyinek az 1843. évi „Emlény-ről írt bírálatában található ilyen értelmű állásfoglalás (RPDI 1842. II. k., 1178.). — *Garay elleni polemiamban*: Szemerének erről a füzetéről l. a 6. sz. levél jegyzetét. — *Csatáry*: a Csatáry Ottó álnevet használó Telegdi Kovách László „A magyar irodalom 1846-ik évi termékei” c. cikkében (Élk 1847. febr. 20.) — amelyben az év lírai termésének egészét kedvezőtlenül ítéli meg — az 1846-ban megjelent verskötetek közül a *Felhöket* minősíti a legbecesebbnek. — *Kunoss*: K. Endre (1811—1844) költő, az érzelgős, finomkodó szobaköltészet képviselője. — *Vachott Sándor előbb*: az első idézet az „Éjjel” (Vachott Sándor költeményei. Pest, 1846. 17), a második a „Vándor dala” (uo. 5) c. versből származik. A velük szembeállított P-verssorok a *Pálnapkor* és a *Két vándor* c. versekből valók. — *Pájer előbb*: Pájer Antal (1817—1881) katolikus papköltő „Téli dalok” c. ciklusának 4. darabjából (Pájer Antal versei.” Pest, 1847. 127) valók a Szemerétől nem egészen pontosan idézett verssorok, amelyekkel a *Síkosa hó, szalad a szán* ... c. P-verset állítja szembe. — *Hafiz a Fabián fordítása szerint*: az idézet a „Hafiz Persa Költő Divánjából Gházalák s Töredékek (ford. Fábrián Gábor, Pest, 1824.) c. kiadvány 131. lapjáról származik. A P-sorok a *Ki a szabadba!* c. versből valók. — *Vachott Sándorhoz írt levelemben*: ezt nem ismerjük. — *Ördögh Dani*: Eördögh Dánielről l. a 11. sz. levél jegyzetét. — *Lukács Lajos*: helyesen L. Pál (l. a 21. sz. levél jegyzetét). — *Szemere Pál* ... még örültebbé teendi: utalás arra a nyílt levélre, amelyet Szemere Pál az Élk 1846. szept. 19-i számában intézett P-hez. (Újraközlését l. VP 7. k., 35—36.) — *mundus pessimus*: a legrosszabb világ.

61. K: PIM. M: MDSzJ 369. — *Az én reményem e boldogsághoz*: Szendrey Júlia eredetileg arra számított, hogy 1847 márciusában (feltehetően a márc. 2-i nagykárolyi megyegyűlés alkalmával) viszontlátja P-t. Erre a találkozásra azonban nem került sor. P ekkor nem utazott Szatmárba. Márc. 12-én azonban levelet küldött Juliának, s ebben a fenn nem maradt levélben (amelynek átadására Sass Károlyt kérte meg) bizonyára megígérte, hogy a közeljövőben Erdődre látogat. (A Sass Károlynak szóló kísérő sorokat l. VP 7. k., 52.) Valószínű, hogy Júlia márc. 27-én kapta meg P levelét. (E napról keltezett naplófeljegyzésében is a P-vel való újabb találkozás kilátásait latolgatja.) P erdői utazása azonban végül május közepére tolódott ki.

62. M: It 1914. 185. (Pitroff Pál: „Kovács Pál irodalmi levelezése.”) — Lisznyai (Damó) Kálmán „Tavaszi dalok” (Pest, 1847.) c. versköteté 1847. április végén jelent meg, „Petőfi Sándor barátomnak” ajánlással. P és Lisznyai 1843 óta ismerték személyesen egymást. Kapcsolatukról részletesebben l. VP 7. k., 363—364.

63. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 75—79. — *Szilágyi István*: l. a 32. sz. levél jegyzetét. — *Petőfi* ... *azonnal levelet is írt*: a febr. 4-én kelt levelet l. VP 7. k., 41—43. — *Erre én természetesen válaszoltam*: a febr. 11-i dátumú választ l. uo. 43—45. — *Erre kaptam egy tömött levelet*: a febr. 23-án írt levelet l. uo. 47—49.

64. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 79—83. — *Válasz a 63. sz. levélre*. — *Mennyire bálványozottja volt egykor ennek*: a Hond 1844 folyamán két verset közölt P-től, és néhány, rá vonatkozó elismerő megjegyzésnek is helyet adott, de az 1844. dec. 21-i számban Nádaskay Lajos már igen sok fenntartást tartalmazó bírálatot írt P verseinek első kötetéről és *A helység kalapácsáról*. 1845 folyamán P és a Hond viszonya már kifejezetten ellenségesre fordult, és mindvégig az is maradt. Lehetségesnek tartjuk, hogy a levél — elírás folytán — a PDI helyett említi a Hond-t. A PDI ui. — miután P és Vahot (az utóbbinak a Tizek kompromittálását célzó manővere folytán) szembekerültek egymással — ebben az időben már felhagyott P népszerűsítésével. Az 1847. márc. 28-i számnak az ÖKI megjelenését hírül adó rövid közleménye az alábbi, fanyar hangú megjegyzéssel kezdődik: „Népszerű költőnk, Petőfi, egy idő óta nem szorult a mi dicséretünkre ...” Az Élk 1845 folyamán (a Hirlapi méh, ill. Hirlapi ör rovatban) csakugyan számos alkalommal nyilvánított kedvezőtlen véleményt P egyes írásairól, és a lap Irodalmi Őr c. kritikai mellékletének 1845. aug. 16-i és szept. 6-i számaiban jelent meg Császár Ferenc súlyosan elmarasztaló bírálata is. A következő évben módosult

az Élk-nek P irányában tanúsított magatartása: a lap már 1846 első felében több, P költészetét meleg hangon méltató írást tett közzé.

65. K: PIM. M: MDSzJ 370—371. — *P-i munkáinak nem tudom hány kötete Károlyban . . . van*: P az ÖKI egy példányát — Térey Máriaának szóló, 1847. ápr. 6-i keletű rövid levél (VP 7. k. 56) kíséretében — a pesti Károlyi-palotában adta le. A levél címzettjét arra kérte, juttassa el a könyvet Szendrey Júliának. Néhány nap múlva (ápr. 16. és 20. között) Sass Károlynak címezve levelet küldött a lánynak, kísérő soraiban pedig megbízta Sasst: „. . . mondd meg neki [ti. Júliának], hogy a példányt összes költeményeimből [. . .] ő Térey Mari kisasszonytól fogja megkapni.” (VP 7. k., 57.) Sass — a jelen levél tanúsága szerint — ápr. 24-én adta át P levelét és üzenetét Júliának. Maga az ÖKI szóban forgó példánya csak ápr. 26-án este jutott el Térey Máriaához Nagykárolyba. — *Barna Náci*: Barna Ignác (1822—1894) nagykárolyi születésű költő, műfordító, P ismerőse, később fogorvos Budapesten.

66. K: PIM. M: MDSzJ 371—372. — Válasz a 65. sz. levélre. (L. ennek jegyzetét is.) — *azon Debrecenyi kalandstb.*: ti. Prielle Kornéliának 1846. nov. 15—20. között tett házassági ajánlat (l. az 50. sz. levél jegyzetét); e levélrészletből — P ekkori életrajzi adatainak ismeretében — arra következtethetünk, hogy a költő Szatmárból Debrecen felé igyekezve nov. 8—10. körül (Ér)—Endréden megállapodott, ahol a báró Luzsénszky-féle kuriában arról hallhatott, hogy Szendrey Júliának korábban egy — itt is megnevezett — *Lokodetty* nevű dzsidás főhadnaggyal volt viszonya; emiatt már felzaklatott lelkiállapotban érkezett Debrecenbe (vö. VP 7. k., 247). — *Riskó*: R. Ignác (l. a 43. sz. levél jegyzetét). — *azon levél miatt*: erről nem tudunk közelebbit. — *Kruzltis*: Térey Gábor nagykárolyi jószágigazgató (T. Mária apja) uradalmi ispánja volt (vö. MDSzJ 349).

67. K: OSzK. M: GyPLev 21, 23. — Az „Unio” c. zsebkönyv, amely Magyarország és Erdély egyesítésének eszméjét kívánta népszerűsíteni, s amelynek terve már 1845-ben megszületett, csak 1847. júl. 25-én jelent meg. („Unio. Zsebkönyv 1848-ra”. Szerkeszté Urházy. Kolozsvár.) — *Jókai beszélye*: Jókaitól „Az átkozott ház” c. (1847 első hónapjaiban keletkezett) elbeszélés jelent meg az „Unio”-ban. — *több jó cikknek el kelle maradnia*: Gyulai itt arra céloz, hogy a szóban forgó kéziratokat szerzőik — megsokallva a túl hosszúra nyúlt várakozási időt — időközben máshol publikálták. — *Ilyenek lennének még a Petőfi versei is*: az „Unio”-ban közölt öt P-vers közül három (*Septemb. 27. 1846.* [későbbi címén: *Költői ábránd volt, mit eddig érzék . . .*], *Isten csodája, Erdélyben*) előzőleg már az ÖKI-ben napvilágot látott; a két további (*Tűz, Rongyos vitézek*) P csak 1847 tavaszán küldte el a zsebkönyv szerkesztőjének. (Vö. VP 7. k., 313.) — *Urházy*: U. György (1823—1873) ügyvéd, költő, újságíró, ebben az időben a kolozsvári Erdélyi Híradó munkatársa. (P 1846 novemberében írt, hozzá intézett levelét l. VP 7. k., 39.) — *A Pesti Divatlap . . . rettenetesen megdicsér*: a Gyulairól szóló, elismerő hangú sorokat a PDI 1847. ápr. 18-i száma közölte.

68. K: PIM. M: MDSzJ 372—374. — Válasz a 66. sz. levélre. (L. a következő levelet és jegyzetét.) — (L. 2—3. sz. mell.)

69. K: OSzK. M: MDSzJ 374. — Válasz a 68. sz. levélre. — *Igéretem teljesítém*: Térey Mária 1847. máj. 5-én felelt P ápr. 6-i, hozzá intézett soraira, biztosítva P-t, hogy Júlia valóban szereti, és látogatását várja. (A levelet l. VP 7. k., 61.) — *Kováts Edus*: K. Eduárd, Térey Mária udvarlója és későbbi férje. — *Olly sok mondani valóm van . . . és olly szomorú*: Térey Mária itt azokban a — más leveleiben részletezett — bonyodalmakat érinti, amelyeket Ábrányi Kornél iránt érzett szerelme idézett fel.

70. M: ItK 1909. 447. (Közli: Szádeczky Béla.) — P és Kemény kapcsolatára nézve l. Kemény naplójának kiadványunkban közölt részleteit, továbbá VP 7. k., 418. — *A te Jósika Istvánod*: Jósika Miklós „Jósika István” (I—V. k. Pest, 1847.) c. történelmi regénye 1847 júliusában jelent meg. — *A Szemlének triumvirátusát*: Erdélyi Jánosról, Henszlmann Imréről és Toldy Ferencről van szó, akik — név nélkül — a MSzépirSz cikkeinek túlnyomó részét írták. A folyóirat P verseiről Pulszky Ferencnek — sok fenntartást tartalmazó — bírálatát közölte (1847. máj. 9.), és lapszemle-rovatában is több ízben emelt kifogást P egyes művei ellen. Jósikával — 1847 májusig — csak egy ízben: „Kordokubász” c. drámája kapcsán (1846. ápr. 25., 276) foglalkozott. Eötvös „A falu jegyzője” c. regényéről Pulszky Ferenc írt kritikát (1847. 2. sz., jan. 3., 3—9). A MSzépirSz 6 részletben közölte Erdélyi János „Berzsenyi Dániel” c. tanulmányát, amely a magyar költőt lényegében Horatius-epigonnak minősítette.

71. K: MTAK Kézirattára. M: először itt. — *P—y ellen írt nyilatkozatomra*: az Élk Irodalmi Őr c. kritikái melléklapjának 1845. aug. 2-i számában megjelent „Nyilatkozat”-ról van szó (l. EPN

105—108. is). A levélbe iktatott és a megjelent szöveg között valóban számos kisebb eltérés áll fenn. Az ügy előzményeire nézve l. a 19. és 60. sz. levelet és jegyzetét is. — *ki a mások talpának nyalásáról ama verset írta*: az utalás nyilvánvalóan az 1845 elején írt *A világ és én* c. versre vonatkozik (először megjelent: PDI 1845. febr. 9.), melynek 15—16. sora így hangzik: „Szolgazsarnok! vagy nyalod más talpát, Avvagy talpad mással nyaladod.” — *drámája ügyében*: P két ízben nyújtott be színművet a Nemzeti Színháznak: először 1845 júliusának második felében a *Zöld Marci* c. népszínművet, amelyet a drámabíráló bizottmány néhány napon belül elvetett, másodszer 1846. január elején a *Tigris és hiénát*, amelyet viszont a bizottmány rövid idő alatt elfogadott. (A bemutatóra azonban tudvalevően mégsem került sor.) Valószínűnek látszik, hogy Szemere — aki néhány sorral alább P-nek a *Tigris és hiéna* ügyével kapcsolatos nyilatkozatát idézi — itt is az utóbbi mű benyújtását követő időszak fejleményeire céloz. P 1846. január elején főleg a *Tigris és hiéna* benyújtása és elfogadtatása céljából utazott fel Szalkszentmártonból Pestre. A színmű a drámabíráló bizottmány 1846. jan. 7-i ülésén került tárgyalásra. Ezen az ülésen Bajza József, Czuczor Gergely, Kuthy Lajos, Vörösmarty Mihály, Bartha János, Egressy Gábor és Komlóssy Ferenc vett részt. A dráma „előadásra egyhangulag elfogadtatott, némely keményebb kifejezések szelidítésének ajánlása mellett”. (L. Pukánszky Kádár Jolán: „A drámabíráló bizottság.” *ITK* 1939. 12.) — *Nem pirult kijelenteni*: a — nem szó szerinti — hivatkozás a *Legyen az ember drámáiról* c. nyilatkozatra (PDI 1846. ápr. 9., borítólap és VP 5. k., 36) vonatkozik. — *ezen emberrel fogsz csókolódni*: P már 1847 májusában meg akarta látogatni Kazinczy Gábort Sátoraljaújhelyen, ténylegesen azonban csak júl. 10-én került erre sor. (L. VP 7.k., 350.) — *Szemere B. od. Sz. Bertalan. — Garay ellen irt polemiam*: l. a 6. sz. levél jegyzetét.

72. M: Figyelő 1881., jún. 228—231. (Közli Abafi Lajos.) — *Válasz a 71. sz. levélre. — Irritabile gens*: ingerlékeny, könnyen haragvó fajta (utalás a „Genus irritabile vatum” [= a költők ingerlékeny fajta] latin szállóigére, amely Horatius egyik verssorából [”Epistolae” II. 2.] származik. — *az aggteleki barlang s a gömöri táblabíróság stb. előhozásával*: a célzás a *Nyílt levél Vahot Imréhez* c. cikk (PDI 1845. jún. 19.) aláírásához kapcsolt „május 29. óta Gömör megye táblabírája” megjelölésre, valamint a szintén 1845-ben írt *Uti jegyzetek* egyik részletére (VP 5. k., 27) vonatkozik. Szemere Miklós egyik, P ellen intézett szatirikus verse („Az agtelki barlangban, Petőfy a kálmista Rektorhoz.” *Hond* 1845. szept. 2.) ugyancsak kitér e mozzanatokra. — *mű u királynőbe-szerelmes Don José mond Caesarnak*: célzás Dumañoir és D’Ennery „Don Caesar de Bazan” c. színművének (amelyet a pesti Nemzeti Színház 1845-től kezdve nagy sikerrel játszott) egyik jelenetére. — *a főségest egy bakarasz választja el a nevelésgestől*: utalás egy Marmonteltől származó, szállóigévé vált francia mondásra („Du sublime au ridicule il n’y a qu’ un pas”). — *Petőfiveli ismerkedésem*: Kazinczy Gábor valószínűleg már 1844-ben megismerkedett P-vel. (Kapcsolatuk alakulásáról l. VP 7. k., 349—350.) — *Lónyay*: L. Gábor (1805—1885) ellenzéki politikus, Kazinczy Gábor sógora és barátja. — *Kovács Lajos*: politikus, publicista, Széchenyi egyik legközelebbi párthíve (1812—1890). — *egy pusztá levélre*: Szemere Miklós és Erdélyi 1842-ben összekülönböztek egymással (vö. *ErdLev* 1. k., 195—197.), kapcsolatuk évekre megszakadt. Erdélyi itt említett — fenn nem maradt — levelét, amelyben Szemeréről is szó van, s amely ennek alkalmat adott az újbóli közeledésre, valószínűleg nem öhozza magához, hanem Vályiné nevű közös ismerősükhöz intézte 1847-ben (vö. uo. 302). — *a levélben egy pillantást hagysz vetni*: nyilván a 60. sz. levélről van szó. — *biznám, Jókai szerint, a Kantusprézesre Gírgáciában*: célzás Jókai „Hétköznepok” (Pest, 1846.) c. regényének „A cantus praeses” c. fejezetére. — *őhajtam vala, a Tompa érdekében, ha nem festeti magát*: Tompa Mihály arcképe, amelyet Barabás Miklós rajzolt, a PDI 1847. júl. 29-i számának melléklete volt.

73. K: MTAK Kézirattára. M: *ErdLev* 1. k., 308. — *Arany irt hozzám*: ez a levél nem ismeretes. — *20 aranya miatt*: a „Toldi”-nak odaitélt pályadíjról van szó. — *Szönyi Pál*: pedagógus (1808—1878), ebben az időben nevelő a Tisza-családnál Geszten. Ő hozta el a pályadíj összegét Pestről Arany számára. — „Toldi”-jából egy példányt kér félre tenni *Petőfi számára*: l. erről Arany 1847. máj. 27-i levelét P-hez (VP 7. k., 64—65.).

74. K: OSzK. M: *TompaLev* 1. k., 68. (Mint Bisztray Gyula — a levél kéziratán látható postai bélyegző dátumából következtetve — megállapítja, a keltezetlen levél valószínűleg 1847. jún. 6-án vagy az előző napon íródott. L. jegyzetét uo. 416.) — *Böszörményi Károly*: l. a 26. sz. levél jegyzetét. — *egy nap indultunk el Petőfivel*: P 1847. máj. 13-án utazott el Pestről, l. „Úti levelek Kerényi Frigyeshez” II., VP 5. k., 45.

75. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 93—94. — *Törekedjék erre Jókay is*: Jókai 1847. júl. 1-én vette át az Élk szerkesztését Frankenburg Adolfól. (Vahot e levelének előzményeire nézve l. a 47. és 79. sz. leveleket és jegyzeteiket.)

76. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 95—96. — *No de seba! én kezdem el*: P és Arany — P szalontai látogatása idején (1847. jún. 1—10. között) — közös levelet írtak Tompának. (VP 7. k., 252.) Arany e levél írását megelőzően semmiféle kapcsolatban nem volt Tompával. Erre az elveszett levélre válaszol itt Tompa. Az „én kezdem el” szavak nyilván arra vonatkoznak, hogy kettejük közül ő él először a tegező formával. — *Pesten karöltve sétálgatván Sándorral*: Tompa 1847 májusának első felét Pesten töltötte (l. a 74. sz. levelet és jegyzetét). P-vel való, itt felidézett beszélgetése ekkor zajlott le. — *Elmegyek, barátom, akkor ell!* — P esküvőjén (1847. szept. 8-án) végül mégsem Tompa végezte a szertartást. Arany és Jókai sem vettek részt az esküvőn. — *ő már az operenciás tengeren is túl lesz*: P utazási tervéről nyilván a fentebb említett, elveszett levélben is szó volt. (L. még Kazinczy Gáborhoz, valamint Pap Zsigmondhoz 1847. máj. 28-án, továbbá Sass Károlyhoz 1847. jún. 8-án írt leveleit, VP. 7. k., 65—66, ill. VI. *Úti levelét*, uo. 5. k., 54.) Jún. 18-án már arról tudósította Arany Jánost, hogy elállt szándékától. (Uo. 67., vö. még VIII. *Úti levelével*, VP. 5. k., 55.)

77. K: MTAK Kézirattára. M: JókaiLev 1. k. 49—50, AJLev 1. k., 97—98. — Jókai ezt a levelet P 1847. jún. 18-i levelével (VP 7. k., 66—67) együtt küldte el Aranyra. Arany igenlően válaszolt Jókai ajánlatára. 1847. jún. 25-i levelében P-nek is megírta: „Jókai levelét nagy örömmel vettem, ajánlatát elfogadom.” Uo. 70.) Jókainak P-hez írt, 1847. júl. 6-i levele ezekkel a szavakkal kezdődik: „Itt küldöm Arany levelét, ő a mienk . . .” (Uo. 71.) Arany itt érintett, Jókaihoz intézett válaszlevele nem maradt fenn.

78. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 98. — *Kovács Pál*: győri orvos, novella- és színműró (1808—1886), 1847 januárjától a győri Hazánk szerkesztője. P-vel való kapcsolatáról, valamint P-nek a Hazánk érdekében kifejtett szervezőmunkájáról l. VP. 7. k., 315—318., továbbá Hegedűs András: „Petőfi és a győri »Hazánk«.” TanPet 249—395, és Martinkó András: „Petőfi útja a győri Hazánkhoz.” PéK 81—142. — *Petőfi barátom biztatására*: P szalontai tartózkodása idején beszélt rá Aranyt, hogy dolgozzék a Hazánkban is. 1847. jún. 19-i levelében meg is írta Kovács Pálnak: „Arany Jánossal beszéltem, ő is ír neked ha kell. . .” (VP 7. k., 68.) Kétségkívül e P-től kapott tudósítást készítette Kovács Pált arra, hogy ő maga is levéllel keresse fel Aranyt. (Ezért a levél hozzáfutóleges keltezésénél is P levelének dátuma szolgál „anta quem non”-ként.) P abban az utóiratban is Arany figyelmébe ajánlotta Kovács Pál lapját, amelyet Jókai 1847. jún. 18-i leveléhez fűzött, s amely így hangzik: „A »Hazánk«-ba pedig szabad és kell írunk. Jókay maga is dolgozik bele. Petőfi” (VP 7. k., 67.) E sorokkal nyilvánvalóan azt kívánta világossá tenni Arany előtt, hogy az Élk új szerkesztője által tett ajánlat elfogadása és a Hazánkban való időnkénti jelentkezés semmiképpen sem zárja ki egymást. Arany később írt is a győri lapba: a „Toldi esteje” első 13 versszakát, majd „Eldorado” c. versét küldte el (l. AJLev 1. k., 834).

79. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 104—106. — *őnek azon nyilatkozata*: Aranyra az a levele, amelyre Vahot itt válaszol, nem maradt fenn. — *oly ember lapját*: Frankenburg Adolfól van szó. Az Élk-nél 1847 közepén bekövetkezett szerkesztőváltás körülményei mindmáig nem teljesen tisztázottak. Frankenburgnak az ellenzék vezetőivel folytatott tárgyalásairól l. Frankenburg Adolf: „Emlékiratok.” Bp. 1868. 3. k., 184—233. Vö. még Goriupp Alisz: „Az Életképek szerkesztőváltása 1847-ben.” MKSz 1930.; Lesi Viktor: „A Frankenburg-féle Életképek.” Debrecen, 1941.; Tamás Anna: „Az Életképek.” Bp. 1970. — *mely a Divatlap nemzeties és ellenzéki irányát már is megtámadá*: az utalás arra a két cikkre vonatkozik, amelyeket Jókai „Irodalmi levelek Vahot Imrénének” címmel az Élk 1847. jún. 23-i és júl. 4-i számaiban tett közzé, s amelyekben Vahot „Irodalmi levelek Tompa Mihályhoz” c. cikksorozatára (PDI 1847. jún. 13., jún. 20., jún. 27.) reflektált. Jókai — sok helyütt szarkasztikusan éles hangú — cikkei azonban sehol sem vették célba a PDI „nemzeties és ellenzéki irányát”.

80. M: idézi Lévy József a „Bozzai Pál irodalmi hagyományai” c. kiadványhoz írt előszavában (Bp. 1886. 5). — *Bozzai Pál*: költő, író (1829—1852). Ebben az időben Gulácson patvaristáskodott. Pestre költözése után a márciusi fiatalok köréhez tartozott. Versei és prózai írásai 1847/1848 folyamán az Élk-ben jelentek meg. — *Lévy Józsefről* és P-vel való kapcsolatáról l. az alábbi jegyzetet.

81. K: OSzK. M: itt először. — *Lévay József*: költő (1825—1918). P-vel csak egyetlen alkalommal: 1848 tavaszán, Pesten találkozott. (L. későbbi visszaemlékezését: „Petőfi-Album.” Bp. 1898. 97—99.) Ez a levél is cáfolja Jóseffy Vilmos visszaemlékezését, amely szerint Lévay már 1847 nyarán, Miskolcon megismerkedett P-vel. (Hatv² 2. k., 137—138.) — *Bozzai Pál*: l. az előző levél jegyzetét. — *Minapjában Petőfy erre járt*: P 1847. júl. 8-án járt Miskolcon és Diósgyőrben. (L. az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez X. darabját.*) — *Később Tompa s Szemere Miklós is*: Tompa és Szemere a sárospataki kollégium 1847. júl. 11-én kezdődött nyilvános vizsgáin vett részt (l. a 87. sz. levelet), és innen visszatérőben fordultak meg Miskolcon. Tompa 1847. júl. 21-i, Böszörményi Károlyhoz írt levelében (TompaLev 1. k., 71) maga is említést tesz miskolci tartózkodásáról.

82. K: OSzK—Fond VII. 230. M: VP 7. k., 365—366. — *Visontai Kovách László*: gazdasági író, később országgyűlési képviselő (1827—1889), ebben az időben jurátus. Az ez idő tájt Nógrádban élő Lisznay Kálmánhoz intézett levelet közösen írta P-vel, aki 1847. jún. 13-tól Szatmárban tartózkodott mint Visontai Kovách sógorának, Pap Endrének (róla l. a 43. sz. levél jegyzetét) vendége. — *Petőfi ki Veled s kivel te Párisba . . . menni akarátok*: P utazási tervéről l. a 76. sz. levél jegyzetét. — *Bulwer*: Edward George Bulwer—Lytton (1803—1873) angol regényíró. — *Ker[t]beny Carl Mária*: l. a 33. sz. levél jegyzetét. — *séfindálvá*: sétafikálva, sétálgatva (tájszó) — *Petőfy mit mivel sept. 8^{án}*: utalás P esküvőjének kitűzött dátumára, amelyre vonatkozólag máj. 26-a táján állapotodott meg Júliával. — *ma délután írt gyönyörű költeményét: a Látom kelet leggazdagabb virányit . . . c. versről van szó.* — *P. hozzád fene gyanusítást ír*: P-nek a levélbe iktatott sorait l. VP 7. k., 72. (a tréfás célzás hátterében a Lisznay Kálmán vagyonának vesztégár alá vetéséről szóló, a Pester Zeitungban több ízben is közzétett hivatalos közlemény áll. L. uo. 367.)

83. M: TompaLev 1. k., 71. — *Böszörményi Károly*: l. a 26. sz. levél jegyzetét. — *Petőfi nálam volt 5 nap*: P 1847. júl. 3. és 8. között volt Tompa vendége Bején. (L. erről részletesen Imre Lajos: „Petőfi második felső-magyarországi útja.” PéK 157—181.) — *aug. 22. táján én esketem meg a boldog párt*: más forrásokból úgy tudjuk, hogy P és Szendrey Júlia esküvőjét eredetileg is szept. 8-ra tűzték ki. (FPÉ 3. k., 87.) P maga is szeptembert jelölte meg az esküvő dátumaként Kazinczy Gábornak, ill. Pap Zsigmondnak írt 1847. máj. 28-i leveleiben (VP 7. k., 65—66.). Az esketési szertartást végül mégsem Tompa végezte. — *Priell[e] Nelliveli tréfája Petőfinek*: l. az 50. és 66. sz. levél jegyzetét is. — *a gőgös aristocrata Uray*: U. Bálint, hosszú időn át Szatmár megye alispánja, ill. konzervatív országgyűlési követe, Uray Endrének, Szendrey Júlia korábbi udvarlójának apja.

84. K: OSzK. M: MDSzJ 375. — *mivel az emberek mind kárhozzatnak*: az utalás kétségkívül arra vonatkozik, hogy Szendrey Júlia apjának ellenzése dacára fogadta el P házassági ajánlatát.

85. K: PIM. M: VP 7. k., 369. — *Luby Zsigmond*: ügyvéd, liberális politikus (1819—1887). P-vel valószínűleg 1846 szeptemberében ismerkedett meg barátjának, Pap Endrének (róla l. a 43. sz. levél jegyzetét) szatmári házával. Ebben az időben (1847. júl. 13-tól) P ismét Pap Endre vendége volt, és Pap Endre levelével együtt ő is küldött egy — júl. 31-i dátumú — levélkét Lubynak. (VP 7. k., 73.)

86. K: ET. M: ErdLev 1. k., 306—307, a 60. sz. levél szövegéhez kapcsolva. Nyilvánvaló azonban, hogy ez a levél nem a márc. 24-i levél része, és „a múlt postával” küldött levél, amelyhez pótlékként kapcsolódik, szintén nem azonosítható az utóbbival. Ez a levél bizonyára hónapokkal későbbi a márc. 24-i keletünél. Elképzelhető, hogy a 87. sz. levéllel tartozik össze, amelyben Szemere Miklós — ugyanúgy, mint itt — már tegezi Erdélyit. A levél tartalma két támpontot nyújt a keletkezés időbeli határainak kijelöléséhez: a szöveg utalásai kétségtelenné teszik, hogy a MSzépírSz 1847. máj. 2-i és 9-i számaiban közölt P-bírálat megjelenése után és a Hond 1847. júl. 27-i P-ellenes támadása előtt íródott. — *folytatom P-y elsajátításait*: a Kisfaludy Sándor „Gyula szerelme” c. regéjéből (2. ének. 33. versszak) vett idézettel P *Téli éj* c. versének sorait, Eötvös „Szörnyen szép . . .” c. versével a *Költői ábránd volt, mit eddig érzék . . .* c. P-versből vett idézetet, Vachott Sándor „A külföld rabja” c. versének egy sorával („Vachott Sándor költeményei”. Pest, 1846. 109.) az *Elfojtott könnyek* c. P-vers egy részletét, Tompa „A karcsai templom” c. verséből kiragadott szavakkal (Tompa Mihály: „Népregek”. Pest, 1848. 51) pedig az *Őszi reggel járok . . .* c. P-vers sorait állítja szembe. Valamennyi, P „forrásaként” felhozott versidézetben kisebb-nagyobb pontatlanságok találhatók. — *Kleist*: Ewald Christian Kleist német költő (1715—1759); a szóban forgó részlet „Die Unzufriedenheit des Menschen” (Az ember elégedetlensége) c. „rapszódijának” l. versszakából való (l. műveinek összkiadását, 4. kiad., Berlin, 1778. 1. k., 153). — *Petőfi: A szerelemről*: pontatlan idézet *Az örült c.*

versből. — *Pulszky bírálatához*: Pulszky Ferenc bíráta az ÖK 1-ről a MSzépírSz 1847. máj. 2-i és máj. 9-i számában jelent meg névtelenül (úk.: EPN 275—280, 286—292). — *Tompa előbb*: a Tompa „Márta könyve” c. verséből idézett részletet l. a költő feljebb említett kötete 3. lapján. — *Beöthy előbb*: B. Zsigmond (1819—1896) komáromi ügyvéd, költő és író. A P-idézet a *Tündérlalom* első szakaszából való. — *Jókay (Hétköznapiakban) a falu házainak leírásában*: az 1846-ban megjelent regény ötödik fejezetének („Két földesúr”) alábbi — egy elhanyagolt falusi utca házait jellemző — mondatára utal: „Egyik az utcára szándékozik tetejével kibukni, míg a másik süvegelni látszik a zivatart, mely kalapját kiütötte fejből.” (Jókai Mór: „Hétköznapiok”. Bp. 1962. 53.) — *ha közleni találd*: Erdélyi nem használta fel a MSzépírSz-ben Szemere közléseit. Úgy látszik, Szemere később a Hond-höz juttatta el anyagát, amely itt — az Ökörszem c. rovatban, „Ökörszem”-hez intézett névtelen levél formájában — meg is jelent. (Hond 1847. júl. 27., 78—79.) Itt, a Kleist- és Jókai-idézeteket kivéve, valamennyi, a 60. és 86. sz. levelünkben előforduló szövegpárhuzam megtalálható, szerepel továbbá két — P-sorokkal szembeállított — Szemere Miklós-versidézet is.

87. K: ET. M: ErdLev 1. k., 309. (A hozzávetőleges keltezés azon a tényen alapul, hogy P 1847. júl. 3. és 8. között tartózkodott Bején, a levél írásának időpontját pedig nem választhatta el túlságosan nagy időbeli távolság P és Szemere Miklós „minap” lezajlott találkozásától és a júl. 11-én kezdődött sárospataki vizsgától.) P és Szemere Miklós viszonyára nézve l. a 23. és 71. sz. leveleket és jegyzeteiket is. — *Patakra az examenre*: azaz a sárospataki kollégium nyilvános évváró vizsgáin vettek részt. (L. erről Tompa 1847. júl. 21-i, Bösözörményi Károlyhoz írt levelét is: TompaLev 1. k., 71.) — *Szathmár helyett Kazinczy Gáborhoz tartott*: P — miután júl. 8-án és 9-én még újtába ejtett néhány felső-magyarországi várost és helységet — júl. 10-én valóban meglátogatta Kazinczy Gábort Sátoraljaújhelyen. Szatmárra csak júl. 13-án tért vissza. (A felső-magyarországi út pontos kronológiáját l. VP 5. k., 208—209.) — *nagy társaságban mondá Petőfy*: az itt érintett (egy 1846 végén lezajlott incidenssel összefüggő) kijelentésre vonatkozólag l. VP 7. k., 459—460. Frankenburg visszamelékezését az ügyre l. Hatv² 2. k., 40—41.

88. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 106—109. — *tegnap kaptam tőle levelet*: ez a levél nem ismeretes, mert Tompa 1848 tavaszán (P-nek többi hozzá intézett levelével együtt) megsemmisítette. (Vö. VP 7. k., 235—236.) — *Petőfi felkért az Életképekhez jövőre*: P az Élk kizárólagos munkatársának akarta Tompát (ugyanúgy, mint Aranyt) megnyerni: Tompa ebben a formában nem fogadta el az ajánlatot. Álláspontját azonban — úgy látszik — P-vel való bejei együttlété során nem hozta teljes világossággal, minden kétséget kizáró módon P tudomására. A kettőjük között emiatt keletkezett — s fokozatosan elmélyülő — nézeteltérésnek nagy része volt viszonyuk megromlásában. (P és Arany, valamint P és Jókai levélváltásainak erre az ügyre vonatkozó passzusait l. VP 7. k., 67, 71—72, 84, 86, 89, 93. Vö. továbbá Imre Lajos: „Petőfi második felső-magyarországi útja.” Pék 162—167.) — *Imrének*: ti. Vahot Imrének, a PDI szerkesztőjének. — *ő nem fog pályázni Szécsy Máriára*: a Kisfaludy-Társaság 1847. febr. 6-án pályázatot írt ki egy Szécsy Máriáról szóló költői beszélyre, 1847. nov. 20-i határidővel. A témát P, Arany és Tompa egyaránt feldolgozta, a pályázaton azonban egyikük sem vett részt. P az Élk 1847. nov. 14-i számában tette közzé *Szécsy Mária* c. elbeszélő költeményét. A pályázatot végül Szász Károly „Murány hölgye” c. műve nyerte meg. (L. még VP 7. k., 381—382.)

89. K: OSzK. M: MDSzJ 377—378. (Válasz Szendrey Júliának egy elvesztett levelére.)

90. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 136—138. — *Ha tőle közelebb levelet kapok*: P esküvője után először 1847. szept. 17-én írt (néhány soros) levelet Aranyak. (VP 7. k., 101.) Arany és Szilágyi levelezésében többször nem esett szó P házasságáról.

91. OSzK. M: ItK 1938. 274. (Közli Szász Károly.) — *munkája*: kétségkívül a „Murány hölgye” c. elbeszélő költeményről van szó, mellyel Szász Károly a Kisfaludy Társaságnak 1847. febr. 6-án egy Szécsy Máriáról szóló „költői beszélyre” kiírt pályázatát megnyerte. Naplója 1848. jan. 14-i bejegyzése szerint „jó reménnyel” biztatta az a körülmény, hogy nagynevű idősebb vetélytársai (Arany, Petőfi, Tompa, Garay) nem vettek részt a pályázaton (l. gyűjtésünkben a 7. sz. naplójegyzetek között; vö. még feljebb, a 88. sz. levél jegyzetével). A Kisfaludy Társaság nem adta ki a díjazott költeményt: a közlés jogát visszaadta a szerzőnek (l. erről az említett napló későbbi bejegyzését a 229a lapon.). — *Petőfi minden munkájáért 300 pengőt kapott*: P és Emich Gusztáv 1846. jún. 22-én megkötött, az ÖK első kiadására vonatkozó szerződésének szövegét l. VP 7. k., 638. A szerződésben

rögzített honorárium összege 500 (tehát nem 300) pengő forint volt. Az ÖK kiadói jogának örök áron való átengedéséről P 1847. jún. 26-án állapodott meg Emichhel. (A szerződés szövegét l. VP 5. k., 170.) P-t e szerződés értelmében 1500 pengő forint honorárium illette meg.

92. K: OSzK. M: MDSzJ 379. (Válasz Szendrey Júliának egy elveszett levelére.) — *azon szép verseket*: kétségkívül a *T.M. kisasszonyhoz* c., 1847 augusztusában írt versről van szó, amelyet P kizárólag Térey Máriának szánt, és sohasem adott ki. — *Riskó*: R.Ignác (l. a 43. sz. levél jegyzetét).

93. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1.k., 146—147. — *Önnek hozzám intézett becses költeményét*: Szász Károly „Arany Jánoshoz” c. verse a PDI 1847. szept. 16-i számában jelent meg. Arany a nyilvánosság előtt nem reagált a költeményre. — *Petőfi Sándor hozzám írt legelső levelében*: az 1847. febr. 4-i levélből idézett sorokat l. VP 7.k., 42.

94. K: PIM. M: először itt. — *Sass István*: l. a 42. sz. levél jegyzetét. — *Sass Károly*: l. uo. — *Petőfi hallom e hó végén jó Pestre*: P — aki a Koltón töltött mézeshetek után feleségével Kolozsvárra látogatott, majd Szalontán Arany János vendége volt — 1847. nov. 4-én érkezett meg Pestre.

95. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1.k., 148—149. — *nem ír, haragszik*: a P és Tompa közötti nézeteltérésekről l. a 101. sz. levelet és jegyzetét. — *Imrének*: Vahot Imrének, a PDI szerkesztőjének. — *Én sem pályázok Szécsi Máriára*: l. erről a 88. sz. levél jegyzetét.

96. K: PIM. M: JókaiLev 1.k., 54—55. — *Együtt lakom Petőfiékkel*: Jókai 1848. június közepéig bérelt közös lakást a P-házaspárral. — *Tisztelik Petőfiék is kedves anyámat*: P már 1842 óta ismerte özv. Jókay Józsefnét, akit — rendszerint Jókaival együtt — több ízben is meglátogatott Komáromban. (VP 7.k., 361.)

97. K: OSzK. M: JókaiLev 1.k., 55—56. — *Berecz Károly*: l. a 29. sz. levél jegyzetét. Ebben az időben Pozsonyban tartózkodott, mint az Élk országgyűlési tudósítója.

98. K: OSzK. M: ItK 1938. 275. (Közli Szász Károly.) — *beküldött versezetét*: a „Murány hölgye” c. elbeszélő költeményről van szó, amelyet Szász Károly a Kisfaludy Társaság pályázatára küldött be, és amely ekkor már Erdélyi Jánosnak, a Társaság titkárnak kezében volt. (L. a 91. sz. levél jegyzetét is.) — *Petőffy hasonló tárgyú munkájára*: a *Szécsi Mária* az Élk 1847. nov. 14-i számában jelent meg.

99. K: OSzK. M: GyPLev 33, 35. — *Petőfiné naplója olvasásakor*: Szász Károly ilyen című verse a Hazánk 1847. nov. 20-i számában jelent meg Hegedüs álnéven. (A szöveget l. „Petőfi-adattár.” I. k., a közlés dátumával: vö. a hozzá fűzött jegyzetekkel is.) — *Jókayval együtt*: a célzás azokra a lelkes hangú bevezető sorokra vonatkozik, amelyeknek kíséretében Jókai az Élk 1847. okt. 30-i számában (a Hölgy salon c. rovatban) Petőfiné naplójának egyik részletét („Petőfiné naplója. 1846” címmel) közölte. — *Petőfiné naplója*: Gyulai feltehetően nemcsak az Élk előbb említett közlését értette, hanem a Hazánkban ugyancsak okt. 30-án megjelent „Naplótörödékek. (Erdőd, 1846—1847.)” c. részleteket is. — *Fannit*: Kármán József „Fanni hagyományai” c. művének hősnőjét (akire Szász K. költeményének első versszakában utal) ugyanis ebben az időben még valóságos személynek tartották, s Kármánt csak a (hitelesnek vélt) napló publikálójának tekintették. (Vö. Schedel [Toldy] Ferenc: „Kármán és Fanni Emlékezetök.” KTÉ 5. k., Pest, 1846.) — *Petőfi dicsekszik, hogy nem üti dobra szerelmét*: az utalás valószínűleg az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* IV. levelének (amelyet a Hazánk 1847. szept. 4-i száma között) alábbi soraira vonatkozik: „Szeretnék neked, barátom, sokat hosszan beszélni szerelmemről, de minthogy e leveleket ki fogom adni, hallgatok róla.” (VP 5. k., 50.) — *komisz dolog mások előtt csökölnödni*: az *Úti levelek* itt hivatkozott részletét l. a 101. sz. levél jegyzetében. — *megengedi, hogy neje elmondja egy egész közönség előtt*: Szendrey Júlia 1847. jún. 2-i naplófeljegyzésében (amely az Élk 1847. okt. 30-i számában jelent meg) P-nek hozzá intézett utolsó levelét érinti: „Az írja, hogy keztyümet, mellyet neki adtam, minden reggel és este csökölja!” — *páratlan türelmetlenség akarja másokra tukmálni nézeteit*: nyilván az *Úti levelekbe* beleszótt, P-nek különböző magyar és külföldi írókról alkotott véleményét summázó nyilatkozatokról van szó. — *Petőfit a Szemle félszegül bírálta*: utalás Pulszky Ferencnek az ÖK I-ről írt, a MSzépírSz 1847. máj. 2-i és máj. 9-i számaiban (név nélkül) megjelent kritikájára.

100. K: PIM. M: először itt. — *Sass István*: l. a 42. sz. levél jegyzetét. — *Sass Károly*: l. uo. — *Sándor most gyógyul torokgyuladásából*: Aranynak írt 1847. dec. 3-i levelében maga P is megemlékezett erről. (VP 7. k., 111.) Az Élk 1847. nov. 28-i számában adta hírül: „Petőfi beteg volt, de már jobban van.”

101. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 153—155. (A levél válasz Aranyak egy elveszett levelére.) — *soha sem mondtam én neked* . . . : Arany többször is visszatért leveleiben a P és Tompa között keletkezett nézeteltérésre, és igyekezett (eredménytelenül) kibékíteni őket. (L. erről a 108. sz. levél jegyzetét is.) — *Petőfi is épen azt tette Zemlénben mit én akartam*: az utalás háttere nem világos. — *neje írásaiból*: Petőfiné Szendrey Júlia naplójából a levél írásának időpontjáig az Élk 1847. okt. 30-i és nov. 7-i, valamint a Hazánk 1847. okt. 30-i száma közölt részleteket. — *azt mondja ugyan is a „Hazánkban”*: a célzás az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* c. cikksorozat XVII. levelének (amelyet a Hazánk 1847. nov. 18-i száma közölt) alábbi soraira vonatkozik: „Egyedül vagyunk, azért ölelkezünk . . . az a komisz tempó nincs meg bennünk, hogy mások előtt nyaljuk-faljuk egymást, mint rendszeren szokták a fiatal házások.” (VP 5. k., 72.) — *erről már annyit beszélünk*: l. a 88. és 95. sz. leveleket. — *„elég, talán sok is”*: Vachott Sándornak ezt a sorát P is idézi Arany Jánoshoz írt 1847. aug. 29-i levelében. (VP 7. k., 94.) Az idézet forrását mindeddig egyetlen kutatónak sem sikerült megtalálnia. — *Vahot lapjának ügye*: utalás arra a polémiára, amely a PDI tulajdonjogával kapcsolatban Vahot Imre és Erdélyi János között 1847 októberében a PDI és a Nemzeti Újság hasábjain folyt (e sajtóközleményeket l. T. Erdélyi Ilona: „Irodalom és közönség a reformkorban.” Bp. 1970. 233—237). Erdélyi, aki a PDI eredetileg őt illető kiadási jogát 1844-ben csupán ideiglenesen engedte át Vahot Imrének, eredménytelenül próbálta azt visszaszerezni. Követelését per útján sem sikerült érvényesítenie. — *ő szörnyen pattog*: Vahot Imrének az ügygel kapcsolatos utolsó sajtónyilatkozata a PDI 1847. okt. 21-i számában jelent meg. A célzás e nyilatkozat befejező mondatára vonatkozik, amely így hangzik: „De a mai világban még a költők közt se keressünk hálát, önzéstelen jellemet és méltányosságot — hanem csak kalmárkodási hideg mephistoi számolást.” — *Heckenast*: H. Gusztáv (1811—1878) könyvkereskedő, könyvkiadó, nyomdász. Az ő kiadásában jelent meg a PDI legfőbb versenytársa, az Élk.

102. K: PIM. M: itt először. — *Sarolta*: nem tudjuk bizonyosan, kiről van szó, talán a levélíró feleségének volt ez a keresztneve? — *Palkó*: Kovács Pál, a Hazánk szerkesztője. — *Petőfy levelében*: az *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* c. cikksorozat VIII. darabjáról van szó, amely először a Hazánk 1847. szept. 23-i számában jelent meg. Itt az eső áztatta, sáros utak felemlegetését követi a „rossz poéták” (köztük C . . . F . . .) elleni kifakadás, amely a következő szavakkal zárul: „De hogy is jutottak eszembe? . . . jaj, igaz! sárról beszéltem, hát nem csoda.” (VP 5. k., 57. ill. 214.) P. egyébként csak Kovács Pál kérésére egyezett bele abba, hogy az érintett költők a Hazánk-beli szövegben — az eredeti kézirattal ellentétben — ne teljes nevükön szerepeljenek. (L. 1847. aug. 10-i levelét Kovács Pálhoz. VP 7. k., 80—81.) — *„az árva szirtet”*: nem tudjuk, megjelent-e valahol Császárnak ez a műve.

103. K: OSzK. M: MDSzJ 380—381. — az *Életképekbe, úgy a Hazánkba írt cikkeket is tőled*: az Élk 1847. okt. 30-i, nov. 7-i és dec. 5-i, valamint a Hazánk 1847. okt. 30-i számában megjelent naplórészletekről van szó. — *Szabó Sándorné*: ismeretlen személy.

104. K: jelenleg ismeretlen helyen. (Fénymásolata MDSzJ — a könyv végén közölt faksimile-gyűjtemény VIII. oldala.) P kézírása. M: MDSzJ 253; VP 5. k., 185. — A levél (amelynek Szendrey Júlia tollából való kézírata nem maradt fenn, s amelynek szövegéből így mindössze a közölt részletet ismerjük) 1847 utolsó napjaiban írható, mert Szendrey Ignác 1848. jan. 6-án már válaszolt rá. (L. a 105. sz. levelet.) Ma már nem lehet eldönteni, hogy a rendelkezésünkre álló kézirat P eredeti fogalmazása-e, amelyet Júlia levele megírásánál felhasznált, vagy ellenkezőleg: P által utólag készített másolat.

105. K: OSzK. M: MDSzJ 254—255. — Válasz a 104. sz. levélre. — *a Sztírás szavait*: „Annak okáért elhagyja a férfiú atyját és anyját; és ragaszkodik feleségéhez. . .” (Máté evangéliuma 19. rész, 5. vers.) — *Gyulánk*: Szendrey Júlia testvére. — *Marika*: Szendrey Mária, Sz. Júlia húga, később Gyulai Pál felesége.

106. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 171—173. — *pályamű nem lehetett*: a Kisfaludy-Társaság által meghirdetett pályázatról l. a 88. és 95. sz. leveleket és jegyzeteiket. — *nálam létekor, október végén*: P és felesége valószínűleg 1847. okt. 25. és 31. között tartózkodott Aranyéknál Szalontán. — *őhöz küldtem Murányt is december közepén*: Arany 1847. dec. 13-i levelével (VP 7. k., 113—115) küldte el a kéziratot P-nek, egyszersmind kérve őt, hogy keressen a mű számára kiadót. P 1848. jan. 2-i válaszában (uo. 116) már beszámolt az eredményről, s megírta, hogy „mind a hárman (ti. én, Petőfiné és Jókay)” elragadtatással olvasták a költeményt. A kiadás ügyére nézve l. Aranyak P-hez írt 1848. jan. 8-i levelét is (uo. 122).

107. K: PIM. M: BpHirl 1906. febr. 27. — *Sas Pista*: Sass István (l. a 42. sz. levél jegyzetét). — (L. 4. sz. mell.)

108. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 179—181. — Válasz Arany egy fenn nem maradt levelére. (E levél egy mondatát idézi Tompa a 111. sz. levélben.) P és Tompa viszonyának megromlására vonatkozólag l. a 88., 101. sz. leveleket és jegyzeteiket, az ügy további fejleményeire nézve a 120., 133. sz. leveleket és jegyzeteiket. Tompa e levelének másolatát Arany — egy elveszett leveléhez csatolva — elküldte P-nek, hogy ezzel is előmozdítsa kibékülésüket. (A másolatot jelenleg az OSzK Kézirattára őrzi, Fond VII. 80. sz. alatt.) P 1848. márc. 21-i keletű válaszában (VP 7. k., 136—137) azonban hűvös hangnemben háritotta el Arany közvetítési kísérletét. — *Sárossy Két művész című darabját*: Sárosi Gyula hosszabb időn át (az 1840-es évek közepétől 1848-ig) dolgozott „A két művész” c. elbeszélő költeményen, amelyet legjelentősebb alkotásának tekintett. A mű kézírata azonban a szabadságharc idején (a költőnek Pestről Debrecenbe való költözésekor) elveszett. Sárosi utóbb ismét hozzáfogott a költemény kidolgozásához, de csak egy kisebb részsel készült el. Nyomatásban ez a töredék csak jóval halála után látott napvilágot. (L. Sárosi Gyula „Kisebbségi költeményei.” [sb.] Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1954. 170—179, ill. 486.) — *egy okvetlen általad is tudott dologban*: l. erről az ügyről a 87. sz. levelet és jegyzetét is. — *ama gyönyörű dominusszal*: az utalás Adorján Boldizsárra vonatkozik. (L. P 1848. jan. 2-i, Aranyhoz írt levelét [VP 7. k., 116—117], amelyben — Adorjánra hivatkozva — említi Tompának a *Szécsi Mária*ra vonatkozó, lekicsinylő szavait; vö. továbbá a 121. sz. levéllel.) — *Én alkalmasint írok Sándornak*: Tompa valóban írt P-nek, s ez válaszolt is levelére, de a választ Tompa sértően nyersnek érezte (l. a 111. és 121. sz. levelet). Sem Tompa levele, sem P válasza nem maradt fenn. (Vö. még VP 7. k., 255—256.)

109. K: PIM. M: Uj Idők, 1904. aug. 7., 463. Közli Sydney Carton [= Rozsnyay Kálmán]. — *Tomasekné Lauka Teréz*: Lauka Gusztáv nővere, Tomasek (később Tamásffy) Károly nagykárolyi uradalmi főszámvevő felesége, Szendrey Júlia barátnője. — *Mint hallhatad, Sándorom most Shakspeare-t fordítja*: a PDI 1848. jan. 16-i, az Élk pedig 1848. jan. 23-i számában adott hírt arról, hogy P és Vörösmarty Shakespeare drámáinak fordításába kezdett. — (L. 5. sz. mell.)

110. K: PIM. M: JókaiLev 1. k., 58—59. — *a nyáron őket is felcsalom Komáromba*: erre a látogatásra — a forradalom és szabadságharc eseményei, valamint P és Jókai viszonyának megromlása következtében — nem került.

111. K: MTAK Kézirattára. M: AJLev 1. k., 189—193. (Vö. a 108. levéllel és jegyzetével.)

112. K: PIM. M: itt először. A levél datálatlan, de a bevezető szakaszból kivehetően 1848. március elején, sőt feltehetően márc. 12-én kelt. — *Sass István, Sass Károly*: l. a 42. sz. levél jegyzetét. — *Sándor öcse mult hetekben rosszul volt. Meglátogták őt*: más adataink is vannak arra, hogy Petőfi 1848. március napjaiban feleségével Veszprém megyében járt, de csak a szóban forgó sorokból következtethetünk arra, hogy ennek az utazásnak (egyik?) célja a betegeskedő rokon meglátogatása lehetett. (Vö. VP 7. k., 409, ill. 429.)

113. K: a kolozsvári Wesselényi-levéltár? Közlésünk alapja Bártfai Szabó László (esetleg csak kivonatos) másolata: OL, Széchenyi család levéltára (Bártfai Szabó-hagyaték). — M: itt először. — *Ferenczy László*: közelebről nem ismert személy, Wesselényi levelezőpartner; Bártfai Szabó László „Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez” (Bp. 1943.) c. kiadványának 2. kötetében több, 1846—1847 folyamán Wesselényihez intézett levelét közölte (lelőhelyként a kolozsvári Wesselényi-levéltárat jelölve meg) kivonatos formában. — *az ellenzék szállásán*: az Ellenzéki Kör helyiségében (a mai Petőfi Sándor utca és Párizsi utca sarkán).

114. K: OL (Szathmáry-Király család levéltára. Missiles, No. 15.) M: idézi Varga János: „A »Dicsőséges nagyurak« és a pesti forradalom.” PéK 379. (A „Dicsőséges nagyurak...” Kapczytól lemasolt szövegének a többi fennmaradt változatokhoz való viszonyáról l. Varga J. jegyzetét uo.; vö. még alább a 116. sz. levélhez fűzött jegyzetünkkel.) — *Kapczy Tamás*: pesti ügyvéd, 1848-ban a miniszterelnökség tisztviselője.

115. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k. 107. — *Ribiánszky József*: személyi adatait nem ismerjük. — *Walther Imre*: ügyvéd a gr. Károlyi család szolgálatában, Ribiánszky József sógora (1827—1851). — *Petőfy buzdító verseiből*: a *Nemzeti daltól* van szó.

116. K: PIM. M: It 1981. 1027. (Kerényi Ferenc: „Adatok Petőfi 1848. márciusi verseinek hatástörténetéhez.”) — *Bártfay László*: író, a Károlyi család ügyésze (1797—1853). Háza (a „Bártfay-

szalon”) a század huszas-harmincas éveiben az irodalmi élet egyik központja volt. — *Bárfay József*: szabadkai származású ügyvéd, br. Rudics József Bács megyei főispán titkára (1812—1864). — *a tulsó lapra írt gyönyörűséges felhívásból*: a levél következő lapján a *Dicsőséges nagyurak* . . . c. vers Bárfay László tollából származó másolata olvasható, a szerző megnevezése nélkül. (A szöveget közli és a többi fennmaradt változattal összeveti Kerényi, i. h. 1028—1030.)

117. K: OSzK. M: Madách Imre „Összes Művei.” Bp. 1942. 2. k., 1064—1065. — Keltezés a tartalom alapján: a levélíró ui. a márc. 17-én este történetkéig bezárólag számol be az eseményekről, megjegyezve: „Ez a három nap kimondhatatlan változásokat idézett elő e két városba . . .” — *Madách Károly*: M. Imre öccse, később Nógrád megye alispánja (1826—1888). — *az uri utcában*: a mai Petőfi Sándor utcában. — *Petőfi versét*: a *Nemzeti dal*ról van szó. — *nehogy a deákok ismét mind cholera lázongjanak*: 1831. júl. 31-én a pesti egyetem Budán lakó, de Pesten rekedt hallgatói áttörték a kolerajárvány miatt elrendelt vesztegzárat, szétugraszották a hajóhid őrségét, és így jutottak át Pestről Budára. Vezetőjük Palocsay Tivadar volt, aki a dékántól kieroszakolt egyetemi zászlót tartotta kezében. Az eset miatt a kormányhatóságok vizsgálatot indítottak. — *a rector felszólítására*: a pesti egyetem rektora ebben az időben Szabó János, a hittudományi kar tanára volt.

118. K: OL (1848—49-es iratok). M: ForrSzhLev 1. k., 124. — *Paulay Ferenc*: személyére vonatkozólag közelebbi adatokat nem ismerünk. — *br. Perényi Zsigmond*: ellenzéki politikus, Bereg vármegye alispánja, majd Ugocsa főispánja, 1848 októberétől a főrendiház elnöke, a Honvédelmi Bizottmány tagja (1783—1849). — *Petőfynek szabad szellemű versei cirkuláltak*: Varga János (PéK 378) lehetségesnek tartja, hogy e mondat nem csupán a *Nemzeti dal* nyomtatott, hanem egyúttal a *Dicsőséges nagyurak* . . . kéziratban terjedő példányainak terjedésére is vonatkozik. A szövegösszefüggés azonban ellene mond ennek a feltevésnek, minthogy az előző mondat kifejezetten a sajtószabadság megvalósulására utal, s P nevét is ebben az összefüggésben említi a levélíró.

119. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k., 121. (Itt tévesen Egressy Gábor van megjelölve a levél címzettjeként. A címzett valóságos kilitére nézve l. Varga János: „A »Dicsőséges nagyurak« a pesti forradalom.” PéK 381.) — *Szabó Alajos*: állatorvos, ebben az időben a pesti állategészségügyi intézet segédtanára (1818—1904). — *Szabó Béla*: ügyvéd, Sz. Alajos unokabátyja. — *Petőfi Sándornak versezetét*: a *Dicsőséges nagyurak* . . . kezdetű, másolatokban terjedt költemény szövege. (L. a 114. sz. levél jegyzetét.) — *mint nyilatkozott a városházán*: erre a nyilatkozatra valószínűleg a Rendre Ügyelő Választmány (ennek P is tagja volt) márc. 17-i ülésén került sor. Az előző napokban Pesten uralkodó politikai feszültség — a Pozsonyból és Bécsből érkező kedvező hírek hatására — akkorra már csökkent, s a megváltozott körülmények folytán P is kész volt lemondani versének további terjesztéséről. (Erről bővebben l. Varga J. i. m., 380—388.)

120. K: MTAk Kézirattára. M: AJLev 1. k., 193—194. — *Vigasztaló soraid*: Aranynak az a levele, amelyre Tompa itt válaszol, nem maradt fenn. — *már akkor én Petőfitől is kaptam levelet*: ez a levél nem ismeretes, mert Tompa — P-nek többi hozzá írt levelével együtt — 1848 nyarán megsemmisítette. — *ha elküldöd neki levelem*: Arany valóban elküldte P-hez Tompa 1848. febr. 7-i levelének másolatát. (L. a 108. sz. levél jegyzetét.) — *ő felhatalmaz téged hogy ird meg nekem az ő szuszogásait*: nem tudjuk, hogy Arany milyen formában közölte ezt Tompával, de Petőfi „felhatalmazásának” szövegét ismerjük: 1848. jan. 2-án Aranyhoz intézett soraiban, Tompának a PDI-ban megjelent „Szécsi Mária”-járól szólva megállapítja, hogy közös barátjuk vele akart versenyezni és belebukott; ennek kapcsán az irodalmi versenyzés kisszerűségét fejtegeti, s azt a tanulságot vonja le, hogy „Vége van annak, kit csak a versenyzési vágy kerget, s nem lelke viharja ragadja!” Ezután következik az itt szóban forgó passzus végső forrása: „Szeretném, ha ezt szóról szóra megírnád neki. . .” (L. VP 7. k., 117.) — *Olvastam Egressytől*: az Élk 1848. febr. 20-i száma közölte Egressy Gábor „Indítvány a szellemhonosítás ügyében” c. cikkét, amelyben azt javasolja, hogy Aranyt, P-t és Vörösmartyt bízzák meg Shakespeare műveinek lefordításával. — *Kisfaludy-Társasági tagnak választottak*: Aranyt 1848. jan. 12-én választották be a Kisfaludy Társaság tagjai közé. — *Hazucha*: H. Ferenc (1815—1851) regényíró, novellista, kritikus (írói néven Kelmény László); Arannal egy időben lett a Kisfaludy Társaság tagja. — *ugy ne tégy mint Petőfi hogy „nem kell nekem”*: P mindannyiszor elhárította magától az ismételt (1846-ban, majd 1847-ben) felajánlott Kisfaludy társasági tagságot. (FPÉ 3. k., 57. Vö. még az e tárgyra vonatkozó kortársi visszaemlékezésekkel: Hatv² 2. k., 74, 165, 228—229.)

121. K: OSZK. M: Tompa Lev 1. k., 77—78. — Válasz Szemere Miklós egy ismeretlen levelére. — *jámbusai elég dögösek*: P fordításának egy részletét az Élk 1848. febr. 27-i száma közölte „Mutatvány Shakespeare Coriolanusából” címmel. — *Adorján*: A. Boldizsár (l. a 27. sz. levél jegyzetét). Az itt érintett ügyről l. a 108. és 111. sz. leveleket is. — *mióta nálam voltatok*: P és Szemere Miklós 1847. július első napjaiban véletlenül bekövetkezett rövid bejei találkozására vonatkozólag l. a 87. sz. levelet és jegyzetét. — *Aranyak egy levelében*: erre a (fenn nem maradt) levélre válaszolt Tompa a 108. sz. levélben. — *En tehát pár komoly szót írok Petőfinek*: sem ez a levél, sem P válasza nem maradt fenn (l. a 108. sz. levél jegyzetét). — *azzal a Sárosy-féle dologgal*: Szemere Miklós kétségkívül arra kérte Tompát, hogy juttassa el P-hez Sárosi Gyulának egy régebbi levelét — annak bizonyágaként, hogy Sárosi volt az, aki őt (ti. Szemerét) P ellen hangolta. (A Sárosinak és Szemerének P-től való elhidegülését előidéző esetre nézve l. a 19. és 71. sz. leveleket és jegyzeteiket.)

122. M: Világ, 1948. márc. 17. (Közli Darvas István.) — *Kovács Lajos*: l. a 72. sz. levél jegyzetét. Barátságos viszony fűzte P-hez, akit 1846 őszén és 1847 júliusában több ízben is vendégül látott Szatmárban. A márc. 15-i pesti eseményeknek szemtanúja volt, majd leutazott Pozsonyba, és márc. 18-án személyesen tájékoztatta a pesszimizmusra hajló Széchenyit a beállott fordulatról. A következő napon visszatért Pestre, és innen küldött újabb helyzetjelentést Széchenyinek. — *consummatum est*: elvégeztetett, megpecsételtetett. *und hat sie wahrhaft gehoben und veredelt*: és valóban megnesemítette őket.

123. K: OSZK. M: ForrSzhLev 1. k., 136. — Válasz a 116. sz. levélre. — *Bártfay József*, ill. *Bártfay László*: l. a 116. jegyzetét. — *az új divatu nyakravalót*: utalás a *Dicsőséges nagyurak*... c. versre.

124. K: OL (Teleki család gyömrői levéltára, Missiles, No. 14.) M: idézi Varga János: „A »Dicsőséges nagyurak« és a pesti forradalom.” PéK 406—407. — *Gr. Kemény Dénes*: politikus, az 1840-es években az erdélyi ellenzék egyik vezetője, 1849-ben a békepárt híve (1803—1849). — *a Közbátorsági bizottmánybul*: a márc. 21-én megalakult Pest megyei közbátorsági (v. közcsend) bizottmány, amelybe a márc. 15-én létrejött Rendre Ügyelő Választmány tagjainak többségét is beválasztották.

125. M: Politika, 1949. febr. 26. (Közli Darvas István.) — *Kovács Lajosra*, ekkori szerepére és álláspontjára nézve l. a 122. sz. levelet és jegyzetét is.

126. K: MTAK Kézirattára. M: ForrSzhLev 4. k., 455. — *Novelli József*: l. a 18. sz. levél jegyzetét. (Az „-y”-t mint nemesi névvégződést 1848. márc. 15-e után sokan „-i”-re változtatták.)

127. K: OL (Vörös Antal-gyűjtemény. 1464.) M: Kardos Samu: „Br. Wesslányi Miklós élete és munkái.” Bp. 1905. 2. k., 197.; ForrSzhLev 1. k., 150.

128. K: A Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Történelmi Levéltára (a volt Erdélyi Múzeumegylet levéltára)? M: Deák Imre: „1848 ahogyan a kortársak látták.” H. és é. n. [Bp. 1943.] 43—44. — *Br. Jósika Samu*: konzervatív politikus, 1848 áprilisáig erdélyi kancellár (1805—1860). — *Gr. Teleki József*: politikus, történétíró, Szabolcs megye főispánja, erdélyi főkormányzó, az MTA első elnöke (1790—1855). — *a Rendek által elfogadott sajtó törvényeket el égették*: a pesti radikálisok márc. 22-én tüntetést rendeztek az országgyűlés előző napi ülésén elfogadott sajtótörvény ellen, s ennek során a fiatalság egy része el is égette a javaslat példányait. A széles körű tiltakozás következtében a javaslat később némiképp módosult formában emelkedett törvényerőre.

129. K: OL, Széchenyi család levéltára. Bártfai-Szabó hagyaték. (Másolat.) M: Magyarország, 1907. jan. 6.; Bártfai Szabó László: „Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez.” Bp. 1943. 2. k., 667. — *gr. Széchenyi Lajos*: Sz. István bátyja, cs. kir. kamarás és titkos tanácsos (1781—1855). — *folgende Verse*: a levélhez mellékelte vers nyilván a *Dicsőséges nagyurak*... volt. Arról, hogy a verset a márciusi napokban ki is nyomtatták volna, nincs tudomásunk. (Vö. Varga János: „A »Dicsőséges nagyurak« és a pesti forradalom.” PéK 388.)

130. K: PIM. M: It 1981. 1030—1032. (Kerényi Ferenc: „Adatok Petőfi 1848 márciusi verseinek hatástörténetéhez.”) — *Bártfay László*, ill. *Bártfay József*: l. a 116. sz. levél jegyzetét. — *Itt van ismét szép kis versecske*: a levél melléklete nem maradt fenn. A szöveg utalásai azonban kétségtelenné teszik, hogy *A királyokhoz* c. versről van szó, amelyet P március utolsó napjaiban önálló röplapon bocsátott közre. A levél dátumából Kerényi Ferenc (i. h. 1032—1033) azt a következtetést vonja le, hogy a vers márc. 27—28-án keletkezett, és legkésőbb 29-én már röplapon is megjelent. — *Mélt. Grófommal*: az országgyűlés főrendi tábláján Pozsonyban tartózkodó gr. Károlyi Györggyel.

131. K: OL, Vasvári-iratok. M: itt először. — *Auguste de Gerando*: liberális francia publicista és történétíró (1819—1849). 1839-ben Párizsban megismerkedett gr. Teleki Emmával, akivel 1840-ben házasságot kötött; majd feleségével Erdélybe költözött. Munkáiban a magyar és az erdélyi történelemmel, valamint a magyar ellenzék célkitűzéseivel igyekezett megismertetni a külföldi közvéleményt. A szabadságharc idején diplomáciai megbízatásokat teljesített, és a francia sajtóban a magyar forradalom igazát hirdető cikkeket tett közzé. Fennmaradt levelei közül ez az egyetlen, amelyet magyar nyelven írt. Vö. Rubin Péter: „Francia barátunk, Auguste de Gerando (1819—1849)”. Bp. 1982. 102—103.

132. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 80. — *A Sárosvétele levelét*: l. a 121. sz. levelet és jegyzetét. — *bagnét*: bajonett (szurony), amelyet vállszíjon hordtak. — *Pesten mulatásom . . . pár napot tett mind öszve*: Tompa április közepe táján töltött — Graefenbergbe utazóban — néhány napot Pesten. Vele való ekkori találkozásairól P is családott hangon számolt be Aranyhoz írt, 1848. ápr. 18-i levelében. (VP 7. k., 139.) — *a futtatás ügyében*: azaz a P-vel való versengés ügyében (l. erről a 108. és 120. sz. levelet és jegyzetét).

133. K: MTAK Kézirattára. AJLev 1. k., 206—208. — Válasz Aranyak egy fenn nem maradt levelére. Ebben Arany — aki talán attól tartott, hogy Tompa őt is felelőssé teszi P elhidegüléséért — valószínűleg tájékoztatta barátját a P-nek övele való megbékítésére irányuló eredménytelen kísérleteiről; egyszersmind P-nek az ő személyére vonatkozó korábbi levélbeli nyilatkozatait (l. ezeket VP 7. k., 86, 93, 116—117) teljes szövegükben közölte vele. Vö. Tompa 1850. jan. 2-i, Szemere Miklóshoz írt levelével. Itt szószertinti pontossággal idézi P 1848. jan. 2-i, Aranyhoz intézett leveléből a saját magára vonatkozó sorokat és hozzáteszi: „Mikor ezt nekem Arany megírta, azt mondá: *Nézd mit ír rólad Petőfi? ez már még is rettenetes!*” (TompaLev 1. k., 95.) Feltevésünk szerint P szóban forgó, eléggé éles hangú nyilatkozatának pontos szövegét Tompa csak 1848 áprilisában, pesti tartózkodása idején — Aranyak itt kézhez vett leveléből — ismerte meg. (Aranyak az a korábbi levélbeli közlése, amelyet Tompa Szemere Miklóshoz írt, 1848. márc. 19-i levelében — gyűjteményünk 121. sz. darabjában — idézett, még csak egy mondatban, a P leveleiben foglalt legindulatósabb kifakadások mellőzésével, baráti tapintattal utal P neheztlenségének okaira.) — *ügy is megbízott arra*: ilyen értelmű meghatalmazást P 1848. jan. 2-i, Aranyhoz intézett sorai tartalmaznak (l. feljebb, a 120. sz. levél jegyzetét). — *hozzád nem írok baráti mentséget*: a 108. sz. levélről van szó. — *hozzá nem fognak menni becsületes szavaim*: e (fenn nem maradt) levél mondanivalójának lényegét Tompa a 121. sz. (Szemere Miklóshoz írt) levelében is summázza. — *Adorján*: A. Boldizsár (l. a 27. sz. levél jegyzetét). — *Hazucha volt értve*: Hazucha Ferencről (álnevén Kelmenfy László) l. a 120. sz. levél jegyzetét. Arany magára értette egy a PDI 1848. febr. 13-i számában Szinéri aláírással megjelent cikk egy mondatát, amelyben a szerző a Kisfaludy Társaság újonnan megválasztott tagjai fölött garányolódik. (Vö. Toldy Ferenchez írt, 1848. febr. 25-i levelét: AJLev 1. k., 188.) — *A hol Petőfi barátságának vége, ott irodalmi pályám is be van fejezve*: hasonló tartalmú nyilatkozat fordul elő Arany Jánosnak P-hez írt, 1848. ápr. 22-i levelében: „. . . talán magad nem is képezed milly könnyen semmivé tudnád te tenni az én jövődöbeli íróságomat.” (VP 7. k., 140.)

134. K: PIM. M: itt először. — *Sass Istvánról*, ill. *Károlyról* l. a 42. sz. levél jegyzetét. — *Megjelent arcképük*: a Barabás Miklós rajzai nyomán készült (közismert) könyvomas arcképeket az egykorú könyvkereskedői tájékoztató a júliusban megjelent nyomtatványok közt emliti (HIH 1848. 7. sz., 32: Pest, Walzel ny., Emich G. bizománya; áruk egyenként 1 ft 20 kr.); Sass értesülése arra mutat, hogy a képek már májusban kikerültek a sajtó alól.

135. K: a második világháború folyamán megsemmisült. M: idézi Voinovich Géza: „Arany János életrajza.” l. k., Bp. 1929. 214; AJLev 1. k., 209. — *Kedden délben érkeztem Pestre*: Arany 1848. máj. 16-án érkezett meg Pestre, és máj. 21-ig maradt ott.

136. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k., 345. — *Bártfay József*: l. a 116. sz. levél jegyzetét. — *Bártfay László*: l. uo. — *Petőfi nyakravalóját*: célzás a *Dicsőséges nagyurak . . . c.* versre.

137. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k., 347—348.

138. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k., 372. — *Az első leveled*: nyilván a 137. sz. levélről van szó.

139. K: OSzK. M: ForrSzhLev 1. k., 377—378. — *Petőfinek is irtam e napokban*: ezt a levelet nem ismerjük. Az Élk 1848. aug. 13-i száma Egressynek egy P-hez intézett — Ó-Becséről, aug. 2-ről keltezett — nyílt levelét közölte. Talán erről a levélről (vagy esetleg a hozzá csatolt, nem a nyilvánosságának szánt kísérő sorokról) van szó.

140. K: MTAK Kézirattára. M: MDSzJ 388. — *uj esztendei ajándékul*: P egyetlen gyermeke: Zoltán fia — mint ismeretes — 1848. dec. 15-én született Debrecenben, ahol a Petőfi-házaspár november vége óta a Szendrey-szülőkkel együtt lakott. (Vö. VP 7. k., 185, 456, ill. 451.) — (L. 6–7. sz. mell.)

141. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 84. — *Pesten is mulattam egy napot*: Tompa 1848. július végén vagy augusztus elején — Graefenbergből visszatérőben — néhány napig Pesten tartózkodott. Hunger jószágigazgatóhoz írt állítólagos levele szerint ez idő alatt P-vel is találkozott; ezt a levelet azonban kétes hitelűnek tekintjük (l. kiadásunkban ezek között a 8. sz. darabot, ill. ennek alábbi jegyzetét).

142. K: az aradi Kölcsey Egyesület Szabadságharci Ereklyemúzeuma (?) M: Sárosi Gyula „Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése”. Bp. 1954. 415. — *az onnan most érkezett Petőfi*: P 1849. márc. 7-e táján távozott el Bem seregétől. Valószínűleg a Bemtől kapott megbízatásokat teljesítette előbb Kolozsvárott, ahol több napig tartózkodott, majd Debrecenben, ahová márc. 15-én este érkezett meg (l. Bözödi György „Petőfi egy napja” c. cikkét: ItK 1963. 422–430); itt mindössze néhány órát töltött, mert a városba érkezését követő reggelen tovább utazott Szalontára. (L. erre nézve Berde Mózeshez írt, 1849. márc. 24-i levelét: VP 7. k., 201. Vö. még Dienes: PSz 116, 120–124.)

143. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 88. — *Jókai levelén*: ezt nem ismerjük. Jókai valószínűleg arra szólította fel benne Szemere Miklóst, hogy küldjön politikai cikkeket a Debrecenben az ő szerkesztésében megjelenő Esti Lapok számára. — *hogyan eddig fel nem szólított arra a szakmára a mi vagy*: azaz korábban, mint az Élk szerkesztője, nem kért verseket Szemerétől. Ezt a tényt magyarázza itt Tompa a Szemerével ellenséges viszonyban levő P befolyásával.

144. K: ET. M: ErdLev 1. k., 350–351. — *Kertbeny Károly*: l. a 33. sz. levél jegyzetét. Itt említett kiadványa: „Gedichte von Alexander Petőfi. Nebst einem Anhang Lieder anderer ungarischer Dichter”. Frankfurt am Main, 1849. Leírását, tartalomjegyzékét l. „Petőfi-adattár” I. k. 1849. [júli.] dátummal (szöveg és jegyzet). — *Ob er in Szathmár wirklich Gerichtstafelbeisitzer wurde?*: P-t először 1845. máj. 29-én Gömör vármegyében, majd 1847. aug. 5-én Zemplén vármegyében, végül 1847. okt. 18-án Nógrád vármegyében választották meg táblabírónak (vö. VP 7. k., 390.). — *könnte ich selbe nicht bekommen?* A megjelent fordításkötet tanúsága szerint Kertbeny nem kapott Erdélyitől verseket: a P-fordítások között 1848. évi egyáltalán nincsenek, 1847. évi is csak egy: ti. a *Ha férfi vagy, légy férfi* ... c. vers fordítása. (L. „Petőfi-adattár” I. k.: a kötet fent idézett leírásának jegyzetét.)

145. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 89–90.

146. K: OL (1848–49-es iratok.) M: ForrSzhLev 3. k., 316–317. — *Gr. Vécsey Károly*: a császári hadsereg őrnagya, majd a szabadságharc ezredese, utóbb tábornoka, a tizenhárom aradi vitéz ur egyike (1809–1849). Bemmel való viszonyának kiéleződéséhez az előbbinek az a — Kossuthhoz intézett — levele is hozzájárult, amelyet Bem megbízásából P juttatott el a Honvéd c. kolozsvári laphoz, és amely annak 1849. ápr. 28-i számában meg is jelent (l. erről részletesebben a következő levelet és jegyzetét). — *à la Petőfy*: Bem máj. 3-án, a Temesvár melletti Freidorfban léptette elő P-t őrnaggyá.

147. K: OL (Klapka-iratok 21:037/2) M: Dienes: PSz 158–160. (A közlés a fogalmazványban található törléseket és beszúrásokat is feltünteti.) — *Bem altábornagy urnak* ... levele: a levél (P-nek lediktált, és az ő kézírásában fennmaradt) francia nyelvű szövegét l. VP 7. k., 540–542. (A Honvéd c. lapban megjelent magyar szöveg újra közölve VP 5. k., 241–242. A Vécseyt vádoló nyílt levelet a Honvéd ápr. 28-i számából a MT is átvette.) — *néhány nap előtt*: erre a találkozásra 1849. máj. 6-án került sor. (Lefolyásáról l. P beszámolóját Bemnek írt, 1849. máj. 17-i levelében: VP 7. k., 296–297.) — *idezárt lemondványát*: ennek a szövegét l. VP 7. k., 203. — *a lemondásnak 3/ alatt ide mellékelte elfogadását*: ez az okirat nem maradt fenn. P — minthogy nem kapott hivatalos értesítést lemondásának elfogadásáról — máj. 27-én újabb, egy nappal későbbre datált lemondási okiratot fogalmazott. (L. ezt VP 5. k., 143.) A lemondásának elfogadására vonatkozó, jún. 28-i dátumú hadügyminisztériumi rendelkezést a Közlöny c. hivatalos lap júl. 13-i száma közölte. — *a 4/ alatt idezárt levelet*: a máj. 8-án írt levelet l. VP 7. k., 203–205. — *már február hóban beadta lemondását*: P tollából származó, hivatalos lemondó okiratot ebből az időből nem ismerünk. Mészáros Lázárhoz intézett, 1849. febr. 17-i levelét, amelyben közli, hogy lemond tisztai rangjáról, l. VP 7. k., 200. — *a hadügyminisztérium ... intézvénye*: az okiratot először Hatvány közölte (Hatv² 2. k. 611). — *Bem altábornagy őt ismét századosá kinevezte*: Bem 1849. ápr. 3-i napiparancsa közölte, hogy P-t (akinek

századosi rangját is feltüntette) megerősítette segédtiszti beosztásában. (Dienes: PSz 132, 499.) — *Mészáros altábornagy úrra egy gúnykölteményt*: a *Nyakravaló* c. epigramma a MT 1849. febr. 20-i számában jelent meg. — (L. 8—9. sz. mell.)

148. K: OL (OHB: 1849. 7973/k.) M: Steier Lajos: „Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei”. [Bp. 1925.] 306. — *Ludvigh János*: (1812—1870) politikus, publicista, korábban a 16 szepesi város főjegyzője, 1849-ben tábori biztos Görgey seregénél. — *Görgey Klapkának megírta*: ilyen tartalmú iratot nem ismerünk.

149. K: OSzK. M: TompaLev 1. k., 91. — „*A szerencsétlen literátorok*”: az ilyen című, állítólagos könyvből vett, Tompa fölött gúnyolódó fiktív P-sorokat Szemere Miklós tréfából iktatta be abba a (fenn nem maradt) levélbe, amelyre Tompa itt válaszol. 1850. jan. 2-i, ugyancsak Szemere Miklóshoz intézett levelében így ír erről Tompa: „Petőfit felségesen utánoztad; teljesen elhittem hogy csakugyan létezik olyan szerencsétlen könyv, s abban én is ott állok . . .” (TompaLev 1. k. 95.)

150. K: a második világháború folyamán megsemmisült. M: a közölt sorokat idézi Voinovich Géza: „Arany János életrajza 1817—1849”. Bp. 1929. 246; AJLev 1. k., 259. — *kirándultunk a Városligetbe*: erre a levél írását megelőző napon, jún. 25-én került sor. (Voinovich i. h.) — *Gondol*: G. Dániel (1815—1891) író, műfordító, ebben az időben belügyminisztériumi fogalmazó.

JEGYZETEK A KÉTES HITELŰ LEVELEKHEZ

1. M: Kéry: MSzHT 113. (Forrásmegjelölés nélkül.) A levelet nem csupán a forrásmegjelölés hiánya teszi kétes hitelűvé, hanem még inkább az a kitétel, hogy P szlovákul beszélgetett a Pilvaxba betoppanó tilinkóárussal. P szlovák nyelvtudására vonatkozólag semmiféle hiteles adatot nem ismerünk. — *Lendvay Márton*: a Nemzeti Színház tagja, korának egyik legünnepeltebb színésze (1807—1854). — *Horváthné*: Kéry szerint (i. h.) Lendvay feleségének unokanővére. — *Jóska*: Horváthné fivére (uo.)

2. M: Kéry: MSzHT 126. (Forrásmegjelölés nélkül.) — A levél hitelessége ellen szól az a körülmény is, hogy Tompa levelezésében semmiféle más, 1848. márciusi pesti tartózkodására utaló adatot nem találunk. Aranyknak éppen márc. 2-án ír — Bejéről kelt levélben — arról, hogy „aprilis közepén” szeretne vele Pesten találkozni. (L. a 111. sz. levelet.) Márc. 18-án és 19-én szintén Bejéről küldött leveleket különböző barátainak. (Vö. TompaLev 1. k., 74—79.) Viszont ez a levél — tartalmánál fogva — valóban csak március elejére volna datálható. Gyanút kelt a levél címzettjének személye is: a Pesten élő Egressynek aligha lehetett szüksége az itt történetekre vonatkozó tájékoztatásra. — *a felirati javaslat*: Kossuth a Pozsonyban tartott utolsó rendi országgyűlés alsótáblájának 1848. márc. 3-i ülésén — néhány nappal a párizsi februári forradalom győzelme után — nagy beszéd kíséretében felirati javaslatot nyújtott be „az országgyűlési teendők tárgyában”. Az alsótábla el is fogadta ezt a javaslatot. A főrendi tábla azonban (amelynek jóváhagyása szintén szükséges volt ahhoz, hogy a feliratot fel lehessen küldeni az udvarhoz) napokon át nem ülésezhetett, mert az összehívására jogosult személyek: a nádor, az országbíró és a személynök Kossuth beszédének elhangzása után Bécsbe utaztak. A kormányzat a továbbiakban is mindent megtett, hogy a felirat elfogadását megakadályozza, ám a márc. 13-án kitört bécsi forradalom keresztülhúta számításait.

3. M: MSzHT 137. (Forrásmegjelölés nélkül.) — Kéry ezt az állítólagos levélrészletet a *Nemzeti dal* keletkezésére vonatkoztatja. A kortársi visszaemlékezések szerint (l. ezeket Hatv² 2. k. 240, 242) azonban a vers nem márc. 12-én, hanem 14-én íródott. — *a Körből*: az Ellenzéki Körből.

4. K: Kéry szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdona. M: Kéry: MSzHT 207. — *Korha Ida*: személyéről nem tudunk közelebbit. — *Küldj Petőfidől egy költeményt*: Kéry szerint (i. h.) Petőfiné a *15-dik mártius, 1848.* c. vers (Élk 1848. márc. 22.) szövegét másolta le és küldte el a levélírónak. Petőfiné válaszevelének azonban sem a dátumát nem adja meg, sem szövegéből nem idéz.

5. K: Kéry szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdonában volt. M: Kéry: MSzHT 236. — *Ernyei*: ismeretlen személy. — *a bécsi egyetem küldöttjeit*: a kilenc bécsi diák — a pesti egyetemi ifjúság vendégeként — 1848. ápr. 4-étől 7-éig tartózkodott Pesten (l. „Petőfi-adattár”. I. k., a JU 1848. ápr. 8-i híréhez fűzött jegyzetet). — *Egressy e hirt megküldte a P. D. szerkesztőjének*: a PDI ápr. 8-i száma a Fővárosi mozgalmak c. rovatban „Hát talán egészen németté akar már a magyar átváltozni?” cím alatt (a 453. lapon) valóban elbeszéli ezt az esetet, nevek említése nélkül, egyébként a szóban forgó levélnek majdnem szó szerint azonos fordulataival. Ennek hitelessége iránt éppen ez a szövegszerű egybeesés ébreszt kétséget.

6. K: Kéry szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdonában volt. M: Kéry: MSzHT 264, AJLev 1. k., 199—200. — A levél hitelessége ellen szól az a körülmény is, hogy tudomásunk szerint Arany ebben az időben még nem volt ismeretségben Egressyvel. Megismerkedésükre valószínűleg 1848.

május közepén, Arany pesti útja alkalmával került sor. (Vö. Arany 1848. máj. 18-i levelét feleségéhez, AJLev 1. k., 209.)

7. K: Kéry szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdonában volt. M: Kéry: MSzHT 273.

8. K: Kéry szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdonában volt. M: Kéry: MSzHT 394. — Júl. 7-én (amikorra Kéry az állítólagos levelet keltezi) Tompa még Graefenbergben gyógykezelte magát, és csak július végén vagy augusztus elején töltött — Bejére visszatérőben — néhány napot Pesten. (Vö. TompaLev 1. k., 80, 419.) — *Hunger jószágigazgató*: nem tudunk róla közelebbit.

9. K: Kéry szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdonában volt. M: Kéry MSzHT 412. — *Egresi Gábor tegnapi színpadi sikerének*: Egressy Gábor 1848. júl. 18-án Shakespeare „Coriolanus”-ának címszerepében lépett fel a Nemzeti Színházban.

10. K: Kéry Gyula szerint Horváth Géza ny. ezredes tulajdonában volt. M: Kéry: MSzHT 553. — Éjszaky Károly emlékezése szerint (PetMúz 1890. 6. sz., 341—344) P 1848. okt. eleje és 17-e között (ez utóbbi napon indult vissza Erdődre) az osztrák—magyar határ közelében, Parndorfnál táborozó magyar sereget is felkereste. Dienes András e parndorfi epizód idejét okt. 7—9-re tette (Dienes: PSz 32—38); újabb megfontolások azonban valószínűvé teszik, hogy ekkor a költő egyáltalán nem fordult meg Parndorfban (vö. VP 7. k., 441). — *Takáts hadnagy*, ill. *Olay*: ismeretlen személyek.

JEGYZETEK A NAPLÓKHOZ

1. K: MTAK Kézirattára. (A feldolgozatlan anyagból; rendelkezésre bocsátását F. Csanak Dórának köszönjük.) Bulyovszky Gyula (1827—1883; ügyvéd, publicista, a márciusi fiatalok vezéreinek egyike) debreceni naplójegyzetei 1844 elejétől febr. 15-éig tartanak; ezután, számozatlan lapokon, Szilágyi Lilla (később Bulyovszky Gyuláné, 1833—1909) bejegyzései: vérszámolatok és 1848. máj. 10-től az 1850-es évek elejéig nem rendszeresen vezetett naplójegyzetek következnek. M: Péchy Blanka: „Hűséges hűtlenek”. [Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla életrajza.] Magvető, Bp. 1969. 22.; a P-ről szóló naplófeljegyzést e szavakkal vezeti be: „Most olyan rész másolásához érkeztem, mely mindenkor meghat. Szemem itt olyan kéz betűivel találkozok, mely Petőfi kezét érintette, mielőtt e sorokat 1844. febr. 12-én ideírta.” — (L. 10. sz. mell.)

A költő 1843. november vége óta tartózkodott Debrecenben, s e naplójegyzet kelte után néhány nappal, február közepe táján indult el innen Pestre, hogy összeírt költeményeinek kiadót keressen (l. PKrK 2. k. 180, 197). — *Herweghel*: Georg Herwegh (1817—1875) német forradalmi költő és hírlapíró; „Gedichte eines Lebendigen” [Egy élő költeményei] c. verseskötetét (1841) Magyarországon is sokan ismerték; 1848-ban magyar fordítása is megjelent Pesten.

2. K: OSzK Quart. Hung. 2580, M: itt először. — *Pesty Frigyes*: történész, az MTA tagja (1823—1889). Az 1840-es években a temesvári katonai parancsnokság tisztviselője volt. Különösen helytörténeti és a történeti földrajz körébe vágó munkássága jelentős. — *Felmentem az alsóházi karzatra*: az országgyűlés alsóházának 1848. aug. 18-i ülésén elhangzott beszédek szövegét l. Pap Dénes: „A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban”. Pest, 1881. 1. k., 417—427. — *Mészáros*: M. Lázár hadügyminiszter. — *Teleky*: gr. Teleki László. — *Antal Mihály*: földműves, Verőce megye rétfalvai választókerületének képviselője. — *Perczel*: P. Mór (1811—1879), Buda városának képviselője. — *Budai*: B. András vármegyei főügyész, Zemplén megye mádi választókerületének képviselője.

3. K: a Sárospataki Főiskola Könyvtára. Kt. 1675. M: ItK 1924. 59. (Közli Gulyás József.) — *Soltész Ferenc*: ref. lelkész, tanár (1821—1897). — *Lukács Pál*: nevelő, ifjúsági író (1801—1873). — A sárosi várba tett kirándulásról P az *Uti jegyzetekben* (VP 5. k., 22) is megemlékezett. A kirándulás feltételezhető további résztvevőiről l. Horváth Ödön cikkét: Hatv² 1. k., 721—722.

4. K: Herman Ottó Múzeum, Miskolc. Helytörténeti Dokumentációs gyűjtemény. M: „Szücs Miklós naplója 1839—1849.” [Szerk.] Kilián István. Miskolc, 1981. — A főszerzőben közölt első (1845. októberi) adat az imént idézett (szemelvényes) kiadásból kimaradt; szövegét Kilián I.-től kaptam meg. Az 1848. márciusi bejegyzést l. a kiadás 278. lapján. — *Otelo című drámát adták*: A Nemzeti Színház Hajdú-Algernontól összeállított műsorjegyzeke szerint 1845. okt. 27-én este valóban Shakespeare „Othello”-ját játszották, Egressy Gábor és Lendvayné Hivatal Anikó főszereplésével. — *dictaturára bocsáttattak*: ti. elrendelték lemásoltatásukat a kaszinó jegyzőkönyvébe.

5. K: Állami levéltár, Sepsiszentgyörgy. M: Igaz Szó, 1964. nov., 682, 685—686, 688. (Közli Benkő Samu.) Önállóan is: „Kemény Zsigmond naplója”. Közzéteszi Benkő Samu. Bukarest, 1966. (Ez a kiadvány a szöveg helyesírását modernizálja, ezért az Igaz Szó-beli, betűhív közlésmóddhoz közelebb álló szöveget vettük alapul.) — *Lindát adták*: Donizetti „Linda de Chamounix” c. operájáról van szó. — *Hollosty kisasszony*: Hollósy Kornélia (1827—1890) operaénekesnő. — *az Angol királynéhez*: az 1935-ben lebontott, nevezetes szálloda és étterem a mai Deák Ferenc utca Duna felőli

végén állt. — *Szabó*: Sz. Pál, Kossuth munkatársa, a Kereskedelmi Társaság igazgatója. Sikkasztási ügye miatt 1846 októberében külföldre szökött. — *Az Alvajáró*: Bellini operája. — *Pálfi*: Pálffy Albert.

6. OSzK. M: MDSzJ 266—306. Néhány részlete — nem az eredeti kézíraton, hanem Szendrey Júlia, ill. P másolatán alapuló és a K-hoz képest apróbb stíláriis eltéréseket mutató szöveggel — először a győri Hazánk 1847. okt. 30-i, ill. az Élk 1847. okt. 30-i, nov. 7-i, dec. 5-i és 1848. jan. 2-i számában jelent meg. (Vö. VP 5. k., 172—175, 249.) — P és Szendrey Júlia 1846. szept. 8-án ismerkedett meg a szatmári megyebálon, a febr.-ban megkezdett naplóban azonban a szept. 29-i a P-re vonatkozó első feljegyzés. — Az alábbi magyarázatok anyagában való könnyebb eligazodás kedvéért a szóban forgó részletek keltét végig feltüntetjük. — (Az első két feljegyzést l. 12—14. sz. mell.)

(1846. okt. 10.) *Elment P.*: P 1846. okt. 7. és 10. között Szatmáron tartózkodott. Júliától való elbúcsúzásáról l. Sass Károly emlékezését: Hatv² l. k., 912.

(Okt. 21.) *Bulwer*: Edward George Lytton Bulwer (1803—1873) angol romantikus regényíró. — Az okt. 21-i és 23-i dátumú levélfogalmazványok P és Júlia újabb, az okt. 21-i nagykárolyi tisztújítás alkalmával lezajlott személyes találkozása után íródtak.

(Okt. 26.) *Ma olvastam Dayka Gábor költőnek életleírását*: az utalás valószínűleg Garay János „A koszorútlan koszorús” c. írására vonatkozik, amely először az Ath 1840. évfolyamában, majd pedig a szerző „Tollrajzok” (Pest, 1846.) c. gyűjteményében jelent meg, s amely Dayka boldogtalan házasságával is foglalkozik.

(Dec. 3.) *utósó ittlétekor, kérését nem tellyesítém*: P okt. 10-én volt 1846-ban utójára Erdődön; Júlia ekkor kikoszorúta: megtagadta a csókot, de az erdődi vár erkélyéről kendőt lobogtatott a távozó után (l. Sass K. imént idézett emlékezését).

(Dec. 6.) *Mióta hallám, hogy nála levő soraimat ismerőseinek megmutatá*: erre vonatkozólag l. az 50. sz. levél jegyzetét.

(Dec. 8.) *Szüts Debrecenből*: nem tudunk róla közelebbit.

(1847. jan. 18.) *Chopin*, Frédéric (Frydryk) lengyel romantikus zeneszerző, „a zongora poétája” (1810—1849); 1830-tól kezdve Franciaországban élt.

(Febr. 20.) *U. E.*: Uray Endre, Szatmár megyei alszolgabíró. — *Martius 2*: 1847. márc. 2-ára volt kitűzve Szatmár megye negyedévi gyűlése Nagykárolyban. P és Júlia feltehetően még 1846 őszén megállapodtak abban, hogy ezen a napon újból találkoznak. (Vö. VP 7. k., 333.)

(Ápr. 26.) *Tegnapelőtt kaptam Ő tőle levelet*: P-nek 1847. ápr. 16—20. között írt levele, amelyet Sass Károly útján juttatott el Júliához, nem maradt fenn. A levélhez a költő Sass K. emlékezése szerint a *Kit feledni vágytam*... c. vers szövegét is mellékelte (VP 7. k., 342—343; a Sass K.-hoz szóló kísérőlevelet l. uo. 57); erre Júlia naplójegyzete is szövegszerű utalást tartalmaz. („Hisz már-már elfeledett Őn, mint versében mondja!”)

(Máj. 16.) *Május 16-án érkezett meg ő*: a máj. 17. és 26. között lejártszódot fejeményekről, P ismételt leánykéréséről és Szendrey Ignáccal való összetűzéséről l. FPÉ 3. k., 86—87.

(Jún. 2.) *Levelet kaptam Sándoromtól és szabad neki felelnem*: sem a levelet, sem Júlia válaszát nem ismerjük.

(Jún. 12.) *Tennap ismét kaptam lelkem Sándoromtól levelet*: ezt sem ismerjük.

(Okt. 12.) *a szép koltói napok*: a P-házaspár a szept. 8-i erdődi házasságkötés után Koltóra utazott, és szept. 9. és okt. 20. között ott, gr. Teleki Sándor kastélyában töltötte a mézesheteket.

(Dec. 18.) *A vasuton mentünk*... *Vácra*: e naplójegyzet számos közvetett bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy P *Vasúton* c. költeménye e közös váci kirándulás alkalmával keletkezett.

(1848. szept. 30.) *távolítéd alatt*: a P-házaspár 1848. szept. 24-én elutazott Pestről. P szándéka az volt, hogy — Kossuth példáját és felszólítását követve — vidéki agitációs és toborzóutat tesz. Szept. 27-én Erdődön biztonságba helyezte Júliát, majd elindult Erdélybe, de csak Nagybányaig jutott. Itt szept. 30-án arról értesült, hogy a vidéknek a magyar forradalom ügyével szembefordult román lakossága elállja az Erdély belsejébe vezető utat, ezért még ugyanezen a napon visszatért Erdődre, majd alig néhány órai pihenő után Pestre indult, hogy felvételét kérje a honvédseregbe. Századosi kinevezése a (debreceni) 28-ik honvédszászlóaljhoz a Közlöny okt. 16-i számában jelent meg. Korábban feltételezték, hogy közben a nyugati határszélen, a honvédsereg parndorfi táborában is megfordult, sokkal valószínűbb azonban, hogy okt. 17-éig folyamatosan a fővárosban tartózkodott (vö. feljebb, a 10. kétes hitelű levél jegyzetével); ekkor indult ugyanis vissza Erdődre, hogy debreceni állomáshelyének elfoglalása előtt (okt. 23.) még néhány napot feleségével tölthessen.

(Okt. 2.) *El kellett tűrnöd miattam a gyávaság gyanúját*: a nyilvánosság előtt Vahot Imre támadta meg a Nemzetőr 1848. szept. 10-i száma névtelen (olvasólevélnek álcázott) cikkében P-t amiatt, hogy — rácafolva korábbi, harci dicsőség után sóvárgó költeményeire — távol marad a fegyveres küzdelemtől. (A cikkét közli EPN 501—502.) Élőszóban egyesek már korábban is felrötták neki, hogy nem lépett katonai szolgálataba. Erről tanúskodik Egressy Gábor 1848. aug. 8-i (Egressynéhez intézett) néhány sora is (l. gyűjtésünkben a 139. sz. levelet).

(Okt. 14.) *Endrédén oly csúfos hazugságokkal lázítottak föl ellenem*: ti. az 1846. nov. elején Debrecen felé tartó P-vel útközben Ér-Endrédén közölték azt a pletykát, hogy Júliának korábban egy Lokodetty nevű osztrák katonatiszttal lett volna viszonya (l. a 66. sz. levelet és jegyzetét). — *A debreceni esemény*: P debreceni leánykérési esetéről, a Prielle Kornélia-ügyről van szó (erről l. az előbb említett levelet és jegyzetét, valamint az 50. sz. levél jegyzetében megjelölt forrásokat).

7. K: OSzK Kézirattár Oct. Hung. 1080. M: (az 1848. júl. 17-i feljegyzés) Uránia, 1911. jan. 11—12. (A többi itt először.) — Szász Károly: költő, író, műfordító, ref. lelkész, majd püspök (1829—1905), Szász Károly nagyenyedi főiskolai tanárnak, az első felelős kormány közoktatásügyi államtitkárának a fia. Versei 1846-tól kezdve jelentek meg a korabeli folyóiratokban. 1849-ben a közoktatásügyi minisztérium fogalmazója volt Debrecenben, majd beállt honvédek. P-vel való ismeretségére vonatkozó visszaemlékezését l. Magyar Szalon, 1899. aug.; 921—928. hasás és Hatv 2. k., 432, 549. — *Pólihoz*: Szász Polyxena (1831—1853), Sz. Károly unokatestvére, majd első felesége (költői néven Iduna). — *nyertem-e Szécsi Máriámmal*: „Murány hölgye” c. pályamunkájával valóban ő lett a nyertes, vö. feljebb, a 91. sz. levél jegyzetével. — *Petőfi magyar Marseillesét* [!]: a *Nemzeti dalról* van szó. — *Egyet kérek, ne félj ne félj*: az idézet P *Álmodtam szépet, gyönyörűt*. . . c. verséből való. — *Bethlen Miklós*: színész, író, a szabadságharcban honvédszázados (1831—1899). — *a radikál körbe*: az Ellenzéki Kör 1848. ápr. 16-án a Radical-Kör nevet vette föl, majd júliustól Egyenlőségi Társulat néven működött a radikális pesti értelmiségiek szervezete. — *azon korhel kinézésű de sokat jelentő első képéhez*: a Barabás Miklós első, P-t ábrázoló rajza nyomán készült metszet a PDI 1845. jún. 5-i számának mellékleteként jelent meg (1846-ban és 1847-ben készült arcképein P már szakállat visel). — *Petőfi S., ki a táborból (Bemtől) most jó*: P — mint Bem futártisztje — febr. 8-án indult el az erdélyi táborból, és febr. 15-én érkezett meg Debrecenbe. (Vö. Dienes: PSz 92.) — *Petőfi nem győzi dicsérni Bemet* [. . .] *Ószve kellene szednem lelkem minden erejét* stb. Szász K. ez utóbbi mondatban P szavait idézi, vö. a költő 1849. febr. 15-én kelt tudósításának e részletével: „Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugodt idő kellene, hogy lelkem minden erejét összeszedhessem” (l. VP 5. k., 134). — *egy sületlen és a hiútságig gyermekes história*: P és Mészáros Lázár hadügyminiszter „nyakravaló-afférját” érti (l. részletesen Dienes: PSz 98—107). — *redoutable*: félelmetes. — *Én oly fontos küldetésben megyek a kormánytól*: P — immár mint közlegény — febr. 23-án hagyta el Debrecen, ahonnan a kormány megbízásából hatvanezer forintot vitt a kolozsvári kincstári hivatalnak (l. uo. 107—108). — (Az 1848. júl. 17-i feljegyzést l. 15—16. sz. mell.)

8. K: Egyetemi Könyvtár (Kolozsvár), ill. a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Történelmi Levéltára. M: a gyűjteményünkben szereplő részleteket közli Pándi Pál: „Tallózás erdélyi levéltárakban. (I.)” It 1957. 136—137. — *Gr. Gyulay Lajos*: erdélyi ellenzéki politikus (1800—1869). 1848-ban Hunyad megye nemzetgyűlési képviselője. Naplója, amelyet 1815-től 1868-ig vezetett, s amelynek teljes anyaga 126 kötetet tett ki, mindmáig kiadatlan. — *Az Ellenőrt*: a zsebkönyv („Ellenőr, Politikai zsebkönyv.” A pesti ellenzéki kör megbízásából szerkeszti Bajza. Németországban. 1847.) 1848. febr. 5. körül jelent meg. (EPN 383.) P. *Palota és kunyhó* c. verse a 386., *Dalaim* c. verse a 114. lapon található. — *Jósika Lajos*: br. Jósika Lajos (1807—1891) az erdélyi kormányzék tanácsosa, Doboka vármegye főispánja, az erdélyi konzervatívok egyik vezetője. — *Petőffynek egy vad indulatú verse*: „Gyulai 1848 júniusában Pestre utazott, hogy részt vegyen a nemzetgyűlés munkájában. Szállásának asztalán az előtte ott lakók néhány kéziratot papírlapot felejtettek, köztük egy pelsővicsok ellen készült kis gúnyverset és Petőfi költeményének az általunk ismertnél rövidebb változatát.” (Pándi i. h. 137.)

9. K: OSzK Kézirattára. Quart. Hung. 1315. M: itt először. — *Jakab István*: író, műfordító (1798—1876). 1820-tól a Helytartótanács tisztviselője, 1848-ban a belügyminisztérium osztálytanácsosa volt.

10. K: jelenleg ismeretlen helyen. M: BpSz 1896. 86. k., 47—48. (Közli Kónyi Manó.) — *Lónay Menyhért*: ellenzéki politikus, az utolsó rendi országgyűlésen Bereg vármegye követe, a

kiegyezés után pénzügyminiszter, majd miniszterelnök (1822—1884). — *Ráday*: gr. Ráday Gedeon (1806—1873) ellenzéki politikus, a Nemzeti Színház főintendánsa. — *Kovách*: Kovács Lajos (1812—1890). Ekkori szerepéről l. fentebb, a 122. sz. levél jegyzetét is. Márc. 17-én, Lónyayval együtt, hajón utazott Pestről Pozsonyba. — *a diéta nullítására izgatnak*: azaz azt hirdetik, hogy a rendi országgyűlésnek (mint nem népképviselőten alapuló szervnek) a határozatai érvénytelenek. — *azon versről, melyet Petőfi a földesuraság ellen írt: a Dicsőséges nagyurak* . . . c. versről van szó. (L. ezzel kapcsolatban Varga János: „A »Dicsőséges nagyurak« és a pesti forradalom.” Pék 363—410.) — *egy proclamatio kibocsátására*: a „Nyilatkozata a KK és RRnek a jelen országgyűlés feladata iránt” c. dokumentumról van szó, amelyet az alsóháza 1848. márc. 18-i ülése fogadott el. (Újabb közlését l. Barta István: „Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.” Bp. 1951. 668—669.)

11. K: Ismeretlen helyen van. M: „Kiss Pálné, szül. tagyosi Csapó Ida naplójából.” Bp. 1904. 32—33. l. — *Kiss Miklós*: Nemeskéri K. M. (1820—1892) honvéd ezredes, 1848-ban a budai nemzetőrség parancsnoka, később emigráns politikus, 1860-ban Garibaldi ezredese. (L. „Magyar Életrajzi Lexikon.” Szerk. Kenyeres Ágnes. 1. k. Bp. 1967. 930.)

12. K: OSZK Quart. Hung. 1297. (Valószínűnek látszik, hogy ez a kézirat későbbi másolat, amelyet Podmaniczky a könyvben való publikálás céljából készített az eredeti naplófeljegyzésekről.) M: br. Podmaniczky Frigyes: „Naplótöredékek 1824—1888.” Bp. 1887. 2. k., 247. — *Br. Podmaniczky Frigyes*: liberális politikus, író (1824—1907). A kiegyezés után a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, később egyszersmind a Szabadelvű Párt elnöke. — *a mult napokban itt járt 9 bécsi tanuló*: a bécsi egyetem kilenc diákja 1848. ápr. 4-től ápr. 7-ig tartózkodott — a pesti egyetemi ifjúság vendégeként — Pesten. (L. feljebb, az 5. sz. kétes hitelű levél jegyzetét.) Tiszteletükre ápr. 5-én a Tigris vendéglőben díszlakomát és a Nemzeti Színházban díszelőadást, ápr. 6-án a Nemzeti múzeum udvarában népgyűlést rendeztek. Ez utóbbinak szónokai Degré Alajos, Vasvári Pál és Irányi Dániel voltak, P pedig *Készülj, hazám!* c. versét mondta el.

13. K: OL. M.: „Gr. Széchenyi István irodalmi hagyatéka.” Szerk.: Károlyi Árpád. Bp. 1921. 1. k., 297, 312. — *Zichy*: gr. Zichy Ferenc (1811—1897) a helytartótanács elnöke, 1848-ban a közlekedésügyi minisztérium államtitkára. — *Dushek*: D. Ferenc (1797—1873) 1848-ig a magyar kamara másodelnöke, a szabadságharc idején pénzügyi államtitkár, majd pénzügyminiszter. — *Zentralbahn Konferenz*: a Széchenyi közlekedésügyi törvényjavaslatában szereplő nagyszabású vasútépítési tervvel foglalkozó értekezlet. — *Népgyűlés*: arról a népgyűlésről van szó, amelyet P hívott össze a Nemzeti Múzeum elé, és amely egy küldöttséget bízott meg azzal, hogy — a Batthyány-kormány erélytelensége ellen tiltakozó — határozatot adjon át a minisztériumnak. (A küldöttségnek a kormány tagjaival való találkozására vonatkozó későbbi visszaemlékezéseket l. Hatv² 2. k., 361—363.) — *Vidos*: valószínűleg nem V. Józsefről, Vas megye alispánjáról és volt országgyűlési követéről, hanem Vidacs János (1826—1873) joghallgatóról van szó. — *Glembai*: Glembay Károly (megh. 1870.) a pesti ipartanoda építészeti rajzoktatója.

14. K: MTAK Kézirattára: a Naplók 1. sz. adatának forrásaként megjelölt kötet eredetileg Bulyovszky Gyula naplója volt, amely aztán Bulyovszky szerelme, majd felesége, Szilágyi Lilla (1833—1909) színésznő tulajdonába került. Ebbe a még csak 15 éves leány 1848 nyarán maga is feljegyezte néhány, a forradalmi év első feléből való emlékét, köztük ezt 1848. március 15-e délelőttjéről. M: Péchy Blanka: „Hűség és hűtlenség.” Bp. 1969. 24. — *Irinyi Daniel* [!]: elírás Irányi Dániel vagy Irinyi József helyett. — *Degré Lajos*: helyesen Degré Alajos. — (L. 11. sz. mell.)

15. K: Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Tört. Levéltára? M: ItK 1914. 464. (Közl. Gálos Rezső). — *Döbrentei Gábor*: író, műfordító, szerkesztő (1785—1851). Már az 1820-as évek második felében, majd az MTA első titkáraként (1835-ig) kifejtett működése idején is éles irodalompolitikai ellentétek állították szembe a Kisfaludy Károly köréből kikerült fiatalabb írónemzedék tagjaival. — *Vörösmartyi önvédelmét Petőfi ellen*: ez a cikk P *Vörösmartyhoz* c. versére (ÉlK 1848. aug. 27.) reagált. P válaszát a Kossuth Hírlapja szept. 8-i száma közölte. — *cselszöveiséddel*: a célzás háttérben részben valószínűleg az 1833-i akadémiai nagyjutalom ügye áll. Az idősebb generáció tagjai ezt teljes egészében Kisfaludy Sándornak akarták odaitélni, de az aurorásoknak sikerült elérniük, hogy a díj összegét megosztották Kisfaludy Sándor és Vörösmarty között. — *B. Jósika*: az utalás valószínűleg br. Jósika Miklósról szól, aki az MTA tagjaként a Bajza—Toldy—Vörösmarty triumvirátus törekvéseit támogatta. — *gr. Gyulai Lajos*: l. fentebb, a 8. sz. naplószemelvény jegyzetét.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Abafy Lajos 145
 Ábrányi Kornél 144
 Adorján Boldizsár (Istvánffy Malvina) 18, 20,
 35, 70, 76, 139, 151, 153
 Aesopus 19
 Agathocles 141, *l. még* Kun Lajos
 Andriská (Szendrey Júlia ismerőse) 31
 Antal Mihály 90, 159
 Arany János 20, 29, 30, 32, 36, 37, 46, 47—49,
 53—56, 59, 62—64, 66, 69, 70, 75—77, 84, 87,
 119, 134, 139, 142, 145, 146, 148—150, 152—
 154, 157, 158
 Arany Jánosné 77, 84
 Árpád (Egressy Gábor ismerőse) 78

 Badacsonyi 138, *l. még* Garay Alajos
 Bajza József 8, 9, 33, 34, 78, 88, 136, 145, 161,
 162
 Balkányi Enikő 136
 Barabás Miklós 10, 145, 154, 161
 Barna Ignác 38, 144
 Barta István 162
 Bartha János 149
 Bártfai Szabó László 151, 153
 Bártfay József 67, 71, 74, 77, 152—154
 Bártfay László 67, 71, 74, 77, 151—154
 Batthyány Lajos, gr. 73, 125, 127
 Bem József 79, 81, 82, 122, 155, 161
 Benkert, Carl Maria *l. Kertbeny Károly Mária*
 Benkő Samu 159
 Beöthy Zsigmond 52, 148
 Béranger, Jean-Pierre 11, 13, 14, 33, 124, 137
 Bérczi Károly 92
 Berde Mózes 155
 Berecz Károly 19, 57, 149
 Bernát Gáspár 10, 137
 Berzsenyi Dániel 41, 128, 144
 Bethlen Miklós 120, 161
 Bisztray Gyula 135, 137—141, 145, 151

 Boronkay Lajos 23, 140
 Boros (Térey Mari ismerőse) 41
 Boz (Charles Dickens álneve) 13
 Bozzai Pál 49, 146, 147
 Börne, Ludwig 13
 Böszörményi Károly 17, 22, 47, 50, 139, 140,
 145, 147, 148
 Bözödi György 155
 Budai András 90, 159
 Bulwer, Edward George Lytton 50, 94, 147, 160
 Bulyovszky Gyula 89, 126, 128, 159, 162
 Bulyovszky Gyuláné 159, *l. még* Szilágyi Lilla
 Byron, George Gordon, Lord 9, 35
 Carolin (Szendrey Júlia ismerőse) 31
 Chopin, Frédéric 100, 160
 Cicero, Marcus Tullius 33
 Czakó Zsigmond 21, 92
 Czuczor Gergely 9, 11, 145

 Csajághy Laura (Vörösmarty Mihályné) 121
 Csanádi György 27, 141
 F. Csanak Dóra 159
 Csapó Ida *l. Kiss Pálné*
 Csapó Mária 8, 136
 Császár Ferenc 11, 12, 14, 17, 29, 60, 137, 142,
 143, 150
 Csatáry Ottó 33, 143, *l. még* Telegdy Kovács
 László
 Csengery Antal 91, 92
 Damjanics János 84
 Dardanus (Pompéry János álneve?) 11, 137, 141
 Darvas István 153
 Dayka Gábor 95, 160
 Deák Ferenc 125, 127
 Deák Imre 153
 Degré Alajos 21—23, 72, 127, 128, 162
 D'Ennery, Adolphe Philippe 145
 Dernői-Kocsis László 134
 Dickens, Charles *l. Boz*

Személynévmutató

- Dienes András 134, 155, 156, 158, 161
 Dobozy Ferenc 27, 141
 Dobrossy István 12, 137, 142, *l. még* Szeverin
 Döbrentei Gábor 128, 162
 Dumanoir, Philippe François 145
 Dumas, Alexandre, id. 13
 Duschek Ferenc 162
 Dux Adolf 20, 21, 139, 140
- Egressy Etelka 78
 Egressy Gábor 10, 69, 72, 77, 78, 84—88, 91,
 145, 152, 154, 157—159, 161
 Egressy Gáborné 77, 78, 161
 Emich Gusztáv 90, 148, 149, 154
 Endrődi Sándor 134
 Eördögh (Ördögh) Dániel 10, 34, 137, 143
 Eőri Szabó Antal 32, 142
 Eötvös József 14, 41, 52, 57, 92, 144, 147
 T. Erdélyi Ilona 134
 Erdélyi János 9—12, 18, 19, 21, 23, 25, 26, 32,
 45, 46, 51, 53, 59, 75, 80, 91, 134, 136, 137,
 139, 142—145, 147, 149, 155
 Ernyei (Egressy Gábor ismerőse) 86
- Fábián Gábor 34, 143
 Fáy András 10
 Fekete Sándor 131
 Felsőbüki Nagy Pál 27, 141
 Ferenczi Zoltán 134, 137—139
 Ferenczy László 66, 151
 Frankenburg Adolf 9, 11, 14, 17, 26, 32, 42, 43,
 136, 137, 141, 142, 146, 148
 Frankvári *l.* Frankenburg Adolf
- Gaal József 10, 11
 Garay Alajos 16, 18, 138, *l. még* Badacsonyi
 Garay János 8—10, 16, 18, 32, 34, 44, 54, 75, 77,
 84, 119, 126, 136, 138, 139, 143, 145, 148, 160
 Garibaldi, Giuseppe 162
 Gerando, Auguste de 77, 154
 Glembay Károly 127, 162
 Goethe, Johann Wolfgang 9, 13, 24, 140
 Goldbecher Antal 15, 138
 Gondol Dániel 84, 156
 Goriupp Alisz 146
 Görgey Artúr 82, 83, 156
 Gulyás József 159
- Gyulai Pál 39, 58, 144, 149, 150, 161
 Gyulay Lajos, gr. 124, 128, 161, 162
- Hafiz, Samszaddin Mohammed 34
 Hajdú-Algernon László 159
- Halászy József 20, 139
 Hatvany Lajos, br. 134, 155
 Havas Adolf 134
 Hazucha Ferenc 70, 76, 139, 152, 154, *l. még* Vas
 Andor és Kelmenfy László
 Heckenast Gusztáv 59, 128, 139, 150
 Hegedüs (Szász Károly ismerőse) 120
 Hegedüs (Szász Károly álneve) 149
 Hegedüs András 146
 Heine, Heinrich 13, 24, 33
 Henszlmann Imre 144
 Hernyei Gergely 124
 Herwegh, Georg 89, 159
 Hivatal Anikó 157, 159, *l. még* Lendvay
 Mártonné
 Hollósy Kornélia 91, 92, 159
 Horatius Flaccus, Quintus 141, 144, 145
 Horváth Géza 157, 158
 Horváth Ödön 159
 Horváthné (Lendvayné Hivatal Anikó uno-
 kanővére) 85, 157
 Hugo, Victor 9, 13
 Hunger jószágigazgató 87, 155, 158
- Ida, Iduna (Szász Károlyné) 119, 120, 161
 Ilka (Szász Károly ismerőse) 119
 Imre Lajos 147, 148
 Istvánffy Malvina *l.* Adorján Boldizsár
 Irányi Dániel 72, 73, 126, 127, 161, 162
 Irinyi Dániel *l.* Irányi Dániel, ill. Irinyi József
 Irinyi József 72, 73, 90, 126, 161, 162
- Jakab István 125, 161
 James, Henry 89
 Janka (Szendrey Júlia ismerőse) 31
 Jánosi P. 119
 Jókai Mór 21—23, 39, 46—49, 53, 57, 58, 65, 72,
 75, 76, 80, 126, 128, 140, 144—146, 148—150,
 155
 Jókay Józsefné Pulay Mária 22, 57, 65, 140, 149
 Józseffy Vilmos 147
 Jósika Lajos 125, 161
 Jósika Miklós, br. 41, 128, 144, 162
 Jósika Samu, br. 73, 153
 Jósika (Lendvayné Hivatal Anikó unokatestvé-
 re) 85, 157
- Kaján Ábel 13, 17, 137, *l. még* Pákh Albert
 Kapczy Tamás 67, 151
 Karácson János 14, 138
 Kardos Samu 153
 Kármán József 149
 Károlyi Árpád 162

Személynévmutató

- Károlyi György, gr. 153
 Kazinczy Gábor 41, 43, 44, 53, 59, 145—148
 Kecskeméthy Aurél 137
 Kelmenfy László 152, 154, *l. még* Hazucha Ferenc és Vas Andor
 Kemény Dénes, gr. 72, 153
 Kenyeres Ágnes 162
 Kerényi Ferenc 151, 152, 153
 Kerényi Frigyes 14, 16, 17, 34, 35, 83, 91, 137, 138, 145, 147, *l. még* Vidor Emil
 Kertbeny Károly Mária (Benkert, Carl Maria) 20, 21, 50, 80, 139, 140, 147, 155
 Kéry Gyula 131, 134, 157, 158
 Kilián István 159
 Király István 137
 Kisfaludy Károly 162
 Kisfaludy Sándor 51, 128, 147
 Kiss Bálint 10, 137
 Kiss József 134, 135
 Kiss Miklós (Nemeskéri) 126, 162
 Kiss Pálné Csapó Ida 126, 162
 Klapka György 81—83
 Klauzál Gábor 72, 126
 Kleist, Ewald Christian 52, 147, 148
 Kolmár József 137
 Kolosy József 19, 139
 ifj. Komlóssy Arthur 137, 138
 Komlóssy Ferenc 17, 138, 145
 Kónyi Manó 161
 Korha Ida 86, 157
 Kossuth Lajos 53, 64, 73, 83, 87, 90, 121, 124, 125, 127, 155, 157, 160, 162
 Kovács Eduárd 41, 144
 Kovács Eduárdné Térey Mária 141
 Kovács Lajos 45, 71, 72, 145, 153, 162, 176
 Kovács Pál 11, 36, 48, 60, 141, 143, 146, 150
 Kölcsény Ferenc 21
 Kronperger Antal 10, 137
 Kruzlits uradalmi ispán Nagykárolyban 39, 144
 Kubinyi Rudolf 18, 139
 Kulcsár Adorján 134
 Kun József 91
 Kun Lajos (Agathocles) 26, 141
 Kunoss Endre 33, 34, 143
 Kuthy Lajos 10, 17, 32, 138, 146

 Lajos (Térey Mari ismerőse) 41
 Lamartine, Alphonse de 13
 Lantay Sándor 7, 136
 Lauka Gusztáv 10, 118, 151
 Lauka Teréz 65, 151, *l. még* Tomasekné Lázár Kálmán 39

 Lemouton Emília 20, 139
 Lendvay Márton 85, 86, 157
 Lendvayné Hivatal Anikó 91, 159
 Lesi Viktor 146
 Lévay József 49, 146, 147
 Lisznyai Kálmán 23, 27, 36, 50, 92, 127, 141, 143, 147
 Lokodetti dzsidás főhadnagy 38, 144, 161
 Lónyai Gábor 45, 145
 Lónyai Menyhért 125, 161, 162
 Luby Zsigmond 51, 147
 Ludvig János 83, 156
 Luiza (Térey Mari ismerőse) 38
 Lukács Lajos elírás Lukács Pál helyett, *l. ott*
 Lukács Pál 15, 35, 91, 138, 143, 159
 Lukácsy Sándor 135

 Madách Imre 68, 152
 Madách Károly 68, 152
 Mandi (Térey Mari ismerőse) 41
 Marmontel, Jean-François 145
 Martinkó András 135, 141, 146
 Mészáros Lázár 82, 83, 90, 155, 156, 159, 161
 Mikes Lajos 134
 Molnár József 22, 140
 Móric (Pesthy Frigyes ismerőse) 89

 Nádaskay Lajos 143
 Nagy Ignác 10, 11
 Nagy Imre 136
 Napóleon 45, 53
 Nemeskéri Kiss Miklós *l. Kiss Miklós*
 N. J.-né (Arany János ismerőse) 36
 Novelly József 13, 14, 73, 137, 138, 153

 Nyáry Pál 72, 126
 V. Nyilassy Vilma (Varjas Béláné) 135

 Obernyik Károly 23, 26, 141
 Oltványi Ambrus 132, 134
 Orlay Petrich Soma 7, 88, 136, 158

 Ördögh Dániel *l. Eördögh Dániel*

 Pájer Antal 34, 143
 Pákh Albert 17, 19, 21—23, 136, 137, 139, 140, *l. még* Kaján Ábel
 Pálffy Albert 21, 92, 127, 160
 Pallavicini 91
 Palocsay Tivadar 152
 Pándi Pál 161
 Pap Dénes 159
 Pap Endre 24, 25, 50, 51, 141, 147

Személynévmutató

- Pap Zsigmond 146, 147
 Paprika Miklós 124
 Paul, Jean 23, 24
 Paulay Ferenc 68, 152
 Pauline 119, 120
 Péchy Blanka 159, 162
 Péchy Tamás 138
 Perczel Mór 72, 90, 159
 Perényi József 136
 Perényi Zsigmond, br. 68, 152
 Pesty Frigyes 89, 159
 Petőfi István 62, 63, 66
 Petőfi Zoltán 155
 Petőfiné Szendrey Júlia 55, 56, 60—62, 65, 78, 86, 124, 149, 150, 155, 157, *l. még* Szendrey Júlia
 Petrovich (Petőfi eredeti neve) 7, 19
 Pitroff Pál 143
 özv. Platthy Imréné 67
 Podmaniczky Frigyes, br. 126, 162
 Pogány (Szász Károly ismerőse) 123
 Póli *l. Szász Polixena*
 Pompéry János (Dardanus?) 11, 12, 26, 27, 29, 60, 137, 141, 142
 Prielle Kornélia 50, 99, 142, 144, 147, 161
 Pukánszky Kádár Jolán 145
 Púlay Mária 140, *l. még* Jókai Józsefné
 Pulszky Ferenc 14, 52, 92, 144, 148, 149
- Ráday Gedeon 125, 162
 Ratzky Rita 135
 Ribánszky József 67, 151
 Riskó Ignác 24, 26, 38, 55, 141, 144, 149
 Robert (Szász Károly ismerőse) 122, 123
 Rousseau, Jean-Jacques 70
 Rózsavölgyi Márk 10, 137
 Rozsnyai Kálmán (Sydney Carton) 151
 Rubin Péter 154
 Rudics József, br. 152
 Ruffly Ida 140
- Sáfrány Györgyi 134
 Samarjay Károly 21, 140
 Sándor (Egressy Gábor ismerőse) 78
 Sarolta (Császár Ferencné?) 150
 Sárosi Gyula 9, 10, 14, 17, 32, 33, 42, 44, 63, 70, 75, 79, 137, 138, 142, 151, 153—155
 Sárosi Gyuláné 14, 17, 79
 Sass Erzsike 142
 Sass István 24, 28, 58, 62, 66, 77, 141, 142, 149, 151, 154
 Sass Károly 24, 28, 37, 58, 66, 77, 141—144, 146, 149, 151, 154, 160
- Sass Zsófia 28, 142
 Schedel Ferenc 33, 149, *l. még* Toldy Ferenc
 Schiller, Friedrich 13
 Schreiner (Szendrey Júlia ismerőse) 35
 Shakespeare, William 9, 13, 33, 65, 69, 70, 139, 151, 152, 158, 159
 Soltész Ferenc 91
 Somogyi Sándor 134
 Stancsics (Táncsics) Mihály 67, 125, 127
 Steier Lajos 156
 Sujánszky Antal 17, 34, 138
 Sükei Károly 58
 Sydney Carton *l. Rozsnyai Kálmán*
- Szabó Alajos 69, 152
 Szabó Béla 69, 152
 Szabó G. Zoltán 135
 Szabó János 152
 Szabó Károly 19, 91, 139
 Szabó Pál 92, 160
 Szabó Sándorné 60, 150
 Szádeczky Béla 144
 Szarka József 10, 137
 Szász Károly 39, 54, 55, 57, 58, 119, 121, 148, 149, 161, *l. még* Hegedüs
 Szász Károly (a költő apja) 161
 Szász Károlyné *l. Iduna*
 Szász Polixena (Póli) 119, 120, 123, 161
 Szeberényi Lajos, 17, 136—138
 Széchenyi István, gr. 8, 45, 71, 72, 74, 125, 127, 145, 153, 162
 Széchenyi Lajos, gr. 74, 153
 Szécsi Mária (a murányi Vénusz) 148
 Székács József 10, 11
 Szelestey László 142
 Szemere Bertalan 16, 44, 45, 138, 145
 Szemere György 138
 Szemere Miklós 8—10, 15, 16, 19, 20, 32, 41, 44, 49, 51—53, 70, 75, 79—81, 83, 136, 138, 139, 143, 145, 147, 148, 153—156
 Szemere Pál 35, 43, 143
 Szendrey Gyula 62, 150
 Szendrey Ignác 60—62, 150, 155, 160
 Szendrey Ignácné 79, 155
 Szendrey Júlia 24, 25, 27—30, 35, 37—41, 47, 51, 54, 79, 85, 87, 92, 123, 134, 141—144, 147—151, 160, 161, *l. még* Petőfi Sándorné
 Szendrey Marika 62, 150
 Szeverin 137, 142, *l. még* Dobrossy István
 Szij Béla 131
 Szilágyi István 20, 29, 30, 36, 37, 54, 62, 137, 139, 142, 143, 148

Személynévmutató

- Szilágyi Lilla (Bulyovszky Gyuláné) 128, 159, 162
 Szinéri (álnév) 76, 154
 Szontagh Felix 137
 Szontagh Johanna 12, 137
 Szontagh Vilmos 12, 15, 137, 138
 Szőnyi Pál 46, 145
 Szuper Károly 131
 Szücs Bertalan 91
 Szücs Miklós 91
 Szüts (debreceni) 99, 160
- Takáts hadnagy 88, 158
 Tamás Anna 146
 Tamásffy Károly *l. Tomasek*
 Táncsics Mihály *l. Stancsics Mihály*
 Telegdi Kovách László 143, *l. még* Csatáry Ottó
 Teleki Emma 154
 Teleki József, gr. 73, 153
 Teleki László, gr. 72, 90, 159
 Teleki Sándor, gr. 85, 160
 Térey Gábor 141
 Térey Mária 24, 25, 28—31, 35, 37—41, 51, 54, 55, 60, 103, 104, 141, 144, 149
 Toldy (Schedel) Ferenc 8, 46, 73, 136, 144, 149, 154, 162
 Tomasek (később Tamásffy) Károly 151
 Tomasekné Lauka Teréz 65, 151, *l. még* Lauka Teréz
 Tompa Mihály 8—10, 15—17, 19, 22, 23, 27, 33—36, 41, 46—50, 52, 53, 56, 59, 62—66, 69, 70, 75, 76, 79—81, 83, 85—87, 119, 135—140, 145—158
 Tóth Lőrinc 10, 14, 22, 92, 137, 138
 Törő Györgyi 135
 Tüllmann Ignác 13—15, 20, 137—139
- Uray Bálint 51, 147
 Uray Endre (U. E.) 30, 31, 102, 142, 147, 160
 Urházy György 39, 144
- Vachott Sándor 8—11, 14—17, 21, 33—35, 59, 136, 142, 143, 147, 150
 Vachott Sándorné 138
 Vadnay Károly 142
 Vadnay Rudolf 32, 91, 142
 Vahot Imre 9—12, 14, 18, 19, 23, 30, 32, 33, 39, 42—44, 47, 49, 52, 53, 56, 59, 75, 76, 136, 139, 140, 142, 145, 146, 148—150, 161
 Vajda Péter 11, 137
 Vályiné (Erdélyi János ismerőse) 145
 Várady Antal 22, 91, 140
 Varga János 135, 151—153, 162
 Varjas Béla 135
 Varjas Béláné *l. V. Nyilassy Vilma*
 Vas Andor 139, *l. még* Hazucha Ferenc és Kelmenfy László
 Vasváry Pál 72—74, 87, 126, 128, 162
 Vécsey Károly, gr. 81, 155
 Vidor Emil 9, *l. még* Kerényi Frigyes
 Vidacs János 162
 Vidos József 127, 162
 Visontai Kovách László 50, 147
 Voinovich Géza 154, 156
 Vörösmarty Mihály 10, 11, 15, 17, 18, 20, 70, 77, 88, 119, 121, 122, 126, 128, 137, 138, 145, 151, 152, 162
 Vörösmarty Mihályné *l. Csajághy Laura*
 V. Waldapfel Eszter 134
 Walther Imre 67, 151
 Wesselényi Miklós, br. 66, 73, 151
 Zeykné (Szász Károly ismerőse) 120
 Zichy Ferenc, gr. 127, 162

HELYNÉVMUTATÓ

- Aggteleki barlang 44, 139
Amerika 89
Arad 10, 155
- Bécs (Wien) 71, 73, 91, 127, 139, 152, 157, 162
Beje 27, 47, 50, 53, 56, 59, 63, 64, 66, 69, 70, 79,
80, 141, 142, 147, 148, 157, 158
Bereg megye 152, 161
Bihar megye 18, 59
Bikszád 100
Bisztra 10
Borjád 142
Borsod megye 49
Buda 68, 87, 88, 152, 159, 162
— Svábhegy 83
Budapest 144
Cselej 19, 139
- Debrecen 13, 25, 38, 41, 79, 82, 89, 99, 118, 122,
123, 137, 142, 144, 155, 159—161
— Casino 122
Délvidék 77
Diósgyőr 147
Doboka megye 161
Duna (folyó) 88
- Endréd 38, 118, 144
Eperjes 12, 14—17, 34, 35, 138, 139
— Vadászkiért étterem 15
Erdély 17, 25, 50, 59, 120, 121, 144, 153, 154, 160
Erdőd 24, 27, 29—31, 35, 37, 39, 61, 92, 94, 95,
100, 101, 103, 104, 107, 115, 141, 143, 160
Érendréd *l.* Endréd
Esztergom 22, 140
- Felvidék 138, 139
Franciaország 160
Frankfurt am Main 80, 155
Freidorf 155
- Freywaldau 75
Geszt 145
Gortvakisfalud 18, 139
Gömör 44, 53, 139, 142, 145, 155
Graefenberg 154, 155, 158
Gulács 146
Győr 48, 137, 141, 146
Hont megye 23
Hunyad megye 161
Jeruzsálem 19
Károly *l.* Nagykároly
Kassa 17, 73, 137
Kelemér 81, 83
Késmárk 9
Kisfalud *l.* Gortvakisfalud
Kisgyőr 8
Kolozsvár 39, 58, 82, 122, 124, 149, 151, 155
Koltó 85, 110—113, 124, 160
Komárom 21, 65, 149, 151
Lasztóc 16, 19, 22, 43, 51
Mád 159
Malomfa 119
Máramarossziget (Máramaros Sziget, Sziget)
20, 25, 30, 37, 139
Miskolc 26, 42, 44, 91, 141, 142, 147
Munkács 74
Murány 64
Nagybánya 160
Nagyenyed 119, 120
Nagykároly 25, 26, 37, 38, 41, 51, 54, 55, 94, 98,
99, 102, 103, 141, 143, 151, 160
Nagyszében 79
Németország 89, 125
Nógrád megye 147, 152, 155
Nürnberg 80

Helynévmutató

- Óbecse 78, 154
 Orcifalva 81

 Palota 114
 Pápa 7, 17, 136
 Párizs 11, 50, 154
 Parndorf 88, 158, 160
 Patak *l.* Sárospatak
 Pest 8—20, 22—25, 27, 29, 30, 32, 41, 42, 44,
 46—49, 56—60, 62, 65—69, 71—79, 83—88,
 90, 91, 113, 120, 125, 126, 128, 139—142,
 144—147, 151—154, 157, 158, 160—162
 — Angol Királyné szálló 91, 92
 — Dunapart 87
 — Heckenast nyomda 128
 — Józsefváros 137
 — Múzeum-tér 126
 — Városliget 84
 Pozsony (Preßburg) 8, 20, 21, 67, 71, 72, 74, 85,
 91, 125, 126, 136, 139, 149, 152, 153, 157, 162
 Preßburg *l.* Pozsony

 Rákospalota *l.* Palota

 Sajószentpéter 49
 Sajóvölgye 137
 Sárosi vár 91, 159
 Sárospatak 19, 53, 147, 148
 Sárszentlőrinc 141
 Sátoraljaújhely 44—46, 148
 Selmec 23
 Sopron 136
 Svájc (Sveic) 114

 Szabadka 77, 152
 Szabolcs megye 153
 Szalatnya 23
 Szalkszentmárton 145

 Szalonta 29, 36, 37, 54, 55, 62, 146, 149, 150, 155
 Szászváros 122
 Szatmár 25, 26, 47, 48, 50, 51, 53, 80, 81, 138,
 141, 143, 144, 148, 153, 160
 Szatmár megye 49, 59, 141, 142, 147
 Szécsény 36
 Szentpéter *l.* Sajószentpéter
 Szepesség (Zyps) 12, 17
 Szibéria 101
 Sziget *l.* Máramarossziget
 Színfalva 31
 Szitnya (hegy) 23
 Szolnok 82

 Tápióásáp 21, 23
 Temesvár 89, 155, 159
 Tésa 23
 Tisza (folyó) 77
 Tolna megye 142
 Trieszt 54
 Túr (folyó) 100

 Ugocsa 152
 Újhely *l.* Sátoraljaújhely

 Vác 62, 67, 113, 114, 160
 Vas megye 162
 Vatta 16
 Verőce 90
 Veszprém megye 151
 Vizakna 120

 Wien *l.* Bécs
 Zala megye 18
 Zemplén megye 15, 34, 44, 46, 59, 139, 150, 155
 Zyps *l.* Szepesség

 Zsibó 73

PETŐFI-MŰVEK MUTATÓJA

- A csárda romjai 30, 53, 142
A gyuldei ifjakhoz 140
A helység kalapácsa 90, 143
A hóhér kötele 24, 90, 140
A királyokhoz 74, 153
Álmodtam szépet, gyönyörűt... 161
Arany Jánoshoz 36
A természet vadvirága 137
A világ és én 145
Az örült 52, 147
- Cipruslombok Etelke sírjáról 17, 138
- Dalaim 124, 161
[Dicsőséges nagyurak...] 67—69, 71, 74, 125,
126, 152—154, 162
Disznótortban 9, 136
- Elfojtott könnyek 52, 147
- Felhők 33, 90, 143
- Ha férfi vagy, légy férfi... 70, 155
- Isten csodája 144
- James: Robin Hood (fordítás) 89
János vitéz 12, 29, 36, 64, 90, 142
- Két vándor 33, 143
Ki a szabadba! 34, 143
Költői ábránd, mit eddig érzék... 52, 144, 147
Kutyakaparó 30, 142
- Látom kelet leggazdagabb virányit... 147
Legyen az ember drámaíró (nyilatkozat) 145
- Nemzeti dal 67, 68, 73, 74, 91, 120, 125, 151, 152,
157, 161
- Nyakraváló 156
Nyílt levél Vahot Imréhez 139
- Őszi reggel járok... 52, 147
Összes költemények (1847) 32, 90
- Pálnapkor 33
Palota és kunyhó 124, 125, 161
- Salgó 52, 140
Szeptemb. 27. 1846. (A Költői ábránd volt, mit
eddig érzék... címváltozata) 144
Síkos a hó, szalad a szán... 34, 143
- Szécsi Mária 54, 57, 62, 64, 70, 76, 148, 149, 151
Szerelem gyöngyei 90, 119
- T. M. kisasszony emlékkönyvébe 141
T. M. kisasszonyhoz 141, 149
Téli éj 51, 147
Temetésre szól az ének... 35
Tigris és hiéna 22, 90, 140, 145
Tündérálom 53, 148
Tűz 144
- Úti jegyzetek 138, 159
Úti levelek 145, 146, 149, 150
- Versek (1845) 145
- Zöld Marci 145

MELLÉKLETEK

még én iszony, arról így is beszélt, vagy hogy
egy csónak, az az hárommal: halgyom, végem,
szívtyerem. Hanem - fegyelmek kezdtek!!
Józanam én is magam - az a Rókfogor
egy fél - oly szenvedésem, ha az emberek nek
ni, hogy meggyőztem az balbálalára, különben
amint egy is fars. Látnak fellárad ellene, is
azt a remény, hinni, ily arctól nék lehetek há-
ról egy kivet amon, hogy idő kell hozzá, míg is
mélveint ved az málháidban. Ez nekem eldök
embrem monda, lehet egy egy kint magd elter.
sem a vigyázókat. E két szemem isre, hogy meg
nem mentem meg, hogy a hársi elalt az esztelen,
Restauraciona P. - imél Károlyka tén.

A hűvös, hogy öntök erre az ivóné!
Józan, ha nem vímenem magam jobban, az
kinnin, hogy ere - s ragyok! De egy arval in
gacstalom magam, hogy meg elvált!
De meg is koraván köb, ha gondolom, hogy a
lehet, hanem tud min, hogy kemény, tén
tov, amon ragyok köb - j - köb! Tén

han birtokait, a hársi fogor kintani. Ha elh
véltem, az málháim sítűt, én arval nem
kötök. -

De oly a birtoktól engem! Jón magam
én is velt málháim arval, hogy az Rókfogor
monda, ma hársi a hűvös is onlé, hogy a hársi
sebe megd hozand is kint eldök. A málly
birtok kint eldök, hársi a hársi, nem kérdök
kötök.

Barátság itt velt Baras, a hársi kint is
nem kint magam. Csak egy eldök az málhá-
kötök. E hársi kint hársi kint hársi kint
vagy mi a név - önkéntelén a hársi kint
napos kint eldök amélkint, csak hogy, az
meg se velt kint kint mag. Kint kint, egy
kint kint kint kint, az egy velt kint kint kint
re. E hársi kint kint magd magam. Kint
kint kint kint kint, hogy velt kint kint kint
véltem, málháim, hársi kint kint kint
is is a kint kint kint kint kint kint kint
E, málháim az hársi kint kint kint kint kint kint
jával kint kint.

Kedves Mária!

Mert keríved meg tölem, miért e Hári hogy mit hiszel. Te, ki legjobban tudod, mennyire szereted, mitől, elgondolható, hogy az láthatni legnagyobb boldogságom volna. De, ki láttam, ved minden gondolatfűt, mi ^{szerelem} mellet, mi ott járás bégja, de ves egyetlen világnak. Ha ismét egy rövidke óráig is bírtam, nem öt, csak egy percig a levelem, mellyben írtam minden gyönyörűségeit, ha valaki láthatom, hogy érem meg neki láthatom, sán imádnám az embert is, ki által azt megnyerhetem.

Kedvelemmel adod mindent tenni, mit csak jónak látok, ha az csak azt ked, hogy lássam öt, s ^{érezem} ha az érezésközelkedés nem egyedül a szenvedély leigézéséért vagyok erre, de ha egyszer láthatom: vagy rá veszem, hogy valami biztos és igaz szeressen magánad, s élők az én mindenelleneségűl, sőt övé lehetek, vagy ha több neki korlátnélküli szabadsága mint szerelmem, — mitől félet — akkor valói fogom övét, s talán meg nyugodt lehetek, s ha kívánjátok Születni, sőt foghatok más, ki sorát enyimeset évt. — Akkor ha s most úgy tenne mint mondja, s coupé a jókatorlásból, hogy sör, sör, hogy megmutassa a világnak, mitly keveset gondolt velem ha szerelmem nélkül semmi el egy purasztláng, egy nőt, ki látni főszejét nem érthetné, nem sejtethetné, mi lenni belőle. egy szerencsétlen egész életén át, s ennel ola én. "Először megértem, sőt lennem, hogy süpör az ég karagja, hogy ne tudjam, mi a boldogság. — Mióta ismét lehetetlen hízom öt láthatni, mióta féletésztől bennem újra a remény sugarait, azóta lángként nyargalja az öröm egész világát át, s egy igető lak ma, gőzölgő fel magánem éialudt élekedésmet. —

Tegye lelkem magammal az irítás szörvénység jégpáncél-
ját, mit szám evőlteténé, s igen a legnagyobb igazság,
mivén úgy belé alantak évszázadok; hogy azok többé hi nem
igazságot betölte, igen a legnagyobb igazság santsa el
mindent, mit eddig írtam. Kérnem elég erőt nem uolt,
s most szabáson lélekem. — Hisz csak nem alantak hogy
elmenjen az eszem, s hogy, mi több, ne legyen boldog sem
ezen se a más világban! — Ha mint Lándorom néje
lesz a boldogság, mi csak tőle függ — leszem én is
mindent, mit szám kűlt az ég, és kivívni magammal a ju-
vó élet üdvességét, de ha elszakadnak tőle, ha meg-
nem is láthatom, úgy veszek. veszek leszem minden számom-
ra! — Mindig is idével beátnak, hogy ez megkerem-
ja, mit isten számomra rendel, és elég volt jél az ő
hő, én nem várhatom tovább ífjereket és életet, az idő
ajándokait. Nem! nem lehet tovább! s Haris!
Édes anyádom, segíts rajtam, ne hogy elcsúszni, mint a
többiek.

Jósten veled! Csókolok eszemem

forrás szentes
Júlián

Ha lehet, ne haladj, mi időmet hozza meg! ne haladj soha,
na az irást.

Ha mi irótketlent látok irásomban, légy elég jó és nead
át, nem tudok mindent úgy rendbe szedni most, mint beléne,
gondolatintak se.

J. —

szeptát. De igazán mondani ám! —
S ha lehet még igazabban és komo-
lyabban mondani most meg, mit
Sándor íxer. Egy kittel erelott kiinn
volt Sándor Sas Pistával, skülsen-
ket meglátogatni, Vácon, lil al-
kor panaszkodtat, hogy mióta el-
mentél innen, még nem irtál
háza. Ekkert skülsere köti Sándor
velem együtt, hogy minél előbb
írj skülsinluel, hogy ne aggódja-
nak tovább szegények miattad.

Ha már istentől elruga sokodott,
kitegető sógor vagy, legalább jó gyer-
met légy. Külömben gyengéllenedt
egy kifeső atyánt, akert ment ki
Sas Pistáhozra, ki rendelt neki
kópolyviselet és egyet orvospágot.
Ekkorta nem tudtul, hogyam van,
mert nem irtál, de úgy hiszem job-
ban, Külömben tudósítottak volna.
Eki egérségeset vagyunk és meg-
megemlegetsimel kéged, mondva:
vajaran mit csinál most Pista?
De akert ne bírd el magad, a vilá-
gert sen!

Tisztelemmel, evölök lüvel erke-
nel utána, és maradok én pedig

szerező noland.
Júlia

A levelet a Kéziratok Osztályánál, nemcsak azért, de azért is meg kell őrizni, mert a művelemmel kapcsolatban van még néhány kérdés.

na; ex pedig, mint tudhatod, törvényt is szent,
annál inkább az illetőnek, szabályával együtt
lenonthatja. Ekielőtt eljöttem hazulról, ked.
ves etamánál Shakespeare műveiből 3.
kötetet leadtam, mire most igen nagy süni,
sügint volna, és ezért hatással lehet, igen
kérlek, ides themim, első alkalommal, küld,
jétel el azt netünk. Ekiut hallható, Sám-
donam most Shakespeare fordítja, és am-
bár angolból az eredetiből, de de még is
szükséges, hogy minél többel hasonlíthasson
és egyértelműsége: tehát erre az a hiány is kell,
a többiek pedig ides by am olyan szives volt
nehem elhűdenni, tehát csak az hibáit be-
lőle. Egyes kötetekben ezt nem vehetjük meg,
s így nem jöthetnek a három hiányra.
s egyelőre ez vehet rá, hogy a hűségemmel
alkalmatlanokodjam nálat. Ugy hiszem most
savaossal hamarabb akad Pestre alkalom. —
"Hogy argumtusban föllésszél, arra na,
gyon süni, majd in ex egy megmutoga,
hol neked akkor mindent, mint te nehem,
mit or Bőrvetyken nálad voltam. Emli,
kerel meg rá? —

Stem mentel fejre az Olevány led.
nyol? vagy talán Janka? Célröl is is
hatox majd. —

Ekost isten veled! Kérlek, ha öfoxe jössz
kedves Süleimmel, mond, hogy kerület övi,
kolom, a hiányt se jöx csatádat hiakelen,
teged fonnán csöholva, maradok

Pélelat, Szalmáékats szerető barátúid
a vadasi uraságotat is hív,
selem, csöholom. Petőfiné

Pest, augusztus 28. 8^h ó.

Kedves édes Anyám!

Csak az isten mondhatja meg, én ma-
gam se nagyon erre lépek, mennyi-
nyire kívánlok valamost hazára,
és annál nehezebbem esik, most
hogy semmiképen sem engedek
ezt körülményeink. Csak óvval
vigasztalom magamat, hogy
most helyett majd a tavasszal
megyünk hazára, már akkor az én
vallami szép ajándékot is vihetek
süni édes kedves ékhamámmal.
Egy kisit ségyellem himondani,
hogy mit, és ezért szerettem én
és ékhamámmal bizni, hogy talál-
ja ki magától, de ezt nem to-
kethi, mert még ilyen ajándé-
kot nem kapott kedves jó ékham-
mám, azért hát himondom,
de én csak hitolban, hogy ny-
esztendői ajándékot egy kis
unokát várhat édes Anyám, ha
az isten megenged. Allot az én
majd megbüntetjük, mert ő az
ola, hogy most nem inereh arra
a nagy útra indulni. En az én
szem, hogy kedves küldimnek én

mére, lesz ez a kis baba, s így ^{mi} ~~is~~
is annál nagyobb örömmel vár,
júl ezt a kis kessia'st. —

De addig ne búsuljon ám soha. É
des Anyám, hogy aztán segítségben
találhassuk, emlékezni, csak vör-
ska seregény ekamán, mennyire
volt abban a régi bajában is, és
a jó isten mindnyájunk level-
mére legyőzött, ha most úgy
teszik is Ekamán, és meg
se lehet nagyobb baja, mind al-
kor, s így nem volna rosszabb
mint elcsüggedni, ez csak elő-
segíteni a betegséget. Mennyire
Ehét csak biletürőssel is remény-
nyel várja kedves jó Anyám a
szavakat, akkor majd a levegő is
többet segít, mint most valamely-
nyi doctor hásonbatalan olvas,
Evdáca. Hát mikor mások be-
tegy volt Ekama, mennyire min-
dent előre fesseget, és a mi-
böl aztán hála az istennek sem-
mi sem történt meg. Ez hiszem,
hogy legtöbbször tett akkor kedves
Anyámmal az a biletürő meg,
nyugvása, mellyel minden bajt
szemmel, és a meggyőződés, mi;

Illayka Tábornok s helyettes Hadszöggy-minister

Görgey Arthur Fővezér és Hadszöggy-
Minister Urnak

Budavári alatt.

Debrecen május 10^{én} 1849.

A „Honvéd” című katonai lapban Dem. Alláhornagy Urnak a honvédelmi bizottsághoz j. é. April 28^{án} írt, és a „marxiusi újság” leg^{utó} számában mellékelt levele megjelentén, által-
jában híre volt, hogy ezen levelet az előbb me-
zett hírlap szerkesztőségével minden megbízás vagy
felhatalmazás nélkül Pölöfy Sándor tábornok kö-
zölte.

Ezre utóbbi napj elött Pölöfy Sándor itt Deb-
reczenben önmagyi előzetben előttem személyesen
megjelent. En az a sajtóvali ezen újságoké mi-
att ködöse vonván, függelméletem mennyire hely-
telen ollyasmúl a nyilvánojság elő hozni, minél
nyilvántása nem csak a lovagijsággal meg nem
fér, hanem a mostani kongresszusok közt kézen
meghasonlást is idéhet elő azt tanácsolván tovább-
bá neki, hogy azon egyetben, ha journalistai hájta-
mat illetően nem nyilvánojság elő tartási tárgyok-
ra nemve sem képes felelni, nyugtosa be inkább

2.
1.
1.
történi lemondását megjegyezve egyszeremint
hogy őt egy őrnagynak sem rangja sem illeté-
nem illeti, miután ^{ma} a hadügyminisztérium által ő-
naggya ki nevezve sines. Mire ő kijelentve hogy
a kérdéses levelet csak magyarn fordida, egyben
szabadszági távoztatását ohajtsa, en pedig orvosi
bizonyítvány benyújtására utasítván őt koválla hogy
nem bír azon önmegtartózással, melly a katonaság-
nál szükséges, és emelgova a ~~szabadszági~~ idezeit lemond-
ványát benyújtja. Mielőtt azonban en a lemondási-
~~szabadszági~~ ide ^{szabadszági} ~~szabadszági~~ eljegyzését nekik kézbesítenem
volna, tőle mai napon Szolnokról a ~~szabadszági~~ ^{szabadszági} levelet vettem.

Szerem Hadügy ministe Urat, mielőttajóik ezen
egész ügyet, azon káros befolyás tekintetéből, mely
lyet az illetőn ~~magyar~~ kihagyások az egész hadügy
szegelyeire, az előjárók sraut tartozó kötelezetre, kö-
vetkezésekre a vesélykörnyezeti házára neve gyakorol-
hatnak, kellő figyelemre méltatni.

Emellexven saját személyes tekintélyemet, egye-
dül csak jelen hivati állásomat, mint hadügy mi-
nister, kívánom tekintetbe vőtetni; mielőttajóik azait
az ügyet kimerítőleg tárgyaltatni is megsértett ne-
vem, becsületem és hazafiságonnak földés elégtételt
adalmi; mert úgy hiszem a legközelebbi múlt idők

8. Klapka György levele Görgey Artúrnak. Debrecen, 1849. máj. 10. A kézirat 1—2. lapja. (OL) Panaszt tesz felettesének Petőfi magatartása miatt és elégtételt kér. (A javítások és törlések Klapka kezétől valók, a levél 1885. évi első, „szelídített” szövegü közlése előtt.) L. Levelek 147. sz.

isményei - is járadalmain eredményei, elég társ,
szóval annak, hogy mennyire alaptalanok Pétöfy
népköltésnek a fias vadjai.

Pétöfy szavardost illetőleg még különösen meg-
jegyzendőnek tartom, hogy ő Mészáros László al-
tábornagy is volt hadügy miniszter in állal alapos ok-
sál fogva történet rendszertanilag miatti máj február
hóban beadta szavardos listéről való lemondását,
és ez a hadügy-ministerium fe. 27. 4162 sz. a. költ in-
tervenye perint el is fogadtatott, később ugyan Dem-
Atyánffy őt ismét járadosra kinevezte, de a had-
ügy-ministerium által a rangjában meg nem erősí-
tetett, annál kevesebbet kapott őrnagyi bérenél, vala-
mint Dem Atyánffy is állal sem tén a csatlak-
són őrnaggyal kinevezve, körlevélkéje mint illye-
nem is tekinthető; továbbá Pétöfy sem szabadsági en-
gedelmet sem erről péld bizonyítványt nem kapott,
még is eltávozott. ~~az újabb kinevezéshez képest az őrnagyi~~
~~szabadsági díjra nem volt jogosult, a maga igazgatásának~~
~~következtében.~~

Pétöfy máj két ízben szöve meg ~~hírdetést~~ érdem-
~~le~~ ~~mielőtt~~ nyilvános lapokban előjárói iránt tartozó
tiszteletet, és nem átallva szent illy módon tisztelet-
tel megőszült volt hadügy ministerünk Mészáros al-
tábornagy urra egy gúnykölteményt közzéadásának.

Vigre említés nélkül nem hagyhatom, hogy ite,
sőt elég vakmerő volt levele végen felöleln azon
gyávaságot föllenni, miszerint ~~személyesen~~ ^{személyesen}
leüle követhetében tőle bossánatot ~~személyesen~~ ^{személyesen} ~~is~~ ^{is} ~~személyesen~~
~~személyesen~~ önmagy rangjában megerősítendően; ezen
~~személyesen~~ elbeszélhetőséget is ~~személyesen~~ követelést a vele
tartandó vizsgálatnál jöleg figyelembe ajánlván te,
hittetle kérem véletlen, miszerint méltatlanság volna
~~személyesen~~ ^{személyesen} büntetés nélkül ^{személyesen} ~~személyesen~~ módon
megfutamadhatni egy sly férfiu becsületét, ki hazája
ért kürd is kinek nincs is más ohajtása, min
hona szabadsága is függetlenségét elvi, halni.

helyettes Hadügyminiszter

Világsz
tnt!

9. A levél 3—4. lapja.

Nem! adok arra a' ki ezt kéri,
 s' ki nem felelhet légyen gyáva az!
 Itt béke-csókóm s' véle a' barátság
 mely fölvisul miként az új tavasz!
 Nyujtsd jobbodat én is nyugtom kerem!
 Barátságod — hidd, édes lesz nekem!!
 szivéből Székelyfő

Hit ne fegyverrel volna le ez „engesztelés”, —
 megbántásia nem gyult bái harag keblem-
 ben eránta, csak kerülni akartam exentül
 azt, ki engem oly felette elismert, s' szántam
 hogy tyrai gyöngéd lelkiületek az elkeseredés
 epés javakra faraszthatá ellenem. Engesz-
 telése gyönyörű, bái benne a' költő engesztel
 meg engemet, noha az ~~ember~~ ember bántott meg,
 — de hiszen ha az ember keble remétől a' hábor-
 zó indulattól elfordul, ki fogja hideg észrel az
 engesztelés móját kiszámolni — ~~ha~~ az ~~szív~~
 szivből fakad, s' ész bírálata alá nem kerül.
 A' megbánás erős kötelekkel csatol ahhoz
 kit megbántottunk, — nem e azt szántja Ud-
 vörzönk példája a' keresztján? — — —

Ma Petőfy Sándorral ismerkedém meg,
 ki bonus keble vizszeszélyű dalaival fiatal i-
 rónk körött első helyre emelkedett, őt a' dal-
 rasi szenvedély megfosztá tápközgerétől.

10. Bulyovszky Gyula és Szilágyi Lilla naplója, 15—16. lap: Bulyovszky Gyula Debrecen, 1844. febr. 13-i keltezésű feljegyzése. (MTAK) A napló újabban került elő, adatait a Petőfi-irodalom korábban nem ismerte. L. Naplók 1. sz.

vel pályán keresé a földi szerencsét s' egyjiten
sem tele meg az, — ő a sorsnak s' emberek-
nek semmi vel sem tartozik, s' azért nem réteg
igadságot dobni az emberek szemébe, — s'
ennek kimondhatásául a kormány kincsei
sem raják őt el! — öszinte, keble Herueghel
kémethon legszabadelműbb költőjével egyjifor-
mán dobog. Szabadság! minitettő jelzo-
va. Vágya messze Americába ragadja őt, ott
véli nyelni jóléte Okanaanyát.

Érdekes arca szép lelek sükőre, én vonzódom
hozá. Szemere bál ez előtt 1 évvel írta a-
votott, s' minden percben vágyaim is erre i-
rányoztak, de én értem ha bái e vágyak seje-
sülendirek is, telkütem inkább egy világfié,
mint ily irni regényességü leendő — melyik Test
elégültebbé úgy hiszem nem rejtély?

Február 13.

Székhely' Engesztelésele feleletemet vivem meg
egy — mely kéz szorítást!

Estve báliasan állorve egy ádvar'
debreceni sötétben, izes dérsán esom
keresztül, — karom nagyon megcsüült, — de
vult ebből is hasznom, mert ez eset Pramer
vimester jó szíve megismeréséhez vezetett.

Február. 15.

Honról Anyám tevelé övenderített meg, leve-
l'ből gyanitom hogy édes szüleim kor-

balla, később az orvosokéban mint egy a se,
nézettel ösrlönvélve itt ismét lánvltam B.
el. E honu tel' befolyta alatt szegledpa,
lolyombol földrinti kövtséren lévő ifjura
eset' akvállannul pillantásaim ott D-ült
ö rem iivegevel fel nérel én l'atcsömsuel
sremlétem kedves, de kisse gnyus arcát.
Et tavasz beköszöntött szép virágival, ha,
xámoul is ellos kezdénel a boros kelle,
get szét orslani, a nép szemeiröl éllor let,
te a mély hülyog elvonulni, ellos kezdék
feljogni a szabadság eszméjél, - az én szá,
montra is e tavasz hozta meg virágja,
it. — B^{is} charius délelötti norakos robbám
után, a hatvani most mái szabadsájkot ut,
cán, Heccenast nyomdaja előtt nép csoport,
szalad fullám, Eit mindjában harafijer,
i burgal mokklot ösrlönvélve ides szabadsá,
gukéit síreltedel és éppen az ughisrem
mindendi

mindenkéi által ismeret sportol nyomulták
ki — a lövény löve elégedtem más. Lét női
vel, halgatom a szonokókul, az esső szaka,
dallamul esett, én ezt is ten áldásának ma,
gyarúrtam. Tódai Horics, Péterfi Lán,
dos, Vasvári Pál, Trinyi Daniel, Degeed
Lajos di éppen arbor szálak a gör hajorol
Egressi Sáros, — szonokókul, egyres egyesi,
nos rövd köpnyben bur éoll ifful káló a
löve felülni, elárolt hujá dacára is göndvi
vold, kard esüngött oldulán, és a mit lo,
vább vesgülvédom ar én kedves Lánco,
som, ar én hárbékos ifjandra — D-Gun
lára ismeret, e pillanattan victorsághelyet
romossig nérelléi renébot, magasrólössig
iell komokán, sápadtam Létve ar éy
feli, mint ha kénderke volna, Blem
ugye bús helyben haggod ^{ment} szavaink ~~szav~~
igarsigél. Derédel tartott a lóllé,
ria y.

és kecségetnek, v. mulljána is nemivel a kecséregeknek
gondol, mert a bánat, mit a bban talál, wák aut sejteti ut,
le, hogy szinte illy jóvó sár nekü, v. ha bédosa pillanatit
vesni vámban; aut érci. miltly rövid é. és kímmeigésöd
váltai uacé, v. egy na, v. maortó ércé süg'ia, hogy jóvójében
més iigencéet sem jóa találani.

Lúfia, mennyi áruvés mennyi kór, mig egy ságya
kicsigittetik, v. aután miltly rövid u kór, mit nyest,
mert szöbönvön akör nyerketi aut ei, midör léte a
vök áruvés ben elfarast, el annyira, hogy nem képes
aut többé éreketni, mi elöb vly bódgyógot vll
élet kéremthetett volna oxámára.

És világhoz képest, wák egy rövid perre keszi an em,
ben néha annyiraor elásterott éleket, wák egy pillá,
nák a vappant mindenséq ünöttöl létevi élethéna
képest, is mig is mennyi lent, de mennyi keseret fug
tal magában, leprált üdvetet, metlyetnek elénise
wák újabb fájdalom kúffjéve vaktutakir.

~~Oh igen, hogy meltonat éljél an éleket ébri, aut wá
a hit kértéi bennük, hogy ex élet wák egy rövid kúna
helye egy ünöttéi baktó sárvefoignél, v. ha ércöl elkéle.
Ércül ünöttéi kárkúrat megérdemléis, metlynek minden
pillanatá fájtól, mint egy camberélet.~~

+ Septemb. 29^{én} Erdő. 846.

Oh wák tudnam é. ugy oxeretni, mint mennyire oxé,
v. kértéi éndemel! Kátka akkor kell majd ércnem, mi
v. oxeretem, midör már egy más léány fogja é oxeré.

déljén savaat és magát lellébe szívhatni; s in
isak mint a halvány miltuak ~~egy~~ isztily emle
kettő fogor lellé elvitt állhatni, melyet lajson
leat a feledés mindig sürőbb fátyla fog sigrépp
eltakarani.

+ Oct. 10ⁱⁿ

Ki volna képes most ex irtót ^{fennem} megmagyarázni!
Hiszen a oxerelemnek gyönyöré ^{mit} is kell lenni, s in
isak vly fájdalomat éresek. Ekegyagyot győ,
xöve, hogy leserim kell meg bannom e napjónak
minden periet, melyet et ^v vele töltöttem, mé,
reg lez az, mely minden valódi gyönyör jótárában
levedet, melyet ajtáim érintenét, alattomvo
égyő, mely kintelen fogja fejét minden öröme
után nyugtani. — Elment P. s azat monda,
hogy nem fogom többé soha látni. Toba! —

E szónak létélményeget isak most ismerem meg.
Rebentő határozott, ha ^{vagyam} ~~szóval~~ élésének ha
kárdejét jelentő, kétértetű ^{mi} ha oxenvedésre
mondják: hogy soha nem kell azt többé éerni.
Hi mondhatlanul faj — nem a szívem — így kiirem
a lellem. Esem heves fájdalomra, mely minél
~~betűs~~ ~~amint~~ hevesebben vitárik ut fölöttünk
annál is erősebb nyomot hagy maga után, hanem
egy mély fájdalom, mely önényesenü mélygöcsbe
sodor minden vigaszt és oltalmat. —

De van egy, mit kiöbber, ha nyugodtan gondoltok ha,
tom e tárgy felől vizsgálva tekintetek: s ez az én
szólat, hogy nem ébreszteltem benne a barátság ully
neményeket, mellgetet valosítanom nem szólat,
sőt ully túlvilágok, orszolyanok mutatam magam
millyen nem is vagyok. Cséppen ma, hogy viselttem
magam! Mondá is, hogy én is az játorottam vele,
s mert hiúságomnak hírelge, s is káromben látanom
azist fogadim et udvarlásait. Egy ember' életbódgy,
ságalval játorani! Hisz' etek jellemtelenség is utóva
lóság kell; s hogy tudna épen s egy illy leányt or,
vetni, illyentek ragasztodái, kiöl est felkennie
kell, s kiöl est még gondolni is meri. S pedig ma
bevédeim után illyenket fog s engem hinni, igyete
ni fog felelni s talán - - megvetni. De mirde
imár most belölem? Semmi. Eketni, s mutat
ni fogok mint azelőtt; hogy leltemben isenni fogom
- e est, art senki sem látja, s nem is binnedis. Foly
a világ, mint azelőtt, s embren is csakis saarint
de soat körütem, bennem megváltozott a világ
folyásas melyképes tengerné váltak, ex utóva
eseminyet benne, melyben mindenki többi bol
szólagomat elcsorani kell. Ekkinden örömeimnek
kudfejévé váltak, s alaminat sirjává is
- Ha s est tudna! Vajon igazán bódgy leane
alkor? Oh ha bármilyes lehetnék benne.
Van egy meggyűbbellen waraszkafalom leltem

állalában magyar orfígon az iratokban
egy pár írást is egyaránt jóvalmáltán
kivül más arra talantom mely megélhet
tam.

Berlén Miklós bevezet a radikális
de korai minden írói morabiltái öfűre
gyálműjéket. Megmutatá hol az alvós
pöte, s ott hagyta. Azon nemöjgel
sem be, hogy is találni fogok valahéi
his a smerni vágyok is his képvírói
meg is ismeresídel. Mégig mentem az
igen sok aron... Senti sem volt his
kerestem. Az mentem a társalgó próbi
be. Minden azt az ismeretlen, oly
jelentéketlen volt. Smornien véstem
kalamon s imultam.

Még bemegyek furtoim, a billardfor
bábe is s bizonyítom.
É s ön! Az ehó aré, melyne fe
mem ese Petöfié. Szonál néi;
mentem. Jemérdoket hátat a kon
Koránl kinezési de plát, jelenő elad
Képz

292
képvíró, mit en anyjire jurendum
nem sicol fakállat csak bejűre. Ny
sönöt borzo leji van. Arica, kiak
contu, félát, a fűd, ei on kímí.

Ezen billentő jűfűt egy ismeretlen
deülem, hogy megszörjám mig a jűté,
köt végxi. Hűfűkán erően hűfűkán
tot; Cu mind is nésem. Megjűtelében
is valami meglepőleg érhető, elhasító,
kötöt talábam.

Négre leveték a cököt. Petöfi hűfűk
tefűt, hanem megottán hűfűkát este
indul. Ez nem zavars meg engem.

Boráros. Poliam meg elébe állve
hogy megfűttem önt. Képvíró megisme
nem - ha nem galádin Petöfi fűnt -
Polgálatára.

Smernis akartam önt. Sűfűk meggyot.
Red s hűfűkón.
Kéret priszotunk. Öfűfűtése.
A más ön öfűt a fűkén, egyfűt
more pilantet fűfűk; nem aggyore a
zából más nézetből, minjűre gon
dultam hogy író.
Ezen is várta hogy xavaramban veta.

nek, vajagi deusnal is kemmasato vö;
rötmarty.

Egyebet köze mondták, hogy komunkfia
mest jart it, meggyivel storb, rigget
gyermek minis öve.

- Mentell bambi mondá Peröfi, Pragyca,
mekből egy te left tenmi. In öy orole
framai voham qy ormet kromban, hog-

A meggyes nagyon jól állott Szegényis
Nőjénél egy oras itünk, minden Peröfi,
fi indlián en is buszram.

A kapuban mondták Peröfi, hogy a' agm,
döbe megy. Mikorsem abbij.

hitt' mis ivob mara, mita megget
botta, nd -

föl ez a' lalkonak isy sejtüedig felpé
nyernek a' kei köhäre ki i smeres igem
chö' pereri.

1884 július
Ha egyöt hafena nins naplannat, hadi
sekinerek el vörjonyaim felet.

Egipfen megvélésot a' töt melyke lopus

16. Szász Károly naplója, 292b-293a lap: az 1848. júl. 17-i pesti feljegyzés
folytatása. (OSZK) L. Naplók 7. sz.

felelt. Lanem mondt' hogy törös martylor
megy, ' kerti nem kirierem el?

- Erös tömmel felelet, ' indliánél.
Törös martylor éitünk. Az öreg kopetk,
himlö-hegy, egyibánt archéjésh néni
leg hatoló V. épen pivarival foglal
hozot, minden Peröfi. Keremes megfog,
va mondt:

Amiben jöb keroj ivi sörmbes.
Ki kerem a' kei köhó fejvise is éer.

- Eröen trülök önt látkani, mondkim
a' néja hajotit öngler
Peröfi kacagon.

- Az erdlyi ember öröen örönd mondt'
vülüké ' befelünk mindens. Gen

Kivert, reményemen sül fejvisek vela
nek hörtam.

Az öreg mind polvizek. Sok mindentök,
ve békile. Cu sak azon kantom ofra

megyemat hogy áhivatq fremaines a' ke
icötö arain felgyetem.

Égy év-työt: Nöröj martyloré. Keber, ba
na, leikes affog vgy 30-32 éve, egy

ki a legnagyobb fiaival jöt be). Kéte

TARTALOMJEGYZÉK

SZÖVEGEK		5
Levelek		7
1. Lantay Sándor — Orlay Petrics Somához, Sopron, 1841. márc. 11.		7
2. Lantay Sándor — Orlay Petrics Somához, Sopron, 1841. márc. 18.		7
3. Lantay Sándor — Orlay Petrics Somához, Sopron, 1841. ápr. 27.		7
4. Bajza József — Toldy Ferenchez, [Pest, 1843. jún. 18.]		8
5. Vachott Sándor — Csapó Máriaához [Pozsony, 1843. jún. 18.]		8
6. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz [Kisgyőr, 1843. aug. 9.]		8
7. Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz, Pest, 1844. aug. 19.		9
8. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz, Késmárk, 1844. aug. 22.		9
9. Szemere Miklós — Vachott Sándorhoz, 1844. aug.		9
10. Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz, Pest, 1844. szept. 24.		10
11. Sárosi Gyula — Szemere Miklóshoz, Arad, 1844. okt. 28.		10
12. Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz, Pest [1844.] nov. 5.		10
13. Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz, Pest, 1844. dec. 4.		11
14. Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz [Pest, 1844. dec. 31.]		11
15. Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz, Pest, 1845. febr. 9.		12
16. Vahot Imre — Erdélyi Jánoshoz, Pest, 1845. febr. 19.		12
17. Szontagh Vilmos — Szontagh Johannához [1845. febr. 25.]		12
18. Tüllmann Ignác — Novelly Józsefhez, Pest, 1845. márc. 4.		13
19. Sárosi Gyula — Sárosy Gyulánához [Pest, 1845. márc.]		14
20. Tüllmann Ignác — Novelly Józsefhez, Pest, 1845. ápr. 2.		14
21. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz [Eperjes, 1845. ápr. 4.]		15
22. Szontagh Vilmos — Goldbecher Antalhoz [1845. ápr. 5.]		15
23. Szemere Bertalan — Szemere Miklóshoz, Vatta, 1845. ápr. 19.		16
24. Garay János — Garay Alajoshoz, Pest, 1845. máj. 17.		16
25. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz [Eperjes, 1845. május végén.]		16
26. Tompa Mihály — Böszörményi Károlyhoz [Eperjes, 1845. máj. vége—jún.] .		17
27. Erdélyi János — Adorján Boldizsárhoz, Pest, 1845. aug. 3.		18
28. Garay János — Garay Alajoshoz, Pest, 1845. aug. 5.		18
29. Tompa Mihály — Pákh Alberthoz [Lasztóc, 1845. aug. 16.]		19
30. Kolosy József — Erdélyi Jánoshoz, Cselejbe, 1845. aug. 17.		19
31. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz [Sárospatak, 1845. okt. vagy nov.] ...		19
32. Szilágyi István — Arany Jánoshoz, Máramaros-Sziget, 1845. nov. 23.		20
33. Dux Adolf — Kertbeny Károly Máriaához, Pozsony, 1845. nov. 26.		20
34. Vachott Sándor — Erdélyi Jánoshoz [Tápiósáp, 1845. dec. 1.]		21
35. Jókai Mór — Pákh Alberthoz, Komárom, 1846. jan. 26.		21
36. Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez, Pest, 1846. febr. 20.		22
37. Tompa Mihály — Böszörményi Károlyhoz [Lasztóc, 1846. jún. 1.]		22

38. Tompa Mihály — Pákh Alberthoz [Miskolc, 1846. jún. 15—20. körül.]	22
39. Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez, Pest, 1846. jún. 24.	22
40. Jókai Mór — Pákh Alberthoz, Komárom, 1846. júl. 8.	23
41. Vachott Sándor — Erdélyi Jánoshoz [Tápiósáp, 1846. júl. 9.]	23
42. Sass István — Sass Károlyhoz [Pest, 1846. júl. 30.]	24
43. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1846. szept. 22.	24
44. Pap Endre — Erdélyi Jánoshoz, Szatmár, 1846. nov. 7.	25
45. Térey Mária — Szendrey Júliáéhoz, Nagy-Károly, 1846. nov. 13.	25
46. Riskó Ignác — Erdélyi Jánoshoz, Nagykároly, 1846. nov. 31.	26
47. Kun Lajos — Pompéry Jánoshoz, Miskolc, 1846. dec. 2.	26
48. Csanády György — Pompéry Jánoshoz, Pest, 1846. dec. 14.	27
49. Tompa Mihály — Dobozy Ferenchez [Beje, 1846. dec. 24.?]	27
50. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1846. dec. 29.	27
51. Sass István — Sass Károlyhoz [1846?]	28
52. Arany János — Szilágyi Istvánéhoz, Szalonta, 1847. jan. 9.	29
53. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1847. jan. 12.	29
54. Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz, Pest, 1847. febr. 18.	29
55. Vahot Imre — Arany Jánoshoz, Pest, 1847. márc. 5.	30
56. Szilágyi István — Arany Jánoshoz, Mármaros-Sziget, 1847. márc. 12.	30
57. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1847. márc. 13.	30
58. Vahot Imre — Arany Jánoshoz, Pest, 1847. márc. 20.	32
59. Vadnay Rudolf — Eőri Szabó Antaléhoz, Pest, 1847. márc. 22.	32
60. Szemere Miklós — Erdélyi Jánoshoz [1847. márc. 24.]	32
61. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1847. márc. 27.	35
62. Lisznai Kálmán — Kovács Páléhoz, Szécsény, 1847. márc. 30.	36
63. Arany János — Szilágyi Istvánéhoz, Szalonta, 1847. ápr. 2.	36
64. Szilágyi István — Arany Jánoshoz, Mármaros-Sziget, 1847. ápr. 9.	37
65. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1847. ápr. 24.	37
66. Térey Mária — Szendrey Júliáéhoz, Nagy-Károly, 1847. ápr. 27.	38
67. Gyulai Pál — Szász Károlyéhoz, Kolozsvár, 1847. ápr. 29.	39
68. Szendrey Júlia — Térey Máriaéhoz, Erdőd, 1847. máj. 1.	39
69. Térey Mária — Szendrey Júliáéhoz, Nagy-Károly, 1847. máj. 7.	41
70. Kemény Zsigmond — Jósika Miklóshoz, Pest, 1847. máj. 11.	41
71. Szemere Miklós — Kazinczy Gáboréhoz, 1847. máj. 20.	41
72. Kazinczy Gábor — Szemere Miklóshoz [Sátoraljaújhely, 1847. máj. 20.]	44
73. Erdélyi János — Toldy Ferenchez [Pest, 1847. máj.]	46
74. Tompa Mihály — Böszörményi Károlyéhoz [Beje, 1847. jún. 5—6?]	47
75. Vahot Imre — Arany Jánoshoz [Pest, 1847. jún. 6.]	47
76. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1847. jún. 14.	47
77. Jókai Mór — Arany Jánoshoz [Pest, 1847. jún. 18.]	48
78. Kovács Pál — Arany Jánoshoz [Győr, 1847. jún. 19. után.]	48
79. Vahot Imre — Arany Jánoshoz [Pest, 1847. júl. 6.]	49
80. Bozzai Pál — Lévy Józsefhez [Pest?, 1847. júl. 7.]	49
81. Lévy József — Bozzai Páléhoz, Sajó-Szentpéter, 1847. júl. 7.	49
82. Visontai Kovách László — Lisznai Kálmánéhoz, Szatmár, 1847. júl. 17. . . .	50
83. Tompa Mihály — Böszörményi Károlyéhoz [Beje, 1847. júl. 21.]	50
84. Térey Mária — Szendrey Júliáéhoz, Nagy-Károly, 1847. júl. 25.	51
85. Pap Endre — Luby Zsigmondéhoz, Szatmár, 1847. júl. 30.	51
86. Szemere Miklós — Erdélyi Jánoshoz [Lasztóc, 1847. máj. 9—júl. 27. között.]	51
87. Szemere Miklós — Erdélyi Jánoshoz [Lasztóc, 1847. júl. második fele.]	53
88. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1847. aug. 1.	53
89. Térey Mária — Szendrey Júliáéhoz, Nagy-Károly, 1847. szept. 1.	54
90. Arany János — Szilágyi Istvánéhoz, Szalonta, 1847. szept. 6.	54

91. Kemény Zsigmond — Szász Károlyhoz [Trieszt, 1847. szept. 26.]	54
92. Térey Mária — Petőfiné Szendrey Júliához, Nagy-Károly, 1847. okt. 4.	55
93. Arany János — Szász Károlyhoz, Szalonta, 1847. okt. 11.	55
94. Sass István — Sass Károlyhoz [Pest, 1847. okt. 13.]	56
95. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1847. okt. 28.	56
96. Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez, Pest, 1847. nov. 17.	57
97. Jókai Mór — Berecz Károlyhoz, Pest, 1847. nov. 28.	57
98. Kemény Zsigmond — Szász Károlyhoz, Pest, 1847. nov. 30.	57
99. Gyulai Pál — Szász Károlyhoz, Kolozsvár, 1847. dec. 1.	58
100. Sass István — Sass Károlyhoz [Pest, 1847. dec. 1.]	58
101. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1847. dec. 1.	59
102. Császár Ferenc — Pompéry Jánoshoz, Pest, 1847. dec. 20.	60
103. Térey Mária — Petőfiné Szendrey Júliához, Nagy-Károly, 1847. dec. 22.	60
104. Petőfiné Szendrey Júlia — Szendrey Ignáchoz [1847. végén.]	60
105. Szendrey Ignác — Petőfiné Szendrey Júliához, Erdőd, 1848. jan. 6.	61
106. Arany János — Szilágyi Istvánhoz, Szalonta, 1848. jan. 27.	62
107. Petőfiné Szendrey Júlia — Petőfi Istvánhoz, Pest, 1848. febr. 1.	62
108. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1848. febr. 7.	63
109. Petőfiné Szendrey Júlia — Tomasekné Lauka Terézhez, Pest, 1848. febr. 20.	65
110. Jókai Mór — özv. Jókay Józsefnéhez [Pest, 1848. febr. 27.]	65
111. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1848. márc. 2.	66
112. Sass István — Sass Károlyhoz [Pest, 1848. márc. 12?]	66
113. Ferenczy László — br. Wesselényi Miklóshoz, Pest, 1848. márc. 16.	66
114. Kapczy Tamás — özv. Platthy Imrénéhez [Pest, 1848. márc. 16.]	67
115. Ribíánszky József — Walther Imréhez [Vác, 1848. márc. 16.]	67
116. Bártfay László — Bártfay Józsefhez, Pest, 1848. márc. 18.	67
117. Madách Károly — Madách Imréhez [Pest, 1848. márc. 18.]	68
118. Paulay Ferenc — br. Perényi Zsigmondhoz [Pest, 1848. márc. 18.]	68
119. Szabó Alajos — Szabó Bélához [Pest, 1848. márc. 18.]	69
120. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Beje, 1848. márc. 18.	69
121. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz, Beje, 1848. márc. 19.	70
122. Kovács Lajos — gr. Széchenyi Istvánhoz, Pest, 1848. márc. 20.	71
123. Bártfay József — Bártfay Lászlóhoz, Pozsony, 1848. márc. 21.	71
124. Gr. Kemény Dénes — gr. Teleki Lászlóhoz [Pest, 1848. márc. 21.]	72
125. Kovács Lajos — gr. Széchenyi Istvánhoz, Pest, 1848. márc. 22.	72
126. Novelli József — Toldy Ferenchez, Kassa, 1848. márc. 22.	73
127. Br. Wesselényi Miklós — Kossuth Lajoshoz, Zsibó, 1848. márc. 23.	73
128. Br. Jósika Samu — gr. Teleki Józsefhez, Bécs, 1848. márc. 24.	73
129. Gr. Széchenyi István — gr. Széchenyi Lajoshoz [Pozsony, 1848. márc. 27.]	74
130. Bártfay László — Bártfay Józsefhez [Pest] 1848. márc. 30.	74
131. Auguste de Gerando — Vasvári Pálhoz [Pest, 1848. ápr. 13.]	74
132. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz, Freywaldau, 1848. máj. 5.	75
133. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz, Freywaldau, 1848. máj. 11.	75
134. Sass István — Sass Károlyhoz [1848.] máj. 16.	77
135. Arany János — Arany Jánosnéhoz [Pest, 1848. máj. 18.]	77
136. Bártfay József — Bártfay Lászlóhoz, Szabadka, 1848. júl. 23.	77
137. Egressy Gábor — Egressy Gábornéhez, „A Tisza hátán”, 1848. júl. 26.	77
138. Egressy Gáborné — Egressy Gáborhoz, Pest, 1848. aug. 7.	78
139. Egressy Gábor — Egressy Gábornéhez, Óbecse, 1848. aug. 8.	78
140. Petőfiné Szendrey Júlia — Szendrey Ignácnéhez, Pest, 1848. aug. 28.	78
141. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz, Beje, 1848. aug. 28.	79
142. Sárosi Gyula — Sárosi Gyulánához, Debrecen, 1849. márc. 16.	79
143. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz [Beje, 1849. márc. 23.]	80

144. Kertbeny Károly — Erdélyi Jánoshoz, Nürnberg, 1849. ápr. 15.	80
145. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz [Kelemér, 1849. máj. 7.]	81
146. Gr. Vécsey Károly — Klapka Györgyhöz [Orcifalva, 1849. máj. 7.]	81
147. Klapka György — Görgey Arturhoz, Debrecen, 1849. máj. 10.	82
148. Ludvigh János — Kossuth Lajoshoz [Buda] Svábhegy, 1849. máj. 16.	83
149. Tompa Mihály — Szemere Miklóshoz, Kelemér, 1849. jún. 11.	83
150. Arany János — Arany Jánoséhoz [Pest, 1849. jún. 26.]	84
Kétes hitelű levelek	85
1. Lendvay Márton — Horváthnéhoz [Pest, 1848. márc. 3.]	85
2. Tompa Mihály — Egressy Gáborhoz [Pest, 1848. márc. 8.]	85
3. Lendvay Márton — ismeretlenhez [Pest, 1848. márc. 12.]	86
4. Korha Ida — Petőfiné Szendrey Júliához [1848. márc.?]	86
5. Egressy Gábor — Ernyeihez?/ [Pest, 1848. ápr. közepén?]	86
6. Egressy Gábor — Arany Jánoshoz [Pest, 1848. ápr. 20.]	87
7. Tompa Mihály — Arany Jánoshoz [Pest, 1848. ápr. 25.]	87
8. Tompa Mihály — Hunger jószágigazgatóhoz [Pest, 1848. júl. 7.]	87
9. Egressy Gábor — unokahúgához [Pest, 1848. júl. 19.]	88
10. Takáts hadnagy — Olayhoz [Parndorf, 1848. okt. 11.]	88
Naplók	89
1. Bulyovszky Gyula, Debrecen, 1844. febr. 12.	89
2. Pesty Frigyes [Temesvár, 1844. dec. 7—Pest, 1848. aug. 18.]	89
3. Soltész Ferenc, 1845. máj.	91
4. Szűcs Miklós [Pest] 1845. okt.—[Miskolc] 1848. márc.	91
5. Kemény Zsigmond [Pest, 1846.] aug. 11—aug. 19.	91
6. Szendrey Júlia, később Petőfi Sándorné, Erdőd, 1846. szept. 29—Erdőd, 1848. okt. 17.	92
7. Szász Károly [Malomfalva, 1847.] júl. 7—[1849.] ápr. 2.	119
8. Gr. Gyulay Lajos, 1848. febr. 21—Pest, 1848. aug. 6.	124
9. Jakab István [Pest, 1848. márc.]	125
10. Lónyay Menyhért [Pozsony, 1848. márc. 20.]	125
11. Kiss Pálné Csapó Ida [Pest, 1848. márc. második fele.]	126
12. Br. Podmaniczky Frigyes, Pest, 1848. ápr. 9.	126
13. Gr. Széchenyi István [Pest, 1848.] ápr. 17—[máj.] 12.	127
14. Szilágyi Lilla [Pest, 1848 nyarán?]	128
15. Döbrentei Gábor, 1848. szept. 6.	128
JEGYZETEK	129
Tájékoztató	131
A hónapok elnevezései	133
Rövidítések jegyzéke	134
Jegyzetek a levelekhez	136
Jegyzetek a kétes hitelű levelekhez	157
Jegyzetek a naplókhoz	159
Személynévmutató	163
Helynévmutató	168
Petőfi-művek mutatója	170
MELLÉKLETEK	171

Ara: 66,- Ft